
Український
Історичний
КАЛЕНДАР' 95

Трапезу

Ветеропазу

Муровьеву

Тюмбе-Рескову

Занозобу

Пожарску

Горбуни

УКРАЇНСЬКИЙ
Історичний
КАЛЕНДАР

 95

За редакцією
академіка Національної Академії наук України
П. П. Толочка

Друкується за постановами Вченої ради Центру пам'яткознавства Національної Академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Секретаріату Спілки журналістів України.

Науково-популярне видання

Упорядники

АНАТОЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ ДЕНИСЕНКО,
ВАСИЛЬ ДМИТРОВИЧ ТУРКЕВИЧ

Автори:

О. Апанович, В. Борисенко, О. Васильєв, А. Гайсинський, Н. Герасименко, І. Головако, Я. Голець, Я. Гордійчук, О. Гуржій, Г. Дацюк, А. Денисенко, П. Дупляк, В. Замлинський, С. Заремба, А. Зінченко, І. Іванов, О. Ємченко, М. Ковальський, Р. Новакович, А. Носова, В. Олійник, В. Павленко, В. Полковенко, О. Путро, Я. Радиш, А. Ткачук, М. Ткачук, Л. Таран, П. Толочко, В. Туркевич, В. Юричко, В. Чишко, Ю. Шемшученко, Я. Худоба

Наукові консультанти:

В. БОРИСЕНКО, доктор історичних наук,
О. МЕЛЬНИЧУК, кандидат історичних наук,
В. САРБЕЙ, доктор історичних наук,
Д. СТЕПОВИК, доктор мистецтвознавства

ДОРОГИЙ ЧИТАЧУ!

Перед тобою досить незвична книга. За сім останніх десятиліть, либонь, уперше виходить «Український історичний календар». Не треба багато мудрувати, щоб зрозуміти, чому видавництва в різні роки не бралися за подібні видання. Більшовицькі ідеологи взагалі жахалися думки про видання наукових і популярних праць з історії України. Розправившись у тридцятих роках із Михайлом Грушевським та його школою, вони надовго перетворили історичну науку в затуркану службу своїх більшовицьких концепцій, де для минулого різних народів практично не знаходилося місця, та й сама «історія» розпочиналася в жовтні 1917 року, а завершувалася «звитяжними досягненнями чергового з'їзду або чергової п'ятирічки».

Правда, виходили історичні монографії, але вони, у більшості своїй, були наскрізь пройняті «марксистсько-ленінськими концепціями» і цитатами вождів, сфальсифіковані як фактологічно, так й ідеологічно. Та якщо в монографії, чи навіть великій статті, була можливість «переписати» той чи інший період історії, подати його у вигідному для імперських сил ракурсі, то значно складніше було це зробити у довідковому виданні. Багато імен, значних фактів та подій не знайшли свого відображення на сторінках чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України» та двох багатотомних виданнях «Української Радянської Енциклопедії». Та й хіба могла за радянського часу з'явитися друком об'єктивна стаття про Івана Мазепу, Пилипа Орлика, Івана Полюя, Михайла Грушевського, навіть Богдана Хмельницького, відомих українських церковних ієрархів, діячів розбудови української держави у 1917—1920 рр., етнографів, фольклористів, діячів культури?!

Якщо комусь і спало б на думку укласти й видати історичний календар, то, будьмо певні, зробити цього йому не дозволили б, щоб не виникали запитання: чому про одних у календарі згадують, а про інших — ні, чому один факт знайшов своє відображення, а про інший забули? Виходили календарі всілякі — спортивні й сільськогосподарські, жіночі й піонерські, політичні й студентські. За винятком історичних...

Нині з'явилася можливість заповнити цю прогалину й підготувати до друку «Український історичний календар». Його перший, проте, гадаємо, не останній випуск проведе нас історичними датами 1995 року. Зважаючи на те, що він проходить під гаслом відзначення 400-річчя з дня народження видатного сина українського народу, вождя Визвольної війни Богдана Хмельницького, цей випуск присвячується історії українського козацтва.

Будівництво української державності, становлення України як великої суверенної і незалежної держави немислимі без знання сповненої героїчних і трагічних сторінок історії рідного народу.

Багато з цих сторінок знайде своє відображення у випуску «Українського історичного календаря. 1995», підготовленого і виданого редакцією часопису «Київська старовина».

НАШІ СИМВОЛИ

Знак тризуба й жовто-блакитні (чи синьо-жовті) кольори — національні символи нашого народу. Вони з'явилися в суверенній Українській державі зовсім не випадково і своїм корінням сягають тисячоліть. Є документальні свідчення того, що з найдавніших часів тризуб шанується як магічний знак, свого роду оберіг. Археологи знаходили його зображення на монетах і печатках, посуді й кахлі, цеглі й настінних розписах, які відносяться до часів Київської Русі.

Тризуб символізував уявлення наших предків про поділ Всесвіту на небесне, земне й потойбічне. Немало учених схильні трактувати цей знак як поєднання трьох священних начал — Божественного, Батьківського й Материнського. Тризуб був знаком великого князя Київського Володимира Святославича.

Традиція жовто-блакитних барв також дуже давня й існувала ще до християнізації Русі. Проте після нашестя Батия, коли татарські орди зруйнували Київську Державу, національна символіка, в тому числі й поєднання жовтого та блакитного, зникла. Але згодом жовто-блакитні кольори відродилися у церковних оздобах, на гербах українських міст. Наприклад, золотий хрест на голубому тлі був гербом Миргорода, а рука, що тримає золоту булаву на голубому полі, — Лубен; золота голова бика на голубому фоні символізувала Прилуки. Майже всі герби міст Київщини обрамлялися жовто-блакитними корогвами.

У 1992 р. Верховна Рада України затвердила тризуб малим гербом України, а синьо-жовтий прапор — національним стягом нашої Батьківщини.

Гімн «Ще не вмерла Україна» написав визначний патріот і вчений, поет і громадський діяч Павло Чубинський.

Він народився у невеличкому містечку Борисполі, яке належало тоді до Полтавської губернії, закінчив гімназію у Києві, навчався на юридичному факультеті Петербурзького університету. В 1861 р. повернувся в Україну, проте владі не сподобалося захоплення юнака українською історією та етнографією і, звинувативши в антидержавній діяльності, його заслали до Архангельської губернії. Проте й там Павло Чубинський займався науковою роботою, вивчав історію та побут північних народів, написав низку праць. Російська академія наук визнала його найкращим тогочасним етнографом та народознавцем. У 1862 р. Павло Чубинський написав найзнаменитіший свій твір-пісню «Ще не вмерла Україна». Вона, незважаючи на заборону, полинула по всій Україні, нагадуючи про славне минуле, закликаючи народ до боротьби за честь і волю. Нині цією мелодією починає кожний свій день незалежна Україна.

Гімн України

ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА

*Слова П. Чубинського,
Мелодія М. Вербицького*

Ще не вмерла Україна, і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

П р и с п і в:

Душу, тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду. | *Двічі*

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,
В ріднім краї панувати не дамо нікому.
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.

П р и с п і в.

А завзяття, праця щира свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні пісенька розляже.
За Карпати відіб'ється, згомонить степами,
України слава стане поміж народами.

П р и с п і в.

*Микола Івасюк. В'їзд Богдана Хмельницького у Київ.
Січень 1649 р.*

СІЧЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

- 1 — **НОВИЙ РІК**
 — Народився (1909) провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера. Загинув 15 жовтня 1959 р.
- 2 — Богдан Хмельницький на чолі козацького війська вступив до Києва (1649).
 — 225 років тому польська шляхта стратила учасника Коліївщини, українського кобзаря Прокопа Скрыгу. Рік народження невідомий.
- 3 — 100 років від дня народження українського композитора, народного артиста України, лауреата Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка, автора історичної опери «Золотий обруч» Бориса Лятошинського. Помер 15 квітня 1968 р.
- 5 — 410 років тому у Львові засновано Успенське Ставропігійське братство.
 — 135 років від дня народження українського історика та археолога Василя Ляскоронського. Помер 1 січня 1928 р.
 — Було випущено (1918) в обіг перші українські банкноти.
- 6 — 50 років тому помер видатний учений, перший президент Академії наук України Володимир Вернадський. Народився 12 березня 1863 р.
- 7 — **РІЗДВО ХРИСТОВЕ.**
- 8 — Відбулася (1654) Переяславська рада, яка ухвалила приєднання на правах автономії України до Росії.
 — 130 років від дня народження українського економіста та історика Михайла Туган-Барановського. Помер 21 січня 1919 р.
 — 60 років від дня народження видатного українського поета Василя Симоненка. Помер 14 грудня 1963 р.
- 14 — Свято Василя Великого. Новий Рік за старим стилем.
 — 140 років від дня народження українського художника, архітектора, мистецтвознавця і етнографа, автора численних творів на історичну тематику Опанаса Сластіона (Сластьон). Помер 24 вересня 1933 р.
- 90 років тому помер український фольклорист та етнограф Андрій Димінський. Народився 1829 р.
- 19 — Святе Богоявлення Господнє. Йордан (Водохреще).
 — 340 років тому відбулася Охматівська битва, в якій козацькі війська завдали нищівної поразки польській армії.
- 21 — 75 років тому в Харкові відкрито Музей Слобідської України. Тепер Харківський історичний музей.
- 22 — Директорія Української Народної Республіки проголосила на Софійському майдані злуку всіх українських земель в єдину Українську Державу (1919). **ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ.**
- 25 — 110 років тому помер український історик права Олександр Кістяківський. Народився 26 березня 1833 р.
 — 30 років тому Йосифа Сліпого висвячено кардиналом греко-католицької церкви.
- 26 — 285 років тому помер один із сподвижників Богдана Хмельницького Семен Палій (справжнє прізвище Гурко). Рік народження невідомий.
- 28 — 1992 року Верховна Рада України ухвалила постанову про державний синьо-жовтий прапор.
 — 75 років тому помер український письменник Панас Мирний. Народився 13 травня 1849 р.
- 29 — 190 років тому відкрито Харківський університет.
- 30 — 175 років від дня народження Григорія Честохівського, художника і приятеля Т. Г. Шевченка. Помер у 1893 р.
- 31 — 125 років від дня народження історика літератури, академіка АН України Володимира Перетца. Помер 24 вересня 1935 р.
 — 100 років від дня народження українського художника, автора численних творів на історичну тематику Анатолія (Анатолія) Петрицького. Помер 6 березня 1964 р.

ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ!

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить
любіть у годину негоди.

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Між братніх народів, мов садом
рясним,
сієє вона над віками...
Любіть Україну всім серцем своїм
і всіми своїми ділами.

Для нас вона в світі єдина, одна
в просторів солодкому чарі...
Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі.

У квітці, в пташині, в електровогнях,
у пісні кожній, у думі,
в дитячій усмішці, в дівочих очах
і в стягів багряному шумі.

Як та купина, що горить — не згора,
живе у стежках, у дібровах,
у зойках гудків, і у хвилях Дніпра,
і в хмарах отих пурпурових.

В грому канонад, що розвіяли в прах
чужинців в зелених мундирах,
в багнетах, що в тьмі пробивали нам шлях
до весен і світлих, і щирих.

Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
і сльози, і все до загину.
Не можна любити народів других,
коли ти не любиш Вкраїну.

Дівчино! Як небо її голубе,
люби її кожду хвилину.
Коханий любить не захоче тебе,
коли ти не любиш Вкраїну...

Любіть у труді, у коханні, в бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою —
і вічні ми будемо з нею!

ЦЕРКОВНІ БРАТСТВА

Віддавна існувала традиція засновувати при українських монастирях та церквах братства — культурно-релігійні осередки, які з другої половини XVI ст. виступають оборонцями православ'я, центрами національного відродження. Історики пов'язують їх походження з давніми церковно-побутовими звичаями «братчини», коли у великі релігійні свята влаштовувалися громадські храмові трапези, де громадою варили мед, збирали гроші, частина з яких призначалася на спільний обід, а частина йшла на добродійні цілі.

Особливо значну роль відіграли церковні братства у боротьбі українського народу проти національно-релігійного та соціального гніту в XVI—XVII ст.

Братства контролювали духовенство, особливо ієрархів, які не вельми переймалися справами православної Церкви, вели активну боротьбу проти спроб деяких єпископів прилучитися до греко-католицької церкви. Братства підтримувала Константинопольська патріархія, яка надала їм право ставропігії — автономної церковної одиниці, що підлягала безпосередньо патріархові. Це робило братства незалежними від місцевих владик.

Поступово з числа церковних об'єднань братства перетворилися в могутні культурні й освітні українські центри зі своїми школами й друкарнями.

Найстаршим серед українських церковних братств було Львівське Успенське Ставропігійське, з яким у різний час пов'язана діяльність таких визначних діячів, як Лаврентій Зизаній, Памва Беринда, Іов Борецький.

У 1615 р. створено Київське Богоявленське братство, при якому незабаром було відкрито школу, невдовзі реорганізовану в знамениту Києво-Могилянську академію.

ДОСЛІДНИК СТАРОВИНИ

Василь Григорович Ляскоронський належить до плеяди талановитих істориків кінця XIX — початку XX ст. Його ім'я згадують серед здібних учнів визначного дослідника української минувшини Володимира Антоновича.

Учені-історики, серед яких був і В. Ляскоронський, об'єднувалися тоді навколо Київської Археографічної Комісії, Товариства Нестора-Літописця, журналу «Киевская старина»; вони з вичерпною повнотою розробили історію окремих областей князівської України-Русі. Цій темі й присвячена монографія Василя Григоровича «Історія Переяславської землі з найдавніших часів до половини XIII ст.», уривок із якої пропонується увазі читачів і яка є важливим джерелом для вивчення минулого цього регіону.

У монографії Переяславщина, що займала чималу територію і славилася природними багатствами, постає і як культурний центр, і як рубіж, що відіграв велику роль в обороні України-Русі від агресивних наскоків половців.

Перу В. Ляскоронського належать також праці «Володимир Мономах і його турботи про благо Руської землі», «Іноземні карти й атласи XVI і XVII ст., що стосуються до Південної Росії».

З монографії Василя Ляскоронського
«Історія Переяславської землі з найдавніших часів
до половини XIII ст.»

«У давні часи в річках і озерах Переяславського князівства водилися куніці, бобри, видри. «Руською Правдою» накладався важкий штраф за крадіжку бобра. Бобровий і куничний промисли існували тут здавна; вони згасли ще не так давно; так, у XVI ст. згадуються боброві гонні й мисливство на бобрів. Місцеві назви також говорять про зайнятість населення цим промислом: Бобрік, Бобровиця та ін. Про кунічі та боброві хутра згадують літописи й арабські письменники. Якщо взяти до уваги тісні зв'язки північних слов'ян із каспійським та чорноморським побережжями, то вивезення хутра чорних собак (соболь) і чорних лисиць засвідчує багату фауну Переяславських земель. Хутро складало дуже важливий предмет промисловості: ним виплачувалася данина підкорених народів; мито в давній Русі часто бралось хутром.

На великих і просторих угіддях Переяславської землі — лісових, болотяних і річкових — водилася численна кількість диких птахів: гусей, лебедів, різних порід качок, тетеревів, рябчиків, куріпок, дрохви, журавлів, деркачів. Збереглися повідомлення про це і в літописі, й у «Слові о полку Ігоревім», і в численних піснях, які стосуються давнього періоду життя південної Русі. На різноманітність і багатство фауни Переяславської землі рано звернуло увагу населення, яке з давніх часів займалося мисливством як вигідним промислом, а не тільки як забавкою. Звірів та птахів добували або за допомогою сітей, силків, або ж — били стрілами з лука. Є відомості, що полювання відбувалося з гончими собаками або ж з соколами. Руські князі й бояри були великими любителями полювання, особливо ті з них, які виростили під покровом доволишніх до степу місць. Згадаємо Мстислава Тмутараканського, Олега Святославича, Володимира Мономаха, Всеволода Ольговича, деяких князів, які з любов'ю віддавалися полюванню, що знайомило їх із природою, виховувало в них відвагу, завзяття і філософське ставлення до життя.

З КОЗАЦЬКОГО РОДУ

В історії науки небагато вчених, які змогли б зрівнятися за широтою світогляду, різнобічністю інтересів, невгасимом творчою активністю з Володимиром Івановичем Вернадським. Він працював у багатьох галузях природничих наук — біогеохімії, геології, мінералогії, кристалографії, цікавився філософією, історією, філологією. Основним науковим доробком В. І. Вернадського стало вчення про ноосферу, де проаналізована, нерозривна єдність людини і природи. Про важливість цієї праці говорить і такий факт. Немало сучасних науковців прогнозують, що наука в XXI ст. розвиватиметься під знаком саме цього вчення.

Близкуче закінчивши Петербурзький університет, В. І. Вернадський працював викладачем і водночас провадив геологічні та ґрунтознавчі до-

слідження. У 1898 р. його обрали професором кафедри мінералогії та кристалографії Московського університету. Навколо нього гуртується колектив молодих талановитих учених. В. Вернадський виступає за впровадження в життя принципів наукового гуманізму, закликаючи вчених спрямовувати свої пошуки на благо і щастя людства. Ще тоді з великою тривогою він говорив про небезпеку зловживань науковими відкриттями. Так, наприклад, у 1922 р., обговорюючи перспективи використання атомної енергії, Вернадський запитував: «Чи зможе людина скористатися цією силою, спрямувати її на добро, а не на самознищення?»

Володимир Вернадський був одним із засновників (1918 р.) та першим президентом Української Академії Наук.

Працюючи на благо українського народу, примножуючи його наукові здобутки, видатний учений, народившись у Росії та здобувши там освіту, не раз підкреслював, що він тілом і душею — українець, походить із старовинного козацького роду.

●

*До 400-річчя
від дня народження
Богдана Хмельницького*

НОВИЙ РІК У ЗАПОРОЗЬКІЙ СІЧІ

На Запорозькій Січі було заведено 1-го січня кожного року скликати Військову, або так звану Генеральну чи «повну» раду, у якій брали участь з однаковими правами всі запорожці. Вона відбувалася за давніми військовими звичаями. Першим про раду сповіщав пушкар, стріляючи з найбільшої гармати. Тоді довбуш брав із церкви литаври й робив один удар. А військовий осавул виносив корогув і ставив її посеред майдану, де збиралося військо, — паланками чи куренями. У XVI ст. на Січі існував звичай неохочих до ради зганяти на майдан силою. За відмову прийти на поважне зібрання могли скарати й на смерть.

Військо розташовувалося великим колом або півколом. Приходив гетьман (або кошовий) зі старшиною з відзнаками влади в руках, з непокритими головами на знак пошани до війська, а довбуші віддавали їм честь, б'ючи в литаври.

Раду проводив гетьман (чи кошовий), а допомагала йому старшина. Особливо важливе місце посідали осавули, що були посередниками між старшиною й радою. Вони обходили козаків, з'ясовуючи справу, й запитували, як ті до неї ставляться. Деколи старшина добирала собі значніших козаків і спільно з ними обговорювала спірні питання. Формального голосування не було. Козаки виявляли своє ставлення голосними окликами, «гуком», підкидаючи при цьому шапки догори. Перемагала сторона, що мала безсумнівну більшість. Якщо партії були рівні, то не раз доходило й до гострих сутичок і такого запалу, що одні кидалися на інших з кулаками, а то й шаблями. Тоді за забіяк бралися січовики-діди, які словами та буками вгамовували гарячих бунтарів.

Військова рада мала широкі права. Вона визначала напрямки державної політики, укладала угоди з іншими країнами, обирала й скидала гетьмана (або кошового) і старшин, вирішувала, які створювати військові формування, деколи здійснювала військово-судо-

чинство. Це був найвищий законодавчий і організаційний орган, якому мали коритися всі інші інституції запорозького війська.

На Військовій раді кожний курінь, а їх було на Запорожжі 38, обирав собі курінного отамана на весь рік, після чого курінні обирали кошового отамана, військового суддю, писаря, осавула та підстаршин: скарбника, пушкаря, довбуша, хорунжого, бунчужного, інших урядових осіб.

На новорічній Військовій раді вирішувалися також і основні господарські справи. Уся земля Запорозької Січі, чи, як то звалось, запорозькі вольності, поділялася на 10 паланкопівтів, що були джерелом постачання необхідного господарського добра для утримання Війська. Центром кожної паланки було місто або село. У паланці перебувала запорозька старшина: полковник, осавул і писар, які жили без сімей. Прості ж козаки в паланці жили з жінками і тому називалися гніздюками, пічкурами, баболюбами. Вони займалися господарюванням і постачанням харчів січовикам.

Козацька земля між паланками розподілялася щороку першого січня жеребкуванням. Ніяких суперечок при цьому не виникало. На раді всі «вольності» розписувалися на 38-ми папірцях так, щоб кожній паланці дісталось більш-менш однаково земельного й водяного добра. На очах всього товариства військовий писар скручував ті жеребки і клав до своєї шапки, а потім, добре потрусивши, давав курінним отаманам витягати жеребок. Якому куреню що припадало, тим він і мав користатися увесь рік.

Козацька рада на Січі.

РІЗДВО ХРИСТОВЕ

Коли Діва Марія чекала Сина, Йї і Йосифу довелося несподівано вирушити в далеку дорогу. Жили вони у невеликому палестинському місті Назареті, мешканці якого перебували під владою римлян, кесар яких звелів провести перепис населення на всіх підвладних йому землях. Тому кожен мав повернутися до свого рідного міста. Йосиф і Марія належали до роду царя Давида, і їхнім містом був Віфлеєм, що знаходився за двісті кілометрів від Назарета.

Прийшовши до Віфлеєма, Йосиф і Марія вирішили зупинитися на зайжджому дворі, але там не знайшлося для них місця. То ж довелося їм оселитися в печері, де вночі у негоду разом з вівцями перебували пастухи. У цій убогій печері й народився Ісус Христос. Сповивши, Марія поклала Його в ясла. Ніхто не здогадувався, що за Дитя народилося. Але невдовзі про це дізналися пастухи, перед якими постав у яскравому сяйві Ангел Господній і сповістив, що Дитя, котре лежить знову в яслах,— Спаситель світу. І сказали тоді пастухи один одному: «Підемо до Віфлеєма, там народився Спаситель-Дитя, про яке нам звістив Господь...»

Різдво Христове — одне з найвеличніших свят і чи не найбагатше за розмаїтістю народних обрядів.

Починається воно 6 січня свят-вечором, до якого кожна родина готується протягом тижня. За традицією, якої в багатьох регіонах дотримуються й тепер, надвечір господар зв'язує снопик з різного збіжжя: жита, пшениці, ячменю, проса, гречки, вівса. Цей снопик уро-

чисто вноситься до світлиці й ставиться на покуті під образами. Під снопик стелиться свіже сіно. Біля снопика, який у деяких місцевостях України називають різдвом, а в інших — дідухом, має бути хліб, кутя та узвар.

Починають вечеряти, коли сходить перша зоря. Господиня подає на стіл дванадцять страв, бо в Христа було дванадцять учнів-апостолів. Крім куті, варять борщ із рибою чи грибами, готують вареники з капустою, кашею, пироги з грушками, з маком, холодець з риби, інші пісні страви.

За святою вечерею, яка починається молитвою, збирається вся родина. Кажуть, що на свят-вечір померлі предки приходять знову на землю, аби зі своїми дітьми, внуками, правнуками скуштувати куті. Тому для них на окрему тарілку кладуть краєць хліба, кутю, ставлять кухлик з узваром. А дорослі тим часом (якщо це в селі), йдуть годувати худобу. Деякі ж господині поспішають до криниці, аби набрати нечерпнутої води, котра, за переказами, має цілющі властивості.

Того ж вечора, вставши з-за столу, діти несуть вечерю родичам — дідові та бабі, якщо ті живуть окремо, своїм хрещеним батькам.

У деяких місцевостях на свят-вечір ходять з колядою, з вертепом, в інших — на перший день Різдва. Так само і відправа в церкві буває в різний час: переважно вона починається о третій годині ночі. А в деяких місцях (там, де звечора відправляється вечірня і всеношна) — вранці. Повернувшись з церкви, сім'я сідає обідати. За обідом і розговляються: відтепер можна їсти м'ясні й молочні страви.

У Різдвяні свята колядують. Українські колядки своїм корінням сягають язичницьких часів — наші предки співали їх на честь всемогутнього бога Сонця.

●

ЗОЛОТІ МЕДИ СИМОНЕНКОВОЇ ПОЕЗІЇ

Творчість Василя Симоненка — явище позачасове, ім'я видатного майстра слова не поглине попіл років, його твори — і золотий мед, і гартована криця, і діамант в українській літературі.

В. Симоненка називають молодим витязем нашого письменства. Що ж, воно й справді так. Про це мовлять дві дати. 1935 — рік народження (с. Біївці на Полтавщині). І 13 грудня 1963 р. — день смерті (м. Черкаси). Усього 28 літ. Лише одна прижиттєва книжка — «Тиша і грім». Та ще кілька, що вийшли, коли поета не стало, — «Земне тяжіння», «Поезії», «Лебеді материнства». І це було життєдайним, закличним до оновлення, пробудження національної свідомості, весняним громом у час так званої хрущовської відлиги (60-ті роки). Тоді разом із ним у літературу прийшли такі відомі нині «шістдесятники», як Василь Стус й Іван Світличний, Ліна Костенко та Євген Сверстюк, Іван Дзюба та інші.

Основна й найболючіша Симоненкова тема — Україна. «Україно, ти моя молитва, ти моя розпука вікова... Гримотить над світом люта битва за твоє життя, твої права», «Народ мій є, народ мій завжди буде, ніхто не перекреслить мій народ...», «Можна все на світі вибрати, сину, вибрати не можна тільки Україну...», «Де ви, кати мого народу, де велич ваша, сила ваша де?..» — рядки із творів В. Симоненка, рядки, як і 30 років тому, не дають охолонути серцям нашим і душам нашим.

ВАСИЛЕВІ СИМОНЕНКОВІ

Як тобі ведеться там, Василю?
Під землею, під ріллею — там...
По якому цвинтарному стилю
Нам ростили крила телеграм?
Та й на думи стільки того попиту,
На задуми стільки того потопу,
Аж погіркли молоді меди,
Смерте, чорну руку одведи!
Що тобі там чути під землею
Вухами припавши — на цей світ...
Що тобі од нашого елею
Юних ювілейних гірколіт?
Та й на брови впали зорі чорні,
Та й зчорнили думи ілюзорні,
Та й зчорнили золоті меди,
Смерте, чорну руку одведи!
Син мужицький. Золоте коріння.
Одчайдушна блискавка брови.

Спалах — і холуйське павутиння
Запалив покатом голови.
На пожежі — стільки тих
пожежників.
Стільки обережних обережників,
Стільки безголосої води.
Смерте, чорну руку одведи!
Пахне сонцем наше грішне небо,
В сонці — твоє полум'я руде.
Всі ми прийдем на той світ, до
тебе,
Тільки Україна хай не йде!
Хай на думи завжди стільки
попиту
Завжди стільки тупоту і потопу,
Та не згіркнуть молоді меди.
Вічно пахнуть золоті меди,
Смерте, чорну руку одведи!

ЗБИРАЧ НАРОДНИХ СКАРБІВ

Андрій Іванович Димінський в нашій культурі є постаттю майже трагічною. Народившись у кріпацькій родині, він зумів здобути фельдшерську освіту. Якийсь час працював у глухому селі на Поділлі, але мізерна платня змусила його змінити фах і найнятися волосним писарем.

Андрій Димінський був дуже освіченою людиною — він багато читав, захоплювався літературою, а головню, українськими народними піснями, які записував з дитинства. Не залишилися поза його увагою й народні звичаї, вірування, легенди, казки, загадки.

Сільське чиновництво, яке вбачало в писареві свого слугу, вельми ревню ставилося до контактів А. Димінського з відомими вченими та письменниками. Особливу задрість викликало в них те, що за етнографічні розвідки Андрія Димінського було відзначено срібною медаллю Російського Географічного Товариства. До всього того долучалося ще й переслідування з боку поліції: вона побачила ще одну крамолу — зближення волосного писаря із простими людьми. Андрія Івановича переводили із села в село, іноді й зовсім позбавляли роботи. Влаштовували у нього й поліцейські труси, шукаючи серед паперів революційні прокламації.

Проте, незважаючи на ці біди, Андрій Димінський продовжував студіювати народну творчість. За свою майже піввікову фольклорну діяльність записав понад дві тисячі пісень та казок, безліч загадок, прислів'їв, які використали у своїх виданнях Павло Чубинський, Іван Рудченко, Михайло Драгоманов... На жаль, постійні нестатки, переслідування, а згодом втрата зору не дозволили подільському фольклористу видати власний збірник. Він з'явився друком завдяки турботам Агатангела Кримського значно пізніше, в 1928 р., під назвою «Казки і оповідання Поділля» (разом із записами Степана Руданського). Ця книга не втратила свого наукового значення й до сьогодні, вона містить найзначиміший корпус українських народних казок.

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

*Слова О. Кониського
Музика М. Лисенка*

Боже великий, єдиний,
Нам Україну храни,
Всі свої ласки, щедроти
Ти на люд наш зверни.
Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа!
Щастя дай, Боже, народу
На многая, многая літа!

Боже великий, єдиний,
Нам Україну храни,
Волі і світла промінням
Ти її осіни.
Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти!
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости.

ДЕНЬ ХРЕЩЕННЯ ГОСПОДНЬОГО СИНА

Коли виповнилося Ісусу тридцять років, настав Йому час вийти до людей із Своєю наукою. І прийшов Він на ріку Йордан до Іоанна Хрестителя, щоб охреститися від Нього.

Прихід Ісуса здивував Іоанна. Адже він знав, що Спаситель безгрішний і не потребує спокутування гріхів.

Коли Ісус хрестився від Іоанна, розкрилися небеса, і побачив Іоанн Духа Божого, Котрий сховався, мов голуб, і спускався на Нього. І пролунав голос із неба, промовляючи: «Це Син Мій улюблений, в Ньому Мое благовоління».

Свято хрещення Господа ще називають Богоявленням. Бо при хрещенні Христа-Спасителя було з'явлення Пресвятої Трійці, а також особливо урочисто з'явлення Спасителя, Який всенародно розпочав Своє відкрите служіння в ім'я визволення світу.

У День Богоявлення в пам'ять про хрещення Ісуса у Йордані християни освячують воду в річках, ставах, озерах, джерелах, криницях.

Напередодні Йордану вирубують у кризі великий хрест. З уламків криги та снігу вимуровують хрест, біля якого будують з льоду престол, царські врата, які оздоблюють ялинковими або сосновими гілками.

Після відправи священник занурює в ополонку хрест, освячує ним воду, яку люди набирають у різний посуд і несуть додому. Цього дня дівчата нею вмиваються, «щоб лица красні були»; нею напувають худобу, «щоб краще плодилася», кроплять хату і всі господарські будівлі. Свячену воду зберігають увесь рік, вживаючи її від усіляких хвороб.

Богоявленню передуює голодна кутя. Протягом цього дня люди дотримуються суворого посту. Вечеряти, як і на свят-вечір, сідають тоді, коли на небі засяє перша зоря. Перед вечерею всі члени сім'ї п'ють по кілька ковтків свяченої води. Кажуть, що назва «голодна кутя» пов'язана із традиційним хліборобським укладом життя українців. Адже вона настає одразу після старого Нового року, тобто тоді, коли про новий урожай господар тільки мріє, а про минулорічний уже не нагадують засіки в коморі. Отже, і сама назва, і кількість страв на столі мають символічне значення.

На Наддніпрянщині існувало чимало вірувань та прикмет, пов'язаних із Водохрещем. Якщо в цей день дерева вкриті інеєм, то навесні у відповідний день тижня — в п'ятницю, четвер і т. д. — треба сіяти ярову пшеницю, що «вродить, як гай!»; якщо на Водохреще день ясний, то хліба виростуть чисті, а якщо похмурий, — буде у хлібі багато «сажки».

УНІВЕРСАЛИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Центральна Рада, яка вийшла на арену 17 березня 1917 р., видала чотири Універсали, що було спричинено політичною обстановкою, яка склалася як в Україні, так і в Росії. Якщо в I Універсалі (23.VI.1917 р.) говорилося: «Хай Україна буде вільною. Не відокремлюючись остаточно від Росії й не розриваючи зв'язків із Російською державою, хай український народ отримає право самому розпоряджатися своїм життям у своєму краї», то вже в Третньому Універсалі, оголошеному 20.XI.1917 р., на здивування більшовиків Центральна Рада заявила про встановлення автономної Української Народної Республіки.

Але конфлікт між більшовиками та Центральною Радою був невідворотним; з наказу Леніна більшовики розпочали інтервенцію в Україну. За цих надзвичайно складних умов, коли ворог уже наближався до Києва, Центральна Рада видає свій останній — Четвертий Універсал, у якому проголошується, що Українська Народна Республіка розриває зв'язки з більшовицькою Росією і «стає самостійною, ні від кого незалежною, Вільною, Суверенною Державою Українського Народу».

Під цим Універсалом стоїть дата: 22 січня 1918 р.; деякі історики говорять і про те, що його урочисто проголошено на Софійському майдані. Проте сучасники й деякі учені вважають дату і місце проголошення Четвертого Універсалу в ніч з 24 на 25 січня на терміновому засіданні Центральної Ради; проголосити ж його на Софійському майдані не було змоги, оскільки в центрі Києва уже вибухали ворожі снаряди.

З ЧЕТВЕРТОГО УНІВЕРСАЛУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом стала на землі Українській Вільна Українська Народня Республіка. Справдилася колишня давня мрія батьків твоїх, борців за вольности і право робочого люду!

Та в трудну годину народилася воля України. Чотири роки жорстокої війни обезсилили наш край і народ. Фабрики не виробляють товарів. Підприємства здержують свою працю, залізні дороги розбиті, гроші падають у ціні. Кількість хліба зменшується.

[...] А тим часом петроградське Правительство Народніх Комісарів виповіло війну Україні, щоб повернути вільну Українську Республіку під свою владу, і посилає на наші землі свої війська — червону гвардію большевиків, які граблять хліб у наших селян і без ніякої заплати вивозять його в Росію, не залишаючи навіть зерна, приготовленого на засів, убивають невинних людей і сіють усюди анархію, убивство і злочин.

Ми, Українська Центральна Рада, робили всякі заходи, щоб не допустити до тої братовбивчої війни двох сусідніх народів, але петроградське Правительство не пішло нам назустріч і веде дальше криваву боротьбу з нашим народом і Республікою [...].

Ми, Українська Центральна Рада, вибрана з'їздами селян, робітників і солдатів України, в ніякому разі не можемо згодитися на те, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ бажає миру, й мир повинен прийти можливо якнайскорше.

Та для того, щоб ні російське Правительство, ні ніяке інше не ставило перешкод Україні в установленню того бажаного мира, для того, щоб повести свій край до ладу, творчої праці, закріплення революції й нашої волі, ми, Українська Центральна Рада, оповіщуємо всім горожанам України:

Віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, від нікого незалежною, Вільною Суверенною Державою Українського Народу.

З усіма сусідніми державами, а саме: Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною й іншими ми бажаємо жити в згоді й приязні, але ніяка з них не може вмішуватися в життя Самостійної Української Республіки.

Власть у ній буде належати тільки до народу України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу — селян, робітників і солдатів та виконуючий орган, який віднині буде називатися Радою Народних Міністрів [...].

Українська Центральна Рада.

У Києві, 9 (22) січня 1918 р.

УЧЕНИЙ-ЮРИСТ

Ім'я Олександра Федоровича Кістяківського не належить до відомих, оскільки надбання «буржуазної» юридичної науки за радянського часу вважалося непотрібним соціалістичному суспільству. Отож доробок українського вченого-правника залишався не вивченим і не поцінованим. Та й ставлення О. Ф. Кістяківського до українського національного руху не вписувалося в ідейні більшовицькі постулати.

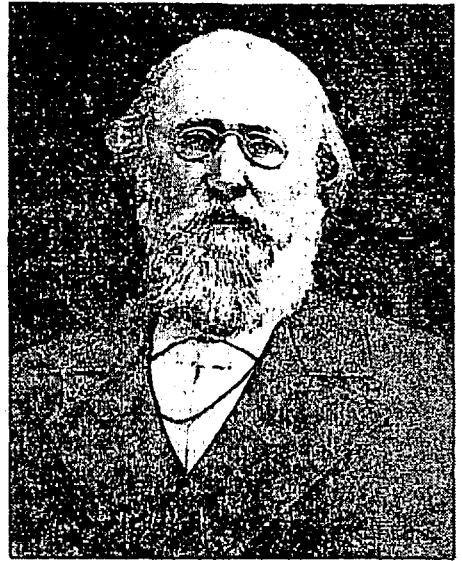
Народився О. Ф. Кістяківський у родині священика на Чернігівщині. Згідно з традицією, Олександр мав піти батьківським шляхом — навчався у повітовому духовному училищі та Чернігівській семінарії. Але кар'єра священика не приваблювала юнака. Він вступив на юридичний факультет Університету св. Володимира, після закінчення якого служив у сенаті та міністерстві народної освіти. Захистивши магістерську дисертацію, слухав лекції у Віденському, Гейдельберзькому, Берлінському, Неаполітанському і Римському університетах. Захист докторської дисертації відкрив йому шлях до

посади екстраординарного і ординарного професора на кафедрі карного права і судочинства Київського університету. На працях О. Ф. Кістяківського, зокрема й підручниках, навчалося не одне покоління юристів. Основною в доробку вченого стала книга «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1879).

Важливе місце в житті О. Ф. Кістяківського посідала громадсько-політична діяльність: він був членом Південно-Західного відділення Російського Географічного Товариства, дійсним членом Товариства шанувальників природознавства, антропології і етнографії, почесним членом Петербурзького і Московського університетів, брав участь у роботі Старої Громади, очолював Київське юридичне товариство, працював

в Історичному товаристві Нестора-літописця, багато часу віддавав організації Рубежівської колонії малолітніх правопорушників.

Олександр Кістяківський залишив дуже цікавий «Щоденник», який охоплює події, що відбувалися у Києві та в Україні в 1874—1885 рр. У ньому багато уваги відводиться діяльності М. П. Драгоманова, П. О. Куліша, В. Б. Антоновича, М. І. Костомарова, О. Я. Кониського, П. Г. Житецького, М. В. Лисенка, Ф. К. Вовка, Г. П. Галагана, родинам Симиренків, Білозерських.

КАРДИНАЛ ЙОСИФ СЛІПИЙ

Кардинал Йосиф Сліпий народився 17 лютого 1892 року на Галичині. Після закінчення народної школи студіював теологію у Львові, а з осені 1912 р.— у Інсбруку, де здобув 1918 р. ступінь доктора богословії.

Рукоположений митрополитом Андреем Шептицьким, молодий священник продовжував свої студії.

В 1922 р. Йосиф Сліпий — професор догматики духовної семінарії у Львові, а з кінця 1925 р. її ректор. Під його безпосереднім керівництвом духовна семінарія була розбудована у Греко-католицьку Богословську Академію.

Друга світова війна стала поворотним пунктом у житті Йосифа Сліпого. Окупація Західної України більшовниками поставила українську церкву в важкі умови. Літній і прикований хворобою до ліжка митрополит Андрей Шептицький мусив думати про наступника. Його вибір упав на ректора академії. Папа Пій XII пішов назустріч пропозиції Кир Андрея й номінаційною грамотою 25 листопада 1939 р. призначив о. Йосифа Сліпого титулярним архієпископом з правом наступництва на митрополичому престолі. Рукоположення відбулося таємно у митрополичій приватній каплиці.

У роки німецької окупації (1941—1944) владика Йосиф відновив духовну семінарію, а також діяльність Богословського наукового

товариства. Після звільнення Львова від німецької окупації радянська влада почала жорстокі переслідування релігійних діячів, особливо греко-католиків. 11 квітня 1945 р. Йосиф Сліпий був заарештований і засуджений на 8 років примусових робіт. Причиною розправи стала відмова кардинала Й. Сліпого порвати з Римом й підпорядкувати українську греко-католицьку церкву Московському патріархові.

У засланні український греко-католицький ієрарх зумів протиставитися усім спокусам та залишитися вірним апостольській церкві, хоч відреченням він міг би купити собі волю й навіть почесні. Відмова від зради призвела до нових судів. Після восьми років його знову засудили на невизначений час. Третій раз його

засудили в 1957 р. на сім років ув'язнення і каторжних робіт, а четвертий — у 1962 р. — на ув'язнення в Мордовії. Кир Йосиф пробув на засланні майже 18 років.

Крім церкви, за його звільнення боролося багато політичних і культурних діячів.

25 французьких визначних інтелектуалів (зокрема 8 членів Академії «безсмертних») та 113 французьких послів підписали петицію у справі звільнення Владика-в'язня. Врешті, за особистим клопотанням папи Івана XXIII, Микита Хрущов змушений був звільнити митрополита Йосифа із заслання. Він був видворений із СРСР.

З цього часу починається новий період в житті «Ієрарха незбагненого Божого Провидіння».

Після приїзду українського Митрополита до Риму він почав активну діяльність: відновив на чужині колишню Львівську духовну академію (Український Католицький Університет), Монастир Студитів, діяльність Українського Богословського Товариства та видання часопису «Богословіє».

Серед цієї праці застав Блаженнішого Владика пам'ятний день 25 січня 1965 р., коли його було обрано кардиналом і владикою Української греко-католицької церкви.

ПОБОРНИК НАРОДНОЇ ВОЛЬНИЦІ

Біографія Семена Палія — легендарного фастівського полковника — сповнена багатьма героїчними і трагічними подіями. Він очолив одне з великих народних повстань проти польсько-шляхетських загартників, не побоявся вчинити рішучий супротив Петру I, за що був засланий до Сибіру, а потім, помилуваний і звільнений, брав участь у Полтавській битві на боці царя.

Просте козацтво і посполитий люд дуже любили його. І ця прихильність була заслужена, бо саме Семен Палій у 1702 р. повів відверту боротьбу із знавіснілою шляхтою і захопив фортеці в Немирові та Білій Церкві. Таборуючись у Фастові, Палій бився не тільки з поляками, а й боронив рідну землю від турецько-татарських наскоків. Об'єднавши під своєю владою майже все Правобережжя, Палій

прагнув відновити державні засади Богдана Хмельницького. Незважаючи на грізні погрози московського царя, не перейшов на лівий берег Дніпра, як жадав того Петро I, а залишився у Фастові, продовжуючи відстоювати від католицького засилля православну віру та українську людність.

Проте протриматися довго у Фастові Палієві не вдалося. Виконуючи наказ царя, гетьман Іван Мазепа розпорядився схопити народного героя.

1704 р. закованого в кайдани народного ватажка відправили до Москви, а звітні — до Сибіру.

Згадали про старого полковника тільки тоді, коли над українською землею нависла загроза шведського вторгнення. 1708 р. цар звільнив Семена Палія, який прислужився йому в Полтавській битві 1709 р.

Тяжкі бої, кривди, сибірське ув'язнення підірвали здоров'я народного оборонця. Свій смертний час козацький звитяжець зустрів у шпиталі для старих запорожців у Межигірському монастирі під Києвом у 1710 р.

ПІВВІКУ ПІД ЧУЖИМ ІМЕНЕМ

З ім'ям видатного письменника Панаса Мирного пов'язана майже детективна історія. 1872 р. у львівській газеті «Правда» були надруковані оповідання «Лихий попутав» і вірш «Україні». Написав їх невідомий досі автор Панас Мирний.

Через вісім років він знову заявив про себе — у Женеві побачив світ його роман «Хіба режуть воли, як ясла повні?». Далі вийшли й інші твори цього письменника — «Повія», «Лихі люди», «Лихо давне і сьогочасне», «Лимерівна», позначені яскравим соціальним забарвленням, різким протестом проти царської політики покріпаченої доби. Жандармські чиновники з ніг збилися, намагаючись встановити особу автора творів, що відображали боротьбу українського народу проти національного й соціального гноблення. Хіба можна було залишати поза увагою людину, яка зверталася до політичних засланих з такими словами:

Не журіться ж, брати! Суд повинний прийти,

Правий суд мусе встать над землею.

Але марно нищпорили жандармські шпикери. Панас Мирний продовжував творити. Його особу їм вдалося з'ясувати тільки незадовго до смерті письменника. Можна собі уявити, який страх охопив поліцію, коли з'ясувалося, що талановитий майстер слова Панас Мирний — це полтавський службовець казенної палати Панас Якович Рудченко, якого часто бачили в чиновницькому мундирі на вулицях міста. Представники влади навіть у думці не могли допустити, що послужливий добродій із казенної палати є автором монументального роману «Хіба режуть воли, як ясла повні?» з його головним героєм — гнівним бунтарем і непримиреним протестантом Чіпкою.

Близько п'ятдесяти років жив полтавський урядовець Панас Якович Рудченко подвійним життям, ховаючись і від своїх шанувальників, і від жандармів, і від грізного начальницького ока під псевдонімом Панас Мирний.

ГЕРОЇ КРУТ

Четвертим Універсалом Центральної Рада проголосила Українську Народну Республіку самостійною, незалежною Державою. Почалася нова доба в історії українського народу. Проте більшовицький уряд на чолі з Леніном бачив Україну частиною «єдиної і неподільної»

Росії. Більшовицькі війська, очолювані колишнім царським підполковником Муравйовим, рушили на Київ. У район Бахмача, що на Чернігівщині, було направлено курсантів Київської військової школи імені Б. Хмельницького, перед якими постало завдання за будь-яких умов зупинити московську навалу, бо Уряд УНР вже не мав сил, які могли б захистити Україну. Центральна Рада вислала на поміч останні резерви — 116 чоловік. Це були студенти київських вузів і учні старших класів гімназій. Більшість із них ледь навчилася стріляти.

Війська УНР у складі 500 молодих вояк і 20 старшин зайняли оборону завдовжки п'ять кілометрів. Озброєння в порівнянні з 6-тисячною більшовицькою армією було майже символічним: гвинтівки, 16 кулеметів і одна гармата.

Вранці 27 січня 1918 р. більшовики почали наступ. Переконані в тому, що необстріляна молодь покинула позиції, вони йшли в зімкнутих колонах п'яні, горланили пісні і бачили себе переможцями. Вдарили кулемети, гвинтівочні залпи — й наступ захлинувся. Та тим часом Муравйову залізницею надійшла підмога.

Було прийнято рішення про відступ. З боєм проривався з оточення студентський курінь. Одна рота, не зорієнтувавшись у темряві, вийшла на станцію Крути, не відаючи, що її уже зайняли більшовики. Без патронів, ці юнаки стали легкою здобиччю карателів. Цілу ніч мордували юнаків і, розтерзаних, кинули на станції. Селяни навколишніх сіл поховали їх у братській могилі.

Самовідданий подвиг, який здійснила українська молодь під Крутами, затримав швидке просування військ Муравйова. Тільки 9 лютого 1918 р. більшовики захопили Київ, де жорстоко розправилися з населенням. За неповними даними, тоді було вбито понад п'ять тисяч осіб. На вулицях розстрілювали всіх, хто розмовляв по-українськи, носив вишиванки або хоч якось симпатизував національному рухові. У Маріїнському парку за наказом Муравйова розстріляли 200 учнів гімназій і училищ лише за те, що вони значились у списках української юнацької військово-спортивної організації.

На початку березня 1918 р. українські війська звільнили Київ. 19 березня тіла замордованих у Крутах юнаків перевезли до Києва й поховали з військовими почестями на Аскольдовій могилі.

●
Павло Тичина

ПАМ'ЯТІ ТРИДЦЯТИ

На Аскольдовій
Могилі
Поховали їх —
Тридцять мучнів
українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій
Могилі
Український цвіт! —
По кривавій
по дорозі
Нам іти у світ.
На кого посміла
знятись
Зрадника рука? —
Квітне сонце, грає
вітер

І Дніпро-ріка...
На кого завзявся
Каїн?
Боже, покарай! —
Понад все вони
любили
Свій коханий край.
Вмерли в Новім
Заповіті
З славою святих,—
На Аскольдовій
Могилі
Поховали їх.

(1918)

ЗАСНОВНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Василь Назарович Каразін.

Через тиждень після урочистого відкриття Харківського університету Василь Назарович Каразін отримав листа від одного із своїх друзів, у якому були такі рядки: «Шукали Вас, не знайшли і признавались, що щастям появи університету в Харкові Україна Вам єдиному зобов'язана».

Життя засновника університету Василя Каразіна, видатного громадського діяча, просвітителя, вченого і винахідника — це і фантастичні злети, що підносили його до вершини державного управління, особистої дружби з імператором Олександром I, і сумне становище вигнанця, майже жебрака, коли дворянське середовище сахалося його, затаврованого царською немилістю... Російські імператори всіляко намагались відмежуватися від Каразіна, одного з небагатьох, хто міг відверто говорити царям і вельможам у вічі правду.

На противагу самодержцям сучасники гідно оцінили громадський та науковий подвиг Василя Каразіна: у 1905 р. на пожертву громадськості в Харкові, неподалік університету, було відкрито пам'ятник знаменитому землякові.

• НОВАТОРСТВО АНАТОЛЯ ПЕТРИЦЬКОГО

Анатоль Петрицький належить до визначних українських художників ХХ ст. Він народився у м. Прилуках на Чернігівщині. Із дитинства його полонили чари народної творчості — перекази, пісні, багатий світ українських традицій, історичне минуле. Переїхавши до Києва, захоплюється церковним мистецтвом, мріє стати священником, але

вступає не до семінарії, а до художнього училища, де працює під керівництвом Ф. Кричевського та О. Мурашка, студіюючи мистецтво сценографії. Згодом він продовжує навчання у Москві. А. Петрицького, який ще студентом виявив неабиякі здібності, запрошують до українських театрів, де він, незважаючи на пролетарські штампи, створює власний новаторський стиль, який привертає увагу відомих тогочасних режисерів, зокрема таких, як Лесь Курбас. Він оформив низку вистав у молодому театрі «Березіль».

Наприкінці двадцятих — початку тридцятих років художник створює справді новаторські за формою портрети письменників М. Семенка, М. Доленги, П. Тичини, М. Рильського, ілюструє журнали «Нове мистецтво», «Нова генерація».

За суто український підхід і оригінальну манеру А. Петрицького неодноразово критикували, засуджуючи за формалізм та інші відхилення від офіційного соцреалізму. Але, незважаючи на це, митець продовжував працювати. Багато українських вистав, які йшли на київських сценах, були оформлені А. Петрицьким. Серед них опери «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, «Тарас Бульба» М. Лисенка, балет «Лілея» К. Данькевича...

Треба зазначити, що художник ніколи не обмежувався одним жанром. Одночасно з активною роботою в театрі, він працював над живописними творами. У його доробку і пейзажі, і жанрові картини, і натюрморти, і монументальні розписи.

Видатний український поет, автор віршованого роману «Мазепа» Володимир Сосюра.

Видатний український композитор Борис Лятошинський.

Гетьману
У Крайну

«...ПРОМЕНИСТИМ МЕТЕОРОМ ПЕРЕЛЕТІВ»

З-поміж багатьох козацьких ватажків раннього періоду козащини найбільшої слави здобув князь Дмитро Вишневецький (Байда). Це про нього написав Михайло Грушевський: «Дмитро Вишневецький — Байда блискучим, променистим метеором перелетів через українське життя».

Пісню про Байду, мабуть, знає кожен в Україні. Та не всім відомий життєпис цієї легендарної людини. Походив Дмитро Вишневецький з роду литовсько-руських князів Гедиміновичів. У 1550 р. він стає канівським та черкаським старостою. Населення Подніпров'я потерпало тоді від частих наскоків кримських ординців, турків, зазнавало страшного визиску та зневаги з боку польської шляхти. Отож козацтво стало силою, здатною боронити рідний край від загарбників. 1556 р. Дмитро Вишневецький наказує збудувати на одному з численних дніпровських островів невелику фортецю. Це й був початок Запорожжя, майбутньої легендарної Січі. Відомий історик Дмитро Бантиш-Каменський писав: «Тоді правив малоросійськими козаками... один з найзнатніших князів литовських, нащадок святого Володимира Дмитро Вишневецький, муж розуму запального, хоробрий, вправний у ратній справі. Він жив на Хортицькому острові, поблизу дніпровського гирла, напроти Кінських вод, укріпив цей та інший острів Томаківку, наказав виготовляти човни для легкості з буйволових шкір, щоб можна було у разі необхідності переносити їх; спалив Іслам-Кермень, вивіз звідти гармати до своєї хортицької фортеці, мужньо відбив усі напади хана, котрий двадцять чотири дні без успіху підступав до його острова».

Військо першого козацького гетьмана боронило слов'янські землі від нападів татар, завдавало відчутних ударів турецькій армії, яка вважалася тоді непереможною.

Під час одного з походів 1564 р. Дмитра Байду-Вишневецького важко поранили, і він потрапив до турецького полону. Султан довго розмірковував, яку смерть заподіяти своєму залятому ворогові. Врешті козацького ватажка скинули з фортечного муру в Галаті на гак, де він провисів три дні, доки турки не розстріляли його з луків.

Трагічна смерть Вишневецького стала темою численних легенд. Одна з них розповідає про те, що перед стратою гетьманові запропонували зректися віри, обіцяючи зберегти життя, а інша, що після смерті Вишневецького турки з'їли його серце, сподіваючись перебрати собі відвагу і мужність українського козака. Складена в ті часи пісня «Ой п'є Байда...» обійшла всю Україну, передається від покоління до покоління.

У словнику Бориса Грінченка говориться, що слово «Байда» означає «безпечний чоловік». Народ асоціює це прізвище з такими поняттями, як відчайдушність, відвага, а також з людиною, яка найбільше цінує волю та козацьку славу. Саме таким залишився в пам'яті нащадків Дмитро Байда-Вишневецький — перший козацький гетьман України.

Козацька абетка

А

АЗОВСЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО сформоване царським урядом 1828 р. з козаків Задунайської Січі, які після російсько-турецької війни повернулися з Туреччини на батьківщину. Їх було поселено в Катеринославській губернії для охорони західного узбережжя Азовського моря. Наказним отаманом призначили Й. Гладкого. У 1862—1864 рр. цар примусово переселив Азовське козацьке військо на Північний Кавказ. Невдоволені азовці підняли повстання, жорстко придушене російськими сатрапами. Ліквідоване 1865 р.

АЗОВСЬКЕ СИДІННЯ — героїчна оборона запорозькими та донськими козаками Азова від турецьких військ 1637—1642 рр. Влітку 1637 р. козаки несподівано оточили Азов і після двомісячної облоги здобули фортецю, визволивши майже 2 тис. невільників.

АЗОВСЬКІ ПОХОДИ 1695—1696 рр. — походи російських і українських козацьких військ на Азов і в пониззя Дніпра під час російсько-турецької війни (1686—1699 рр.). 15 липня 1695 р. російсько-українське військо обложило Азов, але через відсутність флоту здобути його не змогло. Проте взяли Кизикермен, Тавань та інші турецько-татарські фортеці. Збудувавши за допомогою українських козацьких корабелів протягом зими 1695/96 рр. військовий флот на Дону, військо під командуванням А. С. Шеїна і українські козаки на чолі з Я. Лизьгубом навесні наступного року знову взяли в облогу Азов, а флот заблокував фортецю з моря. Після двох днів штурму турецький гарнізон капітулював. Вирішальну роль у взятті Азова відіграли українські козацькі війська. Зруйнування турецько-татарських фортець у пониззі Дніпра стало ще одним етапом розширення володінь Російської імперії.

Б

БАЗАВЛУК (ЧОРТОМЛИК) — острів у гирлі річок Чортomla, Підпільної і Скарбної поблизу теперішнього села Капулівки Нікопольського р-ну

Дніпропетровської обл. З 1593 р. по 1709 р. тут була розташована Запорозька Січ. У XIX — на початку XX ст. значна частина острова зруйнована весняними розливами Дніпра. Згодом залишки острова поглинуло Каховське водосховище.

БАТОЗЬКА БИТВА 1652 р.— переможна битва козацького війська, очолюваного Б. Хмельницьким, з польсько-шляхетським військом. Коронний гетьман М. Калиновський зосередив 50-тисячне військо в укріпленому таборі біля гори Батіг (неподалік сучасного с. Четвертинівки Вінницької обл.). Тим часом Б. Хмельницький здійснив швидкий маневр й оточив вороже військо. Вранці 4 червня татарська кіннота, яку найняв український гетьман для підмоги, зав'язала бойові сутички з польською кіннотою, а козацькі полки перекрили всі шляхи для ворожого відступу, змусивши поляків відійти в укріплений табір. У ніч на 3 червня до козацького війська підійшли Чигиринський, Черкаський, Переяславський та Корсунський полки, і вранці козацьке військо розгорнуло навальний наступ. Бій, у якому загинуло майже все польське військо (були вбиті М. Калиновський і його син — коронний обозний, а також командир німецьких найманців З. Пшиемський), тривав увесь день. Лише незначна частина шляхти врятувалася безладною втечею.

Сучасники високо оцінювали стратегічну майстерність Б. Хмельницького, порівнюючи його з карфагенським полководцем Ганнібалом. Внаслідок перемоги під Батогом великий регіон України був очищений від польсько-шляхетських поневолювачів. Магнати, шляхтичі кидали маєтки і тікали з України. Нестерпні умови Білоцерківського договору 1651 р. втратили свою силу. Козацькі війська знову зайняли Брацлавщину.

БЕКЕТИ (ПІКЕТИ) — козацькі вартові на спостережних пунктах (караульні пости). Чергування на бекетах велося цілодобово.

БЕНДЕРСЬКА КОНСТИТУЦІЯ проголошена 17 квітня 1710 р. з приводу обрання (в Бендерах) гетьманом України генерального писаря Пилипа Орлика. Згідно з цією Конституцією обмежувалася влада гетьмана і встановлювався своєрідний козацький парламент. Обиралася старшинська рада, до якої мали входити не тільки генеральна старшина і полковники, а й «з кожного полку по єдиной значной і заслуженой особі». Збиралася рада тричі на рік. Конституція визначала повну незалежність України від Польщі та Росії, а також кордони держави. З Польщею вони мали проходити по річці Случ, як було за Б. Хмельницького. Протектором України Бендерська Конституція визнавала шведського короля Карла XII.

*Народ скаже,
як зав'яже*

Січень наступає, мороз людей обнімає.

Січень не так січе, як вуха пече.

Січень січе та й морозить, газда з лісу дрова возить.

Січень січися, а ти до печі тіснися.

**ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
ЄДИНИЙ В УКРАЇНІ ІСТОРИЧНИЙ
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ТА
ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ
«КИЇВСЬКА СТАРОВИНА»**

Наш часопис — для всіх. На його сторінках друкуються історичні дослідження визначних учених країни і зарубіжжя, спогади, прозові та поетичні твори на історичну тематику, легенди, повір'я та ін.

ОСНОВНІ РУБРИКИ ЖУРНАЛУ:

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ — наукові розвідки вчених з важливих проблем історичної науки.

ДО ДЖЕРЕЛ — нові архівні матеріали, знахідки.

ВИДАТНІ ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ — науково-популярні портрети, есе про визначних політичних діячів України.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА — історія збройних сил України

СПОГАДИ, ЩОДЕННИКИ — живе відтворення подій у спогадах сучасників.

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЮ — науково-популярні статті про важливі історичні події.

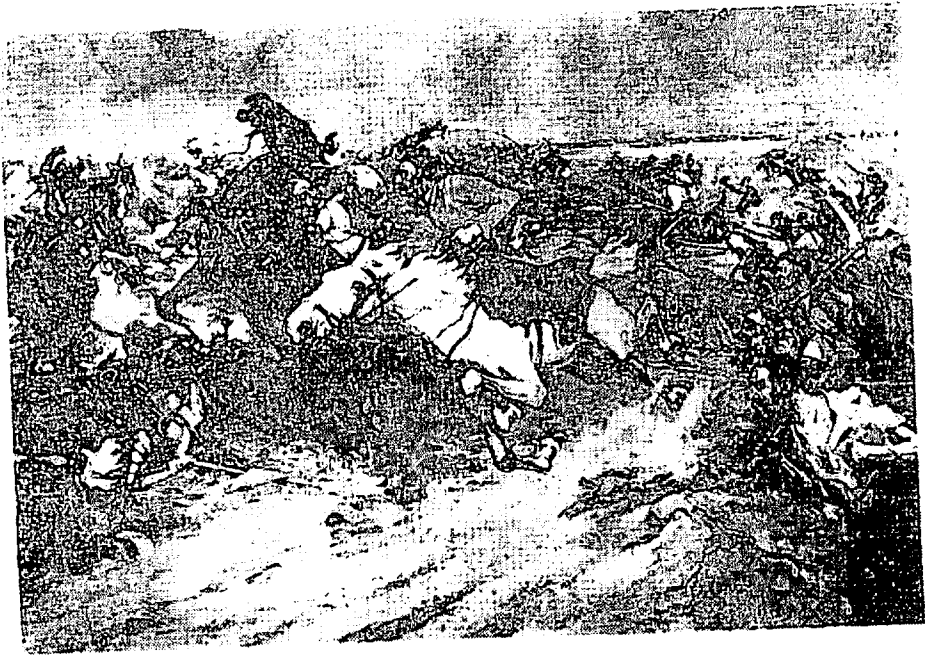
ЗАБУТІ ІМЕНА — розповіді про істориків, діячів науки і культури, літераторів.

УКРАЇНА І УКРАЇНЦІ — матеріали про традиційний уклад, громадський та сімейний побут, звичаєве право, народну обрядовість, матеріальну культуру українців в Україні та за її межами.

УКРАЇНСЬКИЙ БОГОСЛОВ — журнал в журналі про історію церкви, розповіді про визначних церковних діячів, життя святих. Друкуватимуться матеріали і під такими рубриками: «Історики України», «Вихованці Києво-Могилянської академії», «Полкові міста України», «Міста Київської Русі».

Наш індекс — 74260.

***ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ЖУРНАЛ
«КИЇВСЬКА СТАРОВИНА»!***

Микола Самокиш. Бій Максима Кривоноса з Ієремією Вишневецьким.

ЛЮТИЙ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28					

- 2 — 150 років від дня народження українського вченого, автора першого перекладу «Біблії» українською мовою Івана Пулюя. Помер 31 січня 1918 р.
- 4 — 50 років тому відкрилася Кримська (Ялтинська) конференція глав урядів СРСР, США та Великобританії, на якій було визначено плани завершення другої світової війни.
- 115 років від дня народження українського музикознавця — фольклориста Климента Квітки. Помер 19 вересня 1953 р.
- 8 — 270 років тому помер російський імператор Петро I. Народився 10 червня 1672 р.
- 9 — 115 років від дня народження українського історика Івана Джиджори. Помер 22 квітня 1919 р.
- 10 — 130 років від дня народження українського видавця Василя Кульженка. Помер 7 вересня 1934 р.
- 12 — 125 років від дня народження історика античного світу і дослідника Ольвії Бориса Фармаковського. Помер 29 липня 1928 р.
- 15 — Стрітіння Господа нашого Ісуса Христа.
- 17 — 70 років тому помер російський історик мистецтва Никодим Кондаков, автор цінних досліджень «Русские древности в памятниках искусств», «Византийские эмали», «Иконография Христа», «Иконография Богоматери». Народився 1841 р.
- 18 — 140 років від дня народження Левка Смирненка — українського ученого-помолога, активного учасника національного руху в Україні. Помер 1920 р.
- 19 — 135 років від дня народження українського історика і картографа, бібліографа Веніаміна Кордта. Помер 24 грудня 1934 р.
- (1992) — парламент України затвердив тризуб малим гербом України.
- 20 — 140 років від дня народження української драматичної актриси Ганни Затиркевич-Карпинської. Померла 12 вересня 1921 р.
- 21 — 160 років від дня народження відомого художника і скульптора, автора пам'ятника Богданові Хмельницькому в Києві Михайла Микешина. Помер 31 січня 1896 р.
- 115 років тому помер український і російський філолог, історик та славіст Ізмаїл Срезневський. Народився 13 червня 1812 р.
- 130 років від дня народження українського письменника і громадського діяча, члена Української Центральної Ради Івана Липи. Помер 1923 р.
- 24 — 200 років тому помер письменник і релігійний діяч Григорій Кониський. Народився 1 грудня 1717 р.
- 25 — (1871) — народилася геніальна українська поетеса Леся Українка (Лариса Петрівна Косач). Померла 1 серпня 1913 р.
- 145 років від дня народження українського історика і громадського діяча Володимира Барвінського. Помер 3 лютого 1883 р.
- 27 — 85 років від дня народження Федора Потушняка — українського письменника, етнографа та археолога. Помер 12 лютого 1960 р.

У лютому виповнюється:

- 470 років від дня народження російського і українського книгодрукаря Івана Федорова. Помер у Львові 15 грудня 1583 р.
- 325 років від дня народження українського літописця Самійла Величка. Помер після 1728 р.

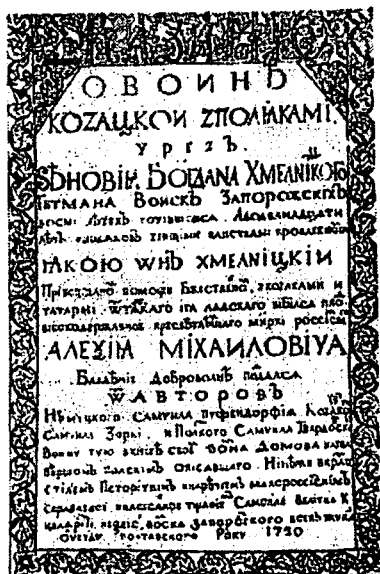

ЗАБУТИЙ ІСТОРИК

Іван Джиджора прожив тільки сорок років. Але як багато зробив він для історичної науки! Зосередившись на першій половині XVIII ст., вивчав найтрагічніші сторінки історії України в петровську та післяпетровську добу, коли російський царизм вирішив остаточно ліквідувати гетьманство. Написані І. Джиджорою праці «Реформа Малоросійської колегії 1722—1731 рр.», «Економічна політика російського правительства супроти України в 1710—1760 рр.», «Україна в першій половині 1738 р.» подали досить цільну картину порушення російськими царями, особливо після поразки гетьмана Мазепи в 1709 р., усіх підписаних раніше угод з Україною, наступ на її національні та культурні традиції.

Свою наукову діяльність Іван Джиджора активно поєднував із громадською. Разом з Михайлом Грушевським він видавав «Літературно-науковий вістник» у Львові, стояв біля витоків Київського наукового товариства. На жаль, імені Івана Джиджори не знайдете в українських довідкових виданнях, зокрема й енциклопедіях.

КАРБІВНИЧИЙ КОЗАЦЬКОЇ СЛАВИ

Обкладинка до книжки Самійла Величка «Сказание о войне козацкой с поляками».

Самійло Величко залишив значну історичну спадщину — чотири томи літописних записів, що охоплюють події в Україні з другої половини XVII — початку XVIII ст. Ця титанічна праця стала видатною історичною і культурною пам'яткою, відомою під назвою «Літопис Самійла Величка».

«Цього ж 1690 року, на самому початку його, в міжсвяття Різдва Господнього, я, письменник і оповідач цих літописних днів (маючи кільканадцять років), почав служити Запорозькому війську в поважнім домі одного з панів малоросійських, шляхетного пана його милості Василя Леонтійовича Кочубея, який був під час гетьманства Мазепи, що про нього оце розповідається, генеральним писарем. Я служив вірно і старанно, як велить мені моя гідність...», — зазначає Самійло Величко у своєму «Літописі».

Його батьківщиною була Полтавщина. Походив він із знатного ко-

зацького роду, закінчив Київську академію. Знання й обдарованість сприяють його першому призначенню — помічником генерального писаря Запорозького війська. Проте життєвий шлях Самійла Величка не був встелений трояндами. Після страти Василя Кочубея його, звинувативши у змові проти московського царя Петра I, кинули до в'язниці, де він провів майже десять років.

Звільнений з ув'язнення, Самійло Величко живе спершу в Диканьці, а потім у селі Жуки під Полтавою, де цілком присвячує себе літописанню, маючи на меті закарбувати на папері всі найважливіші події в Україні, що відбувалися за його життя.

Добре знаючи польську, російську, німецьку, латинську мови, володіючи рідкісною колекцією книг та історичних документів, Самійло Величко зміг відтворити масштабну, достовірну й вичерпну картину тодішнього життя. Він не просто подає хроніку чи фіксує події, а історично їх оцінює, аналізує, висловлює своє ставлення до того чи іншого політичного моменту, не приховує власних настроїв та симпатій, підкреслюючи, що він — «істинний син України і слуга».

«Літопис Самійла Величка» — яскрава книга про Україну, а водночас і про автора, який належав до найосвіченіших людей XVII—XVIII ст.

СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЄ

Як виповнилося Ісусові сорок днів, привезли Його до Єрусалима. Згідно із законами Мойсея, кожен первісток-хлопчик на сороковий день свого життя мав бути посвячений Богу.

Марія мала принести жертву в Єрусалимському храмі. Оскільки родина Ісуса Христа була убога, то пожертвувала лише дві горлиці.

На подвір'ї храму до Марії та Йосифа, які передавали священикам горлиць, підійшов старенький побожний чоловік на ім'я Симеон, якому Бог пообіцяв, що помре тільки тоді, коли побачить Месію. І Дух Святий спрямував його до Дитяти Ісуса, Який знаходився в храмі. Симеон взяв Його на руки зі словами: «Нині відпускаєш раба Твого, Владико, за словом Твоїм, з миром, бо бачили очі мої Спасіння Твое». Потім благословив батьків Його і провістив, що скорбота вразить душу Матері Ісуса.

Тоді ж до храму зайшла вдова на ім'я Анна. Була вона віщункою і знала, кого в цей день посвячують Богові, і уславила вона Господа, і сказала про Нього всім, хто чекав визволення в Єрусалимі.

Слова Симеона збулися. Ісус Христос дав людям Новий закон благодаті й любові. І Матір Божа бачила страждання і хресну смерть Свого Сина.

За народними віруваннями, на Стрітєння зима зустрічається з літом. Із святом цієї зустрічі пов'язано чимало прикмет. Так, кажуть: якщо на Стрітєння день сонячний, теплий, то й літо буде таким, а весна прийде рано; як на Стрітєння півень з калюжі нап'ється, то на Юрія віл напасеться; якщо цього дня зі стріх бурульки звисають — вродить льон, а якщо вода капле — на добрий врожай зернових.

На Стрітєння святять у церкві воду і свічки, які називають страсними, або громовими. Їх засвічують, коли хтось вмирає, а ще у грозу, щоб захистити оселю від блискавки. Ними обкурюють хвору худобу.

Стрітєнською освяченою водою баби-шептухи замовляють наврочування, пасічники кроплять бджіл, «щоб не хворіли».

ДЛЯ ДОБРА СВОГО НАРОДУ

Перші згадки про Сими́ренків відносяться до XVII ст. Запорозький козак Степан Сими́ренко брав участь у боях з турками, татарами та поляками. А також мав чималеньку сімейку. За легендою, двадцять та ще четверо дітей. Отакий був козак!

Його сина Федора, вільного, як вітер козака, цариця Катерина II перетворила на кріпака. Та він був працелюбним, тож, орендуючи на річці Рось млин, зумів заробити грошей, щоб викупитися із кріпацтва.

Здобувши волю і займаючись млинарством, зібрав немалі гроші й записався до гільдії купців. Синів своїх — Платона та Василя — відправив учитися не куди-небудь, а в Париж, де вони здобули освіту в Політехнічному інституті.

Повернувшись у рідні краї, Платон став одним із перших цукроварів в Україні. Він збудував завод у селі Ташлик, а також заклав у родинному хуторі Млієво сад, якому судилося, образно кажучи, стати головним садом України, де були виведені славнозвісні симиренківські сорти яблук, груш, слив. Але не через це увійшло ім'я Симиренків у нашу історію. Може, як ніхто інший, Платон Федорович розумів духовні потреби нації. Він будував школи, церкви, підтримував українську книговидавничу справу.

Саме завдяки матеріальній підтримці Симиренка в 1860 р. видано два «Кобзарі» Т. Г. Шевченка. Один з них — для вузького кола шанувальників поета, куди увійшли вилучені цензорами твори. Підтримував він також видання журналу «Основа».

Після смерті Платона чимало маєтностей Симиренків переходять до його брата Василя — вченого-технолога й винахідника, який, до речі, спроектував машину для рафінування цукру. Як і його попередники, Василь Симиренко дбав про розвиток української культури, офіруючи для неї не від випадку до випадку, а систематично десяту частину своїх досить значних прибутків.

Значну роль у науковому і суспільному житті України відігравав і Левко Платонович Симиренко, який присвятив своє життя садівництву. Перебуваючи за революційну діяльність на засланні у Сибіру, вивів морозостійкі сорти плодкових дерев, котрі прижилися в суворих умовах півночі.

Повернувшись в Україну, Левко Платонович провів низку експериментів по акліматизації плодкових дерев із різних регіонів світу, написав книгу «Україно-російська помологія», де підсумував свій тридцятирічний досвід.

Його справу продовжив син Володимир, який у 20—30 роки ХХ ст. вів наукову роботу у Всесоюзному інституті південного плодово-ягідного господарства. Та життєва й наукова доля В. Симиренка склалася трагічно. За ігнорування мічурінської теорії його 1933 р. було засуджено до розстрілу. Безглуздий, страшний вирок замінили п'ятилітнім суворим ув'язненням. Вийшов учений з тюрми якраз на початку 1938 р., а вже 31 березня його знову заарештували. Далі життєвий слід Володимира Симиренка губиться. Ймовірно, що він, як і тисячі інших учених, був розстріляний у застінках НКВС.

КАРТОГРАФІЯ—ЙОГО СТИХІЯ

До міста над Дніпром доля привела Веніаміна Кордта 1894 р. Відтоді він і залишився в Києві. Полюбив Дніпрові кручі, закохався у багатотомову слов'янську історію. Малопомітна посада бібліотекаря Університету св. Володимира сприяла науковим пошукам, бо тут збе-

рігалося чимало рідкісних книг, особливо західноєвропейських XVII—XVIII ст. Веніамін Кордт обирає темою своїх студій середньовічну картографію, практично незнаний пласт географічної науки. Він готує до друку фундаментальну працю «Матеріали з історії руської картографії» у кількох випусках, видає «Матеріали із Стокгольмського державного архіву до історії України другої половини XVII — початку XVIII ст.», низку інших досліджень.

У 1926 р. побачила світ праця В. Кордта «Чужоземні подорожі по східній Європі до 1700 р.», а в 1931 р.— «Матеріали до історії картографії України», які й дотепер не втратили своєї наукової цінності.

Пісні українського народу

ЗА УКРАЇНУ

*Слова М. Вороного
Мелодія Я. Ярославенка*

За Україну
З огнем завзяття
Рушаймо, браття,
Всі вперед! (2)
Слушний час

Із тюрем,
Де був гніт,
Ми йдем на вільний світ!
За Україну, за її долю,
За честь і волю, за народ! (2)

Кличе нас:
Ну ж бо враз
Сповнять святий наказ!
За Україну, за її долю,
За честь і волю, за народ! (2)

О Україно!
О рідна Ненько,
Тобі вірненько
Присягнем! (2)
Серця кров

Ганебні пута
Ми вже порвали
І зруйнували
Царський трон!
З-під ярем,

І любов,
Все тобі
Віддати в боротьбі!
За Україну, за її долю,
За честь і волю, за народ! (2)

АВТОР ПАМ'ЯТНИКА БОГДАНОВІ ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ

Михайло Микешин народився на Смоленщині. Що могло чекати сина сільського знахаря та поміщицького садівника? В кращому випадку двокласне училище.

Та, як не дивно, сільський хлопець, котрий ніколи в житті не бачив жодної картини, з чотирьох років починає малювати. Треба віддати належне батькові. Незважаючи на бідність, він не стільки розумом, як серцем відчув покликання сина. І коли до їхнього дому прибився мандрівний богомаз, виділив йому комірчину за те, що той навчить сина володіти пензлем та фарбами. Успіхи хлопця були дивовижні.

Михайло вступив до єдиного на той час у Росії вищого мистецького навчального закладу — Академії мистецтв у Петербурзі. Як виняток, його зараховують не до початкових класів малюнка та гіпсів, а одразу до майстерні батального живопису. 1852 р. картину нікому невідомого сімнадцятирічного студента Михайла Микешина купує на одній із виставок Микола I.

Юнакові пророкували велике майбутнє в жанрі батального живопису. Авжеж! За багатофігурну композицію «Граф Тіллі в Магдебурзі 1631 року» його нагороджують золотою медаллю і надають чотирирічний пансіон для поїздки в Італію або Францію. Та Микешин залишається вдома й готується до участі в конкурсі на проект пам'ятника, присвяченого тисячоліттю Росії, що мали спорудити у Новгороді.

Митець задумав у своєму монументі відобразити найяскравіші етапи російської історії з найдавніших часів. Але не царі стали головними героями монумента, а люди, що служили народові: на горельєфі, який був композиційною основою, художник зобразив Єрмака, Ломоносова, Державіна, Суворова, Пушкіна, Глинку, Лермонтова.

Так у вересні 1862 р. в Новгороді, неподалік Софійського собору, з'явився один із перших у Росії історичних монументів.

Особливе місце у творчій біографії Михайла Микешина посідає робота над пам'ятником Богданові Хмельницькому.

Ідею про його спорудження висловив відомий історик, етнограф і фольклорист, перший ректор Київського університету Михайло Максимович. Та минуло чимало літ, перш ніж царський уряд дав на це дозвіл. Проте Олександр II, підписуючи відповідний рескрипт, направляє міністру фінансів записку із заборонаю видавати на монумент кошти.

1868 р. Михайло Микешин приступає до роботи над пам'ятником. Митця надихає поезія Тараса Шевченка, з яким вони приятелювали, ілюстрації до творів якого він з таким натхненням виконував. Скульптор приїздить до Києва вивчати матеріал. Як свідчили сучасники, протягом однієї ночі Микешин виліпив макет майбутнього пам'ятника — багатопланову композицію, в центрі якої — горда постать гетьмана на коні. Трохи нижче художник розмістив постаті козаків, що брали участь у Визвольній війні 1648—1654 рр. У задумі слухають вони кобзаря, якому Микешин надає портретної схожості з Тарасом Шевченком.

Організаційний комітет схвалив проект. Але зовсім інакше поставився до нього царський двір. Олександр II, якому показали макет, не зронив жодного слова. Ясність вніс великий князь Костянтин Михайлович. Він заявив, що скульптура не відображає величі імператорської родини, і запропонував переробити макет.

Треба віддати належне громадянській мужності майстра, який відмовився вносити зміни.

1878 р. цар власноручно «відкорегував» макет, заборонивши вкомпонувати в пам'ятник горельєфи зі сценами, що нагадували славетні козацькі битви.

1880 р. було відлито центральну частину монумента. На цьому, власне, робота Михайла Микешина завершилася. На позичені гроші

він перевозить бронзову скульптуру до Києва, де вона довго була «під арештом» — у підвалі поліцейської дільниці.

Мине ще чотири роки, поки міська дума знайде кошти на спорудження монумента. Михайло Микешин мріяв встановити його на місці, де кияни переможно вітали військо Хмельницького. Але духовенство запротестувало. Де ж це бачено — зводити ідолище навпроти свято-престольної Софії Київської?! З великими труднощами передовій громадськості вдалося зламати опір місцевих ієрархів.

Пам'ятник встановлювали мало не три роки. Тільки влітку 1888 р. завершилися роботи, і в липні відбулося його урочисте відкриття. Серед юрби, що зібралася на Софійському майдані, був і Михайло Микешин, який відмовився брати участь в офіційній церемонії.

ТВОРЕЦЬ «ЗАПОРОЖСКОЙ СТАРИНЫ»

Ізмаїл Срезневський був одним із засновників української славістичної школи. Посилений інтерес до народної творчості, літописів, іншої рукописної літератури завершився створенням збірника фольклорних та історичних матеріалів під назвою «Запорожская старина». У передмові до першої частини (вийшло дві частини збірника в шести книжках), підготовленої до друку 1833 р., вчений писав: «Випускаючи в світ свою збірку запорозьких пісень і дум, я маю на увазі зробити послугу, хоч і невелику, не лише любителям народної поезії, але переважно тим, хто цікавий знати запорозьку старовину — побут, звичаї, подвиги цього народу воїнів, який не тільки своєю хоробрістю і сміливістю, своїм впливом на весь південний схід Європи і навіть Малу Азію, особливо в XVIII ст., своїм оригінальним складом і способом життя, але й характером відрізняючись від усього того, що його оточувало, заслужив місце в пам'яті нащадків».

Серед праць ученого слід також назвати «Древние памятники русского письма и языка X—XIV веков. Общее повременное обозрение», «Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам» та інші.

Діапазон досліджень видатного вченого Ізмаїла Срезневського був широкий і охоплював українську, російську і загальнослов'янську філологію, історію, палеографію, фольклористику, етнографію. Його праці зажили світової слави. Учений багато зробив також для розвитку міжслов'янських наукових і культурних зв'язків. Він мав особисті контакти з відомими тогочасними славістами — Вуком Караджичем, Вацлавом Ганкою, Павлом Йозефом Шафариком.

Більшість свого життя Срезневський провів в Україні. У Харкові минули його дитячі та юнацькі роки, навчання в університеті. Після недовгого вчителювання на Катеринославщині він посідає посаду професора Харківського університету. В 1847 р. ученого запросили на посаду професора славістики Петербурзького університету, яку він обіймав до самої смерті. В 1849 р. Ізмаїла Срезневського було обрано академіком Російської академії наук.

Своєю багатогранною науковою працею, видавничою діяльністю, закликком вивчати життя народу І. Срезневський відіграв прогресивну роль у розвитку української культури.

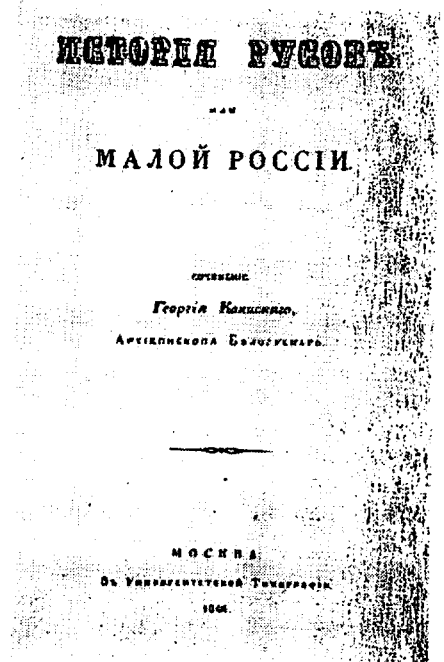
Наукова спадщина І. Срезневського, особливо «Запорожская старина», стала у пригоді багатьом українським ученим і письменникам, зокрема таким, як М. Максимович, М. Костомаров, М. Гоголь, Т. Шевченко.

ВІРНИЙ СВОЇМ ПРИНЦИПАМ

Григорій Кониський (у чернецтві Георгій) — білорус за походженням, відомий проповідник, літератор, автор підручників із піітнки, філософії, богослів'я. Йому приписується створення «Історії русів» — однієї з найзагадковіших книг XVIII ст., довкола якої й нині точаться наукові дискусії. Увійшов він в історію і як захисник ображених і знедолених. Його найзначніша трагікомедія «Воскресеніє мертвих» (1746 р.), пройнята турботою про долю України, розкриває тяжке життя народу під гнітом польських магнатів та шляхти. Автор, обминаючи політичні мотиви, приходить до думки, що скривджені дочекаються правди хіба що на страшному суді. Воскресіння мертвих тут порівнюється з весною, оновленням життя.

Відомий письменник
і церковний діяч
Георгій Кониський.

Як на початку своєї літературної діяльності, так і на її завершенні, ректор Києво-Могилянської академії архієпископ Георгій залишився вірним своїм принципам, виступаючи проти неправди та насильства. Передчуваючи близьку смерть, він склав власну епітафію, в якій з іронічним смутком, властивим його душевному стану, говорить про себе:

Град Нежин — колыбель, град Киев — мой учитель,
А в тридцять восемь лет я сделался святитель.
Георгий имя мне, я из Конисских дому
И в жизни был коню подобен почтовому.

ЗАСНОВНИК ЧАСОПISУ «ДІЛО»

Доля відміряла йому надзвичайно короткий вік: всього тридцять три роки. Однак і за такий невеликий відрізок життя Володимир Григорович Барвінський зробив для України чимало.

Він був відомим громадським діячем Галичини, публіцистом, науковцем, одним із засновників товариств «Просвіта» і «Рідна школа», співробітником і редактором журналу «Правда». Володимир Барвінський організував перші українські народні віча у Львові, підтримував зв'язки з М. Костомаровим, П. Кулішем, М. Драгомановим; написав ряд літературних творів, зокрема повісті «Скошений цвіт», «Сонні мари молодого питомця», «Безталанне сватання».

Значна його роль і в становленні в Галичині демократичної преси. Володимир Барвінський заснував і редагував соціально-політичний часопис «Діло», де 1882 р. вперше видруковані його «Досліди з поля статистики». Невелика за обсягом, книжка була у багатьох аспектах новаторською, деякі її положення не втратили своєї актуальності і до сьогодні. Іван Франко зазначав, що праця, написана вже тяжкохворим автором, мала не лише історико-літературний, а й соціально-політичний інтерес. Висновки Володимира Барвінського в галузі етнічної статистики західноукраїнських земель мали значний вплив на пізніші народознавчі праці В. Охримовича, С. Дністрянського, С. Томашівського, В. Кубійовича і сучасних дослідників.

СКАРБИ ІВАНА ФЕДОРОВА

Минуло вже понад чотириста років відтоді, коли втомлений далекими дорогами російський друкар Іван Федоров, вигнаний із Москви, надумав пов'язати своє життя з Онуфріївським монастирем у Львові. Тут, у похмурій келії, народився задум про видання першої друкованої в Україні книги «Апостола». Дата її виходу — 14 лютого 1574 р.

Нині у світі зберігається 85 примірників «Апостола» з тисячного накладу. Дванадцять із них — у Львові. Інші примірники знаходяться у найвідоміших книгозбірнях Відня, Риму, Варшави, Загреба, Москви, Санкт-Петербурга, Кембріджа, Нью-Йорка...

Того ж таки 1574 р. у Львові вийшов друком «Буквар» — перший на східнослов'янських землях підручник. Багато поколінь (останній раз «Буквар» Івана Федорова друкувався у XVIII ст.) опанувало по ньому ази грамоти. Мине ще шістнадцять років, і у Львові відкривається найбільша в Україні друкарня, з якої вийдуть сотні книжок, зокрема й перший збірник віршованих текстів для декламацій в урочисті дні — «Просфонима», перша філологічна наукова праця під назвою «Адельфотис. Граматика доброглаголиваго еллинословенскаго языка», збірник віршів «На рождество» Памво Беринди, «О воспита-

*Художник Петро Андрусів.
Друкар Іван Федоров
вручає князеві Василю Костянтиновичу Острозькому
примірник Острозької Біблії.*

нии чад» Іоанна Златоуста. Саме у львівських виданнях уперше в Україні починають вмішувати гравюри.

На початку XVII ст. Львів став значним осередком книгодрукування не тільки в Україні, а й у Польщі, Литві. Тут виходили книжки різними мовами.

Зі Львова пішли на схід перші видання слов'янською мовою творів Есхіла, Евріпіда, інших авторів.

Кожний стародрук — це пам'ятка духовної культури народу. З хвилюванням бере наш сучасник до рук, скажімо, «Октоих» (1630). Це збірка переважно історичних та моралізаторських творів — 352 аркуші, 704 сторінки... Чітко продумано укладання текстів, багатство декоративних заставок, гербів, ініціалів... Книжка не просто друкувалася — творилася кожна сторінка, кожен окремий примірник. Тому не випадково учені прагнуть описати не тільки видання, а й кожен примірник, бо є у них чимало розбіжностей, які під час роботи вносили майстри. Книжка друкувалася сторінка за сторінкою, іноді не більше трьох-чотирьох відбитків у день.

Розмаїття

Тестем усієї Європи називали Ярослава Мудрого. Його дочки по-виходили заміж за вінценосців: Анастасія — за угорського короля Андрія, Єлизавета — за короля Норвегії Гаральда, Анна — за французького короля Генріха I. Сини ж пошлюбилися із доньками най-значиміших європейських володарів: Володимир одружився з Одою, дочкою німецького графа Леопольда, Ізяслав узяв Гертруду, дочку польського князя Лешка, Всеволод — візантійську царівну Марію з роду Мономахів.

* * *

Остромирове Євангеліє, що є однією з найдавніших киеворуських рукописних пам'яток, написано в 1056—1057 рр. дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира.

* * *

Владислав Кормильчич очолював галицьку боярську опозицію проти Данила Галицького і здійснив нечуваний в історії княжих часів вчинок, проголосивши себе у 1213 р. за допомогою угорців володарем галицької землі. Це обурило всіх руських князів. Кормильчич змушений був утекти до Угорщини.

* * *

Із впровадженням християнства в Русі з'явилися й перші школи на зразок візантійських. Князь Володимир наказав своїм вельможам і дружинникам неодмінно віддавати дітей в науку. Велику увагу школам приділяв і Ярослав Мудрий. Його внучка Анна Всеволодівна «посадила за парти» й дівчаток. Її монастирську школу відвідувало майже триста вихованок. До речі, їх навчали не тільки писати й читати, а й лікувати.

* * *

Перші бібліотеки з'явилися в Русі в XI ст. Були це збірки грецьких рукописів, а також слов'янські переклади богословської літератури та богослужбених книг. Найбільші книгозбірні мали Києво-Печерський монастир та Софійський собор, при якому за часів Ярослава Мудрого працювало немало переписувачів. Мали свої бібліотеки й освічені бояри та удільні князі.

*Народу каже,
як заб'яже*

Вже лютий геть підгриз, кидай сани, бери віз.

Лютий воду відпускає, а березень підбирає.

Лютий додає до весни охоти, але ти взувай ще добрі чоботи.

Як лютий не лютий, а на весну брів не хмур.

Гетьман
України

І РОЗНЕСЛОСЯ ІМ'Я У ПРАВОСЛАВНІМ СВІТІ

Уперше ім'я Петра Конашевича-Сагайдачного стає широко відомим серед козацького загалу після того, як запорожці в 1605 р. взяли недоступну фортецю у Варні. Через рік українські лицарі здійснюють новий похід у турецькі володіння. Цього разу Сагайдачний веде свій загін на Кафу, гірко оспівану в народних піснях і думках, де було найбільше торжище християнськими бранцями, яких і пішов визволяти майбутній гетьман. Доброго він нагнав тоді страху на турків, спаливши частину їхнього флоту і зруйнувавши фортецю.

Наступного разу, уже в 1616 р., Сагайдачний зруйнував відбудовану турками й татарами Кафу і звільнив кілька тисяч бранців. І рознеслося його ім'я по всій Україні, по всьому православному світі.

Козакам сподобався відважний лицар із Галичини, тож незабаром вони обрали його своїм гетьманом. Відтепер він мав займатися не тільки військовими, а й політичними проблемами України. Будучи високоосвіченим і маючи гострий розум, Сагайдачний бачив, що далеко не все може вирішити шабля. Найбільшою шкоди Україні завдавала розбійницька політика турецького султана та кримського хана. Петро Конашевич налагоджує контакти з Персією, що саме воювала з турками, поліпшує відносини з Польщею, яку вважає своїм спільником у боротьбі із південним сусідом, намагається використати війну Польщі й Московської держави для посилення суспільно-політичної ролі козацтва. Король Сигизмунд III мріяв про московський престол і наслав на російські землі військо на чолі з королевичем Владиславом. Але польські жовніри, яким не видали платні, юрбами залишали військо. Король мусив звернутися по допомогу до Сагайдачного, який обумовив участь у поході козаків: розширити права українського народу.

Навесні 1618 р. Сагайдачний із двадцятитисячним військом вирушив до Московської держави. Завдавши поразки загонам князів Пожарського та Волконського, Петро Конашевич дійшов до царської столиці, врятувавши Владислава від розгрому.

Повернувшись в Україну, Сагайдачний обрав своєю резиденцією не Запорозжя, а Київ. Але польський уряд не бажав поширювати юрисдикцію гетьмана на цю частину українських земель. Проте, знаючи популярність Сагайдачного серед народу, не наважився перечити

козацькому ватажкові. Тим часом сейм прийняв ухвалу про припинення воєнних дій запорожців на Чорному морі, але гетьман просто-напросто проігнорував її. Ще б пак! Він добре розумів, що король безсилий розправитися з козаками, яких налічувалося понад 50 тисяч. 1619-го і наступного року Сагайдачний успішно водив козаків на ханські улуси.

Особливу лютю у польських магнатів викликала безкомпромісність П. Сагайдачного, коли йшлося про захист релігійних інтересів України. Скориставшись тим, що 1620 р. в Києві перебував єрусалимський патріарх Феофан, гетьман домовився з ним про висвячення на митрополита київського Іова Борецького та кількох єпископів. Звичайно, за інших обставин польський уряд не дарував би такого Сагайдачному. Та королю було не до нього. Султан Осман, зібравши півмільйонну армію, поставив собі за мету перетворити Польщу в турецьку провінцію. Польське військо на чолі із Жолкевським зазнало нищівної поразки під містечком Цецорою. Королю не залишилося нічого, як просити на підмогу козацтво.

Під Хотинном зосередилося 300-тисячне турецьке військо з 260 гарматами. Відбивши 4 вересня 1621 р. чотири штурми, Сагайдачний перейшов у наступ. Завдяки сміливості козаків, полководницькому хисту Сагайдачного могутня турецька армія зазнала нищівної поразки. Після сорока днів облоги Осман змушений був безславно повернутися у свої володіння. Перемога під Хотинном, де вирішальну роль відіграли козаки, мала загальноєвропейське значення — адже від турецького поневолення була врятована не лише Польща, а й уся Західна Європа.

Польський письменник Ян Собеський писав про Сагайдачного: «Взагалі був це чоловік великого духу, що сам шукав небезпеки, легковажив життям, у битві був перший, коли доводилося відступати — останній, був проворний, діяльний, в таборі сторожкий, мало спав і не пиячив, як то звично у козаків, на нарадах був обережний і в усіх розмовах маломовний».

Дорогою ціною розплатився за перемогу під Хотинном й сам гетьман. Поранений отруєною стрілою, він додому їхав у супроводі королівського лікаря. 20 квітня 1622 р. гетьмана не стало. Поховали козацького героя біля стін Богоявленської церкви Київського братства.

Малюнок Юрія Логвина.

Козацька абетка

БІЛОЦЕРКІВСЬКА УГОДА між польським урядом і гетьманом Б. Хмельницьким укладена 28.IX.1651 р. За цією угодою шляхті поверталися маєтності в Україні. Козацький реєстр з 40 тис. скорочувався до 20 тис. воїнів. Український гетьман втрачав право дипломатичних зносин з іноземними державами, а також мав розірвати угоду з кримським ханом. У травні 1652 р. Б. Хмельницький анулював цю угоду.

БУЗЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО започаткував полк, сформований 1769 р. з українських козаків генералом О. Прозоровським. Полк брав участь у російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. 1775 козаків поселили на землях по Південному Бугу, де вони заснували села Раковицу, Матвівку, Касперівку, Новопетрівське, Михайлівку, Троїцьке та ін. (тепер у Вознесенському та

Новоодеському районах Миколаївської обл.). Бузький козацький полк брав участь у російсько-турецькій війні 1787—1791 рр. і відзначився в битвах під Очаковом, Бендерами, Акерманом, Кілією, Ізмаїлом та ін. 1797 р. Бузьке козацьке військо було ліквідоване. 1803 р. відновлене у складі трьох п'ятисотенних полків, які брали участь у війнах проти Туреччини (1806—1812 рр.) і Франції (1812—1814 рр.). Остаточо ліквідоване Бузьке козацьке військо 1817 р.

БУЛАВА — символ влади гетьманів, козацьких отаманів, а також турецьких паш. Як правило, оздоблена коштовним металом і самоцвітами.

БУНЧУК — військова регалія в козацькому війську. Мала вигляд палиці з кулею або вістрям на верхньому кінці, оздоблена коштовним камінням і прикрашена китицями чи волоссям із кінського хвоста.

БУНЧУКОВІ ТОВАРИШІ, ПІДБУНЧУЖНІ — помічники бунчужного, що на урочистих церемоніях носили малі бунчуки за гетьманом. У походах виконували доручення гетьмана. Посаду бунчукових товаришів введено наприкінці XVII ст., а скасовано 1764 р.

ВИБОРНІ КОЗАКИ — козаки, які за власним бажанням із власною зброєю, спорядженням і кінями відбували військову службу. Користувалися всіма козацькими привілеями. 1735 р. сенат видав указ «Правління гетьманського уряду», відповідно до якого в Лівобережній Україні було складено списки, за якими до Запорозького війська зараховано 30 тис. виборних козаків. Після ліквідації Запорозької Січі вони прирівнювалися за суспільним станом до державних селян.

ГЕНЕРАЛЬНА ВІЙСЬКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ — центральна установа адміністрації українського гетьмана XVII—XVIII ст. Через генеральну військову канцелярію гетьмани здійснювали військову і цивільну владу. Очолював канцелярію генеральний писар, якому підпорядковувалися військові канцеляристи. Перебувала канцелярія там, де знаходилася резиденція гетьмана (Чигирин, Гадяч, Батурин, Глухів). Генеральну військову канцелярію ліквідували в 1728 р., але 1734 р. її знову відновили. Остаточо генеральну військову канцелярію ліквідовано 21.XI.1764 р.

ГЕНЕРАЛЬНА ВІЙСЬКОВА РАДА — вищий політичний військовий і адміністративний орган у 1648—1750 рр. Обирала гетьмана, розглядала політичні, військові, фінансові, судові, адміністративні справи.

●
Антін Лотоцький

НА ЗАПОРОЖЖЯ

Остап Дашкович умирив. Вернувся з походу на татар важко поранений. Тому негайно покликав до себе князя Дмитра Вишневецького:

— Молодий друже, не довелося мені разом із тобою сповнити наші плани. Я вмру, тепер чую це! Та я певний, що ти сам довершиш справу. Однак, щоб краще приготувити все, ти йди за Дніпрові пороги й там учись, як найкраще воювати з бусурманами, бо кажу тобі, що там, між цими бродниками і уходниками, більше навчнись, як у замку! Я спершу думав старатися, щоб після мене ти став черкаським і катівським помісником, та бачу, що тобі тут було б затісно. Бо будеш зв'язаним королівськими наказами. Тому йди на Запорозжя!

На Січі. Старовинна гравюра.

— Піду! — відповів палко князь Дмитро.

Потім скликав Остап Дашкович усіх замкових старшин, товаришів славних походів і прощався з ними.

— Я вмру! — говорив він слабим, тремтячим голосом. — Всевишній хоче, щоб я вже покинув вас — тож, поки я ще при повній свідомості, хочу попрощатися з вами й подякувати за любов до мене. А коли я кому щось прикрого зробив, а може, й покривдив, то хай тепер простить мені, як я усім прощаю.

Старим воякам, що не один, а десятки походів відбули з завзятим рубакою, навернулися сльози. І вони не соромилися своїх сліз. Плакав пан Ярмолинський, плакали й три побратими — Яцко Білоус, Карпо Масло й Андрушко Брацлавський.

Коли Дашкович побачив їх, усміхнувся і сказав:

— А ви, три побратими, по моїй смерті йдіть із князем Дмитром на Запорожжя!

На другий день, ще до світанку, Остапа Дашковича не стало в живих.

А ще через кілька днів три побратими з'явилися у князя Дмитра.

— Княже! — сказав Карпо Масло. — Ми тут довше не видержимо. Ідемо за порogi! Хочеш — їдь з нами!

— Іду! — сказав князь Дмитро.

Два дні минулося без пригод. Аж третього дня, коли доїздили до місця, де річка Сула вливається в Дніпро, побачили вдалині густу хмару курави.

Незабаром можна було розпізнати вершників.

— Це не татарва, це наші! — заявив Яцко втішно.

— То добре! — закликав князь Дмитро. — Мабуть, не відмовлять нам, коли схочемо пристати до них.

І всі чотири завернули коні назустріч козакам. Ті теж завважили їх.

— Здорові були, панове молодці! — гукнув князь Дмитро. — Хто у вас отаман?

— Я! — відповів той, що їхав попереду. — Михайло Лесун!

— А, Лесун! Про тебе я вже чув! Сам Бог зіслав нам тебе із твоїми козаками, славний отамане! Ми вибрались на Запорожжя шукати лицарської слави, а під твоїм проводом напевно здобудемо її!

— А хто ти будеш? — запитав Лесун.

— Я князь Дмитро Вишневецький, а це три мої товариші: Яць Білоус, Карпо Масло та Андрушко Брацлавський.

— А коли це ви — то вам усім чотирьом не треба щось здобувати, бо славу ви вже здобули під проводом славного намісника Дашковича! Я вже чув про вас. Чого ж ви кинули його?

— Він помер! — відповів Карпо.

Лесун зняв шапку:

— Хай з Богом спочиває! Добрий і завзятий був вояка. Був пострахом бусурмен! Знав його добре, бо з ним разом тікав із полону з Криму. Коли такі славні лицарі, як ви четверо, зголошуються до нас, то нам тільки радіти! Тим більше, що тепер жде нас робота. Ми дістали язика, і каже він, що вертаються татари з великим ясиром і добицею. Хочемо засісти на них край Чорного Шляху.

— Гарно! — згодився княжич Дмитро.

— Знаменито! — додали його побратимн.

— Добре нам починається! — промовив Яць Білоус.

І всі чотири їзди прилучилися до гурту.

— Засядемо в балці, неподалік шляху! — наказав Лесун. — А ти, Охрїме, вийдеш на могилу й як побачиш, що наближаються татари до балки, заквиль трічі чайкою!

Тихо сіли козаки в балці, дочікуючи гасла. Нараз пронеслося повітрям: «Книги, книги, книги...»

— Ти, Кліме, й ти, Семене, лишитесь в балці біля коней, а ми всі, як почуємо тупіт татарських коней і людських ніг, — вискочимо негайно й ударимо татар.

Застугоніла земля, почувся скрип коліс.

— З Богом! — крикнув Лесун, і, оголивши шаблі, кинулися козаки на татар. Від крику татарські коні сполошилися та стали скакати на всі боки.

Заохочує Лесун своїх: «Браття! За віру, за Христа, за Матір Його Пресвяту!»

Заохочує й татарський ватажок своїх, верещить що сил, шаблюкою вимахує. А княжич Дмитро вже на нього оком кинув. Продирається. Схрестили свої шаблі. Добре орудує шаблею ватажок татарський, та на ще кращого рубаку втрапив. Дзвенить шабля об шаблю, гарцюють один перед одним козак і татарин, та ось княжич Дмитро вправним рухом дістає шаблею до грудей противника. Татарин повалився з коня, а княжич кинувся із закривавленою шаблею знову в бій.

Битва скінчилася перемогою козаків, які, не гаючись, розтинали сирицю на руках бранців, заохочуючи брати здобич, що належала їм.

— Ми дякуємо Богу й вам, лицарі, за визволення. Тепер поспішим до дому. Працею знову добудемо те, що втратили.

І брали із собою тільки харчі на дорогу.

— Похоронимо перше своїх, — сказав Лесун.

— Бог поміг, що небагато полягло наших.

Убитих козаки поховали на могилі, а для вбитих татар веліли копати велику яму біля неї.

Після похоронів взялися варити обід; по обіді дав Лесун наказ: «Вертаймося!»

— Де ваш осідок? — спитав княжич Дмитро.

— На острові Хортиця, — відповів Лесун.

Пізно вечером прибули козаки на призначене місце. Там були скриті в очеретах три чайки. На них повантажили захоплене в татар добро й заходилися перевозити на острів.

ПРИТЧА ПРО ЛЮТОГО КНЯЗЯ

Пустинею безводною плентався молодий купець, одинокий, стомлений, бо через страшний самум загубив свій великий караван з усіма багатствами.

Ішов навмання, ледве чвалаючи... Ішов і бачив тільки куряву дрібного піску, що боляче бив йому в лице, запорошував очі.

Смага пекла його нестерпуча, сухі губи порепались, із рота пішла солона кров... Ізнемігся і впав на розпечений високим сонцем пісок...

І вже жорстокий самум почав його, ще живого, ховати, насипаючи кучугуру піску, приспівуючи злорадну пісню...

А він лежав непорушно і марив: каравани його ідуть повагом і ось поволі відділяються од землі, підіймаються туманом угору, вище й вище. Туман збирається в хмару чорну, і з неї падає дощ... І одна велика крапля впала йому на спечені вуста... За нею друга, третя...

Купець одкрив очі, воскрес...

Пустинею гарячою ішов убогий дервіш, що недавно роздав свої — не свої великі багатства, узяв на себе покуту — спасати людей. Ішов, упевнено ступаючи, як господар страшної пустині.

Надбав умираючого купця, глянув на запечену кров на вустах і дістав з торби воду... Краплю по краплі вливав йому в засохлі вуста...

Купець одкрив очі, воскрес...

Минуло кілька літ.

Купець жив щасливо, утішався дрібними дітками, для яких надбав уже нові багатства. Усі шанували, бо на диво був людиною правдивою, чесною, чулою до чужого горя.

Якось приходить до його палацу блідий, хворий, немічний дідусь-старець і нагадує про колишне в пустині. Крапля живої води, що в пустині впаде на запечені вуста, ніколи не забудеться.

Багатий щиро радіє, веде свого спасителя в горниці, велить слугам його обмити й одягти в найкращу одіж, садовить, як гостя, старим звичаєм, поплич себе, сам служить йому, доглядає, як друга, як батька...

Одного разу приходить служник від князя молодого, щоб узяти старого діда і скарати на смерть, бо то був колись страшний у цілому краю розбійник, що грабував каравани в пустині.

Купець, додержуючи святій звичай народний, не дає гостя.

Коли князь молодий про це довідався, розлютився і послав іншого служника, щоб приволік діда живим або мертвим.

Купець, додержуючи звичай народний, захистив свого гостя, а коли тут же служник хотів його вбити — убив служника.

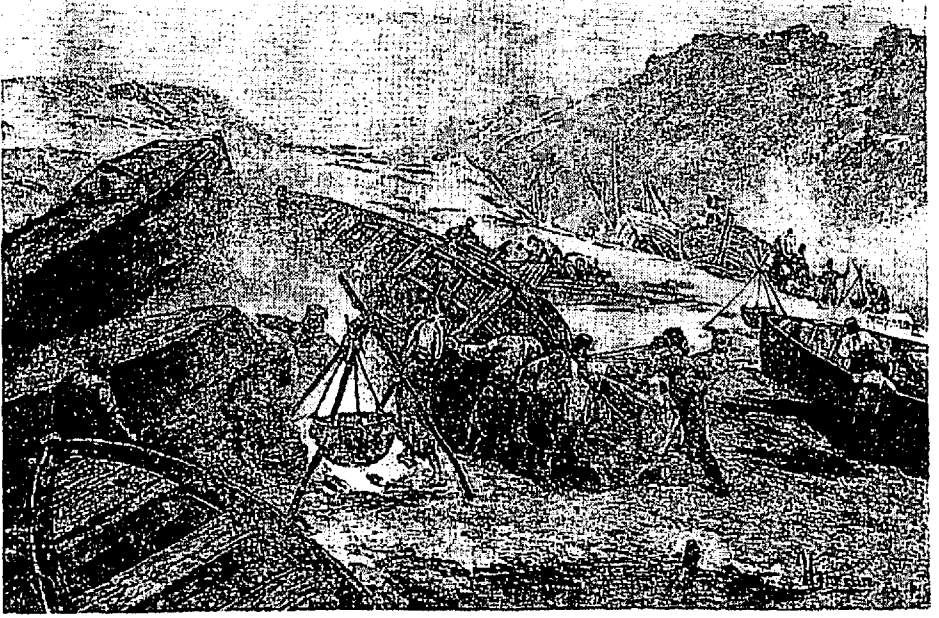
Тоді князь молодий закипів гнівом великим, звелів купця скарати на смерть за те, що не послухав його волі.

Скарав князь справедливого купця та й замислився: чи по правді зробив?

— Князю! — сказали мудрі судді. — Ти хотів скарати діда, що був розбійником ще за твого батька. За твое ж князювання він був побожним дервішем, з власної волі взяв на себе покуту, робив скрізь людям тільки добро. І от, хоч це старече тіло те ж саме, що колись було, та душу в собі носить давно вже іншу, чисту. На неї ти, молодий князю, права не маєш, коли можеш скарати тіло, не порушивши в ньому душі, то карай... Тепер ще друге: ти — вища народна правда, і совість твоя — кришталь. Ти ж заплямував совість і убив правду, покаравши справедливого купця за те, що захищав свого гостя, додержуючи святій звичай нашого народу. Кожна твоя кара тепер буде не суд правий, а просте вбивство, тому нікого ти вже карати права не маєш. Князь розлютився і велів усіх мудреців скарати на смерть.

Коли в князя не стало правди, а в князівстві мудрості, князь зробився рабом свавільної черні.

І князівство загинуло...

Іван Іжакевич. Приготування запорожців до походу.

БЕРЕЗЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

- 1 — 140 років від дня народження народної співачки Явдохи Зуїхи (Я. М. Сивак). Померла 19 січня 1935 р.
- 3 — 1918 р. підписано між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Рад. Росією та ін. країнами Брестську мирну угоду, за якою визнано незалежність України.
- 4 — 245 років тому гетьманом Лівобережної України обрано Кирила Розумовського.
- 5 — 45 років тому в бою загинув головний командир Української Повстанської Армії генерал Тарас Чупринка (Роман Шухевич). Народився 17 липня 1907 р.
- 8 — **МІЖНАРОДНИЙ ЖІНОЧИЙ ДЕНЬ.**
- 9 — Народився (1814) геніальний український поет, художник, революціонер-демократ Тарас Шевченко. Помер 10 березня 1861 р. **ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ДНІ.**
- 13 — 185 років тому помер київський губернатор та історик Петро Панкрат'єв. Народився 1757 р.
- 17 — 1917 р. розпочала свою діяльність Центральна Рада, очолювана Михайлом Грушевським, — перший національний уряд України.
- 19 — 100 років від дня народження поета, фольклориста та мистецтвознавця Максима Рильського. Помер 24 липня 1964 р.
- 20 — 100 років тому у Львові почала виходити газета «Громадський голос».
- 21 — 100 років від дня народження українського письменника, автора історичних романів Івана Ле (І. Л. Мойся). Помер 9 жовтня 1978 р.
- 22 — 135 років від дня народження українського композитора і фольклориста Порфирія Демуцького. Помер 3 червня 1927 р.
- Народився основоположник української класичної музики Микола Віталійович Лисенко (1842—1912).
- 23 — **ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ МЕТЕОРОЛОГА.**
- 24 — 60 років тому в Харкові відкрито пам'ятник Т. Г. Шевченкові.
- 27 — **МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ТЕАТРУ.**
- 28 — 150 років від дня народження українського історика та письменника Олексія Андрієвського. Помер 22 липня 1902 р.
- 30 — 130 років тому помер Олександр Духнович — український письменник і педагог. Народився 24 квітня 1803 р.
- У 1995 році виповнюється:
- 865 років від дня народження церковного і культурного діяча Кирила Туровського. Помер 1182 р.
- 310 років від дня народження українського живописця і гравера Алімпія Галика. Помер 1763 р.;
- 275 років від дня народження російського історика, автора «Літописного повісткування про Малу Росію, її народ і козаків взагалі...» Олександра Рігельмана. Помер 3 листопада 1789 р.;
- 145 років від дня народження українського археолога, дослідника трипільської культури Вікентія Хвойки. Помер 2 листопада 1914 р.

ПОДІЛЬСЬКА БЕРЕГИНЯ

Відомий український фольклорист Гнат Танцюра згадував: «Якось моя мати наспівувала мені одну пісню і, як на лихо, забула її закінчення. Саме тоді до хати заходить наша близька сусідка — старенька бабуся Демидиха. Вона дружила з матір'ю і часто приходила до нас. Ми всі любили її. Мати запитала, чи не знає вона цієї пісні. «Де там не знаю,— усмінулася Демидиха.— До мене, сину, за піснями, до мене. На трьох волових шуках не спишеш. Я весь свій вік провела в біді, у злиднях і в піснях...»

То було в 1918 р. Відтоді сільський учитель Гнат Танцюра мало не щодня заходив до згорьованої нелегким життям сільської жінки й записував пісні. Здавалося, знає Демидиха їх безмежно багато. Воно й справді було так. За дванадцять років Гнат Танцюра записав від Явдохи Зуїхи (Демидихи по-вуличному, а згідно з метрикою — Явдохи Микитівни Сивак, що народилася у селі Кущинцях на Вінничині) понад тисячу пісень, 156 казок та переказів, 400 прислів'їв та приказок, детальні описи народних обрядів.

Феноменальна пам'ять неписьменної сільської жінки дозволила створити блискучий і неоціненний за науковою вартістю корпус подільського пісенного фольклору. Згодом, уже по смерті і Явдохи Зуїхи, й самого Гната Танцюри, турботами поета-академіка Максима Рильського вийшла книга «Пісні Явдохи Зуїхи», до якої увійшло 925 пісень, записаних з уст подільської берегині народних скарбів.

РОДОМ ІЗ ЛЕМЕШІВ

У листопаді 1741 р. в Петербурзі стався черговий двірцевий переворот, унаслідок якого російський імператорський престол посіла дочка Петра I Єлизавета. Ця подія мала велике значення і для України, її подальшої долі, адже фаворитом імператриці тоді був Олексій Розумовський, українець за походженням, родом із Лемешів, що на Чернігівщині.

Велич і могутність Олексія Розумовського не могли не позначитися й на становищі його численної родини в Україні, особливо на долі його молодшого брата Кирила, який 14-річним хлопцем потрапив із глухого села Лемеші до царського двору. Для завершення освіти Олексій Григорович відправив свого брата на два роки за кордон.

Навесні 1745 р. Кирило повернувся до Петербурга. Отримавши невдовзі досить високий придворний чин дійсного камергера, Розумовський поринув у веселе й безтурботне життя вельможі елизаветинського двору. Ще через рік він одружився з родичкою цариці — Катериною Нарішкіною. Тоді ж 18-літнього юнака призначають президентом Російської Академії наук.

Тим часом у політичному житті України назрівали визначні події. Ще під час подорожі Єлизавети в 1744 р. в Україну представники старшинської верхівки подали імператриці чолобитну з проханням відновити гетьманство.

У січні 1750 р. до Глухова привезли царську грамоту, в якій йшлося про те, що «быть в Малой России гетману по-прежнему».

Указом від 5 червня 1750 р. Єлизавета затвердила «обрання» К. Розумовського гетьманом Лівобережної України, а в жовтні цього ж року під його владу передали й Запорозьку Січ. Резиденцією нового гетьмана став Батурин.

Маючи величезні прибутки, гетьман значну увагу приділяв розширенню своєї резиденції, яка, за словами біографа родини Розумовських князя О. Васильчикова, була «миниатюрною копией со двора петербургского».

К. Розумовський почав призначати полковників, хоча ще з часів Петра I це вважалося справою царського уряду. Немає сумніву і в тому, що під впливом гетьмана в Україні з'явився й

царський указ від 13 січня 1752 р. про заборону поширення на українців холопства. Новий указ у рішучій формі заборонив, «чтоб малороссиян никто, кто б какого звания и достоинств ни был... никакими образы в вечное холопство не укреплял... будет же кто на них хотя какие крепости и письма имеют, оным быть недействительными; а ежели кто от того времени дерзнет в противность оных указов с малороссиянами поступать, с теми будет учинено как явными преступниками и ослушниками указов...».

Без дозволу гетьмана заборонялося арештовувати українців, окрім карних злочинців.

Подібна самостійність К. Розумовського, який, незважаючи на його близькість до імператриці, вважався тільки одним із вищих чиновників Російської імперії, викликала невдоволення царського уряду і спонукала його до активного втручання у справи управління Гетьманщиною. Тож уже в березні 1754 р., перебуваючи тоді в Москві, імператриця спеціальним указом заборонила гетьманові самостійно призначати полковників до українських козацьких полків, залишивши за ним лише право його попередників — добирати кандидатів на цю посаду. Тоді ж офіційно було підтверджено становище, за яким українським гетьманам (починаючи зі Скоропадського) заборонялося вести самостійне листування з іноземними державами, вони були зобов'язані надіслати до Петербурга докладні звіти про всі прибутки й видатки.

Царським указом 1761 р. від Гетьманщини був відокремлений і підпорядкований сенату Київ. Це засвідчувало офіційні кроки царського уряду щодо остаточної ліквідації автономії Лівобережної України.

Однак особисті позиції і становище самого гетьмана на цей час залишалися ще досить міцними. Як і раніше, він користувався великою прихильністю імператриці Єлизавети. Часто приїжджаючи до Петербурга й Москви, підтримував міцні зв'язки з багатьма найвищими царськими сановниками і вельможами. Саме тоді К. Розумовський встановив дружні контакти з великою княгинею Катериною — майбутньою імператрицею Росії.

Повернувшись до Глухова після чергової поїздки до Петербурга й Москви на початку 1760 р., К. Розумовський відвідав усі полки Гетьманщини і переконався в необхідності перетворень у системі управління гетьманського адміністративного апарату. Передусім він почав з реформи судочинства, піднісши роль Генерального суду, який вва-

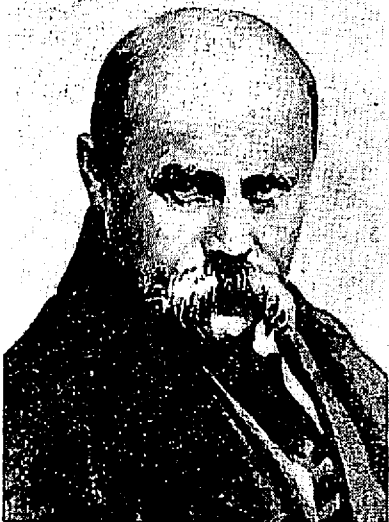
жався вищою судовою інстанцією Гетьманщини. На території кожного полку було створено станові суди.

Зростаюче невдоволення політикою Петра III серед дворянства спонукало К. Розумовського прилучитися до змовників. При цьому саме Ізмаїлівський гвардійський полк, очолюваний гетьманом України, відіграв вирішальну роль у скиненні з престолу Петра III і проголошенні імператрицею Катерини II, яка завдячувала йому своєю владою. Розумовський вирішив скористатися цим, щоб встановити в Україні спадкове гетьманство, зберегти започатковані ним перетворення та курс, спрямований на збереження державно-політичної автономії України. Разом з тим у діях гетьмана простежується прагнення створити державу монархічного типу, що логічно передбачало у майбутньому вихід України-Гетьманщини зі складу Російської імперії й утворення самостійної Української держави.

Цього було досить, аби викликати різке невдоволення царського уряду й, передусім, самої Катерини II, яка побачила в тому небезпеку для російського самодержавства.

Євген Маланюк

ШЕВЧЕНКО

Тарас Григорович Шевченко
(1814—1861).

Не поет — бо це ж до болю мало,
Не трибун — бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все — «Кобзар Тарас»,
Він, ким зайнялось і запалало.

Скорше — бунт буйних майбутніх рас,
Полум'я, на котрім тьма розстала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.

Лютій зір прозрілого раба,
Гонта, що снів свяченим ріже, —
У досвітніх загравах — степа
З дужим хрустом випростали крижі.

А ось поруч — усміх, ласка, мати
І садок вишневий коло хати.

ПЕРШЕ ПОГРУДДЯ КОБЗАРЯ

Його виготовив львівський різьбар вірменського походження — Тадей Баровець. Закінчуючи в 1870 р. в італійському місті Флоренції свою мистецьку освіту, Т. Баровець приготував як дипломну працю мармурове погруддя поета. У 1877 р. воно було перевезене до Львова. Де сьогодні цей твір, невідомо.

СПОДВИЖНИК МИХАЙЛА КУТУЗОВА

Ім'я Петра Панкратьєва не належить до широкознаних. Можливо, тільки ті, хто цікавився біографією Михайла Голенищева-Кутузова, знають, що відомий російський воєначальник, перебуваючи на посаді генерал-губернатора так званого Південно-Західного краю (територія Київської, Волинської та Подільської губерній), активно спілкувався з досить освіченим і чесним урядовцем, який очолював Київську губернію. Разом вони розробляли план оборони України на випадок нападу Наполеона.

Петро Панкратьєв залишив по собі добрий слід. Це він на початку XIX століття взявся за розбудову Києва, залучив до цієї справи відомого архітектора А. Меленського. За часів губернаторства Панкратьєва з'явився в Києві перший театр, багато кам'яних цивільних будов.

У вільний від служби час губернатор цікавився минулим Київщини. Йому належить опублікована (на жаль, єдина з багатьох ним написаних) праця про Київську (колишню Києво-Могилянську) академію, у якій губернатор коліс навчався.

Значний науковий інтерес як для сучасників, так і в наш час становить підготовлене під керівництвом Петра Панкратьєва в 1803 р. «Описание Киевской губернии». Це був, власне, перший історико-географічно-статистичний документ про даний регіон після приєднання його в 1793 р. до Росії.

ЛЮДИНА-СИМВОЛ

Ім'я цієї людини в Україні впродовж десятиліть було під суворою заборонаю. Та правду замовчати не можна. Народ має право знати справжніх борців за самостійну суверенну державу. Серед тих, хто віддав своє життя за національну визвольну ідею,— головний командувач Української Повстанської Армії Роман Шухевич (псевдонім — Тарас Чупринка).

Дитячі та юнацькі роки Романа Шухевича минули в містечку Краковець на Львівщині. Вихований у дусі любові до рідного краю, юнак стає членом Організації Українських Націоналістів. Йому не раз доводиться брати участь у бойових акціях українських патріотів проти польської адміністрації. Після вбивства міністра Б. Перацького в 1934 р. Романа Шухевича заарештовують. Він відбуває ув'язнення у лихій слави концентраційному таборі Береза Картузька. Звільнення прийшло з капітуляцією Польщі. Коли розпочалася друга світова війна і ОУН розділилася на дві фракції, Роман Шухевич займає позицію прихильників Степана Бандери. У серпні 1943 р. він — серед організаторів проведення третього надзвичайного з'їзду ОУН, який у своїй платформі ухвалив боротьбу з німецькими та більшовицькими окупантами. З осені цього ж року Роман Шухевич — головний командувач УПА. 5 березня 1950 р. в бою в Білогорщі, селі, що неподалік Львова, обірвалося його життя.

Роман Шухевич, відомий як генерал Тарас Чупринка, залишив по собі славу людини-символу; він — уособлення мужності, непохитної волі, патріотизму.

ЦЕНТРАЛЬНА РАДА

Про Лютневу революцію і падіння самодержавства офіційно в Києві стало відомо 1 (14) березня 1917 р. Того ж дня у місті було створено виконавчий комітет громадських організацій із 12-ти осіб, у руках якого й зосередилася міська влада. З (16) березня у Києві утворилася Рада робітничих депутатів. І, нарешті, наступного дня з ініціативи Товариства українських поступовців — єдиної легальної в Україні під час світової війни громадської організації з дуже поміркованою програмою, — створено Центральну Раду, яка мала об'єднати розпорошені українські сили. Головою її заочно було обрано видатного історика Михайла Грушевського.

Про характер, який хотіли надати Центральній Раді засновники, можна судити з першої її відозви до народу України, де закликалося до спокою і порядку, підготовки до Всеросійських установчих зборів, запровадження української мови в навчальних закладах, державних установах, церквах, земствах.

Політичні сили, які були тоді в Україні і Росії, сприймали діяльність Центральної Ради неоднозначно. Російська революційна демократія, наприклад, вважала український національно-визвольний рух ножем у спину революції. Супротив українському питанню демонстрував лідер київських більшовиків Л. Пятаков.

Спроба Центральної Ради порозумітися з Тимчасовим урядом закінчилася провалом. Українська делегація на чолі з відомим письменником і політиком В. Винниченком намагалася домогтися від нього схвального ставлення до ідеї української автономії, але наштотувалася на повне нерозуміння своєї позиції.

Літо 1917 р. стало вершиною діяльності Центральної Ради. Після проголошення I Універсалу і створення Генерального секретаріату Тимчасовий уряд був змушений піти на ряд поступок.

Прихід до влади більшовиків поклав край першому, ейфорійному періоду революції. Центральна Рада з її революційним романтизмом виявилася не готовою до різкої зміни політичного курсу. За дискусіями у Педагогічному музеї, де проходили її засідання, практично нічого не робилося для створення міцних українських державних інституцій.

У грудні 1917 р. більшовики провели в Харкові з'їзд представників 89-ти рад та військово-революційних комітетів, який обрав Центральний Виконавчий комітет Рад України, а той, у свою чергу, створив Народний секретаріат і оголосив його урядом.

Отримавши військову підтримку від російських більшовиків, Народний секретаріат повів наступ на Київ. 8 лютого Центральна Рада залишила Київ і змогла повернутися туди лише після того, як звернулася по військову допомогу до німців. Навесні 1918 р. німці окупували Україну.

Взаємини між Українським урядом і німецькою адміністрацією були вкрай напружені.

29 квітня Центральна Рада на своєму засіданні ухвалила проект Конституції Української Народної Республіки. На жаль, це засідання виявилася останнім. Того ж дня в Києві відбувся хліборобський конгрес, на який зібралось понад 6 тис. делегатів. У їх промовах звучали рішучі протести проти соціалістичних експериментів, вимоги поновлення земельної власності і встановлення в Україні гетьманату. Гетьманом України був обраний нащадок старовинного козацького роду генерал П. Скоропадський, який у 1917 р. активно проводив українізацію старої армії, брав участь у створенні вільного козацтва. Переворот пройшов беззбройно. Боронити Центральну Раду виявилася нікому. Проіснувавши понад 13 місяців, вона зійшла з політичної сцени.

...НІМЕЦЬ НАШУ ІСТОРІЮ ПИШЕ

Генерал-майор Олександр Іванович Рігельман народився в Петербурзі, у німецькій дворянській родині. Але так склалося, що життя його тісно пов'язане з Україною. Ще молодим опинився він на Запорозжі, де захопився побутом, звичаями, історією українського лицарства. І це позначилося на його подальшій долі. Вийшовши у відставку, військовий інженер Олександр Рігельман знову повернувся в Україну. Останні сім років свого життя він провів у селі Андріївці на Чернігівщині — маєтку дружини, яка походила з козацького роду Лизогубів. Саме тоді Олександр Рігельман завершив «Літописне повісткування про Малу Росію, її народ і козаків взагалі...» (1786), одну з перших історичних праць про нашу Батьківщину. Книга вийшла друком у 1847 р. Перу О. Рігельмана належали також праці «З'ясування про Кизлярську фортецю, складене у 1757 році». «Історія, або оповідь про донських козаків» та багато досліджень про фольклор і етнографію українців та росіян.

*Козацький стрій. Малюнок із книги
О. Рігельмана «Літописне
повісткування про Малу Росію,
її народ і козаків взагалі...»*

ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ

Під кінець минулого століття справжню сенсацію викликало відкриття київського археолога Вікентія Хвойка біля села Трипілля, де було виявлено уламки глиняного праісторичного посуду, вкритого мальованим орнаментом, глиняні фігурки та крем'яне й кістяне приладдя. Ці знахідки незнаного досі типу були зовсім несхожі на інші пам'ятки старовини у Подніпров'ї. Хвойка провів систематичні дослідження нового поселення і відкрив широко відому тепер в археології Європи культуру, яка від першого місця її виявлення дістала назву трипільської.

Творці цієї культури заселяли в IV—III тисячоліттях до н. е. широкі простори від Дніпра до Карпат. Головним їх заняттям було хліборобство (сіяли жито, пшеницю, ячмінь, просо), скотарство та рибальство.

Високо, як ніде у Європі, у них була розвинена житлова архітектура.

Трипільські знахідки.

Хати мали по кілька кімнат, де жила разом велика матриархальна родина. Кожне житло мало глиняний хрестовидний жертвник, що засвідчує про глибокі, більш сконцентровані форми релігійних вірувань трипільців.

Хати були згуртовані вже у села, що вказує на високий ступінь родової організації. Вони були розташовані колом, серед якого стояв громадський будинок для сходин та спільних культових обрядів. Найбільше таке поселення було відкрите біля с. Володимирівки (Кіровоградщина), де розкопки виявили понад 200 хат, розташованих п'ятьма концентричними колами. У поселенні могло жити 1500—2000 мешканців і тому вповні оправданою є думка, що це було перше в Україні, так би мовити, місто, організаційний центр трипільських племен на переломі III—II тисячоліть до нашої ери.

Найбільш прикметною для трипільської культури була її кераміка. Вона добре випалена, цілком заслуговує на ім'я праісторичної української теракоти.

Європейської слави здобув трипільській кераміці її орнамент, головний вияв трипільського мистецького духу. Провідними мотивами того орнаменту були спіралі і волюти, виконані темно-гнідою, іноді аж чорною, і білою фарбами на червоному тлі посудини. Зокрема, цікавий був спіральний візерунок, що йшов довкола посудини і був для трипільського митця, мабуть, символом вічного руху, а може, й самого життя. Крім того, на мальованому посуді зустрічаються часто й схематичні малюнки свійських тварин, іноді зображення жінок, що мало магичне значення.

Другим виявом мистецького хисту трипільських племен стали керамічні людські і тваринні фігурки з глини. Перші з них зображують передусім жінку. Одну з таких фігурок жінки, яка тримає дитину, виявлено у трипільському поселенні біля с. Сушківки (Черкащина). Історики мистецтва вважають цю керамічну скульптуру найкращим зображенням матері із кам'яної доби. Жіночі фігурки мали культове значення і втілювали образ праматері-родоначальниці у матриархальній родині.

Культове призначення мали також глиняні скульптурки. Зокрема фігурки биків були символами робочої сили в господарстві. Культ бика у II тисячолітті до н. е. був загальний для всіх племен довкола Середземного моря.

Трипільська культура на території України була під архітектурним (хати), виробничим (кераміка) та мистецьким (мала пластика) оглядом найвищим культурним виявом Європи у IV—III тисячоліттях до н. е.

Носії цієї культури — трипільські племена — належали до найбільш цивілізованих народів старовинного світу.

ГРОШІ РУСИ-УКРАЇНИ

Найдавнішими монетами у Київській Русі були арабські диргеми, які з'явилися тут у другій половині VIII ст. і були в обігу до IX—X ст. Використовувалися на території нашої країни також візантійські та західноєвропейські гроші. У часи князювання Володимира Святославича і його спадкоємців (Святополка і Ярослава) Русь карбувала власні монети — златники та срібники. В XI—XIII ст. у Русі ходили крупні грошові одиниці — київські та новгородські гривни.

Упродовж тривалого обігу іноземних і вітчизняних монет тоді склалися дві грошові системи: південна (або київська), яка була орієнтована на візантійську літру (327,456 г), і північна (або новгородська) — на арабський ратль (409 г). Половинна вага літри і ратля відповідали вазі київської (163,728 г) і новгородської (204,66 г) гривнам срібла.

Одночасно з гривнами були в обігу дрібніші номінали: ногати, куни, резани, вевериці, векші. Найпоширенішою була куна. На ранньому етапі обміну так називалися шкурки хутряних звірів, пізніше — різні монети: арабські диргеми, руські срібники, західноєвропейські динарії.

Існували гривни кун і гривни срібла. Так, одна гривна кун дорівнювала 20 ногатам, 25 кунам, 50 резанам, а гривна срібла — 3 гривнам кун або 60 ногатам, або 75 кунам, або 150 резанам. У XII—XIII ст. одна гривна срібла дорівнювала 4 гривнам кун або 100 кунам.

Обидві грошові системи, як і назви грошей, зникли з ужитку наприкінці XIV ст.

Найпоширеніша назва монет у середньовічній Україні «гріш», що походить від пражського гроша, який став основною монетою в XIV—XV ст. у багатьох європейських країнах. Згодом ця назва там зникла, проте в Україні існувала до XIX ст. і навіть перейшла на загальне поняття «монети, фінанси» — як от слово гроші в українській мові.

Львівський монетний двір карбував у XIV—XV ст. власні монети, що мали назви «гріш» та «напівгріш». Інші середньовічні назви монет, які були в обігу в українських землях: шеляг (солід), денарій, півтораг (чех) поступово стали анахронізмами.

Монети під назвою «копійка» з'явилися в Україні близько середини XVII ст., спершу переважно в російських гарнізонах. Остаточо на території України, що ввійшла до складу Росії, копійка стала переважаною грошовою одиницею тільки у XVIII ст. Ця назва походить від срібних новгородських монет, які після реформи 1534 р. стали карбуватися для всієї Московської держави. На них зображено вершника із списом. Спочатку це була «копейная деньга», а потім і «копійка». У 1704 р. Петро I пустив у обіг мідну копійку.

*Видатний український поет,
мистецтвознавець, академік
Максим Гайдайович Рильський.*

Євген Гуцало

СТРІЛА

Новела

Млистого весняного вечора (коли це було? а було таки в юності, що ввижається несправжньою, маєвом, грою уяви) йшов ти в полях, оторочених далекими обр'ями, які тонули в розмитій мряці. Живлющою стоною квітня дихало повітря, така сама живлюща стома йшла від розгаслого чорнозему, й молода зелень — чи трава на узбіччі півця, чи дружні вруна — здавалися і пломінкими, і лункими, й стільки снаги бурхало у ламких списиках гострого листя! Самота великої тиші зійшла на поля, й на душі чулося так, наче ество твоє розчинилося в цій живій тиші, й начебто зараз ось ти живеш не своїм, а якимось чужим життям — давнім, дуже далеким, у сивому прачасі, живеш життям свого пращура, й саме в оцих квітневих полях, які незмінно вічні... Всяке думалося, й постала раптом перед твоїми очима — у тихих сутінках надвечір'я, чітко, невигаганим видом — явина, сутника кінних козаків із кінними татарами. Налетіла ватага на ватагу, коні зіткнулися з кіньми, замерехтіли смертельним сталевим зблиском хижі шаблі. Від несподіванки в тебе волосся заворушилося на голові, бо схропування-іржання кінське долинуло, бо й скрики-зойки почулися, короткий подзвін зброї, і вже чиясь вояцька постать незграбно зсунулася з коня на землю, а звільнений від вершника кінь, маючи розвіяною гивою, чвалом подався в поля... Січа як спалахнула миттево, так і згасла миттево, татари кинулися тікати до мурів захопленого ними монастиря, що виднів неподалік, за ними погналися козаки. Один з них усе більше та більше випереджав своїх побратимів, уже наздоганяв на своєму вороному коні татарів, як вони спинилися, козак улетів у їхній гурт, над головою його майнув шовковий аркан, і, вправно заарканений, сплутаний по руках так, що шабля випала йому з рук, тісно оточений татарськими вершниками, він — негадано ставши бранцем! — уже скакав разом з ними до камінних мурів монастиря, а козаки були безсилі наздогнати його, ось-ось татари вже мали вскочити в відчинену браму монастиря, де тирлувалась їхня орда... Йі тоді де не взявся в твоїх руках лук і стріли, ти прицілився, натягуючи тятиву якомога дужче, відпустив її — і стріла полетіла вісником смерті до татарів, і таки влучила, влучила — й похитнувся на коні козак-бранець. Похитнувся на коні козак-бранець, твій вірний побратим, з яким ви ділили походи й січі, бо цілив ти не в татарів, а цілив у нього, в побратима свого. Бо вмовилися ви колісь на дніпровському березі біля нічного багаття живим не потрапляти до ворожих рук — нехай то ляхи, нехай то турки чи татари. Бо хоч і нестерпних мук завдають вороги, але не так муки страшні — не бояться козаки страждань, не бояться смерті! — як страшно самої неволі. Отож, краще вмерти вільним, не звідавши брану, аніж умерти невільником. Бути вільним і в своїй смерті! А коли хто втрапить до ворожих лабет і незмога визволити, то урвати йому життя — хай списом, хай стрілою. Бо ж смерть від руки побратима — тож дарована воля!.. І сьогодні, коли татари заарканили твого побратима (а могли й тебе заарканити), що зоставалося тобі чинити? Адже визволити його ти не міг. Адже в полоні чекали його страшні муки. І ти з лука вцілив у свого побратима, подарувавши йому смерть, себто волю. Але ж могло так статися, що заарканили б тебе, й тоді б твій вірний побратим постарався б прийти на поміч. Постарався б визволити. А коли

б побачив, що безсилий визволити, він би також дістав лука й пустив би стрілу, постарався б уцілити в тебе, адже в нього метке око і дужа рука. І він би також подарував тобі смерть, себто волю, і, зостаючись вільним, ти в останню свою передсмертну хвилю відчув би вдячність до свого побратима, ти б здогадався, що гинеш від його стріли, що він був і назавжди зостався твоїм незрадливим побратимом... А поки що татари зникають за мурами монастиря, рятуючись від козацької погоні, а твій побратим, кинутий ворогами, лежить непорушно на весняній сирій землі, і вже ніколи йому не звестися й не сісти на бойового коня. Вечірня мла в полях густішає, у цій млі розмиваються і зникають мури монастиря, зникають татари, тануть козаки, й ти зостаєшся сам-самісінький, здивовано дивлячись на свої руки, які щойно тримали тугий лук, що досі відчувають його прохолодно-збудливу ваготу, але вже чомусь немає лука в руках і наче й не було... Та не могло примаритися, все це щойно було, й ген отам десь попереду має лежати, впавши на вруна, твій побратим, який зостався вільним — назавжди, прошепотівши в свою передсмертну мить слово вдячності тобі. Що може бути дорожчим за волю? Мабуть, лише вільна рідна земля, але він тепер навіки-вічні поєднається з нею, душа його людська зіллється з великою душею землі, зіллється з душами тих, що раніше пішли в рідну землю, захищаючи її від ворогів... І ти спинився тоді у весняних вечірніх полях, вслухаючись сторожко у велику таємницю, яка належала тобі — і водночас цим полям, цим задуманим небесам, належала дню древньому, загубленому в бутті-небутті минулого, і дню майбутньому, загубленому в бутті-небутті грядущого, й ти відчував, що душа твоя зливається з великою душею землі і з незчисленими душами тих, які пішли в землю, які ще підуть в землю, і ти чув, як із немислимої сивої далечі летить зі свистом стріла, пущена з лука рукою іншого твого побратима, з яким теж колись умовлявся на дніпровському березі біля нічного багаття, дим якого пахнув евшан-зіллям, летить прямісінько в тебе і неодмінно влучить у груди, й ти з сатанинською втіхою очікував на стрілу, й груди твої гули від очікування, й думки твої полум'яніли від очікування, й кров жажтіла вогнем від очікування, бо ти чекав на стрілу, бо ти чекав на подаровану тобі самим собою неминучу смерть, бо інакше б ти не міг здобути волю на своїй рідній, завжди такій солодкій землі. Й ти знав тоді, що ось-ось здобудеш нарешті сподівану волю, бо той інший твій побратим зостався назавжди вічним побратимом, усе ближче та ближче цей жаданий спалах волі, її сяйво сліпуче, ось уже й далека рятівна стріла входить у твої груди, і в останню свою передсмертну хвилю — волю! — ти шепочеш слово вдячності своєму побратиму...

Козацька абетка

ГЕНЕРАЛЬНИЙ БУНЧУЖНИЙ — вища службова особа гетьманської адміністрації. Формальним обов'язком була охорона та захист гетьманського бунчука, фактичним — виконання адміністративних дипломатичних та судових доручень. У військових походах командував загоном козаків.

ГЕНЕРАЛЬНА КОЗАЦЬКА СТАРШИНА — вища центральна військова і цивільна адміністрація в другій половині XVII-XVIII ст., створена 1648 р. Б. Хмельницьким. До неї входили: генеральний обозний, генеральний суддя, генеральний писар, генеральний осавул, генеральний хорунжий, генеральний бунчужний, генеральний підскарбій. Всі ці посади були виборними.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ОБОЗНИЙ — перша особа після гетьмана. В особливих ситуаціях призначався наказним гетьманом. У генеральній військовій канцелярії вів військові справи, видав артилерією, засідав у Генеральному суді.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ОСАВУЛ — вища службова особа гетьманської адміністрації. До його обов'язків входило: нагляд за складом війська і спорядженням, ведення козацьких реєстрів, розслідування особливо важливих справ. Виконував також обов'язки наказного гетьмана. Генеральних осавулів було два.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПИСАР належав до найвищого щабля генеральної старшини й очолював Генеральну військову канцелярію. Проводив дипломатичну роботу (листування, прийом послів, підготовка угод, договорів, універсалів), готував питання для розгляду на козацькій раді, брав участь у засіданнях Генерального суду, виконував обов'язки наказного гетьмана. Як правило, генеральні писарі були вихованцями Києво-Могилянської колеґії (академії), володіли кількома іноземними мовами, добре знали граматику, юриспруденцію, військову справу.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПІДСКАРБИЙ — вища службова особа гетьманської адміністрації, видав фінансами.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ХОРУНЖИЙ — вища службова особа гетьманської адміністрації. До офіційних обов'язків належала охорона головного прапора козацького війська. Видав військовими справами. Брав участь у засіданнях Генерального суду, дипломатичних переговорах.

ГЕТЬМАН — прадавнє скіфо-гетське слово місцевого праукраїнського походження. Означає: Верховний охоронець гетів, Цар Гетії, Всечоловік землі, а пізніше — Верховний головнокомандуючий українського козацтва, Козацький Тато, Будда-Байда. Такі високі титули присвоювалися найдостойнішим, найсправедливішим представникам народу. В Україні — гетьманам. Скажімо, Д. Вишневецького народ прославив у піснях під іменем «Байда».

ГЕТЬМАН НАКАЗНИЙ — титул тимчасових заступників гетьмана в українському козацькому війську, з 1648 р. — в Українській державі. Виконував усі обов'язки гетьмана. Деякі наказні гетьмани очолювали державу протягом кількох років (Я. Сомко — в 1660—1663 рр., П. Полуботок — у 1722—1724 рр.).

ГОРОВОДІ КОЗАКИ — офіційна назва українських козаків Лівобережної України (другої пол. XVII — поч. 80-х рр. XVIII ст.). Мали власну землю, були звільнені від податків, юридично — вільні. Ділилися на кінних (брали участь у військових походах) і піших (несли сторожову службу), а у XVIII ст. з'явилася ще й незначна частина «тяглих», які виконували різні повинності.

Розмаїття

* * *

Імператриця Катерина II не мала ніяких законних прав на російський престол. Німкеня Софія-Фредеріка-Августа походила з родини бідних і занепалих принців Ангальт-Церстських. Батько її був генералом пруської армії. Її обрали нареченою Петра III і при переході в православ'я назвали Катериною Олексіївною. Імператрицею вона стала в результаті державного перевороту і вбивства Петра III.

* * *

Знаменитий парк в Умані «Софіївка» був заснований у 1796—1800 рр. польським магнатом Феліксом Потоцьким і названий на честь його дружини Софії. У 1831 р. російський цар Микола I конфіскував «Софіївку» і подарував своїй дружині.

* * *

У канадському місті Вегревіль, населення якого складають переважно українці, встановлено єдиний у світі пам'ятник писанці. Він — гордість жителів міста. 1978 р. пам'ятник вшанувала королева Англії Єлизавета II.

*Народу скаже,
як Гав'яже*

Буває март за всі місяці варт.

Від березневих дощів земля квітне.

В марець не замерзає старець.

Март з водою, квітень з травною, а май з квітами.

Мартове тепло — як мачушине добро.

Март невірєн: то сміється, то плаче.

*Марець спочатку хмарний, в середині болотний —
сніг буде дуже намолотний.*

Місяць березень за один день сімох жінок міняє.

Ні в березні води, ні в квітні трави.

*Сухий березень, теплий квітень, мокрий май —
буде хліба врожай.*

С. Васильківський. Козаки в степу.

КВІТЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

- 1 — 60 років тому помер український історик, архівіст та краєзнавець Василь Біднов. Народився 2 січня 1874 р.
- 3 — Вхід Господа до Єрусалима (Вербна неділя).
- 7 — Благовіщення Пресвятої Богородиці.
— **ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ЗДОРОВ'Я.**
- 8 — 200 років від дня народження декабриста і російського письменника Володимира Раєвського. Помер 20 липня 1872 р.
- 11 — 50 років тому визволено в'язнів Бухенвальда. **МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ВИЗВОЛЕННЯ В'ЯЗНІВ ФАШИСТСЬКИХ КОНЦТАБОРІВ.**
- 12 — **ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ АВІАЦІЇ ТА КОСМОНАВТИКИ.**
— 155 років від дня народження українського літературознавця та історика Миколи Петрова. Помер 20 червня 1921 р.
- 14 — 85 років тому помер російський художник Михайло Врубель, який здійснив унікальні розписи Кирилівської церкви та Володимирського собору в Києві.
- 15 — 230 років тому помер російський учений та письменник Михайло Ломоносов. Народився 9 листопада 1711 р.
- 16 — 285 років тому в Бендерах було обрано гетьманом України Пилипа Орлика.
- 18 — 170 років тому помер український і російський художник Володимир Боровиковський. Народився 4 серпня 1757 р.
— **МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ПАМ'ЯТНИКІВ ТА ІСТОРИЧНИХ МІСЦЬ.**
- 19 — 110 років тому помер український та російський історик, письменник, етнограф Микола Костомаров. Народився 16 травня 1817 р.
- 21 — 75 років тому укладено між Директорією та урядом Польщі Варшавську угоду про спільні виступи проти більшовицького режиму.
- 220 років тому імператриця Катерина II узаконила кріпацький устрій в Україні.
- 22 — **ДЕНЬ ЗЕМЛІ.**
- 23 — **СВЯТЕ ХРИСТОВЕ ВОСКРЕСІННЯ.**
— 810 років тому князь Ігор Святославич вирушив у похід проти половців, описаний у «Слові о полку Ігоревім».
- 26 — **ДЕНЬ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ.**
— 220 років тому помер український живописець, родоначальник художньої династії Лука Боровиковський. Рік народження невідомий.
— 155 років тому вийшло перше видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка.
— 50 років тому помер український гетьман Павло Скоропадський. Народився 1873 р.
- 28 — 130 років від дня народження українського живописця, автора численних творів історичної тематики Миколи Івасюка. Помер 1930 р.
- 29 — Центральна Рада ухвалила Конституцію України (1918).
- 30 — **ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ПОРІДНЕНИХ МІСТ.**
У 1995 році виповнюється:
— 490 років від дня народження Насті Лісовської (Роксолани), української дівчини, яка стала дружиною турецького султана Сулеймана II. Відіграла значну роль у політичному житті Туреччини 20—50 рр. XVI ст. Померла 1561 р.;
— 380 років від часу заснування друкарні Києво-Печерської лаври;
— 175 років тому відкрито Ніжинську гімназію вищих наук князя І. Безбородька (нині Ніжинський педагогічний інститут ім. М. Гоголя).

ПАТРИОТ З-НАД ДНІПРА

Відомий історик, архівіст, краєзнавець, освітній і громадський діяч, автор близько 70 наукових праць Василь Олексійович Біднов народився у с. Широкому на Катеринославщині (нині Дніпропетровщина). Після закінчення Київської духовної академії працював у Астрахані, а з 1903 р. викладав у Катеринославській семінарії.

В. Біднов брав активну участь у створенні Катеринославської вченої архівної комісії та культурно-освітнього товариства «Просвіта». Він видав низку книг — «Из прошлого Екатеринославской епархии» (1907); «Материалы по истории церковного устройства на Запорожье» (1907); «Православная церковь в Польше и Литве» (1908); «К истории бывших запорожских старшин и козаков» (1915); «Дніпрові пороги» (1919) та ін.

Після Лютневої революції 1917 р. В. Біднов вів активну громадську роботу (відновив товариство «Просвіта», організував українські курси для вчителів тощо), у 1918—1920 рр. був професором Кам'янець-Подільського університету, потім емігрував до Польщі, згодом опинився у Празі, викладав в Українському Вільному університеті, педінституті та господарській академії в Подєбрадах (поблизу Праги). У цей час Василь Олексійович невтомно працював на ниві історії України, видав монографію «Церковна справа на Україні» (1921), розвідки про архів Коша Запорозької Січі, про спомини запорожця Микити Коржа, підготував до друку книжку про Катеринослав.

Знаходячись в еміграції, В. Біднов увесь час згадував рідний край, Україну, Дніпро, Катеринослав, друзів, мріяв повернутися на Батьківщину, щоб хоч «кістки свої скласти на Рідній, Святій Землі!...». Не судилося. Патріот помер на чужині — у Варшаві.

КИЇВСЬКІ СТУДІЇ ЛОМОНОSOVA

Донедавна вважалося, що Михайло Ломоносов пробув у Києві лише кілька місяців — у жовтні-грудні 1734 р. Проте новітні дослідження засвідчили: він ступив на береги Дніпра влітку 1733 р. і провів тут близько року, навчаючись у Київській академії, знаній тоді в усій Європі.

Під час перебування в Києві слудей Московського Законоспаського училища вивчав, як згадували його сучасники, стародавні літописи та інші книги, писані слов'янською, грецькою і латинською мовами. М. Ломоносов черпав знання з фоліантів академічної бібліотеки, Києво-Печерської лаври, Софійського собору та інших монастирських книгозборищ. Знайомство з оригінальними писемними джерелами дозволило йому в подальшому створити класичні праці з граматики, риторики, історії, зробити значний внесок у розвиток російської літератури.

Перебуваючи на українській землі, російський учений захоплено вивчав історію давньоруської держави, цікавився, зокрема, минулим Волині, Древлянської землі, Червоної Русі. Внаслідок цих студій з'яви-

лося немало праць М. Ломоносова про Україну, серед яких, наприклад, «Давня руська історія до кончини князя Ярослава Першого або до 1054 року», де вперше завдано нищівного удару теорії норманізму й аргументовано доведено, що «руську землю утворили суто руські». Одна із складених М. Ломоносовим географічних карт також присвячена Україні «з усіма задніпровськими місцями і кордонами польськими і турецькими».

ТВОРИВ У ПЕТЕРБУРЗІ, МРІЮЧИ ПРО УКРАЇНУ

Він багато років прожив у Петербурзі, хоч палко мріяв про повернення в Україну, до рідного свого Миргорода, звідки був родом і де починав свою творчу біографію. Його визнали найкращим російським художником-портретистом, хоча Володимир Боровиковський завжди говорив про своє українське походження і казав вельможам, які так полюблили в нього портретуватися, що віддав би все за можливість знову малювати ікони для маленьких прадавніх козацьких церков.

Усе це в біографії визначного маляра не випадкове, бо мав він за предків знаних козаків. Дід його був значковим товаришем, навіть входив до комісії, яка виробляла нове російське законодавство, так зване «Уложеніє», в якому Катерина II вбачала спробу українських делегатів повернути втрачені козацькі привілеї. Батько ж, який і вчив сина малярству, славився на всю Лівобережну Україну своїми парсунами та іконами. Добрими художниками були й Володимирові рідні дядьки. (До речі, й нині у багатьох церквах та музеях зберігаються ікони Боровиковських.) Отож і продовжив Володимир сімейну справу — став художником. І неабияким. Про це свідчить випадок, який стався 1787 р. і який змінив його життя і долю.

Катерина II по дорозі до Криму мала зробити зупинку в Миргороді. Тамтешній предводитель дворянства, знаний поет Василь Капніст, звернувся до Володимира Боровиковського з проханням намалювати кілька алегоричних полотен. Художник блискуче впорався із завданням,

зобразивши на одному із полотен Петра I, який оре шву, Катерина II її засіває, а великі князі й спадкоємці престолу, внуки імператриці Олександр та Костянтин, в образах геніїв старанно боронують ріллю... Картина сподобалася імператриці, вона дала розпорядження зарахувати талановитого маляра до Академії мистецтв у клас уславленого академіка Лампі.

Дуже швидко учень, практично до того часу не знайомий з професійним класичним європейським живописом, випередив у майстерності свого вчителя й зайняв на художньому олімпі російської столиці найпочесніше місце. У нього портретувалася царська родина, аристократія, видатні діячі культури й науки.

Незважаючи на славу і визнання, Володимир Боровиковський був дуже скромною людиною. Живучи в Петербурзі, він мріяв вирватися із життєвої суєти й присвятити себе Богу. Але цій мрії, як і іншим, не судилося здійснитися.

Художник залишив велику мистецьку спадщину, його картини прикрашають музеї багатьох країн світу, в тому числі й України — його Батьківщини.

ВЕРБНА НЕДІЛЯ

Неділю за тиждень до Великодня називають вербною, шутковою, або квітною, а тиждень перед цією неділею — вербним. «У вербний тиждень, за народним звичаєм, не можна сіяти конопель і городини, бо «буде ликовате, як верба». Не сіяли колись і буряків, бо «будуть гіркі», пише О. Воропай у «Звичаях нашого народу».

У вербну неділю святять вербу. Коли закінчується відправа і священник скропить гілля свяченою водою, то діти — одне поперед одного — стараються якнайшвидше дістати вербу і тут же проковтнути по кілька котиків — «щоб горло не боліло».

Колись господарі, повертаючись із церкви зі свяченою вербою, до хати не заходили, а відразу ж садили на городі кілька гілочок, «щоб, росла Богові на славу, а нам, людям, на вжиток», а решту, що залишилася, несли до хати і ставили на покуті перед святими образами.

Свяченій вербі приписується магічна сила. Як уперше навесні виганяють худобу на пасовисько, то кроплять свяченою вербою, «щоб нечисть не чіплялась до тварин». Під час граду виносять гілля свяченої верби, «щоб град зупинився».

А коли збирається велика чорна хмара, віщуючи бурю, то набожні жінки беруть свячену вербу у руки і розганяють нею небажану стихію.

БЛАГОВІЩЕННЯ БОГОРОДИЦІ

Про подію, яку відзначає увесь християнський світ, євангеліст Лука писав: «...від Бога був посланий Архангел Гавриїл у галілейське місто, що йому на ім'я Назарет, до Діви, що заручена з мужем була, на ім'я йому Йосиф, із дому Давидового, а ім'я діві — Марія... Ангел промовив

до неї: «Не бійся, Маріє,— бо в Бога благодать ти знайшла! І ось ти в утробі зачнеш, і Сина народиш, і даси Йому ймення Ісус...»

У писаннях святих отців церкви є згадки про те, що в Назареті було збудовано храм на честь Благовіщення Богородиці. Будова ця постала саме на тому місці, де Діва Марія дістала вістку.

На давніх іконах, що дійшли до нашого часу, Богородиця зображена в момент зустрічі з Архангелом Гавриїлом за читанням Святої книги. Цікава така деталь іконописного сюжету: Архангел тримає в руках ніжно-білу лілею або блідо-голубий ірис. Відомо, що ці квіти є символами чистоти і благородства. Вони — майже обов'язковий атрибут картин старих майстрів. Над Марією і Архангелом в'ється голуб — знак надзвичайної звістки.

Із святом Благовіщення пов'язано багато різних народних прикмет. Наприклад, не можна садити город до цього дня, бо земля ще відпочиває. Відоме й таке спостережливе прислів'я: «На Благовіщення і птиця не несеться, й кубла не в'є».

Старші люди кажуть, що особливу чудодійну силу на Благовіщення мають проліски. Якщо пролісок зірвати й носити в кишені біля серця аж до Великодня, а потім перекласти в хаті до ікони, то так можна у долі випросити щастя собі й родині.

Пісні українського народу

ОЙ У ЛУЗІ ЧЕРВОНА КАЛИНА

*Слова Е. Чарнецького
Музика народна*

Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Марширують наші добровольці у кривавий тан
Визволяти наших українців з ворожих кайдан.
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Гей, у полі ярої пшенички золотистий лан,
Розпочали стрільці українські з ворогами тан.
А ми тую ярую пшеничку ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Як повіе буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні січових стрільців.
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Гетьману
України

ПОЛІТИК, ДИПЛОМАТ, ДЕРЖАВЕЦЬ

З-поміж українських гетьманів Пилип Орлик вирізняється вже тим, що був гетьманом-емігрантом, який поклав своє життя на вівтар боротьби за незалежність України. Перебуваючи поза межами любої йому Батьківщини, він вів велику дипломатичну роботу, щоб зацікавити тогочасних можновладців Європи визвольними змаганнями України за свою державність.

Великий інтерес серед прогресивних діячів і мислителів Європи першої половини XVIII ст. викликала укладена ним «Конституція прав і вільностей Запорозького війська», більш відома на Заході як «Конституція Пилипа Орлика». Це був документ, який на той час не мав аналогів у жодній іншій державі і в якому втілилися найпрогресивніші сподівання представників європейської демократії.

Донедавна постать гетьмана Пилипа Орлика була для нас мало-відомою, про нього з ненавистю говорили і царські, і більшовицькі державці — адепти «єдиной и неделимой».

П. Орлик народився 11 жовтня 1672 р. на Віленщині в родині шляхтича Степана Орлика і Ірини Малаховської. Його батько загинув у бою з турками під Хотином, коли сину не було й року. Після закінчення Києво-Могилянського колегіуму юнака призначили кафедральним писарем Київської митрополії. Одруження з дочкою полтавського полковника Павла Герцика — Ганною відкрило йому шлях до старшинської служби у Генеральній військовій канцелярії, де його помітив Іван Мазепа. Призначивши П. Орлика у 1706 р. генеральним писарем, він знайшов у його особі найближчого помічника у своїх спробах створити антимосковську коаліцію у 1708—1709 рр. Генеральний писар не тільки вів таємне листування, а й проводив безпосередні переговори із представниками супротивних Росії країн. Після поразки шведських військ під Полтавою П. Орлик разом з І. Мазепою та вірними йому старшинами й козаками перебрався до Варниці під Бендерами, де після смерті Мазепа був обраний гетьманом. Тоді він і обнародував Конституцію Української держави (так звану Бендерську конституцію), яка визначала Україну як гетьманську державу парламентського типу.

Керуючи екзильним урядом, який мав на меті визволення України з-під московської влади, гетьман Орлик уклав союз про взаємну допомогу з Карлом XII, налагодив приятні стосунки з Кримом. Успіхом шведсько-українсько-польської коаліції було те, що Туреччина оголосила війну Московії. Скориставшись цим, Орлик з допоміжним татарським і польським військом рушив на Правобережжя. Але Петро I із великими силами перейшов Дніпро, і Орликові полки мусли відступити.

Вирішальний бій відбувся над Прутом. Турки оточили Петра I, який, лише дякуючи підкупу та великим політичним уступкам, вирвався на волю, зрікшись інтересів до Правобережжя України й Чорного моря. Проте Пилип Орлик не мав належних військових сил, щоб використати ситуацію — Правобережжя перейшло до рук поляків. Україна знову стала розмінною монетою у політичних іграх сильних сусідів.

Гетьман-емігрант вимушений був залишитися на чужині. Таємні агенти й офіційні царські послы постійно шукали нагоду схопити його. Тому гетьман змушений був переїхати спершу із Швеції до Німеччини,

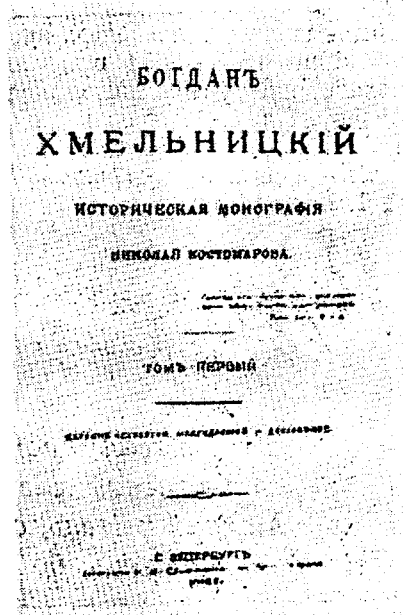
а пізніше — до Туреччини, де й прожив двадцять останніх своїх років. Російський цар погрозами і підкупом домогся того, що турецький султан заборонив П. Орликові виїзд із країни, обмежив його пересування, заборонив антимосковську діяльність. Незважаючи на це, патріот невтомно займався політикою. Підтримуючи контакти з дипломатами різних країн, надсилав меморандуми до багатьох урядів, не втрачав жодної нагоди, аби порушити українське питання. На жаль, Швеція, Польща, Англія, Франція, Туреччина не знайшли можливості стати на захист розтерзаної України, яка була ласим шматом і для них самих. А ті уряди європейських країн, які співчутливо ставилися до намагань П. Орлика, утримувалися від рішучих дій, боячись військової могутності Росії.

Пилип Орлик був відомий як письменник і поет, та, головним чином, як автор блискучих політичних трактатів «Вивід прав України» (1712), «Маніфест до європейських урядів» (1712) і «Діаріуш» (з 1720 по 1732 рр.), що зберігається у Франції й опублікований тільки частково.

Смислом своєї діяльності Пилип Орлик вважав появу на карті Європи незалежної держави України, що стало б благом не тільки для її народу, а й усій Європи, створило б умови для політичної рівноваги на континенті. Невтомна праця гетьмана не пропала даремно. Він став зірцем мазепівців-емігрантів, що тримали в руках прапор незалежності України майже до 60-х років XVIII ст.

СВІТ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА

Він народився кріпаком. Його матір — кріпачку — уподобав воронезький поміщик Іван Петрович Костомаров. І хоч пан згодом одружився на своїй підневільній, проте його син Микола ще довго формально залишався у кріпацькому стані. Певно, батько з часом хотів якось залагодити цю недоречність, але не встиг — 1828 р. він трагічно загинув від рук своїх слуг. Костомарову-молодшому йшов тоді одинадцятий рік.

Щоб здобути синові «вільну», мати продала значну частину свого вдовиного майна.

Очевидно, безталанне соціальне походження і визначило життєвий шлях Миколи Костомарова, напрямок його громадської і творчої діяльності.

Закінчивши гімназію у Воронежі, юнак вступив до Харківського університету, який тоді вже мав значні академічні традиції. Саме тут до Миколи Костомарова і прийшло справжнє покликання — історія, а також література, особливо в молоді роки. Так, на початку 1838 р. під псевдонімом Ієремія Галка вийшов друком його перший твір «Сава Чалий», написаний українською мовою, що в цей час було неабияким викликом чиновництву. Через рік побачила світ віршована збірка Миколи Костомарова «Українські балади», потім — книжка «Вітка», далі — трагедія «Переяславська ніч», переклади українською мовою творів Байрона.

Заявив про себе Микола Костомаров і як історик. Його дисертація «Про причини і характер унії в Західній Росії» викликала таке невдоволення світської та релігійної влад, що захист її молодому вченому заборонили. Йому довелося писати нову наукову працю — «Про історичне значення руської народної поезії», після захисту він здобув ступінь магістра історії. Відтак життєва дорога Миколи Івановича пролягає до Києва, де він отримує посаду ад'юнкт-професора кафедри історії університету св. Володимира. У Києві молодий учений вступає до Кирило-Мефодіївського товариства — таємної політичної, антикріпосницької організації, яка ставила за мету визволення та єднання слов'янських народів на принципі рівності.

Програмні документи товариства, зокрема «Статут» і «Книгу буття українського народу», сформулював і написав 29-річний Микола Костомаров.

У березні 1847 р. за доносом провокатора Петрова товариство було розгромлене, а його організатори суворо покарані. Після дванадцятимісячного ув'язнення в Петропавлівській фортеці М. Костомарова відправили на адміністративне поселення до Саратова, де він змушений був провести понад десять років.

Повернувшись до Петербурга, Микола Іванович цілком присвятив себе «безмежно улюбленому предмету» — історії. За двадцять останніх років життя він написав понад 200 праць, які стали енциклопедіями життєвих доль і характерів визначних людей минулого.

У широкому діапазоні праць визначного історика чільне місце займають твори про Україну, зокрема про епоху національно-визвольної війни 1648—1654 рр., козаччину та гетьманщину. Його перу належать найгрунтовніші монографії про Богдана Хмельницького, Івана Мазепу, Павла Полуботка, Юрія Хмельницького, інших гетьманів. Опозиційність до російського самодержавства, увага до масових народних рухів — основний стрижень історичної і літературної спадщини М. І. Костомарова.

*Народ скатне,
як зав'яже*

Квітень з водою, травень з травою.

Квітневий сніг такий, як жіночий плач.

Мокрий квітень, сухий май, буде в клуні рай.

Цвітень-переплітень, бо переплітає трохи зими, трохи літа.

ВОСКРЕСІННЯ ГОСПОДА НАШОГО ІСУСА ХРИСТА

Воскресіння Христове святкується у Світлу неділю Пасхи. Для християн — це найурочистіше свято, яке дає надію, що через віру у воскреслого Ісуса Христа і ми воскреснемо і отримаємо вічне життя.

Спаситель воскрес третього дня по смерті Своїй. Із суботи на неділю стався великий землетрус, і Ангел Божий зійшов із неба й відкотив камінь від входу до гробниці Ісуса. Вигляд Ангела був, мов блискавиця. Сторожа від страху перед ним залякла, як мертва.

Коли прийшли до гробу жінки-мироносиці, щоб намастити пахощами тіло Ісуса, то в гробниці Господа не було. Жінки дуже збентежилися. І з'явилися перед ними двоє чоловіків в осяйно-білих одежах і промовили: «Чого ви шукаєте Живого між мертвими? Нема Його тут, бо воскрес!»

В Україні до Пасхи готуються заздалегідь: пишуть писанки і фарбують крашанки, випікають паски, готують святковий обід.

Цього дня, як і в подальші (аж до Вознесіння) дні, люди вітаються один з одним словами: «Христос Воскрес», а відповідають «Воістину Воскрес!»

З Світлим Христовим Воскресінням.
Гравюра Миколи Стратілата.

Гр. Чупринка

ВЕЛИКОДНІЇ ДЗВОНИ

В небі, в зоряній безодні
Тонуть дзвони великодні,
Тонуть, тонуть, ніби сон,
Б'ються, дзвонять

тон-у-тон.

З ними дума в небо лине,
З ними никне, з ними гине
тьми заслон,

Гаснуть зорі, знову світло.

Все радіє, все розквітло.

Зникла сила перепон,

Вся земля — святий амвон!

Сяйвом душі всі облиті

І немає їм на світі заборон.

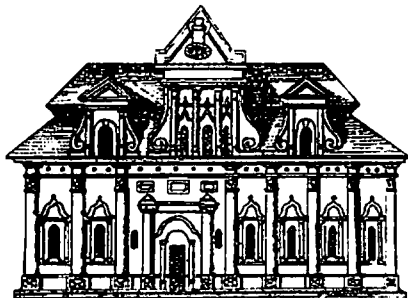
ЯК ЗРОБИТИ ПИСАНКУ

Археологи підтверджують, що вже в V ст. н. е. писанка була широко розповсюджена на території сучасної України. У часи язичництва сире розписане яйце було символом пробудження життя. Згодом писанка стала символом воскреслого Христа, який дарує людству вічне життя. Мистецтво писанкарства добре знане в світі. Ознайомимось з найхарактернішими видами писанок та найпоширенішими технологіями їх виготовлення. За технікою виконання писанки поділяються на «крашанки» — яйця, вкриті різнокольоровими плямами на тлі іншого кольору, і «мальованки» — яйця, розмальовані пензлем; власне писанки та «дряпанки». Найбільшого поширення в Україні набули два останні види. Щоб виготовити «дряпанку», потрібно зафарбувати яйце в будь-який темний колір, а потім голкою чи гострим металевим предметом видряпати на шкаралупці яйця візерунок, а який саме — нехай це підкаже вам ваша фантазія. Писанки виготовляють восковим методом: за допомогою спеціального писачка — металевої конусоподібної трубочки, причепленої до дерев'яного держачка, — на яйце наносять розтоплений віск. Спочатку наносять візерунки, які на писанці мають бути білими. Після цього яйце опускають у фарбу, наприклад у зелену. Коли фарба закріпилася, на зелене тло наносять воском елементи розпису, що мають бути зеленими. Кілька разів опускають яйце в потрібні фарби та наносять віск. Тло, як правило, зафарбовують темною фарбою — чорною або вишневою. Потім яйце кладуть у гарячу воду, щоб розтопився та зійшов віск, — і писанка готова. Тепер щодо фарб. У минулому вони здебільшого готувалися з коріння чи кори різних дерев та кущів. Зараз же найпоширенішими є фарби з цибулиння та анілінові барвники. Щоб фарба краще бралася, яйце протирають оцтом. Щоб мати чисті кольори, бажано щоразу після нанесення деталей орнаменту решту зафарбованої поверхні змити капустяним соком, а відбілене тло — забарвити потрібним кольором. До речі, з писанками пов'язано багато повір'їв, легенд та прикмет нашого народу. Так, вважають, що писанки потрібно робити у Великодню суботу. Існує в народі повір'я, що великий гріх топтати ногами шкаралупку писанки — Бог покарає хворобою. Ще не так давно поширеним був звичай «христосуватися» — зустрітися знайомого, поцілуватися, тричі промовити традиційне Великодне привітання: «Христос воскрес!» — «Воистину воскрес» та обмінятися писанками. Писанка, одержана після першого христосування, виконувала роль оберега — відвертала різні хвороби, напасті, а крашанка, покладена в миску з водою, надає дівчині, яка нею вмивається, вроди.

ЗАСНОВНИК ДРУКАРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Видатний церковний і культурний діяч України Єлисей Плетенецький (бл. 1554—1624) народився в сім'ї шляхтича з-під Золочева. У 1599 р. його обирають архімандритом Києво-Печерського монастиря. За його керівництва найбільший у Східній Європі чоловічий монастир користувався правами ставропігії, тобто підлягав безпосередньо Константинопольському патріарху.

У першій половині XVII ст. Київ стає центром релігійного і національного життя. Тут формуються два культурні осередки, тісно пов'язані між собою, — братство і гурток учених-просвітителів, об'єднаних архімандритом Єлисеєм Плетенецьким. Саме завдяки його турботам у 1615 р. засновано папірню у Радомишлі та лаврську друкарню, де, крім духовних книжок, видавалися підручники, словники, а також полемічна, історична й художня література. Лише протягом 1616—1624 рр. тут було видано 11 значних творів, до яких Єлисей Плетенецький написав передмови.

Друкарня Києво-Печерської лаври.

На запрошення лаврського архімандрита у Києві збираються українські вчені і просвітителі: Захарій Копистенський — письменник, знавець грецької, слов'янської і латинської мов, автор «Палінодії», а можливо, й «Густинського літопису»; Памва Беринда — лінгвіст і письменник; Тарасій Земка — письменник, знавець мов, редактор та перекладач; Лаврентій Зизаній — лінгвіст, автор букваря і слов'янської граматики для братських шкіл, перекладач, «дидаскал і вітія»; Дорофеевич — перекладач світської літератури; Олександр Митура — поет та перекладач. Вони «були зібрані на святе місце Єлисеєм Плетенецьким і як духовним, так і тілесним вихованням обласкані й зігріті».

Діяльність вченого гуртка українських просвітителів, об'єднаних Є. Плетенецьким, була тісно пов'язана з лаврською друкарнею, де видавалися підручники, словники, полемічна, історична, художня і богослужбова література.

Діяльність вченого гуртка українських просвітителів, об'єднаних Є. Плетенецьким, була тісно пов'язана з лаврською друкарнею, де видавалися підручники, словники, полемічна, історична, художня і богослужбова література.

Козацька абетка

ДЕЙНЕКИ (у перекладі з турецької — люди, озброєні киями) — селянська голота, наймити, які в 1657—1658 рр. брали участь у народних повстаннях на Лівобережжі України під проводом М. Пушкаря. На початку 1658 р. М. Пушкар організував з дейнеків полк, який разом із повсталими селянами й козаками боровся проти найманого війська І. Виговського та загонів кримських татар.

ДНІПРОВІ ПОРОГИ — виходи на поверхню гранітів, гнейсів та інших порід у руслі Дніпра. Відомо 9 порогів: Кодацький, Сурський, Лоханський, Дзвонецький, Ненаситець (Ревучий), Вовницький, Будило, Лишний, Вільний. Затоплені в 1927—1932 рр. при спорудженні Дніпрогесу.

ДОНСЬКЕ КОЗАЦТВО — сформувалося в XVI ст. на Нижньому і Середньому Дону переважно з російських селян-втікачів. Підтримувало тісні військові, економічні, політичні та культурні зв'язки із запорожцями.

ЗАДУНАЙСЬКА СІЧ — організація запорозьких козаків у гирлі Дунаю (1775—1828). Спочатку була заснована на лівому березі, неподалік теперішнього селища Вилково. Потім Січ перенесли на правий берег Дунаю. Збе-

регла традиційний устрій. Складалася, як і Запорозька Січ, з 38 куренів. Наприкінці XVIII ст. частину козаків було переселено на Кубань. Під час російсько-турецької війни 1828 р. 1500 задунайських козаків перейшли на бік Росії й відзначилися у боях проти Туреччини. Після війни царський уряд дозволив задунайцям оселитися між Маріуполем і Ногайськом, де було сформоване Азовське козацьке військо.

ЗВЯГЕЛЬСЬКИЙ ПОЛК створений 1648 р. 1649 р. під проводом полковника Тиші взяв Острог — одну з найміцніших польських фортець. Відіграв помітну роль у Визвольній війні українського народу 1648—1654 рр.

ЗИМІВНИК — назва хутора-господарства у запорозьких козаків. Тут вони займалися господарством у період між військовими діями (особливо взимку). Виникли на початку XV ст. як господарства для утримання худоби, вирощування городини, хліба.

ЗНАЧКОВИЙ ТОВАРИШ — ранг, почесне козацьке звання. Запроваджене у другій половині XVII ст. Значкові товариші належали до козацької старшини, керували окремими військовими формуваннями, були помічниками полкових і сотенних старшин. Скасовано разом з іншими старшинськими рангами у 1785 р.

Розмаїття

Богдан Хмельницький мав три дружини. Першою була Ганна Сомко, котра померла в 1647 р. У 1648 р. з дозволу патріарха Паїсія Хмельницький одружився з Мотроною, колишньою дружиною польського шляхтича Чаплицького. За наказом сина гетьмана Тимоша її розстріляли за шпигунство на користь короля. Третьою дружиною Хмельницького була Ганна Золотаренко. Після смерті гетьмана вона постриглася у монастир під іменем Анастасії.

* * *

Шабля Сагайдачного і прапор Львівської землі, з якими галицькі воїни в 1410 р. билися під Грюнвальдом, зберігаються у Кракові, як і кухоль гетьмана Богдана Хмельницького, кілька універсалів Хмельницького — у бібліотеці Польської Академії наук.

* * *

Українське козацтво (і низи, і старшина) було високоосвіченим. Багато козаків знало латину. Богдан Хмельницький розмовляв багатьма мовами. Кілька мов знав і Петро Сагайдачний. Мазепа володів майже всіма європейськими мовами, а полковники, як правило, знали по п'ять—шість мов. Полковник Морозенко навчався в Падуанському університеті, Немирич здобував освіту в Англії, Бельгії, Італії, Німеччині.

* * *

Шведська королівська родина і шведський уряд постійно допомагали дружині Андрія Войнаровського, небожа Мазепи, Ганні, яка одержала по смерті чоловіка замок Тіннельсе і значну грошову суму. Подальша доля Ганни Войнаровської невідома.

* * *

Син гетьмана Пилипа Орлика — Григорій мав титул французького графа і був повним маршалом та членом Королівської ради Франції.

* * *

Дружина Олександра Пушкіна Наталя Гончарова була правнучкою українського гетьмана Петра Дорошенка.

●

Осип Назарук

РОКСОЛАНА

(уривок з історичної повісті)

Іверські монахи глибоко схиляли голови перед темною іконою Богоматері над монастирською брамою.

Настуня глянула на Сулеймана і на ікону, й собі мимохіть схилила чоло. Вид Іверської Богоматері був строгий. Вона представлялася як Мати грізного Судді. На ланиті темної ікони без ніяких слідів колориту виднівся знак кривавої ради, що надавав їй ще більш грізного вигляду.

Настя знову подивилася на Сулеймана. Він вдивлявся в образ матері «християнського пророка». Ледь помітний трепет пробіг і по його обличчю. Насунув тюрбан ще глибше на очі і твердим кроком рушив на подвір'я старого монастиря. Там заночував з усім своїм почтом.

Хоч Настя була втомлена дорогою, але не могла заснути. Місяць заливав її келію таким сильним світлом, що було в ній ясно, мов удень. У тій малій келії чулася дуже самотньою, мов осиротіла.

Чи подіяли на неї монастирські мури, чи дух відречення від світу, що віяв тут від століть, чи таємнича південна ніч — веселість, яка ніколи не покидала її, щезла зовсім. Відчула потребу якоїсь охорони й опіки. Охорони не перед зовнішнім світом, бо її міг дати могутий Сулейман. Але охорони перед тим, що визрівало в її душі. Того ще не було. Одначе тінь того, що мало прийти, вперше упала у її молоду, розхвилювану душу...

Чула виразно, що розлетівся вже ніжний запах її першої любові, яку відчувала до Стефана, і помалу, але впевнено входить у її серце друга любов. Любов, котра хвилями зачинала оп'янювати її, мов те вино. Любов грішна, любов до невірного басурменина, який ставав їй все дорожчим. Пригадалася пісня сербських невільників. І подруга Ірина. Щоб вона сказала на вістку про те, що Настя стала жінкою султана!.. Якась гордість пробудилася у душі. Вже не журитиметься нічим!.. Скарби незлічимі матиме в руках... Властива кожній жінці жадоба забезпечення себе і потомства відпочивала в її душі, як насичена боа. Рівночасно та думка справляла їй біль, лишала, мов бурливий потік, якийсь дивний осадок.

Образ Богоматері-Воротарниці не покидав її уяви.

А місяць немов викликував на вулицю.

Встала. Одягнулася. Вийшла...

Роксолана — Настя Лісовська.

ного краю забилося серце молодої Насті, й очі її звернулися до обличчя Божої Матері.

Воно було зовсім інакшим, як удень! Якесь більше задумане і менш острє, хоч так само суворе.

Молода невілница впала в екстазі на коліна і поцілувала чужу землю. З острахом подивилася на Іверську Ікону, очікуючи, що вона ось-ось скрикне, зійде з-над брами і прожене її зі Святої Гори. Але ікона з суворим виглядом мовчала й немов готувалася слухати її молитву. І молода невілница почала молитися до образу з таким переняттям, якби говорила до живої людини:

— Матінко Господня, Воротарнице! Твій Син сказав до всіх людей: «Просіть і дасться вам, шукайте й знайдете, стукайте і отворять вам»... Матінко Господня, Воротарнице, в Іверській Іконі на Святім Афоні!... І я тебе прошу!... І я шукаю Твоєї опіки!... І я стукаю до милосердя Твого!...

Зітхнула, виважуючи в душі те, що мала сказати ласкавій Матері, котра знає, що таке біль. Відчувала, що зможе вертати. Тільки з чим і для кого? Хто знає, чи живі ще батько і ненька? Хто знає, чи Стефан не оженився вже? І чи вільно зараз тратити таку нагоду до сили і до влади?... Тут пригадалася їй ворожба циганки, яка сказала, що буде вона великою панею. Зітхнула і знов молилася:

— ...Я бідна дівчина з далекої країни, без дому і без роду, між людьми чужими, одна-одинок, як билинка у полі! Мене вирвали з дому й загнали в світ далекий. Але я не прошу ні за свою волю, ні за своє щастя... Матінко Господня, Воротарнице! Дай мені тільки знак, що робити маю у своїм ваганню! Я не можу забути мук нещасних бранців і осель пожежі в своїм ріднім краю. Може, ти так хочеш, щоб я злагіднила великі нещастя рідної землі? Дай мені знак якийсь від всемогучого Сина Свого в Тройці єдиній! Адже він знає все і всім опікується, навіть черв'ячком найменшим! Я не хотіла б відрікатися церкви, в якій молюсь мій батько. Бо тоді буду самотня ще більше, ніж тепер. Бо інакше не принесу полегкості тисячам нещасних. Ти знаєш, що таке біль! Встався за мною до Всемогучого Бога, що сотворив небо і море, і вітри, і птиці небесні, що наказав людям творити добрі діла. Дай мені знак якийсь, Матінко Господня, Воротарнице! Може, якраз для тієї цілі рука Божа привела мене аж сюди, степами і морями, щоб я принесла пільгу згорьованим селам і гнаним у неволю жінкам і чоловікам? Дай мені знак якийсь, Матінко Господня, Воротарнице! Кивни своїм зором, затремти повіками...

Припускала, що монастирська брама буде замкнена в тій порі. Але хотіла походити бодай по стежках монастирського города, ближче чудотворної ікони. Тихо, мов кішка, перейшла попри султанську сторожу і підійшла до брами.

Брама була відчинена!.. Біля неї міцно пах бузок і жасмин, червоні рожі і сині китиці, глицини та червоний квіт брескви, схожий на кров на обличчі ікони... Сп'янівши від запаху, вийшла перед брамою... Ніч була ясна і спокійна. Ні найменший вітрець не віяв від Гелеспонту і від Пропонтиди. А Еллінське море, гладеньке, мов дзеркало, посріблене сяйвом місячного блиску, спочивало тихо, як великий став під Рогатином... На спомин рід-

Молилася всією наївною щирістю невинної душі. І дивилася пильно-пильно в обличчя Матінки Бога, Воротарниці із безвісті сильного неба над святим Афоном. Але не змінялося дивне обличчя ікони. Лиш у небесних таємних безвістях тихо моргали зорі на синім тлі, і ясний місяць сунув, мов млинове коло.

Була сама. І відчула самотність. І якийсь дивний внутрішній голос немов заговорив до неї:

— На образ і подібіє своє сотворив Бог людину. І дав людині проміль розуму свого і вольної волі своєї, як два могутні керма, щоб переплила життя. Рішай сама розумом своїм і волею своєю, що їх дав тобі Бог! А прийде час, коли Бог дасть тобі не один знак, але багато, чи ти добре рішила і чи добрі стежки твої...

Почула брязк зброї і відгомін кроків серед нічної тиші. То сторожа підносила зброю.

У брамі стояв задуманий Сулейман з кривою шаблею при боці. І він не міг заснути тієї ночі. І йому не сховався з тямки суворий образ Воротарниці Обителі, у якій заночував. Він вийшов, щоб уночі подивитися на той таємний образ матері християнського пророка, якого замучили солдати.

Великий султан усміхнувся над тим, що зробили предки теперішніх ісповідників віри сина Марії. Думав, що якби його влада тоді простяглася над Єрусалимом, то, певно, ні один мусульманський намісник не дозволив би так мучити того невинного проповідника в білому хитоні! А так — предки «джаврів» споганили світ: скрізь, куди приходять їх потомки, несуть із собою знак шибениці, на якій повісили свого Пророка!

«Чи бачив хто щось подібне! — думав великий султан, який не терпів християнської віри, а передовсім знака хреста. — Куди не глянь у їх краю, скрізь бачиш їх святу шибеницю: при стежках і шляхах, на розпутьях, на домівках, церквах, на стягах та коронах їх князів і монархів, на грошах, ба, навіть на грудях їх послів!.. Навіть на своїй любці бачив я шибеницю!.. А так міцно держаться ті джаври своєї шибениці, що навіть невольниця не хотіла зректись знака шибениці за ціну султанського сигнета! І чого вони так держаться тієї шибениці, на котрій їхні божевільні предки повісили їхнього Пророка?»

Так думав каліф усіх мусульман і не знаходив відповіді.

Але велика твердість «джаврів» подобалася йому, як подобалося все, що було тверде, велике, глибоке і правдиве, хоча й разило його. Вірив у те, що Магомет був більшим пророком, ніж Христос, і що прийшов по нім, аби так само «поправити» його віру, як Христос поправив віру пророка євреїв Мойсея...

Очевидно, вона мусила вже запримітити його. Але не звертала на султана найменшої уваги. Це дратувало його — й подобалося йому, що був хтось, хто не звертав на нього уваги. В почутті своєї сили й могутності відчував потребу того. Майже з покорою виждав аж його любка скінчила молитися.

Встала і просто підійшла до нього так природно і наївно, як дитина.

Пішли обоє понад морський берег.

Вона ще раз оглянулася. І мовби чула, як у місячнім сяві йшов, мов лунатик, бувший монах, відступник. Ішов без шапки, з заломаними руками і з боєм на обличчі. Чи так мучило його відступництво від Христової віри, чи злочини, яких доконував у своїй шпигунській службі. А може, і те, і друге? Тепер зрозуміла Настуня, чому він так гарно-гарно оповідав їй, як то Мати Божа-Воротарниця в ясну спокійну ніч прощає злочинцям їх страшні діла. Збагнула вже його душу і його мрії. Додумалася всього... А він ішов прямо до образу над брамою. І не бачив нічого, задивлений у джерело ласки. «Хто знає, як довго мріяв він про цю молитву перед чудотворним образом Богоматері?» — подумала Настя.

Озирнулася ще кілька разів. І все бачила, як ішли-скрадалися до образу темні тіни людей-грішників. Всі вони мали якийсь тягар на душі. Всі, всі, всі. «А Сулейман?» — подумала. — Цікаво, яка його душа — там — глибоко-глибоко?...»

* * *

Султан запримітив у Настуні якусь зміну. Була ще красивіша, як звичайно. Така вже погідна, як осінь, що дає солодкі овочі.

— Може, попрощалася зі своїм Богом? — майнула думка.

У тій хвилині припускав, що вона покорилася перед ним так, як покорилася перед його предками оця християнська земля з усіма святинами.

Радість засіяла на його обличчі і на хвилину остудила його гарячу любов, як остуджує все, що вже осягнене...

Але, глянувши в очі невільниці, відчув, що цю твердиню не вистачить раз здобути. Великий завойовник прошептав несподівано:

— Люблю тебе...

— І я, — дуже тихо відповіла молода невільниця, так тихо, що великий султан не знав, чи він дійсно чув ті слова, чи тільки причулося йому те, що хотів чути.

Час для нього немов зупинився від невиразного словечка його любки, хоч і не був певний, чи дійсно його чув.

Та радість його від того не була меншою. Якесь розхвильована, солодка розкіш, що давала йому небувале почуття сили і життєвої радості, охопила все його ество. Мов зелектризований перуном, стояв великий султан османів на березі моря. І чув у собі подвійну силу і подвійну велич. Чув у собі погідну радість життя, яку переливала в його серце та тиха дівчина з далекої країни. Помалу минало його розхвильовання. І обличчя султана залив спокій, який йому найбільше подобався в людях.

Видатний український історик,
академік Микола Іванович Петров.

ИРОНЧЕСКАЯ ПЬЕСА

О

ПОХОДЪ НА ПОЛОВЦОВЪ

УДѢЛЬНАГО КНЯЗЯ НОВАГОРОДА-СВѢРСКАГО

ИГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА,

писання

СТАРИНЫМЪ РУССКИМЪ ЯЗЫКОМЪ

ВЪ ИСХОДѢ XII СТОЛѢТІА

съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе.

МОСКВА

въ Сенацской Типографіи,
1800.

Обкладинка до першого видання
«Слово о полку Ігоревім».

ВЕСЕЛИЙ ОПОВІДАЧ

Бісова тіснота

Варив чумака у степу куліш. Але якось повернувся незграбно, зачепився за казан і геть куліш вилив. А тоді й каже:

— Ну, й бісова тіснота тут — ніде й повернутись.

Чому багато води у морі

Погнав чоловік до моря волів напувати. Не п'ють вони води, а він усе навертає їх до неї, а далі й каже:

— Що за біс, чом воли води не п'ють? Здається, вже і в дорозі пора. Ще лиш сам нап'юся.

Ухопив раз — солона, хлиснув удруге — і солона, і гірка.

— Е,— каже чоловік,— тому ж її і багато, що ніякий біс не п'є.

Заїхали на небо

Іхали із Криму на одному возі Дмитро з Іваном. Повен віз солі везли. Вечоріло. Іхали повагом, не поспішаючи, і, заколисані повільною їздою, задрімали. А сонечко котилося-котилося на захід та й геть заховалося за обрієм.

Настала тепла серпнева ніч. Висипали на небі зіроньки, зійшов повновидий місяць і залив усе навкруги м'яким сріблястим сяйвом. Чумаки поснули вже, а волики ідуть собі та й ідуть. Трапилася їм по дорозі річечка широка, але не глибока, а через річечку — місток. Вузький, лише один віз проїде. Воли зійшли на місток та й стали.

Прокинувся Дмитро, схопився, лупнув очима і нічого спросоння не розбере: на небі зірки світяться, місяць усміхається; глянув униз — боже ж мій! Унизу теж такі самі зірки, місяць, ще й жаби кумкають.

Дмитро товариша штовх під бік:

— Іване! Іване! А вставай лишень, подивися, де ми!

Прокинувся Іван, глянув — лишенько яке!

— Та їй-бо, Дмитре, це ж ми на небо заїхали!

Розумний син

Повернувся парубок з гулянки пізно додому, засвітив свічку, сів біля столу та й задумався. Так він сидів, аж доки догоріла свічка. Мати побачила це й засвітила ще одну свічку,— може, син щось розумне надумає. Уже й розвидніло, а він усе сидить та думає.

— Про що ж ти, синку, думав цілісіньку ніч? — питає мати.

— А де будуть наші горобці ховатися, коли клуня згорчить? — відповів син.

Іван Іжакевич. «Пербендя».
Ілюстрація до «Кобзаря» (1937 р.).

ТРАВЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

- 1 — ДЕНЬ МІЖНАРОДНОЇ СОЛІДАРНОСТІ ТРУДЯЩИХ.
- 5 — 75 років тому проголошено автокефалію Української Православної Церкви.
- 6 — 85 років тому помер український письменник, етнограф, видавець Борис Грінченко. Народився 9 грудня 1863 р.
- 7 — 155 років від дня народження видатного російського композитора Петра Чайковського. Помер 6 листопада 1893 р.
- 155 років від дня народження українського драматурга, актора, режисера Марка Кропивницького. Помер 21 квітня 1910 р.
- 8 — 50 років тому підписано акт про беззастережну капітуляцію фашистської Німеччини.
- 9 — ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ.
- 10 — Народився (1879) український політичний діяч, головний отаман і голова Директорії УНР Симон Петлюра. Загинув 25 травня 1926 р.
- 13 — 130 років тому засновано Одеський (Новоросійський) університет.
- 200 років від дня народження відомого чеського славіста Павла Шафарика. Помер 26 червня 1861 р.
- ДЕНЬ МАТЕРІ.
- 15 — 365 років тому козацькі загони під керівництвом Тараса Трясила розгромили польське військо під Переяславом.
- 16 — День пам'яті преподобного Феодосія, одного із засновників Києво-Печерського монастиря.
- 17 — 175 років від дня народження російського історика Сергія Соловйова, автора багатомної «Історії Росії». Помер 16 жовтня 1879 р.
- 18 — МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ МУЗЕІВ.
- У Києві розпочав роботу перший Всеукраїнський військовий з'їзд (1917).
- 19 — ВОЗНЕСІННЯ ГОСПОДНЄ.
- 70 років тому помер український історик та етнограф Яків Новицький. Народився 14 жовтня 1847 р.
- 870 років тому помер великий князь Київський Володимир Мономах. Народився 1053 р.
- 21 — 100 років від дня народження українського диригента, композитора, автора історичної опери «Турбаївське повстання» Костянтина Богуславського. Помер 7 грудня 1943 р.
- 22 — 1861 року відбулося переповнення Тараса Шевченка на Чернечій горі біля Канева.
- 23 — 75 років від дня смерті українського художника-графіка Георгія Нарбута. Народився 25 лютого 1886 р.
- 24 — День пам'яті св. Кирила і св. Мефодія.
- 25 — За наказом Петра I зруйновано Запорозьку (Чортомлицьку) Січ (1709).
- 26 — Відбулася (1648) переможна битва козацького війська на чолі Богдана Хмельницького над польськими загонами під Корсунем.
- 27 — 125 років від дня народження українського фольклориста та етнографа Володимира Охримовича. Помер 1931 р.
- У 1995 році виповнюється:
- 380 р. Братській школі, згодом Києво-Могилянській академії;
- 370 р. від дня народження славетної української піснярки Марусі Чурай. Померла 1653 р.

НЕВТОМНИЙ РАТАЙ

Якби Борис Грінченко уклав і видав тільки «Словарь української мови», то й цим заслужив би вдячну пам'ять України, для якої він зробив те, що В. Даль — для Росії, Б. Лінде — для Польщі, Й. Юнгман — для Чехії, брати Я. і В. Грімм — для Німеччини...

Одне із видань Бориса Грінченка.

Але внесок Бориса Грінченка в духовний розвій України цим не обмежується. Чотири томи «Словника» — лише частка його велетенського творчого доробку, який, за найскромнішими підрахунками фахівців, міг би скласти не менше 50 томів. Ось короткий перелік царин, у яких письменник залишив помітний слід.

Як поет, він вивів українську поезію на нові обрії.

Як повістяр, зробив великий внесок у розвиток української прози («Під тихими вербами», «Сонячний промінь», «Серед темної ночі»).

Як драматург, збагатив репертуар українського театру («Степовий гість», «Нахмарило», «Ясні зорі», «Арсен Яворенко»).

Як перекладач, подарував Україні бібліотеку світової літератури (драми Шіллера «Вільгельм Тель», «Марія Стюарт»).

Як фольклорист і етнограф, зібрав, уклав і видав томи народного епосу («Із уст народу», «Етнографічні матеріали»).

А ще був він публіцистом, літературним критиком, бібліографом, популяризатором української історії. Починаючи з 1899 р., Борис Грінченко береться за видання дешевих книжок для народного читання, які відіграли величезну роль у пропаганді культурних і наукових досягнень серед простих людей. Вийшло понад 50 таких книжок.

Для діяльності Б. Грінченка характерне фанатичне подвижництво, універсалізм, що, до речі, був притаманний багатьом тодішнім українським літераторам, які в умовах поневолення змушені були брати на себе «додаткове навантаження». Адже література для них ставала одразу і політичною трибуною.

Тривалий час ім'я Бориса Грінченка замовчувалося. Його твори не перевидавалися, за їх читання і поширення жорстоко карали. Видатного письменника і вченого звинувачували в «аполітичному каганцюванні», «культурегерстві» і, нарешті, в буржуазному націоналізмі.

10 травня 1910 р. п'ятнадцятирічний Максим Рильський, який був на похороні Бориса Грінченка, написав вірш, де є такі рядки:

Дзвеніли дзвони і гули,
Як ми труну твою несли,
Дзвеніли і гули...

Дзвони пам'яті про Бориса Грінченка лунатимуть у віках, бо був він одним із найталановитіших розбудовників національної культури, невтомним її ратаєм.

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖКИ ЧАЙКОВСЬКОГО

«Є одне місце в Південній Росії, яке я не проміняю на жодне інше в світі,— це містечко Кам'янка, де живе моя люба сестра Саша»,— писав в одному зі своїх листів Петро Чайковський, російський композитор, у жилах якого текла українська кров. Серед предків Петра Ілліча були козацький сотник Миргородського полку Федір Чайка і випускник Києво-Могилянської академії, полковий лікар Петро Федорович Чайковський.

Уперше композитор приїхав до Кам'янки 1865 р. Відтоді протягом тривалого часу садиба Давидових була для нього місцем, без якого він не уявляв свого життя. Тут витав дух декабристів, зоріла постать Пушкіна, тут на творчість надихала мальовнича природа. «На довгі роки,— згадував його брат Модест Чайковський,— сім'я сестри, а з нею і вся Кам'янка, стали для нього осяйним пунктом, де найохочіше він любив ховатися від хвилювань і тягаря свого існування».

У Кам'янці композитор починає працювати над багатьма своїми музичними творами. Восени 1877 р. П. Чайковський інструментував тут першу картину опери «Євгеній Онегін», майстерно використавши народні мелодії, поширені в містечку та навколишніх селах.

Важко перелічити всі твори, які писав П. Чайковський у Кам'янці. Крім «Євгенія Онегіна», це й «Італійське каприччіо», й увертюра «1812 рік», «Лебедине озеро» та «Орлеанська дівка», «Серенада»... Тут композитор завершив в ескізах Другу симфонію, яка невдовзі отримала назву «Українська».

На слова Тараса Шевченка Петро Ілліч створив романс «Вечір» («Садок вишневий коло хати») і дует «На городі коло броду». Усього ж на благодатній українській землі (а композитор побував у багатьох місцях — Тростянці й Низах на Сумщині, Браїлові на Вінничині, Копиліві під Києвом) народилося майже сто творів.

1890 р. Петро Ілліч зустрічався у Києві з Миколою Віталійовичем Лисенком, який щойно завершив оперу «Тарас Бульба». П. Чайковський також мріяв про втілення теми гоголівської повісті в музиці, тому із задоволенням привітав українського композитора з таким надбанням.

ГІРЛЯНДА СЛАВИ

9 травня 1945 року. Салют Перемоги в колишньому СРСР і в усіх державах антигітлерівської коаліції. Цього дня людство всього світу плекало надію, що настав час миру, любові і злагоди на планеті, коли, за біблійним передбаченням, народи, розбрат позабувши, перекують мечі на орала і ніколи більше не будуть вчитися воювати.

На жаль, не судилося.

А пам'ять про Велику Вітчизняну, про священну нашу Перемогу в ній і нині, через півстоліття, ятрить серця мільйонів. Бо дарма шукати, зокрема в Україні, сім'ю, яка не зазнала б горя тієї лихої години.

Під час окупації України гітлерівці закатували більш як 5 мільйонів мирних громадян, ще 3 мільйони українців загинули на фронтах, майже 2,5 мільйона юнаків і дівчат вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Щент було зруйновано численні міста і села, заводи і фабрики, соціальні заклади. Трагічну долю стертих з лиця землі чеського Лідіце та білоруської Хатині розділили 97 українських сіл на Волині, 32 — у Житомирській, по 21 — у Сумській і Чернігівській, 17 — у Київській областях. Без притулку й засобів до існування залишилося більш як 10 мільйонів українських громадян. І все ж народ наш вижив, вистояв, підняв Україну з попелу і руїн, повернув їй життєдайну силу. Все це було здійснено неймовірними зусиллями воїнів-фронтників і трудівників тилу. Зусиллями тих, кого вже немає серед нас і хто сьогодні доживає свого віку, не завжди оточений моральною і матеріальною підтримкою суспільства, належним піклуванням держави.

Микола Вінграновський

ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

Ярами бурими, гнідими
Тумани впаали, поповзли,
Німотні тіні заходили
Сліпого попелу й золи.

Який поріг? Нема порога.
Де родовід? Не доведу.
Цілує тихо Перемога
Губами білими Вдову.

А горе горя ще народить,
В порожній вигляне рукав:
Стоїть народ мій і народи
Із похоронкою в руках.

Лежать руйновища, затихли,
Зозулі лет — ні в тих, ні в сих.
Земля — могила для загиблх.
Земля — землянка для живих.

І лиш сльоза з пожеж іржава
Таку ж іржаву доганя —
До смерті стомлена держава
У плуг корівку запряга.

Народ піврукий і півногий
Пита — кого? чого? — пита.
Вдова цілує Перемогу
У перепалені вуста...

Погиб народ. Не стало знаку.
Одна ознака — був такий.
Під мерехтінням Зодіаку
Вербові капці і ложки.

І тут, коли, коли вже мудрі
На нас дивилися віки,—
В дитдомі, в гільзі, у латурі
Народ нам зав'язав пупки.

Малі-маленькі — більші-менші,
Дезинфіковані вапном,—
Так стали ми, народоперші,
Його незаскленим вікном.

Тотальної погуби-згуби
Ребристе в лишаях дитя.
І цілували наші губи
Вдова-Любов, Вдова-Життя.

*Український політичний діяч, оди
з розбудовників української держави
Симон Васильович Петлюра.*

*До 400-річчя від дня народження
Богдана Хмельницького*

БИТВА ПІД ПЕРЕЯСЛАВОМ

Незважаючи на те, що в польсько-турецькій війні козаки під проводом гетьмана Сагайдачного суттєво прислужилися Речі Посполитій, особливо в битві 1621 р. під Хотиним, врятувавши її від османського поневолення, українці так і не дочекалися вдячності від польської корони. Навпаки, ще більше посилювався національний, релігійний, соціальний гніт з боку шляхти, українцям заборонялося займатися ремеслами, без усяких причин пани-католики кидали православних до в'язниць, палили церкви, жорстоко розправлялися зі священниками. Українцям погрожували геноцидом, а їхній землі — заселенням поляками.

Не раз підіймалося козацтво на захист рідного народу. Згадаймо повстання під проводом Северина Наливайка (1594—1596), Марка Жмайла (1625).

Наприкінці 30-х років XVII ст. найбільшого розмаху набуло повстання запорозьких нереєстрових козаків на чолі з гетьманом Тарасом Трясилом (Федоровичем). Повстанці виграли низку битв із польським військом і заволоділи Корсунем, Каневом, іншими містами. Важливе місце в цих перемогах посідає битва під Переяславом, де зосередилися значні козацькі сили, де, як зізнався командир польського війська Станіслав Конєцпольський, він за останній вирішальний для запорожців день втратив більше жовнірів, ніж за 3 роки війни зі шведами.

Зазнавши розгрому своїх військ, поляки пішли на деякі поступки. Так, число реєстрових козаків збільшилося з 6 тис. до 8 тис., за ними зберігалися певні привілеї.

Щоправда, перемога запорожців, очолюваних Т. Трясилом, суттєво не змінила становища українського народу, проте це повстання — яскрава сторінка в історії нашої Батьківщини, його можна розглядати як своєрідний пролог до Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького.

КОЗАКА НЕСУТЬ

Українська народна пісня

Козака несуть
І коня ведуть,
Кінь головоньку клонить. (2)

Ой лопи, лопи
Білі рученьки
До єдиного пальця! (2)

А за ним, за ним
Його дівчина
Білі рученьки ломить. (2)

А не знайдеш ти,
Та дівчинонько,
Над козака коханця! (2)

ПРЕПОДОБНИЙ ФЕОДОСІЙ

Народився преподобний Феодосій, один із засновників Києво-Печерської лаври, у добродішній християнській сім'ї у Василеві (тепер м. Васильків Київської обл.). З часом родина переїхала до Курська, де й минуло дитинство та юнацтво майбутнього праведника. Маючи допитливий розум, він багато читав, особливо цікавило його Святе

Богородиця Печерська. Гравюра
Миколи Стратілата.

Письмо, розповіді про аскетичне життя святих і подвижників християнської віри. Феодосій не приваблювали дитячі забави, зате він щодня ходив до церкви, а у вільний від молитви час разом із слугами багато працював. Це не подобалось батькам, які хотіли, аби син став шанованою і багатою людиною, приближеною до князя. Якось хлопець таємно залишив рідну оселю, щоб відвідати святі місця. Його повернули додому, жорстоко побивши.

Через якийсь час, скориставшись тим, що родичі поїхали до маєтку, Феодосій знову тікає з дому й опиняється у Києві. Але в жодному монастирі юнака не хотіли прийняти. Нарешті прийшов він до печери преподобного Антонія, впав до ніг святого самітника і почав благати його про постриг. Це сталося 1051 р. Феодосій із щирою старанністю чистої душі віддався трудам подвижництва.

Чернече життя було нелегким. Суворе усамітнення поєднувалося з важким трудовим послухом. Феодосій працював більше від інших, бо був тілом дужий, і часто брав на себе частину роботи старших ченців.

Проте родина намагалася повернути сина до мирського життя. Через чотири роки мати відшукала його. Але Феодосій не тільки не покинув монастир, але й переконав неньку відмовитися від світського життя і прийняти постриг у жіночому монастирі при церкві св. Миколи.

Число братії в печерах швидко зростало. У пошуках самітності преподобний Антоній полишив печеру, куди йшов і йшов народ, і викопав собі земляну обитель на сусідній горі. Замість нього ченці обрали ігуменом Феодосія, якому тоді не виповнилося ще й тридцяти років. На його долю випав великий труд — розбудова Печерського монастиря. За ігуменства Феодосія братія збільшилася до ста ченців, в 1062 р. було зведено церкву, на місці якої згодом виріс Успенський собор.

ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ

Після Воскресіння Христос упродовж сорока днів являвся своїм учням-апостолам, розповідаючи про Царство Боже.

На сороковий день після Воскресіння вивів Він апостолів за місто Єрусалим, аж до Віфанії. Тут Ісус зупинився і, звівши руки до неба, благословив Своїх учнів. Під час благословіння почав віддалятися, піднімаючись у небо.

Коли учні стояли і дивилися на хмари, за якими зник Учитель, перед ними постали два мужі й промовили: «Мужі галілейські, чого ви стоїте і дивитесь на небо? Цей Ісус, Котрий вознісся від вас на небо, прийде так само, як ви бачили Його, коли Він сходив на небо».

Вознесіння Господне святкується на сороковий день після Світлої Неділі, у четвер шостого тижня по Пасці. В обрядах і звичаях, пов'язаних із цим святом, простежуються дохристиянські хліборобські мотиви. Вранці на Вознесіння родина йшла в поле. Несли страви, горілку. Тричі обходили ниву, дякуючи Богові за те, що дає життєдайну снагу жити й пшениці. По тому розстеляли на полі обрус і снідали. За трапезою розмовляли тільки про врожай і погоду. Залишки страв розкидали по полю, промовляючи: «Божі пташечки, визбирайте крихточки і пощечіть перед Богом та випросіть у Нього, Милосердного, для нас ласки». Під вечір сходилися на вигонах або у когось на подвір'ї для спільної трапези, «щоб після нового врожаю у всіх було що їсти та інших пригостити».

Міжнародний день музеїв

СКАРБНИЦІ НАРОДНОЇ ПАМ'ЯТІ

У державних та громадських музеях України зберігається понад 10 млн. пам'яток історії та культури, які переконливо документують багатовікову історію нашого народу. Нашою гордістю є археологічна колекція Національного музею історії України, яка відома далеко за межами країни. Зокрема, надзвичайно цінні знахідки Мезинської, Кирилівської стоянок давньокам'яного віку, трипільських землеробних племен та інших культур епохи міді—бронзи. Цікаві етнографічні колекції зібрано в Музеї народної архітектури і побуту України, Переяслав-Хмельницькому державному історико-культурному заповіднику.

ВАЖКА ШАПКА МОНОМАХА

Літо 1094 року.

Дике поле...

Князь Володимир Мономах їде на полювання. Хоч він і дуже охочий до ловецьких пригод, але зараз вони його не захоплюють. Тяжкі

думи гнітять душу внука Ярослава Мудрого та візантійського імператора Костянтина Мономаха. Нема миру в руській землі. Воює князь із князем, місто з містом... А вороги тим часом гострять мечі.

Задумавшись, не помітив, як відстав від своєї дружини. А воїни, побачивши заклопотане обличчя князя, залишили його наодинці.

Довкола простилася первісний степ, порослий високою, коневі до шиї, травою. Зненацька кінь захропів і став на дибки. Тієї ж миті чагарникові хаші розчахнулися, і в повітрі майнула помережена брунатними плямами жива «блискавка». Кінь під князем заточився і осів на задні ноги. Та швидше блискавки зіскочив із сідла князь, вихопив з піхов двосічний меч...

Мине багато літ, і сімдесятидворічний великий князь Київський у «Повчанні» дітям, напише: «А ось як трудився на ловах-полюванні, коли сидів у Чернігові: коней диких ловив я своїми руками у пущах і на рівнині, і зв'язував їх живими. Два тури кидали мене рогами разом з моїм конем. Один олень колов мене, а з двох лосів один топтав ногами, а другий рогами бив. Дикий кабан у мене на стегні меч одірвав, ведмідь мені при самому коліні пітник прокусив...»

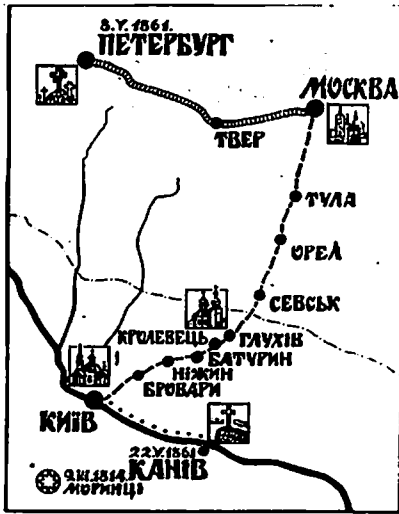
Так, доля берегла його... Але не була до нього милостивою, підносячи йому такі тяжкі випробування, яких вистачило б на три життя. Він був вправним воїном, ще вправнішим — політиком, а ще мудрішим — державцем. Як зазначають історики, з іменем Володимира Мономаха пов'язано багато важливих подій історії Русі-України другої половини XI і першої чверті XII ст.

1113-й рік... Помер Київський князь Святополк — жорстокий, користолюбний і підступний. Обурені непомірними поборами покійного правителя міські низи напали на княжий двір і лихварів. Бояри, налякані повстанням, звернулися по допомогу до Володимира Мономаха, який правив тоді в Переяславі. Київ не був його вотчиною, не належав йому за правом старшинства. Тому, як обачний політик, він остерігався втручатися у справи чужого князівства. Але знать наполягала, щоб Володимир узяв владу в неспокійному граді. Добре знали, що Мономаха прийме й народ. Зважаючи на це, праправнук Святослава-воїника погодився заопікуватися Києвом.

Перше, що зробив новий київський князь, — це запровадив нові закони, які полегшували життя народу. В історію цей князівський акт увійшов як Статут Володимира Мономаха, який містив 69 статей, де були викладені норми цивільного, кримінального й судового прав.

Дванадцять років перебував на київському престолі Володимир Мономах, мудро правлячи державою, оберігаючи її цілісність. Щоб забезпечити руські землі від набігів половців, князь послав на Дон свого сина Ярополка оберігати там руські кордони, другий син — Мстислав — зміцнив кордони на Балтійському узбережжі, третій — Юрій — переміг на Волзі булгар. Відчуваючи дужу руку Володимира Мономаха, не заводили усобиць й удільні князі.

Епоха Володимира Мономаха була часом подальшого розквіту культури Київської Русі: зводилися нові кам'яні церкви, з'являлися чудові твори літератури й живопису, поширювалася освіта. Сам князь писав і зажив слави талановитого письменника. До нас дійшло його знамените «Повчання», яке свідчить про велику ерудицію автора, його високі моральні якості. Це і сповідь, і заповіт, і настанови, і поради нащадкам, як жити у світі, яких законів дотримуватися. Найважливішими доброчинностями автор «Повчання» вважає миролюбність і гостинність. «Понад усе, — зазначає він, — шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: чи посол, чи знатний, чи простий — всіх пригощайте їжею і питвом, а якщо можете, дарунками». Заповідав князь не забувати про хворих, віддавати останню шану мертвим, поважати старших — як батьків, а молодших — як братів.

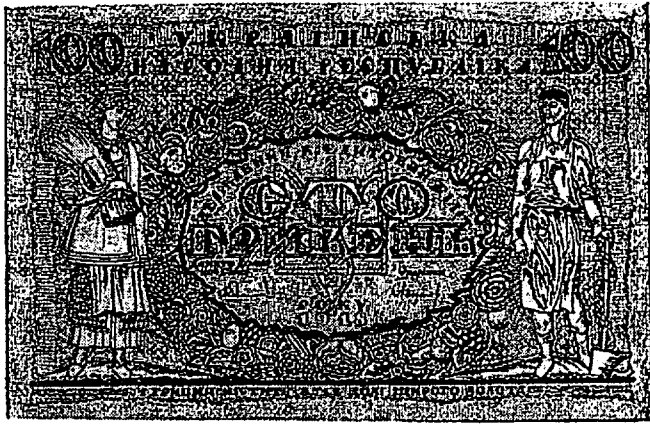

Останній шлях повернення в Україну
Т. Г. Шевченка.

ХУДОЖНИК, НАРОДЖЕНИЙ РЕВОЛЮЦІЄЮ

Георгій Нарбут належить до найвизначніших українських графіків. Народився він на хуторі Нарбутовка, поблизу Глухова, в стародавній козацькій родині. Одержав у спадок почуття гордості за славне минуле України і любов до рідного краю. Закінчивши гімназію у Глухові, він їде на навчання до Петербурзької Академії мистецтв, а згодом — до Мюнхена.

Зразки українських грошей, оформлених Ю. Нарбутом.

Творчість Г. Нарбута припадає на час пробудження національного життя в Україні, визвольних змагань нашого народу й становлення Української державності у 1917—1920 рр. Як тільки Україна заявила про себе як про державу, Нарбут залишає Петербург і їде до Києва, де відразу ж разом з іншими митцями розпочинає роботу по створенню Академії мистецтв.

Оригінальність стилю художника, сформована завдяки народному декоративному мистецтву та вивченню стародруків, глибоке розуміння української духовності, велика творча енергія дають підстави зарахувати його до найвидатніших тодішніх українських художників. Він одержує державні завдання — графічно оформити національні гроші, поштові марки, печатки, грамоти, герби. Г. Нарбут оздобив низку українських книжок, журналів, він був також автором шрифту нової абетки.

Помер Георгій Нарбут несподівано — на 34-му році життя, ніби згас разом із молодого Українською державою, виразником якої він був на ниві мистецтва. Залишив по собі майстер не лише талановиті твори, а й немало учнів, які стали визначними графіками і продовжували традиції нарбутівської школи.

СЛОВ'ЯНСЬКІ ВЧИТЕЛІ КИРИЛО І МЕФОДІЙ

Кирило і Мефодій — славнозвісні просвітителі, творці слов'янської абетки, проповідники християнства, перші перекладачі грецьких духовних книг, виданих слов'янською мовою.

Брати народилися у Фесалоніках (Греція) в родині військового начальника: Мефодій — приблизно в 815, а Кирило — у 827 р. Кирило здобув освіту при дворі візантійського імператора Михайла III у Константинополі, де одним із його вчителів був майбутній патріарх Фотій. Тут він опанував кілька іноземних мов. Відмовившись від придворної посади, став патріаршим бібліотекарем, викладав філософію, брав участь у численних богословських диспутах, перебував із дипломатичною місією у Хозарському каганаті.

Старший із братів — Мефодій — спочатку був військовим, опікав одну із елов'янських областей. Але ця служба гнітила його, тому незабаром він відцурався від мирського життя і усамітнився в одному з монастирів.

У 863 р. візантійський імператор направив Кирила та Мефодія до Моравії для проповіді християнства та надання допомоги тамтешньому князю Ростиславу в боротьбі з німецькими феодалами. Перед від'їздом брати переклали слов'янською мовою кілька грецьких книжок, послугувуючись створеною Кирилом абеткою.

Проповіді братів зрозумілою моравському населенню слов'янською мовою заклали фундамент національної церкви, що викликало невдоволення вищого німецького духовництва. Кирила й Мефодія звинуватили в ересі; і незабаром папа Микола I викликав їх на суд до Риму. Але брати захистили і себе, і свою справу. Римський папа спеціальним посланням дозволив їм розповсюджувати слов'янські книжки і слов'янське богослужіння.

Невдовзі Кирило тяжко захворів і 14 лютого 869 р. помер у Римі. Мефодія ж висвятили на архієпископа. У 870 р. він повернувся до Панонії. Проте німецьке духовництво не могло вибачити йому своєї поразки. Шляхом інтриг воно домагається ув'язнення Мефодія. Після звільнення із в'язниці слов'янський першоучитель поновив свою діяльність у Моравії, де приділяв багато уваги не тільки проповідуванню християнства, а й перекладу Біблії. Помер Мефодій 6 квітня 885 р. Похований у столиці Моравії — Велеграді.

Впорядкована Кирилом і Мефодієм абетка започаткувала слов'янську писемність, а їхні переклади заклали основу старослов'янської літературної мови, сприяли поширенню християнства та писемності.

ТРОЙЦЯ

На п'ятдесятій день після Христового Воскресіння відзначаємо свято Зішестя Святого Духа, або П'ятидесятницю. Відоме воно і як свято Трійці — Бог Отець послав на землю Сина; Бог Син навчив нас любити Бога і ближніх, постраждав на хресті за гріхи людські, воскрес і вознісся на небо; і тепер Дух Святий зійшов на учнів і наповнює Церкву Христову.

У народі свято це називають поетично — Зелені свята. Напередодні, у клечальну суботу, прикрашають подвір'я та оселю клечанням — зеленими гілками клену, верби, липи, берези, ясена тощо. Підлогу в хаті встеляють осокою, любистком, м'ятою, татарським зіллям, але після свят трави не викидають, а кладуть за образи, прив'язують до сволока і використовують для лікування хвороб.

Троїцькі розваги, які молодь влаштовує у лісі, у полі чи на вигоні за селом, починаються з понеділка і тривають протягом тижня. На Полтавщині збереглася традиція наряджати дівчину Тополею і ходити з піснями по селу (водити Тополю).

На Київщині, Переяславщині, Чернігівщині «ставлять дуба» — на довгу жердину чіпляють уквітчене колесо, навкруг якого влаштовують танці та обрядові ігри.

Тиждень після Трійці — поминальний. У ці дні обсіпають могили родичів зіллям, правлять панахиди. Здавна існує традиція — на Зелені свята поминати утоплеників, самогубців, тих, що загинули безвісти, померлих нехрещених дітей, які, за повір'ям, перетворюються на мавок, лоскотавок, русалок і виходять на землю раз на рік, саме упро-

довж цього тижня. Вони розважаються на левадах, у житах, у лісі. Починаючи з четверга Зеленого тижня, не ходять у поле і ліс, «щоб не залоскотали русалки». На Русалчин тиждень ніхто не наважується купатися в річці, «хіба що київські відьми, бо лише вони не бояться русалок». Дівчата носять при собі полин і любисток, пахощів яких бояться русалки.

●

Богдан-Ігор Антонич

ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Сьогодні є Зелені Свята,
зелена вже трава.
Моя душа була розп'ята,
сьогодні знов жива.

Усюди щастя, радість, сміхи,
мов юність вічно є ще,
здається, що сам Бог з утіхи
собі в долоні плеще.

Усі до церкви поспішіть!
Вій, теплий вітре, повівай!
На дверях власної душі
я вішаю зелений май.

Все казкою стає прожогом,
не видно світового бруду.
В долоні плескати із Богом
і я собі теж буду.

●

ДІВЧИНА З ЛЕГЕНДИ

Її пісні впродовж кількох століть співає вся Україна. Проте небагато хто знає їх авторку — романтичну дівчину Марусю Чураї, життєпис і творчість якої більше схожі на легенду. За переказами, вона народилася 1625 р. в родині урядника Полтавського козацького полку Гордія Чурая, якого після поразки народного повстання польська шляхта четвертувала у Варшаві.

Дванадцятирічна дівчинка, єдина дочка в батька-матері, залишилася напівсиротою. Маруся росла чорнобровою красунею, мала співучий голос і вміла складати пісні, за що її знали й любили всі полтавчани. А один молодий козак Іван Іскра, син гетьмана Іскри-Острияниці, щиро й ніжно покохав дівчину. Був мовчазним і сором'язливим від природи, тому й не насмівся освідчитися їй у коханні. Маруся, хоч і помічала гострий погляд молодого Іскренка, покохала іншого — чорнобрового й кароокого Грицька Бобренка, сина хорунжого Полтавського полку. Та юнак виявився слабкодушним, який і кроку не міг зробити без материнського нагляду. А тим часом стара Бобренчиха, ласа до грошей, напнтала в дружини своєму одинакові багату небогу полковника Мартина Пушкаря — Галю Вишняківну.

Нещасна Маруся не знаходила собі місця, дівоче серце краяла то радість, коли Гриць повертався до неї, то журба, коли коханий накидав оком на Вишняківну. Двоїстість натури Грицька завдавала невимойного болю поетичній душі Чураївни.

Повернувшись із чергового військового походу, її обранець одружився з Вишняківною. Для Марусі це був страшний удар долі. І тут

їй спало на думку, як говориться в народній легенді, помститися зрадникові. Якось, угледівши Марусю і згадавши про своє кохання до неї, Грицько запросив її на вечорниці. Дівчина радо погодилася, бо саме на вечорницях вона й вирішила здійснити свій жорстокий задум: напоїти зіллям свого коханого.

...Грицько помер, а Марусю засудили до страти. Але, коли суддя оголошував смертний вирок, крізь натовп прорвався на змиленому коні Іван Іскра, який вручив судді листа за підписом самого Богдана Хмельницького. У листі було сказано: «Звільнити Чураївну з-під варти в пам'ять героїчної загибелі її батька та заради чудових пісень, що вона їх складала».

Суд і прокльони не минули безслідно для Марусі. Вона ходила на прощу до Києва, а, повернувшись, у 1653 р. померла. З пісенного скарбу Чураївни до нас дійшли лише деякі — «Засвіт встали козаченьки», «Їхав козак на війноньку», «Грицю, Грицю до роботи», «В кінці греблі шумлять верби», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Їхав козак за Дунай».

У Полтаві вирішили встановити пам'ятник українській народній пісні. Центральною фігурою монументу стане постать дівчини з легенди — Марусі Чурай.

*Гетьману
України*

ПОМИЛУВАНИЙ І... ВИСЛАНИЙ ДО СИБІРУ

У XVII ст. небагато уваги приділяли біографіям не те що звичайних, а й ушлюблених людей. Тому й не відомо, де й коли народився гетьман Лівобережної України — Дем'ян Гнатович Многогрішний. Відомо тільки, що походив він із селянської родини, був військовим осавулом, формував козацькі загопи, а в часи Богдана Хмельницького брав

участь у численних битвах з польсько-шляхетським військом, виконував політичні доручення гетьмана.

Після закінчення Визвольної війни 1648—1654 рр. очолював спочатку Чигиринський, а потім — Чернігівський полки. Разом з іншою старшиною виступив проти проросійської політики гетьмана Івана Брюховецького. У 1668 р. Петро Дорошенко призначив Дем'яна Многогрішного наказним «сіверським» гетьманом і доручив визволити північні українські землі від російських гарнізонів. У грудні цього ж року його обирають гетьманом Лівобережної України.

Дем'ян Многогрішний був прихильником широкої автономії України у складі Російської держави, відстоював угоди, підписані Богданом Хмельницьким з московським царем. На жаль, вони не раз порушувалися, і в 1669 р. гетьман уклав із московським урядом Глухівські статті, які обмежували владу царя в Україні, зокрема щодо введення чужих на нашій землі податкової та адміністративної систем.

Д. Многогрішний різко протестував проти підписаного Росією і Польщею Андрусівського перемир'я 1667 р., за яким Правобережна Україна переходила до Польщі. Так, він наказав не пускати польських урядовців на територію за р. Сурж, яку Росія віддала полякам, поставив у Гомелі козацький гарнізон, підтримував зв'язки з правобережним гетьманом Дорошенком, противником Росії, і надавав йому допомогу в боротьбі проти Польщі.

У 1672 р. представник царя при гетьмані організував змову проти Многогрішного. Козацька старшина заарештувала гетьмана і видала його царським властям. Як і багатьох українських патріотів, у Москві Многогрішного було засуджено до смертної кари, але цар помилював його і... відправив на заслання до Сибіру.

Звільнений у 1688 р. з ув'язнення Д. Многогрішний ще якийсь час перебував на військовій службі, а потім постригся в ченці. Востаннє ім'я гетьмана згадується в документах 1701 р.

Козацька абетка

КАНІВСЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна і військова одиниця в Україні. Створений 1648 р. Складався із 16-ти сотень. Полк брав участь у Пилявецькій (1648), Зборівській (1649), Берестецькій (1651), Батозькій (1652) битвах. Полковниками були С. Савич, Я. Лизогуб, І. Дмитренко та ін. Ліквідований 1712 р.

КВАРЦЯНЕ ВІЙСЬКО — наймане військо Польщі (XVI—XVIII ст.), яке використовувалося для охорони державних кордонів, а також придушення повстань. У роки Визвольної війни українського народу військо кинули проти повстанців, але козаки розгромили кварцяні полки в битвах під Жовтими Водами, Корсунем та ін.

КИЇВСЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна і військова одиниця в XVII—XVIII ст. Створений 1648 р. Спершу центром був Київ, а з початку XVIII ст. — Козелець. Полковники: М. Кричевський (1648—1649), А. Жданович (1649—1653), Є. Пішко (1653—1654), П. Хмельницький (1654—1657) та ін. На час Визвольної війни складався з 17-ти сотень. Ліквідований 1781 р.

КОЗАЦЬКА РАДА — загальне козацьке зібрання, орган козацького управління в Україні XVI—XVIII ст. На раді вирішувалися питання внутрішньої і зовнішньої політики, військові, адміністративні, судові справи, переобирали

гетьмана і козацьку старшину. На Запорозькій Січі козацька рада була найвищим органом.

Рада відбувалася там, де було зібране військо. Скликав її гетьман, на Січі — кошовий. Полкові ради скликав полковник, сотенні — сотник, куренні — курінний отаман, паланкові — паланкові отамани. Козацька рада була найвищою законодавчою, адміністративно-правовою установою війська і держави. Традиційними місцями проведення козацьких рад була Січ, урочище Маслів Став (с. Маслівка Миронівського р-ну Київської обл.), міста Корсунь, Канів та ін. У раді брали участь козаки, а також представники православного духовенства, селяни, міщани. Військові ради об'єднували запорозьких, городових і реєстрових козаків.

КОЗАЦЬКА СТАРШИНА — обраний демократичним шляхом керівний військовий та адміністративно-політичний склад українського козацтва. Виникла із його появою. В початковий період існування козацтва керували загонами лише ватаги, яких називали отаманами. Подальшого організаційного оформлення інституція старшинства набула в період упорядкування Запорозької Січі, де з'явилися посади кошового отамана, обозного, осавулів, писарів, суддів та курінних отаманів.

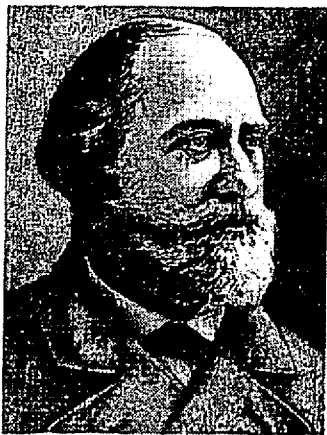
КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО — збройні сили України XVI—XVIII ст. Виникло в ході тривалої боротьби народу проти іноземних загарбників та феодального гноблення. Найпершою організаційною формою козацького війська були окремі загни-ватаги. З утворенням Запорозької Січі утвердилися основні принципи комплектування і мобілізації козацького війська. Із Запорожжя поширилася назва української армії — Запорозьке Військо (XVI—XVIII ст.). З середини XVII ст. козаків, які жили за межами володінь Запорозької Січі, називали городовими, на відміну від запорожців — низових.

КОРОГВА, ХОРУГВА — бойовий прапор у військових підрозділах українського козацтва; військовий підрозділ кінноти в польській армії XVI—XVII ст. (50—120 воїнів); церковне знамено із зображенням релігійних символів (Христа, святих).

КОШОВИЙ ОТАМАН — особа, яку козацька рада обирала терміном на один рік. Кошовому належала вища військово-адміністративна влада у Запорозькій Січі. Знаком влади була булава.

*Видатний чеський славіст
Павел Шафарик.*

*Російський історик
Сергій Михайлович Соловйов.*

КОШОВИЙ ПИСАР — писар у Запорозькій Січі, який відав усім діловодством Коша. Обирався на козацькій раді; посаду цю, як правило, займав протягом багатьох років. Зовнішнім знаком гідності був каламар (чорнильниця) у срібній оправі, який він тримав за поясом, а за правим вухом — перо.

КРОПИВНЯНСЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна і військова одиниця в 50-х рр. XVII ст. в Україні. Створений 1648 р. Полковим центром було містечко Кропивна (тепер село Золотоніського р-ну Черкаської обл.). Очолював його сподвижник Б. Хмельницького — Ф. Джалалій. Кропивнянські козаки брали участь у Зборівській, Берестецькій, Батозькій та інших битвах. Ліквідований у 1658 р.

Розмаїття

Виробництво паперу в Україні почалося понад 450 років тому. Перша папірня була заснована у 1541 р. у м. Бузьк на Львівщині. Потім папірні з'явилися на Волині, Київщині, в Лівобережній Україні. До кінця XVI ст. в Україні діяло 7 папірень.

* * *

За польськими хроніками, у війні 1648—1654 рр. загинуло понад 1 млн. українців, 200 тис. було взято в полон татарами. Страшні жертви в Україні спричинила моровиця 1651 р. Павло Алепський із Сирії, який залишив неоціненний спомин про Україну, писав: «Тут повсюдно самі лише вдови».

* * *

Наші земляки — канцлер О. Безбородько і статс-секретар Трощинський — ще при Катерині II були прихильниками конституційно-ліберального, просвітницького варіанта самодержавної влади. У 1798—1799 рр. вони склали пам'ятну записку про свої принципи для її внука — великого князя Олександра. Пізніше, коли він царював, Трощинський спробував здійснити демократичні реформи, але наштотхнувся на сильну протидію Аракчеєва і його оточення. Трощинський змушений був виїхати до свого полтавського маєтку в Кибинцях, де згодом збиралися українські патріоти й декабристи.

*Народ, скаже,
як зав'яже*

*Буває погода в маї: худобі їсти дай, а сам на ніч тікай.
В маю корець дощу, крапля болота.
Коли мокрий і теплий май, то росте жито, як той гай.
Майська роса краще вівса.
Травень холодний — рік хлібородний.*

Як син косу ховав

Це було давно. Якось батько з сином косили жито. Надвечір, коли настав час повертатися додому, батько й каже синові:

— Біжи та посеред ниви сховай косу, щоб не тягатися з нею.

Син узяв косу та й побіг. Біжить та й кричить на все поле:

— Тату! тату! Тут косу класти?

А батько — ні слова, тільки махає руками, показує, мовляв, клади там, бісів сину, чого кричиш, бачиш, люди дивляться.

Поклав син косу та й повернувся. Батько як шмагоне сина батоном:

— А як ховають що-небудь, то хіба кричать?

На другий день батько з сином знову поїхали на поле. Батько й каже синові:

— Біжи, сину, та візьми косу, що вчора сховав.

Побіг син. Шукав-шукав, перебіг ниву вздовж і впоперек, а коси немає. А батько кричить йому:

— Що ти там так довго шпортаєшся? Неси скоріш косу!

Прибіг син та й шепоче батькові на вухо:

— Тату! Коси нема — вкralи! Я ще серед ниви хотів кричати, та боявся, що як голосно скажу, знов будете бити.

Пожаліла

Вела одна стара жінка до міста корову на продаж і вела її попід лісом. А два злодії побачили, що корова хороша, і думають, як ту корову вкрати.

Нарешті тихцем підбігли, один відчепив корову і повів, а другий взявся за налігач і поволі пішов за жінкою.

Невдовзі баба оглянулася й побачила замість корови чоловіка. Зачудовано питає його, що б то значило. А він відповідає:

— Я був, матусечко, так тяжко согрішив, що за той гріх Бог перетворив мене на корову, то й мусив покутувати його чотири роки. Тепер я вже своє відбуду, то пустить мене.

— Іди,— мовить жінка,— та більше не гріши.

Приходить вона згодом на ярмарок, дивиться, її корова стоїть біля воза. Вона й каже з великим жалем до неї:

— Я ж вас просила не грішити, а ви знов тяжко согрішили!

Говоріть, люди!

Ото раз казав пан до всієї громади:

— А хто піде до мене обідати?

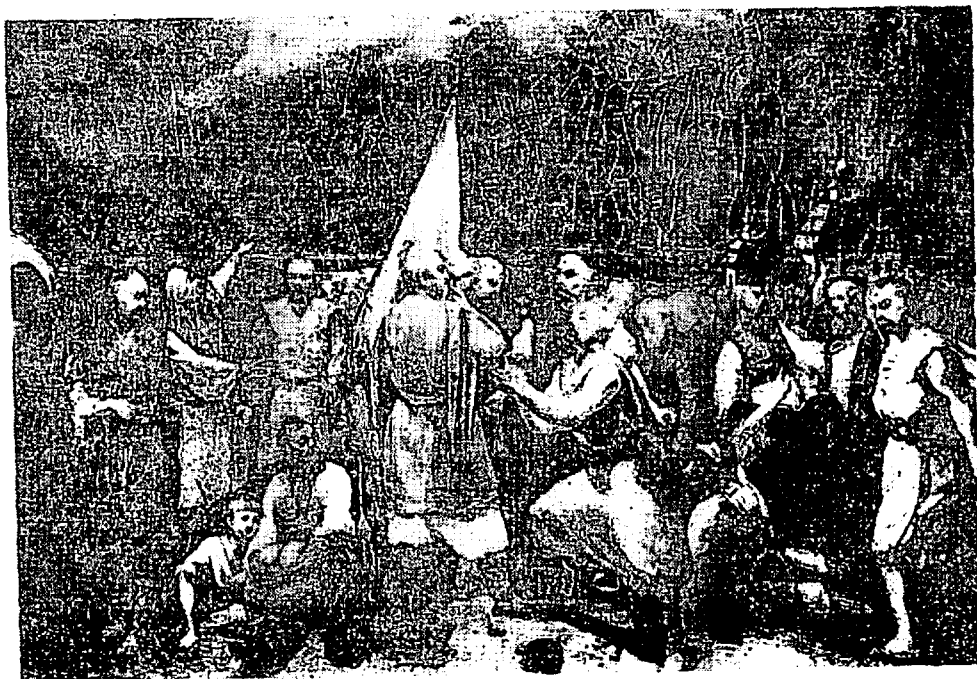
— Я! — каже один циган наперед усіх.

— А хто піде до мене і на вечерю?

— Та я ж! — знов кричить циган.

— А хто піде до мене косити? — питає пан.

— Ну, люди добрі,— каже циган,— говоріть уже ви, а то що ж, усе я та я. Навіть соромно вже!

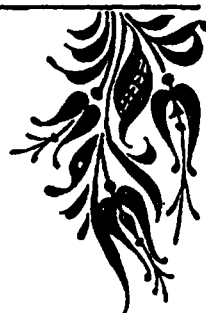

В. Ковальов. Остання Рада на Січі.

ЧЕРВЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

- 1 — **МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ.**
— 900 років тому помер печерський праведник, перший відомий лікар Русі-України Агапіт.
- 2 — Богдан Хмельницький здобув перемогу над польським військом під Батою (1652 р.).
- 4 — 125 років від дня народження українського історика-слов'янознавця Митрофана Бречкевича. Помер 26 серпня 1963 р.
- 5 — **ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.**
- 7 — 65 років тому помер український художник, державний і громадський діяч визвольних змагань Петро Холодний. Народився 18 грудня 1876 р.
— 140 років від дня народження української письменниці і громадської діячки Наталії Кобринської. Померла 22 січня 1920 р.
- 11 — **ТРОЙЦЯ.**
- 12 — 170 років від дня народження галицького краєзнавця, автора «Енциклопедії краєзнавства Галичини» Антона Шнайдера. Помер 25 лютого 1880 р.
- 14 — 150 років від дня народження українського історика та громадського діяча Івана Луцицького. Помер 22 серпня 1918 р.
- 15—16 — 220 років тому царське військо, очолене генералом П. Текелієм, зруйнувало Запорозьку (Підпільненську) Січ.
- 21 — 190 років від дня народження українського історика, фольклориста, етнографа Миколи Закровського. Помер 1871 р.
— 135 років тому помер історик і громадський діяч Микола Маркевич. Народився 7 лютого 1804 р.
- 22 — Віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Початок Великої Вітчизняної війни.
- 23 — Проголошено Перший Універсал Української Центральної Ради (1917).
— 200 років тому помер російський художник, автор розписів Андрійської церкви Олексій Антропов. Народився 25 березня 1716 р.
- 25 — **ДЕНЬ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.**
- 26 — 50 років тому п'ятдесят країн — учасниць конференції у Сан-Франциско (США) підписали Статут ООН.
28—30 — (1651 р.) під Берестечком відбулася битва між польським та козацьким військом на чолі з Богданом Хмельницьким.
- 29 — 50 років тому Закарпатська Україна возз'єдналася в єдиній Українській державі.
У 1995 р. виповнюється:
— 540 років як помер київський князь Олелько Володимирович. Рік народження невідомий;
— 345 років як помер Чигиринський полковник, соратник Б. Хмельницького Федір Черняк. Рік народження невідомий;
— 300 років як почалися Азовські походи, в яких брали участь козацькі полки.

УЧЕНИЙ ВИСОКОЇ ЕРУДИЦІЇ

Український історик, громадський діяч Іван Лучицький здобув освіту в Київському університеті св. Володимира, де спеціалізувався на західноєвропейському середньовіччі, вивчаючи, зокрема, релігійні рухи XVI ст. Захистивши магістерську дисертацію «Феодальна аристократія і кальвіністи у Франції», молодий науковець на два роки їде на стажування до Парижа, де слухає лекції найвидатніших тогочасних французьких істориків, вивчає архівні документи.

У 70-х роках Іван Лучицький активно студіює історію землевладіння в Україні, публікує з цього питання понад 30 статей, у яких йдеться, зокрема, про економіку Гетьманщини XVIII ст. та формування сільської общини як осередку суспільного життя.

Учений так захопився українською історією, що його приятель і постійний науковий опонент М. Ковалевський писав у грудні 1893 р.: «Що це ти зовсім махнув рукою на Захід і ніколи не пройдеши до Парижу чи Ніцци... сидиш зі своєю малоросійською общиною, дворищами і печищами... Коли вже з'явиться обіцяний том про визволення селян на Заході?»

Через рік І. Лучицький поїхав до Парижа. Внаслідок цього відрядження з'явилася низка класичних праць з історії аграрних відносин у Франції. Роботи не втратили свого наукового значення й дотепер, бо базуються на документальних джерелах понад сорока архівів. Не випадково відомий історик А. Олар писав, що знанням із багатьох питань історії Франції «ми повністю зобов'язані Лучицькому».

І. Лучицький немало часу віддавав педагогічній роботі, першим читав лекції про Велику французьку революцію. Серед його учнів був і видатний історик Є. Тарле, автор відомої книги про Наполеона.

Під вітальною адресою з нагоди ювілею наукової діяльності вченого стояло 586 студентських підписів. А тим часом в одній із жандармських справ можна прочитати таку характеристику вченого: «Лучицький — українець і хлопоман, давнішній покровитель студентів-революціонерів...»

Оселя Івана Лучицького в Києві вважалася одним із осередків громадського та культурного життя міста. Тут бували Леся Українка, М. Старицький, О. Кониський, М. Лисенко, М. Драгоманов, М. Кропивницький та ін.

ЗРУЙНУВАННЯ СІЧІ

У 1774 р. закінчилася чергова довготривала російсько-турецька війна. Петербург гучно святкував перемогу. Проте в самій Росії спокою не було. Над Доном палахкотіло пожарище повстання на чолі з Омельяном Пугачовим. Катерина II, налякана бунтівниками, наказала нищівно їх покарати. Хоч і не відразу, але царському війську вдалося нотопити пугачовщину в крові.

Неспокійно було й на Запорожжі. Козаків, які поверталися переможцями з турецької війни, чекала разюча несподіванка. Їхні споконвічні землі Катерина II щедро роздавала разом із населенням, котре

там жило, своїм фаворитам і російським поміщикам. Незнане на козацьких територіях кріпацтво стало страшною реальністю. Багато запорожців почали відверто говорити, що російська імператриця нехтує їхніми вольностями і час потурбуватися про те, аби їх відстояти силою зброї. Думав про це й кошовий отаман Петро Калнишевський, який добре розумів, що після ліквідації Гетьманщини (1764) та автономного козацького устрою Слобідської України (1765) настала черга й Запорозької Січі — Підпільненської, якій судилося стати останньою на Запорозжжі. Особливо після того, як Росія вийшла на береги Чорного моря, а Січ з окраїни опинилася мало не в центрі так званої Малоросії і стала непотрібною імперії як захисниця її південних кордонів. Та й хіба могла Катерина II, налякана подіями на Дону, терпіти козацьку республіку на Дніпрі з її демократичним устроєм — виборами, радами, законами, що так суперечило принципам абсолютизму?!

Січ мала зникнути з лиця землі.

І це трапилося на Зелені свята 1775 р., коли фаворит Катерини II Потьомкін (той, що ще недавно мав за високу честь записатися до Війська Запорозького простим козаком) виступив на засіданні царського уряду з проектом ліквідації української вольниці. Генерал Текелій отримав секретний циркуляр розгромити Запорозьку Січ, роззброїти і розігнати козаків, спалити дощенту всі будівлі, рухоме майно конфіскувати і арештувати старшину.

Стотисячне військо оточило Січ. 10 тисяч козаків, що знаходилися там, навряд чи могли здійснити належний збройний опір. Частина запорожців, перебравшись через плавні, вирушила до Дунаю, а звідти — в турецькі володіння; решту під конвоєм було відправлено до найближчих фортець.

Московські вояки кинулися грабувати курені, козацькі продовольчі і збройні комори. Були захоплені січові скарбниці, зброя, прапори, реліквії, архів Коша, після чого генерал Текелій дав наказ спалити Січ. Не помилювали навіть давню Покровську церкву. Козакам вдалося врятувати тільки свою найбільшу святиню — Ікону Покрови Божої Матері, яку вони потайки вивезли до Задунайської Січі.

Царське військо не обмежилося самою Січчю. озброєні загони рушили в різні боки, грабуючи козацькі зимівники й хутори та виганяючи людей у села й міста, де їх переписували і прикріплювали до земель того чи іншого поміщика.

Найтяжча доля чекала кошового Війська Запорозького 84-літнього Петра Калнишевського. Його разом із писарем Іваном Глобою і суддею Антоном Головатим вивезли до Москви й засудили до довічного ув'язнення. П. Калнишевський пробув в ув'язненні на Соловецьких островах понад двадцять п'ять літ і помер на 112 році життя.

3 серпня 1775 р. Катерина II видала маніфест, який повідомляв усіх підданих Російської імперії про ліквідацію Запорозької Січі.

ПРАВЕДНИЙ АГАПІТ

Історія не донесла до нас відомостей про те, як розвивалася медицина на теренах нашої Батьківщини у більш давні часи. Першим же відомим лікарем, ім'я якого зафіксували писемні джерела, був святий Агапіт Печерський — засновник, як вважають, терапевтичної школи в Україні. У «Киево-Печерському патерику» читаємо, що він без виклику йшов до недужих — внутрішнє чуття вело його туди, де потребували допомоги, ніколи не брав від хворого — чи то був князь, чи жебрак — винагороди за свою працю.

Прийшов Агапіт до монастиря одним із перших, і прийняв постриг від печерського ігумена Антонія, зцілював молитвою і зіллям різні хвороби. А ще відомо, що він читав твори Гіократа і Галена грецькою мовою.

Оскільки після смерті Агапіта занесли до лику святих праведників, то про нього та його діяння досить повно розповідається у вже згаданому «Киево-Печерському патерику». Викликають інтерес його стосунки із князівським лікарем, прозваним Вірменином. Якось той одному із своїх пацієнтів напроорочив швидку смерть. Але коли хворого принесли в Печерський монастир до Агапіта, то цілитель вилікував його настоями із трав і коренів «і здрав сотвори его». Правда то чи легенда, але є згадка, що ображений Вірменин підіслав до монастиря людину, аби дала отруту зілленому Агапітом небозі. Агапіт знову зіллям рятує свого підопічного.

Вірменин не вгамовується: він засилає людей з отрутою до самого Агапіта. Але, випивши отруту, лікар залишається живим.

Ще один факт. Важко хворий Чернігівський князь Володимир Мономах призвав до себе Вірменина. Але той не зміг зарадити хворому князеві. Відчуваючи близьку смерть, Володимир посилає за Агапітом. Вислухавши гінця, цілитель з Печерського монастиря одразу поставив діагноз і передав князю зілля. Випивши ліки, князь одужав і встав зі смертного одра.

Після цього Володимир Мономах їде до Києва, щоб віддячити Агапітові й подарувати один із своїх маєтків. Почувши про це, лікар сховався у печерах, відмовляючись від винагороди. Принесені ж дари велів роздати жебракам.

А ще йдеться в «Патерику» про те, що коли занедужав сам Агапіт, то прийшов до нього Вірменин. І відбулася в них бесіда про мистецтво зцілення. Узяв Вірменин руку хворого Агапіта і сказав, що смерть наступить на третій день. На це Агапіт відповів: «Се ли есть твоего врачевства разум — смерть ми поведаеши, а помощи ми не можеш?» Себто поставити діагноз — лише частина справи; до зцілення — ось до чого треба прагнути. А далі Агапіт каже, що помре він не на третій день, а на третій місяць, що й справді сталося дев'яцот років тому.

Похований Агапіт Печерський у Ближніх печерах, де й лікував людей.

ЛІТОПИСЕЦЬ КИЄВА

Протягом усього свого життя Микола Закревський писав, власне, одну книжку. Вона присвячена Києву — місту, яке він любив до самозабуття.

Микола Закревський народився у сім'ї чиновника. Рано втратив батька, який не полишив сім'ї ніяких засобів до існування. До всіх лих пожежа 1811 р., серед майже тисячі будинків, знищила й оселю Закревських. Бідній удові все ж поталанило влаштувати сина до гімназії. Хто

зна, чи вдалося б М. Закревському завершити курс, якби не його феноменальні здібності до іноземних мов. Він опанував латину, давньогрецьку, німецьку, французьку мови і ще підлітком узяв на себе всі турботи про сім'ю, заробляючи на прожиття приватними уроками.

Закінчивши гімназію, переїхав до Москви, де йому запропонували місце в архіві Міністерства закордонних справ. Це була посада, яка забезпечувала матеріально. Але жага до знань не полишає юнака. Зібравши трохи грошей, він у 1829 р. вступає до Дерптського університету. І тут, далеко від рідної землі, в нього народжується ідея систематизувати матеріали про Київ, розпорошені в давніх виданнях латинською, німецькою та французькою мовами.

На той час Микола Закревський добре знав виданий 1820 р. в Петербурзі нарис «Опис Києва» Максима Берлінського. Власне, це була єдина на той час ґрунтовна науково-історична розвідка про старовинне місто над Дніпром.

Молодий дослідник поставив собі за мету не тільки зібрати весь наявний фактологічний матеріал про Київ, а й викласти його в чіткій послідовності. Особливо цікавив його період, коли столиця давньої руської держави сягнула свого найвищого злету в міжнародних відносинах. Отримавши місце вчителя гімназії у Равелі, Микола Закревський починає активно досліджувати монастирські бібліотеки, де зберігалось чимало рідкісних видань, дістає копії численних візантійських документів і літописів.

1836 р. з'являється виданий невеликим тиражем «Нарис історії Києва». Та в ньому Микола Закревський лише наблизився до задуманої великої книжки, яка побачить світ у 1858 р. Це «Опис Києва» — чи не найкраща дореволюційна біографія міста, якій він віддав понад 10 років пошукової роботи, працюючи одночасно бібліотекарем Рум'янцевського музею в Москві, який мав тоді найбільше в Росії зібрання рідкісних книг і літописів.

Ще через десять років у Москві виходять два томи нового, доповненого і переробленого видання «Опису Києва».

Пісні українського народу

ГЕЙ, ВИ СТРІЛЬЦІ СІЧОВІІ

Вояцька пісня

Гей, ви стрільці січовії, раз, два, три,
В ваших дівчат серце мліє, раз, два, три.
Ви вперед все поступайте, ні на що не оглядайтесь, | Двічі
Раз, два, раз, два, раз, два, три!

Попереду сотник іде, раз, два, три,
Він до пекла з вами піде, раз, два, три,
Сам із себе хлопець бравий, під ним коник дуже жвавий, | Двічі
Раз, два, раз, два, раз, два, три.

Пане сотник, що то сталось, раз, два, три,
Що в нас грошей дуже мало, раз, два, три,
Три дні хліба вже не їли, лиш холодну воду пили, | Двічі
Раз, два, раз, два, раз, два, три.

Пам'ятайте, командири, раз, два, три,
Щоб не злетіли ковніри, раз, два, три,
Бо стрільці все добре знають, але вас ще поважають, | Двічі
Раз, два, раз, два, раз, два, три.

«БАНДУРИСТЕ, ОРЛЕ СИЗИЙ...»

Предки Миколи Маркевича брали участь у походах Богдана Хмельницького, були сподвижниками мало не всіх гетьманів, що правили на Лівобережжі після нього. Родина жила спогадами про козацьку славу України, з чого й почав формуватися світогляд майбутнього історика. А ще з пісень та співаних кобзарями дум, які він чув у селі Дунайці, що неподалік Глухова.

УКРАИНСКІЯ МЕЛОДИИ.

Соч. Ник. Маркевича.

МОСКВА.

ВЪ ТИПОГРАФИИ АЛЕКСАНДРА СЕМЕНОВА

УДАЛИНЪ И КОМПАНИИ

1831.

Звідси досить заможні батьки відправили Миколу до привілейованого пансіонату в Петербурзі, де він здобув добру на той час освіту. Серед його вчителів був товариш Пушкіна В. Кюхельбекер.

Економічна незалежність дозволила Миколі Маркевичу швидко розпрощатися з державною службою і присвятити увесь свій час студіюванню минулого України. Він старанно вивчав петербурзькі та московські архіви, побував у багатьох монастирях, відшукуючи документи з історії України, не обминув і жодного більш-менш значного приватного зібрання. Результатом пошуків, наукової праці стала п'яти томна «Історія Малоросії» (1842—1843), яка здобула прихильність тогочасних читачів, зокрема Т. Г. Шевченка. Геніальний український поет присвятив М. Маркевичу вірш «Бандуристе, орле сизий». Називаючи вченого бандуристом, Тарас Шевченко, очевидно, вважав його передусім поетом — адже пер-

шою книжкою історика був збірник «Украинские мелодии» (1831).

Микола Маркевич зібрав безцінну колекцію документів з минулого України XVII—XVIII ст., яка тепер зберігається в Національній бібліотеці Росії. Хотілося б вірити, що це зібрання колись повернеться на Батьківщину.

Значну наукову цінність мають «Щоденні записи» М. Маркевича, де відтворено події з політичного, культурного та громадського життя України 20—50-их років XIX ст.

До 400-річчя
від дня народження
Богдана Хмельницького

БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА

У червневі дні 1651 р. польський король Ян II Казимир, зібравши 150 тисяч жовнірів, вирушив в Україну.

На заклик Богдана Хмельницького обороняти рідну землю відгукнулися запорожці, реєстрові козаки. Армія Б. Хмельницького налічувала майже 100 тисяч воїнів. Гетьману довелося найняти 50-тисячний загін татар.

Об'єднане українське та татарське військо спішно вирушило назустріч ворогові. Дві великі армії зішлись на широкому полі неподалік Берестечка, що на Волині.

28—29 червня 1651 р. тривали сутички, у яких відчувалася значна перевага українського війська. Проте 30 червня, коли відбувалася генеральна битва і здавалось, що перемога вже була на боці Хмельницького, татари несподівано покинули поле бою і почали відступати. Б. Хмельницький із кількома старшинами кинувся за татарами, намагаючись їх зупинити. Кримчаки не тільки не послухали гетьмана, а й захопили його в полон, продовжуючи відступ. Багато істориків вважають, що хана Іслам-Гірея III підкупили золотом польського короля.

Проте козаки не розгубилися. Під командуванням досвідчених полковників Богуна, Джеджалія, Пушкаренка, Носача, Лободи вони відступили до болотистих берегів річки Пляшівки, окопали свій табір і зайняли оборону. З трьох сторін їх оточували поляки, а в тилу була річка й непрохідні болота. Польське командування вирішило не виставляти там своїх загонів.

У ніч на 10 липня, після десяти діб оборони, українська армія під командуванням наказного гетьмана Івана Богуна несподівано для поляків вийшла з оточення, вимостивши кілька вузьких гребель усім тим, що було в таборі, — возами, сідлами, кожухами, хмизом, дошками, не жалючі навіть гармат. Козацькі ар'єргарди прикривали відступ, показуючи чудеса героїзму, мужності та відваги.

Незважаючи на те, що під Берестечком загинули майже 10 тисяч козаків та повстанців, українська армія не була розгромлена, вона вже через кілька місяців знову вела бої із шляхетським військом, здобуваючи перемогу за перемогою.

На початку ХХ ст. на Берестецькому полі на народні кошти було споруджено величний пам'ятник героям битви — храм св. Юрія Переможця, з'єднаний 50-метровим підземним ходом із дерев'яною старенькою церквою св. Михайла, у якій, за народними переказами, перед битвою освятив свій меч гетьман Богдан Хмельницький.

У храмі св. Юрія знаходиться саркофаг, у якому спочивають останки козаків та повстанців.

М. Івасюк. Богун під Берестечком.

ДАНИЛО АПОСТОЛ

1722 р. помер гетьман Іван Скоропадський. Україною стала управляти створена Петром I Малоросійська колегія. Вона складалася з російських офіцерів на чолі з бригадиром С. Вельяміновим. У царській імперії мінялися правителі: 1725 р. помер Петро I і на престол вступила його дружина — Катерина I. Але на Лівобережній Україні гетьмана вибирати не дозволяли.

До змін у російській політиці щодо Лівобережної України призвело загострення міжнародної обстановки. На початку 1725 р. у Західній Європі виникли два ворожі табори: Австрія та Іспанія утворили Віденський оборонний союз; Англія, Франція, Прусія — Ганноверський. У липні 1726 р. до австро-іспанського союзу приєдналася Росія. Міжнародна ситуація дедалі більше загострювалася. У Європі повіяло війною.

Російський уряд особливо турбувала позиція Туреччини, яка плекала агресивні плани відносно Російської імперії, тим більше, що в цих намірах її підтримували Англія і Франція.

Відчуваючи неминучість війни з Туреччиною, російський уряд пішов на деякі поступки козацькій старшині і населенню Лівобережної України, аби втримати їх у складі імперії. Адже в майбутній війні ця територія, завдяки своєму географічному положенню, мала відігравати важливу роль. Навесні 1726 р. на засіданні Верховної таємної ради Росії було прийнято рішення: дозволити вибори гетьмана.

Для нагляду за проведенням цих виборів царський уряд направив таємного радника Федора Наумова. Він же визначив і кандидатуру: гетьманом повинен стати миргородський полковник Данило Павлович Апостол.

І от настав довгоочікуваний день. У неділю, 1 жовтня 1727 р., у м. Глухові панувала урочиста піднесеність: козацька рада мала обрати

нового гетьмана. Зранку військо на чолі з бунчуковими, сотенною і полковою старшиною, з музиками зібралося на майдані, стало колом. Урочисто, на срібному блюді, вкритому червоною тафтою, внесли царську грамоту та козацькі клейноди: гетьманську булаву, корогву, бунчук і печатку.

Посеред майдану вже стояв стіл під червоним сукном. По один бік від нього, царський міністр Ф. Наумов і козацькі полковники, по другий — козаки, які тримали клейноди. Наумов вийшов наперед, повідомив про дозвіл уряду обрати гетьмана Лівобережної України, а потім запитав у війська і старшини, кого вони хочуть бачити гетьманом, «Миргородського полковника Апостола», — була відповідь.

Так новим гетьманом Лівобережної України став один із найдосвідченіших представників козацької старшини 73-річний Данило Апостол. Народився він 4 грудня 1654 р. у козацькій сім'ї. Його батько, Павло Єфремович, походив із Молдови (Валахії) і належав до знатного роду. Оселившись на Лівобережній Україні, записався до козацького війська і скоро посів у ньому значне місце. Ремесло воїна в ті часи було одним із засобів зробити кар'єру, і в цьому Апостолу поталанило. 1658 р. він став сотником, через рік — полковником Гадяцького, а пізніше — й Миргородського полків. Під час військових походів його не раз обирали наказним гетьманом Лівобережної України.

28 жовтня 1708 р. гетьман І. Мазепа з більшістю козацької старшини і 5—6-тисячним військом перейшов на бік шведського короля Карла XII. Серед старшини був і миргородський полковник Д. Апостол. Він дізнався про наміри гетьмана відокремити Лівобережну Україну від Росії і в цьому питанні був його однодумцем.

Проте 21 листопада Д. Апостол залишив шведський табір і з великими труднощами дістався свого маєтку в Сорочинцях, де на той час стояли російські війська. Звідти надіслав листа новому гетьманові І. Скоропадському, обраному на цю посаду після переходу Мазепи до шведів. У листі Апостол запевняв Скоропадського, що потрапив у шведський табір через непорозуміння і мусив коритися Мазепі, поки не випала нагода звільнитися.

Після переходу на бік царя Д. Апостол воював зі шведами. За мужність, відвагу й на відзнаку таланту полководця російський уряд удостоїв Д. Апостола однією з найпочесніших нагород — ордена Олександра Невського. Щоправда, тільки в 1731 р., — запізнившись на 10 років.

Перехід Мазепи до шведів Петро I використав як привід для ще більш рішучих дій по ліквідації української автономії. До обраного в 1708 р. гетьмана Івана Скоропадського був приставлений для нагляду царський міністр-резидент. А восени 1722 р. для управління Лівобережжям уряд створив Малоросійську колегію. Так, окрім влади гетьмана, з'явилася ще одна, яка відстоювала інтереси Росії. Встановилося двовладдя.

Після смерті гетьмана Івана Скоропадського у 1722 р. наказним гетьманом було призначено чернігівського полковника Павла Полуботка, який рішуче почав активну боротьбу за збереження автономних засад управління на Лівобережній Україні. Такі дії наказного гетьмана призвели до ряду конфліктів із Малоросійською колегією. Роль арбітра у їх вирішенні взяв на себе царський уряд. Наказного гетьмана Павла Полуботка, генерального писаря Семена Савича і генерального суддю Івана Чарниша викликали до Петербурга для пояснень. Там вони ще раз звернулися до царя з чолобитною про вибори гетьмана.

Тим часом Данило Апостол перебував у військових походах. У 1722 р., очоливши 10 тис. козаків, він воював у Персії у складі російських військ. А восени 1723 р. вже знаходився на р. Коломак, неподалік Полтави як наказний гетьман козацького війська. Тут до нього звернулися представники старшини з підготовленими двома чолобитними до царя.

У них висловлювалося прохання дозволити вибори гетьмана і ставилося питання про передачу податків, які збиралися з населення Лівобережної України, не до царської казни, а до військового скарбу гетьманського уряду. Апостол, ознайомившись із чолобитними, багато чого виправив і змінив. І першим поставив свій підпис. За ним підписалися генеральна старшина, полковники, сотники. Ці чолобитні від імені усього козацького війська були передані Петру I.

Прочитавши їх, цар закипів, за виразом літописця, «великим гневом і яростию» і зараз же віддав наказ заарештувати П. Полуботка, С. Савича та І. Чарниша, які все ще перебували в Петербурзі. 18 грудня 1724 р. Павло Полуботок помер у в'язниці.

Новий гетьман намагався ліквідувати недоліки в управлінні Лівобережною Україною. Найперше він звернув увагу на привласнення старшиною різних маєтків, особливо рангових, що спричинило багато судових позовів. Рангові маєтки надавалися на певну посаду, за виконання службових обов'язків. Цей вид володіння мав тимчасовий характер, бо із втратою посади втрачалося й право на маєток. Проте козацька старшина, яка, крім військової, мала ще й адміністративну владу, прагнула закріпити їх у довічне володіння.

27 липня 1728 р. гетьман звернувся до царя із пропозиціями, викладеними у спеціальних «пунктах». З деякими уряд погодився, а в деякі вніс значні зміни. Головну увагу гетьман приділяв створенню незалежної від російського уряду політичної, економічної (особливо фінансової), а також судової влади на Лівобережній Україні. Зміни, які вніс цар, торкалися насамперед цих болючих питань. Політична влада гетьмана була обмежена й раніше, тепер же обмежувалася влада економічна та судова. Так, право надання нових земельних володінь козацькій старшині, російським або іноземним феодалам переходило від гетьмана до царя.

У період гетьманства Апостола почалася робота по зведенню законів, які застосовувалися в судочинстві Лівобережної України, до одного кодексу та перекладу його російською мовою.

Кодифікація українського права була закінчена вже після смерті Д. Апостола. 28 квітня 1733 р. гетьмана розбив параліч, і 29 січня 1734 р. на 80-му році життя він помер. Поховали його у Сорочинцях у побудованій на пожертвування (єдиній на той час у Миргородському полку) кам'яній церкві.

Зі смертю Данила Апостола скінчився період автономного управління Лівобережною Україною. За царським указом від 31 січня 1734 р. було створено правління гетьманського уряду, яке складалося з шести осіб: трьох росіян і трьох українців на чолі з князем О. Шаховським.

Козацька абетка

«ЛИЗОГУБІВСЬКИЙ ЛІТОПИС» («Летописец, или описание краткое значнейших действий и случаев, что в котором году делалось в Украине малороссийской обеих сторон Днепра и кто именно когда гетманом был козацким») — український літопис-хроніка подій в Україні початку XVI — кінця XVII ст. Складений 1742 р. Автором вважають генерального обозного Я. Ю. Лизогуба (1675—1749).

«ЛІТОПИС САМОВИДЦЯ» — козацький літопис XVII — початку XVIII ст. невідомого автора. Охоплював події в Україні 1648—1702 рр. У літописі найбільше уваги приділено висвітленню Визвольної війни, яскраво описано переможні битви українського війська на чолі з Б. Хмельницьким під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями.

«ЛІТОПИСЕЦЬ, ЩО СЯ В РУСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ СТОРОНАХ ДІЯЛО І ЯКОГО РОКУ» — українська історична хроніка, складена невідомими авторами наприкінці XVII — початку XVIII ст. Подає важливі відомості з історії селянсько-козацьких повстань, про битви з турками під Цецорою (1620), Хотинську війну (1621), Визвольну війну, боротьбу козаків із Річчю Посполитою та Туреччиною у другій половині XVII ст.

ЛИТАВРИ (тулумбаси) — ударний музичний інструмент. Казаноподібний мідний або латунний корпус з натягнутою зверху шкіряною мембраною. Литаври використовувалися козаками для скликання ради. Козак, що вигравав відповідні мелодії ударами двох палиць, називався політаврник.

ЛУБЕНСЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна і військова одиниця в Лівобережній Україні в XVII—XVIII ст. Створений 1648 р. Першим полковником був Герасим Яськевич (1648—1649). Розподілений 1648 р. між Миргородським і Кропивецьким полками. Відновлений 1658 р. У 1714—1727 рр. полковим містом стали Лубни. Козаки Лубенського полку брали участь у народному повстанні під проводом М. Пушкаря, антифеодальних повстаннях 1687, 1689 і 1690—1691 рр., у Північній (1700—1721), російсько-турецькій (1735—1739), Семилітній (1756—1763) війнах. 1781 р. полк ліквідовано.

«ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТОПИС» створений у першій половині XVII ст., знайдений у Львові на початку XIX ст. Автор літопису, час і місце створення невідомі. Охоплює період з 1498 по 1649 рр. Широко висвітлює визвольну боротьбу українського народу 30-х рр. XVII ст., особливо козацького повстання 1630 р. на чолі з Т. Федоровичем (Трясиллом), зруйнування І. Сулимою фортеці Кодак (1635), козацькі повстання 1637, 1638 рр. на чолі з Павлюком, Острияницею. Описано хід битви під Жовтими Водами.

Розмаїття

20 грудня 1720 р. Петро I видав указ київському губернатору князю Голицину, щоб «...во всех монастырях, обетающихся в Российском государстве, осмотреть и забрать древние жалованные грамоты и другие курioзные письма оригинальные, также книги исторические, рукописные и печатные...»

* * *

Після скасування у 1750 р. Канцелярії міністерського правління малоросійських справ у м. Глухові з неї були вилучені та перевезені до Росії справи таємного діловодства.

Документи архіву Запорозької Січі, знайдені під час «розорення Січі генерал-поручиком Текелією у скрині під престолом січової церкви», опинялися в Московському відділенні загального архіву Головного штабу.

* * *

Тисячі пудів архівних матеріалів вивезли до Москви також після судової реформи 1864 р. Згідно з обіжником Міністерства юстиції від 3 грудня 1866 р., туди потрапила і велика кількість документів ліквідованих установ із Волинської, Київської, Катеринославської, Подільської, Херсонської та Чернігівської губерній.

Особливо цілеспрямованого характеру набуло вивезення архівних документів з України після створення в 1834 р. у Петербурзі Комісії для видання історичних пам'яток, згодом перейменованої в Археографічну комісію, яка вже на початку своєї діяльності звернула увагу на «провінційні архіви» і стала вимагати від них давні і важливі в історичному відношенні матеріали для подальшого вивчення та публікування.

Протягом 1837—1840 рр. до Петербурзької археографічної комісії була передана велика кількість старовинних українських архівів—Київської і Перемишльської міських дум, Кременецького городового магістрату, Олицької ратуші, Володимир-Волинського повітового суду, Полтавської казенної палати. Тільки з Чернігівського губернського правління туди потрапило 930 актів за 1586, 1650—1794 рр.; 536 актів 1496—1808 рр. вивезено з Київської казенної палати.

До Археографічної комісії в Петербург надійшли також старовинні книги та рукописи Софійського собору, Михайлівського та Микільського монастирів, Київської духовної академії, семінарії.

ДЖУРА

Етюд із життя запорожців

В'ється понад Дніпровим берегом тоненька цівка диму. Вітерець розносить по степу духм'яні запахи каші. Малий кухар у латаній-перелатаній сорочці клопочеться біля багаття. То хмизу підкине, аби вогонь запалав дужче, то пробує кашу на смак, чи добре посолена. А потім роззирається на всі боки і гукає щосили:

— Дядьки, де ви? Вже й каша поспіла, агов!..

У відповідь — ні звуку. Якусь хвилику зачекавши, махає хлопчина рукою, витягає з полотняної сирітської торбини дерев'яну ложку і уплітає кашу, аж за вухами лящить. Наївши, знову кличе дядьків. А ті, ніби під землю провалилися, не відгукуються. «То так тому й бути», — вирішує хлопець і заводить відому йому пісню, гадки не маючи, що у високій густій траві залягли його нові знайомі — козаки — й пильно спостерігають за хлопцем. «Наш, — штовхає ліктем у бік свого товариша один із них. — Не розгубився. Тоді й виходять вони зі своєї схованки. А хлопчина, нітрохи не здивувавшись, картає їх за те, що довго десь блукали і їстимуть тепер холодну кашу. Але козаки не засмучуються. Довго вони придивлялися до хлопця і ось тепер вирішили:

— Беремо тебе чурою.

Такі нехитрі випробування козаки не раз влаштовували підліткам, які прагнули неодмінно потрапити до Січового війська, аби з часом стати справжніми козаками, які не бояться ні вогню, ні меча, ані сили нечистої. Існує легенда, що перш, ніж вступити до Січі, мав хлопець переплисти проти течії Дніпрові пороги, зварити кашу і не розгубитися, якщо раптом побачить, що кинутий напризволяще.

Джурою, або чурою, називали молодих хлопців, котрі виконували різні обов'язки при кошовому отамані. За етимологічним значенням слово «джура» («чура») означало «невільник», «раб». Але то були не просто слуги, а товариші по зброї. Ці юнаки повинні були «Богу добре молитися, на коні реп'яхом сидіти, шаблюю одбиватися, списом добре колоти, із рушниці зірко стріляти». Та й звертався кошовий отаман до

своїх джур не як до прислужників, а по-товариському, по-батьківському. Називав їх «дітками-братчиками, панами-молодцями, товаришами».

У Запорозькій Січі існували школи, в яких навчалися підлітки. Були серед них сироти, інших привозили сюди батьки, щоб навчилися вони тут грамоти та військового мистецтва. У школярів був заведений свій особливий лад. З-поміж ровесників вони обирали двох отаманів. Одного — для старших, другого — для малоліток. Протягом року вони придивлялися до своїх отаманів і на свій розсуд або залишали їх на почесній посаді, або звільняли, якщо ті не відповідали ідеалові справжнього козака.

Жив січовий воїн аскетично. Як правило, козаки не мали сімей, не одружувалися. Вони чи самі нападали на ворогів, чи чекали нападу на себе. А тому дуже цінувалася дружба, побратимство. Такими відданими друзями старших, обвітрених боями, воїнів були джури, які переймали від них козацькі звичаї, вчилися військової майстерності.

Пісні українського народу

ГЕЙ, СІЧ ІДЕ

*Слова І. Франка
Мелодія народна.*

Гей, Січ іде,
Красен мак цвіте!
Кому прикре наше діло,
Нам воно святе.

| Двічі

Гей, Січ іде,
Мов бджола гуде,
Разом руки, разом серця,
Та гаразд буде.

| Двічі

Гей, Січ іде,
Топірцями брень!
Кому люба чорна пільма —
А пам ясний день.

| Двічі

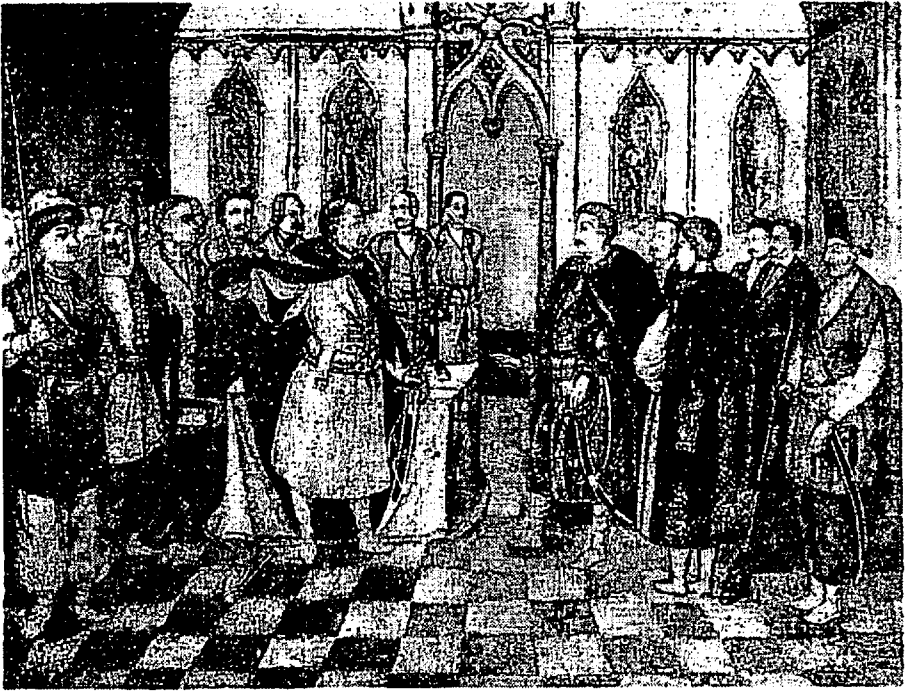
Гей, Січ іде,
Підківками брязь!
В нашій хаті — наша воля,
А всім зайдам — зась!

| Двічі

*Народу скаже,
як зав'яже!*

У червні на полі густо, а в коморі пусто.

Червень тому зелениться, хто працювати не ліниться.

*Невідомий автор. Переговори Богдана Хмельницького
з польським послом Моляровським. 1648 р.*

ЛИПЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

НЕЗАБУТНІЙ ДЕНЬ

16 липня 1990 р. Верховна Рада України прийняла Декларацію про незалежність (суверенітет) України.

Це була велика перемога українського народу, початок відновлення самостійної, незалежної Української держави.

Прийняттю Декларації передувала важка праця і боротьба прогресивних українських сил. Проходили збори, демонстрації, мітинги, ланцюги єднання.

Було прийнято постанову й про відзначення 16 липня як свята українського народу — Дня незалежності!

Після прийняття Декларації про суверенітет України, розвернулася робота по впровадженню цієї Декларації в життя. Масові демонстрації студентів, робітників, у тому числі й гірників, селян; бурхливі виступи сотень тисяч трудящих у Києві та інших містах України примусили Верховну Раду України прийняти постанову про незалежність Української держави. Це було 24 серпня 1991 року. А референдум 1 грудня того ж року підтвердив і закріпив волевияв народу.

*До 400-річчя
від дня народження
Богдана Хмельницького*

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1648—1654 рр.

Визвольна війна українського народу 1648—1654 рр. за національну незалежність і державність — одна з найскравіших сторінок нашої історії. Вона була викликана жорстоким соціальним, національним і релігійним гнітом українського народу польською шляхтою і католицькою церквою. Важливою особливістю Визвольної війни на чолі з Богданом Хмельницьким було те, що український народ, незважаючи на соціальне розшарування, виступив єдиною силою у боротьбі за національне визволення. Лише великі українські землевласники, вище духовенство та частина козацької, в основному реєстрової, старшини шукали союзу з польськими магнатами, власниками необмірних латифундій на Поділлі, Волині та Київщині.

На відміну від багатьох народних повстань XVI—XVII ст., які були подавлені Річчю Посполитою, ця війна була довготривалою і набула великого розмаху. Її очолив Богдан (Зіновій) Хмельницький — один із найрішучіших політиків та воєначальників свого часу, який розумів бажання і прагнення широких мас козацтва, котре йому повірило і пішло за ним. У грудні 1647 р. разом із невеликим загonom сподвижників Богдан Хмельницький з'явився на Запорозжжі, щоб розпочати без-

посередню підготовку до повстання. Представники Богдана Хмельницького потай організовували загони повстанців із патріотичних сил в кожному регіоні України. Коронний гетьман М. Потоцький писав щодо цього польському королю Владиславу IV, що в Україні «не було ні жодного села, жодного міста, у якому б не чулися заклики до свавілля». На початку лютого 1648 р. козаки обрали Хмельницького гетьманом, і він відразу ж очолив виступ запорозьких козаків проти польських військ. Перша битва відбулася під Жовтими Водами 5—6 (15—16) травня 1648 р. Козаки вщент розгромили передовий авангард шляхетського війська, а 15—16 (25—26) травня 1648 р. під Корсунем — і його основні сили. Ці перші перемоги селянсько-козацького війська сприяли переростанню загального повстання у Визвольну війну українського народу, яка охопила як лівобережні, так і правобережні райони і докотилася аж до Карпат.

До вересня 1648 р. козацька армія під проводом Богдана Хмельницького вже нараховувала понад 80 тис. чол. і була готова вести подальшу боротьбу за незалежність України. У битві під Пилявцями, яка відбулася 13 вересня 1648 р., було розгромлене 40-тисячне польсько-шляхетське військо, яке прибуло, щоб придушити повстання. Ця битва, як і визвольний похід на західноукраїнські землі, засвідчили, що це не звичайне селянсько-козацьке повстання, які не раз виникали протягом XVI—XVII ст. Польський уряд змушений був запропонувати Богдану Хмельницькому укласти перемир'я, визнав його гетьманом України. Восени козацьке військо, виснажене боями і походами, було відведене Хмельницьким до Києва, де гетьман провів велику роботу по організації структури війська, утворенню нової системи управління та ін.

За безпосередньою участю Хмельницького було розроблено і прийнято військовий статут — «Статті про устрій Війська Запорозького», розпочато формування державного управління. Центральною установою вважалася гетьманська канцелярія, яка перебувала в Чигирині, де знаходилася і гетьманська резиденція. Україна ділилася на полки. У реєстрі Війська Запорозького (1649 р.) зафіксовано 16 полків: Чигиринський, Черкаський, Канівський, Корсунський, Білоцерківський, Уманський, Брацлавський, Кальницький, Київський, Переяславський, Кропивенський, Миргородський, Полтавський, Прилуцький, Ніжинський, Чернігівський, в яких нараховувалася 271 сотня. Територія, яку займали полки, складала майже 200 тис. км² із населенням 1 млн. чол. Однак територія України, визволена Хмельницьким, становила значно більшу площу, якщо врахувати її західні регіони. І людей на ній теж проживало значно більше. Говорячи про незалежну українську державу, Хмельницький відзначав: «Досить нам на Україні і Подолі, і Волині; тепер досить достатку в землі в князівстві своїм по Львов, Холм і Галич...». Гетьман вважав, що сучасна йому українська держава має бути такою, якою «володіли благочестиві великі князі».

У цей час Україна перетворювалася у суб'єкт міжнародних відносин. Встановлюються стосунки з Росією, Портою, Кримом, Трансильванією та іншими державами. Найзначнішою подією зовнішньополітичної діяльності Богдана Хмельницького було відправлення ним посольства до Москви з пропозицією об'єднати сили в боротьбі з Річчю Посполитою. Навесні 1649 р. польська армія знову рушила в Україну, але була оточена під Збаражем. Їй на допомогу вийшов з-під Любліна великий загін польського війська на чолі з королем Яном Казимиром. 5—6 серпня 1649 р. відбулася вирішальна битва. Зрада кримського хана Іслан-Гірея, підкупленого поляками, врятувала їх від повного розгрому і примусила Хмельницького укласти 8 серпня 1649 р. Зборівську угоду, яка підтверджувала «привілеї» козакам і старшині, визначала 40-тисячний реєстр козацького війська; польська шляхта також могла повертатися до своїх маєтків. Однак сейм Речі Посполитої відмовився затвердити угоду. У свою чергу, ця угода спричинила незадоволення і серед

українських селян та козацтва, які прагнули до повного визволення України.

У лютому 1651 р. польські війська, які нараховували 150 тис. чол., почали новий похід в Україну. Під керівництвом Богдана Хмельницького виступила 100-тисячна селянсько-козацька армія. З ним ішли також його союзники — кримські татари, яких нараховувалося близько 50 тис. воїнів. Битва відбулася поблизу Берестечка 18—20 червня 1651 р. Однак хан знову зрадив Хмельницького. Незважаючи на стійкість і відвагу козаків, які завдали ворогу значних втрат, українське військо зазнало поразки. Хмельницький змушений був 18 вересня 1651 р. укласти Білоцерківську угоду, умови якої виявилися надзвичайно важкими для українського народу: в Україні поновлювалася польсько-шляхетська влада; територія, підвладна козакам і гетьману, обмежувалася Київщиною, а козацький реєстр скорочувався до 20 тис. чол. Але якою б важкою не була ця угода для українського народу, він не втратив волі до боротьби і перемоги. І це засвідчили подальші події. У битві під Батогом у травні 1652 р. козаки вщент розгромили 50-тисячне польське військо під командуванням гетьмана Мартина Калиновського, у листопаді — 40-тисячне військо під Кам'янцем, а в грудні 1653 р. — велике польське угруповання під Жванцем.

8 січня 1654 р. відбулася подія, якій судилося стати визначальною в історії України. Прийнято вважати, що Переяславська рада, яка узаконювала об'єднання України й Росії, є кінцевою датою Визвольної війни українського народу. Цей факт потребує, однак, уточнення. Багато істориків пов'язують закінчення Визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського гніту з 1667 р., коли царський уряд, заради своїх імперських устремлень, знехтувавши інтересами України, підписав із польським урядом Андрусівське перемир'я, розділивши українські землі і віддавши Правобережжя Польщі, Лівобережжя — під скіпетр Московського царя. Саме ця обставина й зумовила припинення українсько-польської війни, яка тривала 19 років і засвідчила усьому світу велич духу українського народу, який відстояв право на своє етнічне існування, створив власну державу, здійснив свою мрію про звільнення рідної землі від іноземних поневолювачів.

Михайло Грушевський

ІЗ СТАТТІ «ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ПЕТРОВИЧА ДРАГОМАНОВА»

[...] Чим став Драгоманов в історії українського відродження, він став завдяки сій громадській місії за кордоном, що засудила його на гірке емігрантське життя, — але разом поставила його в спеціально корисні, з деяких поглядів, і zarazом незвичайно відповідальні політично-громадські обставини. Визволила його з-під тиску царського режиму, з місцевої буденщини і кружківщини, з-під цензурної езоповщини, призначивши на позицію відповідального представника всього поступового українського життя у культурнім світі. Винесла на становище, що

змушувало його протягом цілого ряду літ напружувати всю свою енергію і весь свій інтелект, аби нагадувати широкому культурному світові в найтемнішу добу українського життя, що Україна живе, не вмерла і не вмере, незважаючи на всі царські гнобителства і проскрипції. Засудила його приймати на себе удари, інсинуації і знущання, звернені проти сеї «прискрибованої України», відбивати їх і відповідати доказами і виявами позитивних, поступових загально-вартісних прикмет українського руху. Над українським же життям, в сю тяжку, задушливу, деморалізаційну

його пору настановила громадську контролю оцієї всеукраїнської заграничної експозитури — Драгоманова і його гуртка, що витягала українство з манівців провінціалізму і опортунізму на широкі шляхи світового культурного руху і змушувала орієнтуватись на перспективи загального політичного і соціального визволення. На довгий час напрям українського руху пішов по рівнозначнику сих трьох його осередків: київського, львівського і женеvського. Місія Драгоманова, з сього погляду, — епоха в українському житті...».

Володимир Александров

УКРАЇНЬСЬКА МЕЛОДІЯ

Володимир Александров народився в с. Бугайка на Харківщині в родині священика, відомого також своєю літературною діяльністю. Навчався в Духовній семінарії, закінчив медичний факультет Харківського університету. Служив військовим лікарем у Варшаві, Полтаві, Керчі та ін. містах.

Фольклорист, автор ліричних поезій, вішових переказів біблійних легенд, п'єс, перекладів з російської, польської та німецької мов. Окремі вірші-переспіви («Я бачив, як вітер берізку зломив», «Ти несись, мій спів, з мольбою») стали популярними романсами.

Чисте небо ясно сяє,
Поле все, як яр, зелене...
Здрастуй, степе — рідний батьку!
Здрастуй, Україно-нене!
Обійми мене, мій степе,
Обгорни мене навколо:
Я стою посеред тебе,
Опустивши сумно чоло.
Ой повій, повій ти, вітре,
Од Дніпра, од Запоріжжя
Та розвій мій жаль і тугу

По степу, на бездоріжжя.
Любий степе! Ти не знаєш,
Скільки смороду й болота
В нашій світі, де повсюди
Тільки фальш, пиха, бідота!
Там я втратив віру в правду,
Ум скалічив, в тугу вдавсь,
І тепер з розбитим серцем
В тебе, степе мій, подавсь!
Тяжко дихать, в грудях тісно.
Мов там жар лежить і тліє,—

Хай од тебе, рідний степе,
Прохолодою повіє!
Хай повіє тихий холод
На мої гарячі рани,
Хай думки мої остудить,
Хай у мислях тиша стане,—
Щоб я зміг той світ забути,
Де пропало добродійство,
Де гнучка потрібна спина
Та уміле лицемірство;
Де мовчати й витягатись

Треба перед панством можним,
І, де треба і не треба,
Гарно кланяться вельможним;
А накланявшись уволю,
І самому паном стати
Та, сховавши власний сором,
Інших вчетверо згинати,—
Щоб все те я зміг забути,
Щоб одстало все од мене...
Степе рідний, рідний батьку!
Україно, рідна нене!..

ВОЛОДИМИР СВЯТОСЛАВИЧ

Володимир Святославич (955—1015) — позашлюбний син великого київського князя Святослава та ключниці Милуші, яка служила у його бабки Ольги. Ріс і виховувався в Києві при великокнязівському дворі. З 972 р.— новгородський князь, з 980 по 1015 рр.— великий київський князь.

Це був видатний політичний і державний діяч Київської Русі, який став вривень із візантійськими імператорами.

В. Тон. Барельєф з пам'ятника святому Володимирі в Києві.

За князювання Володимира завершилося збирання східнослов'янських земель у єдиній державі, межі якої сягали верхів'я Оки і Волги на сході; Сули, Дону, Росі і Південного Бугу — на південному сході і півдні; Дністра, Західного Бугу, Неману, Західної Двіни — на заході; Чудського озера, Ладозького і Онезького озер — на півночі. У сфері впливів Русі перебували райони Північного Причорномор'я, Криму і Приазов'я, де вона успішно конкурувала з Візантією.

За Володимира було здійснене будівництво оборонної системи вздовж Десни, Остра, Трубежа, Сули, Стугни. До неї входили фортеці, а також гігантські земляні вали, що простяглися на сотні кілометрів. У народі вони отримали назву «Змієвих». Боротьба з печенігами, якій слугували ці оборонні системи, позитивно сприймалася населенням Київської Русі. Про подвиги Володимира «Красне Сонечко», Іллі Муромця, Добрині народ складав пісні. В героїчному епосі (билинах) знайшло своє відображення життя тих багирських застав, які покликані були захистити Русь від кочівників.

У 988 р. Володимир Святославич хрестився сам і прийняв християнство із Візантії для всієї Русі, за що удостоївся титулу «Нового Костянтина». Це була видатна подія у вітчизняній історії, яка визначила шляхи її розвитку на тисячоліття вперед... Прийняття християнства сприяло розширенню економічних і культурних зв'язків Русі з європейськими країнами, а також зміцненню зв'язків між окремими її землями. В Русі була заснована православна митрополія.

Серед заходів Володимира, спрямованих на політичну консолідацію Русі, важливе значення мала адміністративна реформа. Вона полягала у тому, що всі князівства передавались в управління синам великого князя, що ліквідувало владу місцевих князів і покінчило з автономією окремих земель.

Поряд з важливими державними заходами Володимир приділяв велику увагу будівництву столиці Русі Києва. В кінці X ст. у ньому була зведена фортеця, високі земляні вали і дерев'яні стіни оточували центральну частину міста площею 10 га. Місто збагатилося новими кам'яними палацами, хоробами бояр. На Старокиївській горі Володимир збудував перший кам'яний християнський храм Русі, знамениту Десятинну церкву (989—996), яка стала осідком православної митрополії.

У роки князювання Володимира Русь підтримувала широкі міжнародні зв'язки, зокрема з Візантією, Німеччиною, Римом, Польщею, Болгарією, скандинавськими країнами. З рядом країн Русь уклала угоди, у тому числі і шлюбно-династичні. Дружинами Володимира були візантійська принцеса Анна і внучка німецького імператора Оттона I; сини Святополк і Ярослав одружилися відповідно на дочках польського князя Болеслава Хороброго і шведського конунга Олафа Скотконунга.

Смерть Володимира Святославича, що сталася 1015 р. у замиському князівському селі Берестове, обірвала його державотворчу діяльність у момент її найбільших успіхів, коли Русь посіла одне з найпочесніших місць у ряду провідних країн Європи.

Пісні українського народу

ГЕЙ, ТАМ НА ГОРІ, СІЧ ІДЕ

Народна пісня

Гей, там на горі Січ іде,
Гей, малиновий стяг несе,
Гей, малиновий... Наше славне товариство,
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, попереду кошовий,
Гей, як той орел степовий,
Гей, як той орел... Наше славне товариство,
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, отамане, батьку наш,
Гей, веди, батьку, вперед нас,
Гей, веди, батьку... Наше славне товариство,
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, повій, вітре, із степів,
Гей, дай нам силу козаків,
Гей, дай нам силу... Наше славне товариство,
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, дай нам силу, відвагу,
Гей, Україні на славу,
Гей, Україні... Наше славне товариство,
Гей, марширує, раз, два, три!

НА ІВАНА НА КУПАЛА

Християнське свято Різдва Предтечі і Хрестителя Іоанна в народі називають днем Івана, або ж Івана Купала (Купайла). Звичайно, в духовних книгах нема такого праведника чи мученика, як Купало, проте 7 липня йому народ складає особливу шану. Легенда про традицію дійшла до нас з давніх дохристиянських часів. Ритуальні обряди відзначаються особливою поетичністю, оскільки вони пов'язані з розкішним буянням природи — квітучим зеллом, сонцем, водою, тобто основою людського життя.

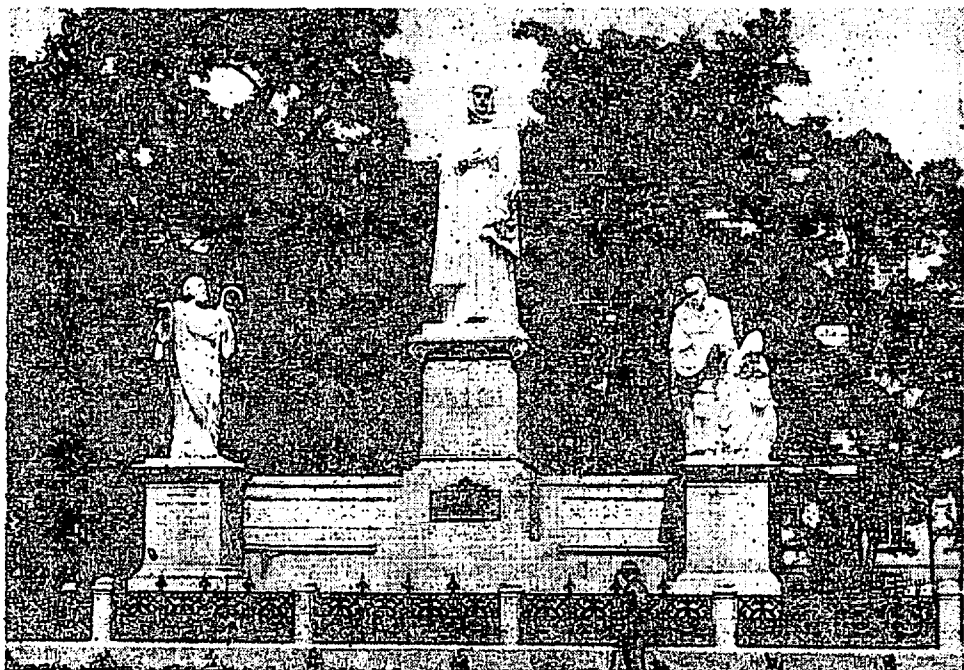

Г. Ангельштадт. Купало. 1840 р.

На Івана Купала молодь влаштовує гульбища на березі річки чи озера, прибирає або дівчину, або хлопця кушем (кустом), водить навколо нього хороводи, виспівуючи присвячені цьому дню пісні. Юнаки запалюють вогнища, перестрибують через них, міряючись у силі і спритності; дівчата ж плетуть вінки, а потім опускають їх на воду для ворожби про судженого. Якщо вінок попливе за водою, її володарці скоро усміхнеться щастя, а якщо закрутиться і прибіється до берега, то годі чекати нареченого в найближчий рік. Часто до такого вінка кріплять воскову свічку, і по тому, чи свічка згасне, чи ні, теж можна визначити долю. Тільки у Купальську ніч, за переказами, зацвітає папороть. Велике щастя — знайти цю квітку. Є звичай: як молодий, так і старий обов'язково повинні скупатися цього дня, походити босоніж по росі. У ніч на Івана Купала знахарі-зільники збирають корисні трави.

На 7 липня припадає час літнього сонцестояння; небесне світло посилає найбільше своєї енергії, яка акумулюється у воду, зілля. До речі, дні літнього сонцестояння знахарі також називають сильними, а зілля, зібране тоді, — сильним зіллям. Особливо народні цілителі цінують звіробій, материнку, м'яту, полин, чебрець, ромашку.

ДАРУНОК КНЯГИНІ ОЛЬГИ

*Іван Кавалерідзе.
Пам'ятник княгині Ользі у Києві (знищений).*

У 957 р. уперше в історії Київської Русі відбувся офіційний візит глави держави — княгині Ольги до столиці Візантійської імперії Константинополя.

Візантійський імператор Константин Багрянородний у творі «Про церемонії» описує прийом «ігемона і архонтеси» Ольги, яку супроводжував великий почт.

У Царгороді Ольга прийняла хрещення, ймовірно, вразе. На думку церковного історика Є. Голубинського, княгиня вперше була хрещена 954 р. Проте ж хрещення у столиці Візантії у присутності самого імператора і патріарха мало важливе значення, оскільки було не тільки церковною, а й великою політичною подією. Це підкреслювали грецькі хроністи XI—XII ст. Скілиця і Зонара.

Давньоукраїнський літопис захоплено розповідає про хід переговорів: «удивилися цар разуму ея, беседова к ней». Йдеться про те, що княгиня Ольга вела розмову з імператором сидячи, що було надзвичайним привілеєм, яким до того часу іноземне посольство не користувалося.

Близько 1200 р. Константинополь відвідав Добряня Ядрейкович (у чернецтві Антоній), — майбутній архієпископ Новгородський. Прочанин на власні очі бачив у храмі Святої Софії дарунок княгині Ольги, про що й писав: «И блюдо велико злато служебное Олгы Руской, когда възля дань, ходивши ко Царюгороду».

Отже, навіть через 250 років після відвідин княгинею Ольгою візантійської столиці її дарунок дбайливо зберігався у ризниці собору Святої Софії.

ЗБИРАЧ СКАРБІВ НАРОДНИХ

(із рецензії І. Срезневського)

...Нова чудова праця професора А. Л. Метлинського «Народные южнорусские песни» займе одне з чільних місць між численними збірниками пам'яток південно-російської народної поезії, до цього часу виданих... Збірник, безсумнівно, вітатимуть всі не байдужі до народної поезії. І не тільки тому, що це одне з найоб'ємніших видань, а тому, що тут видрукувані практично незнані досі твори. Читачі відмітять прекрасне компонування збірки. Вона розділена на шість розділів (пісні побутові, календарні, тобто такі, що стосуються різних пір року, пісні й думи повчальні, пісні і думи історичні, пісні, що стосуються різних верств населення, пісні жартівливі). Кожний з шести розділів має ще й підрозділи, тобто всі пісні розміщено у двадцяти шести групах. Це дозволяє глибше проникнутися змістом і тематикою кожного твору, відчутти нюанси і характер південноросійської поезії та її значення в житті народу. Біля кожної пісні зазначено місце її запису, а при деяких з них є ще й пояснення...

«Черниговские губернские ведомости», 1854, № 44

Гетьману
України

ІВАН СКОРОПАДСЬКИЙ

Збереглося небагато відомостей про родину Скоропадських. З них, зокрема, довідуємося, що життя діда майбутнього гетьмана — Федора — припало, головним чином, на першу половину XVII ст. Він загинув у Жовтоводській битві 1648 р. Про батька гетьмана — Іллю — також лишилося обмаль даних. Знаємо тільки, що в середині XVII ст. він мешкав в Умані з трьома синами: Іваном, Василем і Павлом. Вже після смерті батька перші два брати, пограбовані «по причине сильнейшого нападения от турок и татар» на Польщу і Правобережну Україну, змушені були переселитися на лівий берег Дніпра (1674). Павло ж на кілька років потрапив у полон до татар.

Практично відразу після влаштування на новому місці Іван почав своє складне, довготривале, але разом з тим цілеспрямоване сходження по східцях службової драбини.

У 29 років Іван Скоропадський став військовим канцеляристом при гетьманському уряді. Восени 1675 р. гетьман Іван Самойлович доручив йому відвезти до Москви важливого листа, де сповіщав чиновників Малоросійського приказу про становище козацьких військ і російської армії на чолі з боярином Григорієм Ромодановським в Україні. 1676 р. Скоропадського підвищують у посаді до старшого військового канцеляриста.

Початок 80-х рр. застав І. Скоропадського у ранзі чернігівського полкового писаря.

З приходом до влади гетьмана Івана Мазепи службове становище Скоропадського помітно поліпшилось. Перший взагалі любив тримати біля себе людей нехитрих і не самостійних, головним чином, вмілих виконавців чужої волі. 1698 р. Мазепа перевів Скоропадського на посаду генерального бунчужного, ввівши його тим самим до еліти того-

часного українського суспільства, вищої військової й цивільної влади на Лівобережжі. Гетьман неодноразово посилав Скоропадського з різними дорученнями до Петра I. У 1701 р. Скоропадський призначається генеральним осавулом. Він мав наглядати за станом війська й бойового спорядження, правильністю складання списків-реєстрів, інколи проводити спеціальні «слідства» щодо зловживань у межах регіону, перевіряти права власників на маєтки. 1706 р. Скоропадський займає посаду полковника одного з найбільших полків — Стародубського.

Великою несподіванкою для Скоропадського стала звістка про перехід у жовтні 1708 р. «у протекцію» до шведського короля Карла XII Мазепи. Гетьман і його наполегливо схилив пристати до іноземної армії. Проте стародубський полковник не тільки не підтримав свого благодійника, а, навпаки, вже через два дні після отримання гетьманського листа-заклику поспіхом кинувся до Глухова, де цар наказав зібрати раду з вірної йому старшини і обрати нового гетьмана.

Після деяких вагань рада старшини більшістю голосів обрала Скоропадського гетьманом. Розпочавши правління під могутній гуркіт святкової канонади, новообраний керманіч досить швидко став втрачати і свою політичну владу, і свій, і без того не дуже високий, авторитет серед українського населення. Особливо гнітила та обмежувала його волю вимушена «дружба» з царськими сановниками, вищим російським офіцерством, а також задушливі «обійми» самого Петра I, який після «мазепинської зради» наказав боярину Андрію Ізмайлову пильно стежити і за гетьманом, і за старшиною. Особливо трагічно у зв'язку з самодержавною політикою Петра I склалися стосунки Скоропадського з «низовим товариством». Формально його влада поширювалась і на Запорозжя: він продовжував носити титул «гетьмана Війська Запорозького». Але на Січі гетьмана не визнавали.

Не краще склалися стосунки Івана Скоропадського і з деякими царськими сановниками. Після вигнання шведських військ з України окремі з них стали домагатися значних земельних надань. Відмовити їм за тих умов — значило б викликати невдоволення дуже впливових осіб, від яких залежало становище в управлінні краєм багатьох старшин та самого правителя Лівобережжя. Крім того, при дворі не припинялися чутки про можливу зраду «малоросіян». А Скоропадський неабияк боявся цього і намагався за будь-яку ціну відвернути від жителів краю і від себе особисто підозри щодо лихих намірів, навіть щодо звичайної нелояльності до російського уряду.

На перший погляд, може скластися враження, що гетьман головну увагу приділяв виключно стосункам із Росією. Але насправді це було не так. Він проводив широку соціальну й економічну політику, в найбільш важливих аспектах її продовжував «традиції» правління попередників, зокрема І. Самойловича та І. Мазепи. Так, при ньому тривав процес поступового закріплення селян, міщан і рядових козаків, обмеження їх станових прав, посилення феодальної експлуатації. Скоропадський видав спеціальні універсали й «листи» про заборону селянам скаржитися на землевласників. Уже в перші роки гетьманування Скоропадський втручався безпосередньо в функціонування цехів: підтверджував старий або визначав новий їх статус; боронив у разі потреби від утисків ремісників державцями; цікавився прибутками міських органів управління, особливо Київського магістрату.

Проте авторитет і влада гетьмана продовжували невпинно падати. Місцеві старшини, особливо полковники, часто-густо ігнорували його розпорядження, проводили власну політику. Дуже обмежував дії Скоропадського і царський указ 1715 р. про регламентацію обрання на всі полкові посади, а також сотників. Відтепер цим безпосередньо займалися у столиці. Так, за бажанням Петра I полковником Ніжинського полку був призначений «з великоросіян» Петро Толстой.

У 1720 р. Петро I обмежив ще й функції Генерального суду.

Не сприяли підвищенню популярності гетьмана й посилення україн-

НАКАЗНИЙ ПОЛКОВНИК — козак, із полкової старшини або сотників, що тимчасово обіймав посаду полковника. Призначався гетьманським універсалом.

НЕНАСИТЕЦЬКИЙ ПОРІГ, НЕНАСИТЕЦЬ, РЕВУЧИЙ, РОЗБИЙНИК, ДІД — п'ятий і найбільший та найгрізніший з порогів на Дніпрі. Затоплений водами Каховського моря.

НЕРЕЄСТРОВІ КОЗАКИ — козаки, за якими польсько-шляхетський уряд не визнавав прав і привілеїв. Поділ на реєстрових і нереєстрових виник у середині XVI ст. після створення польським урядом реєстрового козацького війська. До реєстру (списку прийнятих на державну службу) потрапляли переважно заможні козаки. А тих, що не були внесені до реєстру, уряд намагався перетворити на кріпаків. Під час Визвольної війни українського народу нереєстрові та реєстрові козаки злилися в єдине військо. Поділ був відновлений після 1660, коли знову почали складати козацькі списки-компути.

Гетьманщина

Україна після так званого «возз'єднання з Росією» 1654 р. мала своє військо, державну адміністрацію, податкову систему, вільно спілкувалася з іноземними країнами, встановлювала митні кордони. Як свідчать документи, Богдан Хмельницький мав дипломатичні стосунки з Бранденбургом, Швецією, Угорщиною, Молдавією, Валахією, Кримом, Польщею, Туреччиною. Гетьман підписував різні угоди, не питаючи дозволу Москви. На дорікання боярина Бутурліна Богданові Хмельницькому про «невдячність України царю», той відповів: «...Ніколи не відкину я шведського короля, з яким маю дружбу вже шість років. Шведи — люди правдиві, уміють берегти приязнь та виконувати обіцянки. А великий государ вчинив було наді мною та над військом Запорозьким немилосердіє своє, замирився з поляками, бажаючи повернути їм нашу отчизну».

* * *

Переписи 1740—1748 рр. свідчать, що в семи полках Гетьманщини на 1094 села припадало 866 шкіл із викладанням українською мовою. У 1804 р. було видано указ, який забороняв навчання українською мовою. Результати національного гніту одразу позначилися на стані освіти в Україні. Уже перепис 1897 р. показав, що на 100 осіб було лише 13 письменних.

Богдан Ленкий

«СЛАВА! СЛАВА!» — НЕСЕТЬСЯ...

(Уривок із повісті «Сотниківна»)

Шуміла Україна, як схвильоване море.

Як вітер море, так її покійний Богдан Хмельницький розбурхав. Його колишній писар, а нинішній гетьман Іван Виговський ніяк тієї хуртовини втихомирити не може. Що на одному місці хоробрим своїм мечем лад наведе, то на другому неспокій вибухає. Україна на вулкан перетворюється.

Тільки в конотопському замку два хоробрі полки, ніжинський та чернігівський, усього чоловік тисяч чотири, як перед наступом москалів сіли, так і на дванадцятий тиждень хоробро відбиваються. Подумати: третій місяць триває облога!

І чого вже не роблять москалі, яких підступів не вигадують, а Конотопу їм ніяк не здобути.

Посилав Трубецький до Гуляницького листи, ласку царську козакам обіцяючи, так вони пальбою йому відповіли.

— Ми сіли на смерть, — із валів йому гукали. — Не дамо міста! Трубецький зі злості скаженів.

Казав кілька днів і кілька ночей безперестанно з гармат по місту бити.

Кілька днів і кілька ночей хоробра залога на валах в огні стояла, мешканці пожар, гранатами спричинений, гасили, і москалі ані твердині не здобули, ані міста спалити не могли. А тим часом козаки ще й на москалів нападали, важких втрат їм завдаючи, хоч і таке бувало, що один на десятьох ішов.

Боже Ти мій, якого то лицарського чуда козацький народ не докаже, як тільки він духом єдності пройметься, як тільки всякий зрозуміє, що перед ним нічого третього й бути не може, — а тільки смерть або перемога.

* * *

Москалі, через річку Сосницю перейшовши, по широкій долині розливалися. Ніби тая гадина через річку переповзла і тепер по зелених луках крутилася.

А Пожарський полчища свої боевим строем порядкував, гармати на вигідні позиції підкочував.

Ще сонце не сходило, ще навіть не розвиднялося, як він тую роботу почав, а військо його все ще пливло і пливло, ніби долину цілу затопити взялося.

До мосту, через який ще до решти не переповзла московська гадюка, кілька тисяч козацьких рук землю заступами рили, щоб непомітно для москалів до мосту підступити і зруйнувати його, щоб москалі вернутися не могли.

У цей момент, як козаки ровом до мосту під проводом молодшого Гуляницького наближались, на долині ніби буря звіялася.

Щось загуло, зашуміло, заграло, загоготіло. Зграя орлів дужим помахом крил на товпища московські налітала, гетьман Виговський з кількома тисячами козаків на армію князя Пожарського, що, перейшовши через Сосницю, до бою готовилася, в божевільному розгоні насакував. Блискотіли шаблі, кінці списів повітря перед собою кололи...

Річка шуміти перестала, трава до землі притулилася, ціла природа принишкла, задеревіла, удару козаків із москалями дождаючи...

Нараз ревнули московські гармати, заторохкотіли мушкети, світ димами повився...

* * *

...Гетьман перед москалями втівав. Перше він як архистратиг перед полками своїми летів, а тепер на тилах, як заєць перед хортами шульгає. Москалі нашим на карках сидять... Щораз більше й більше летить їм навздогін... Щораз далше й глибше вдираються в долину, відбиваючися від мосту і від тих позицій, які після переходу зайняли були...

* * *

За той час, як москалі під проводом Пожарського збитою лавою рушили на кінницю Виговського, гадаючи, що гетьман зжахнувся — з сорому втікає, Гуляницький із своїми людьми тим ровом, який вони так справно й скоро вирили, непомічено до самого мосту підступив.

— Ламайте його! — гукнув. — Хутчіш, хутчіш!

Кілька сотень кинулися до довгого і досить кріпко збудованого мосту. Сокирами відрубували балки та зривали поміст, усе те кидали у воду, між палі, так, що на ріці виросла гать. За хвилину моста ніби й не було. Вода спинювалася на гаті, але все ще таки протікала.

— Загатити її до останку! — приказав Гуляницький.

Козаки, як мурашки, розбіглися вздовж річки.

Одні косили траву й очерет, другі рубали верболіз та рокиту і все те кидали на гать скоро і справно, ніби вони ніколи іншого діла й не робили. Сосниця в один момент спинилася на бігу. Лиш болотисте корито чорнілося там, де ще перед хвилиною синя струя шуміла.

І тоді то з п'яти тисяч широких грудей залунав по широкій долині голосний, одчайдушний регіт...

Козаки своєї радості затаїти не вміли...

Пожарський, почувши цей крик на своїх тилах і побачивши за собою козаків, зрозумів підступ. Припинив погоню за гетьманською кіннотою і почав полки назад завертати.

Але і гетьман зі своїми теж повернувся.

Вже він зайцем перед Пожарським не утікає, але знов, як архистратиг на білому коні, перед полками своїми за москалями скаче. Жупан на ньому синій, як те небо над ним, чаплине перо на соболевій шапці, гудзики самоцвітами горять, а в руці, як блискавиця, шабля...

Пожарський, побачивши, що за ним Виговський знов з тими самими силами, що й перше, жене, пробував зупинити свої полки й прийняти бій. Зупинилися останні лави й робилися першими, артилерія стала знов на козаків палити. Деякі кулі попадали й викликали чималий заколот.

Але в один момент вереск наповнив собою всі луки і всі левади, всі поля і гаї, весь краєвид по межі виднокруга.

Ніби всі чорти вихопилися з пекла і з нестямним вереском на погибель світу йшли. Це татари збоку на ліве московське крило напали.

А на друге крило напирив Виговський.

Хоробрий князь Пожарський не встояв. Даремно на породистому коні, не жахаючись ні стріл татарських, ні козацьких шабель, з одного крила на друге перескакував, порядкуючи, заохочуючи, картаючи. Тридцятитисячна московська армія, з обох боків козаками і татарами, як залізними кліщами, стиснена, стала подаватися назад.

Та не було куди. Гуляницький греблю, яку так дотепно і скоро збудував, в одному місці, якраз проти тилів армії Пожарського, прорвати велів.

Відчинилися шлюзи, бухнула вода і повінню по долині розлилася — широко й далеко, кругом. Спереду ворог, козаки й татари, а ззаду другий, ще гірший, бо непередбачений,— повінь. Москалі опинилися в такій халепі, з якої виходу не було.

Вода, розливаючись по лузі, робила з нього неперехідне багно.

Не хочеш гинути від козацької шаблі або від татарського спису, так пропадай у тому болоті.

* * *

Ніколи ще сонце не заходило над Конотопом так криваво, як у вівторок, 8 липня 1659 року.

Широка долина між Сеймом і Соснівкою кров'ю спливала. Тридцять тисяч московських трупів на боєвищі лягло. Ще такого погрому не знала Москва.

Гетьман Виговський з білого коня на свого карого пересів, бо білий утомлений дуже. Карий правою ніжкою гребе, дивлячись, як козаки з боєвища московські прапори зносять, як гармати з болота витягають, срібні царські бубни везуть, як перед гетьманом велику царську хоругву розстеляють.

І бачить карий Виговського, як з усіх сторін бранців московських підводять, бородатих знатних бояр у халатах довгих, золотом перетиканих, у високих бобрових шапках, з кривавими золоченими шаблями і з сокирами сріблестими. А є між ними і сам князь Пожарський.

Цей і в неволю гордо ступає. До гетьмана, як до холопа царського, промовляти береться. Але гетьман тільки згори подивився на нього і ханові в дарунок відіслав. Нехай з ханом балакає.

Гетьманові нині не до того.

До нього з усіх сторін козацькі полковники, капотами боєвими вкриті і від крові червоні, прискакують, з перемогою здоровлять.

А він шапку зняв і ясними очима далеко в майбутнє задивився.

*Народ. сказе,
як зав'яже*

В липні на дворі пусто, зате в полі густо.

*Чого липень і серпень недоварить,
того і вересень недосмажить.*

Липень казати звик: «Я — грозовик».

Як на Петрів день спека, то на Різдво — мороз.

Козаки і смерть

Ішло двоє козаків степом, надибали дерево й сіли в холодку. Один на бандурі награв, другий слухає.

Коли се один і каже:

— Ой братику, біда! Смерть іде! (А воно, бачите, в степу так зда- лека видно!)

— Ну, то що? — запитує той.

— Та вона ж нас косою своєю постинає! Тікаймо!

— Е, ні, брате, не подоба козакам утікати! Та й спека он яка, не дуже-то й побіжиш. Будем уже сидіть. Раз мати на світ народила, раз і помирати!

— Як так, то й так!

Сидять. Підійшла Смерть та й каже:

— Оце і добре, що я вас, волоцюг, спіткала. Годі вам гуляти та розкошувати, у шовкових жупанах ходити та мед-вино пити, ось я вас із світу зжену, голови постинаю!

— Стинай,— каже один козак,— на те твоя сила й воля! Тільки дай мені, милостива пані, перед смертю люльку покурити!

— Ну,— відповідає на те Смерть,— коли ти мене милостивою па- нею назвав, то вже пали собі!

Вийняв козак люльку та як запалив! А тютюн добрячий, міцний, як пішов його дух та дим, то Смерть аж набік одійшла.

— Оце,— каже,— який поганій дух! Як се ти таку погань палиш?

— Та що ж,— мовить козак,— так мені суджено.

Як розвіявся дим та дух, Смерть знову приступила:

— Ну, покурив, тепер я вас обох...

— Стривай, милостива пані,— каже другий козак.— Дозволь мені перед смертю табаки понюхати!

— Нюхай, та знай мою добрість.

Вийняв той козак ріжка, бере понюшку, а сам думає, як би його так зробити, щоб і Смерть понюхала... Нюхнув на один бік, нюхнув на другий, крєкнув, бо табака була так добре заправлена (там до неї було й чемериці, й тургуну, й перцю додано), що аж у носі кру- тило.

— Ну як воно, добре? — пита Смерть.

— Та як кому!

— Ану, дай спробувати!

— На, милостива пані!

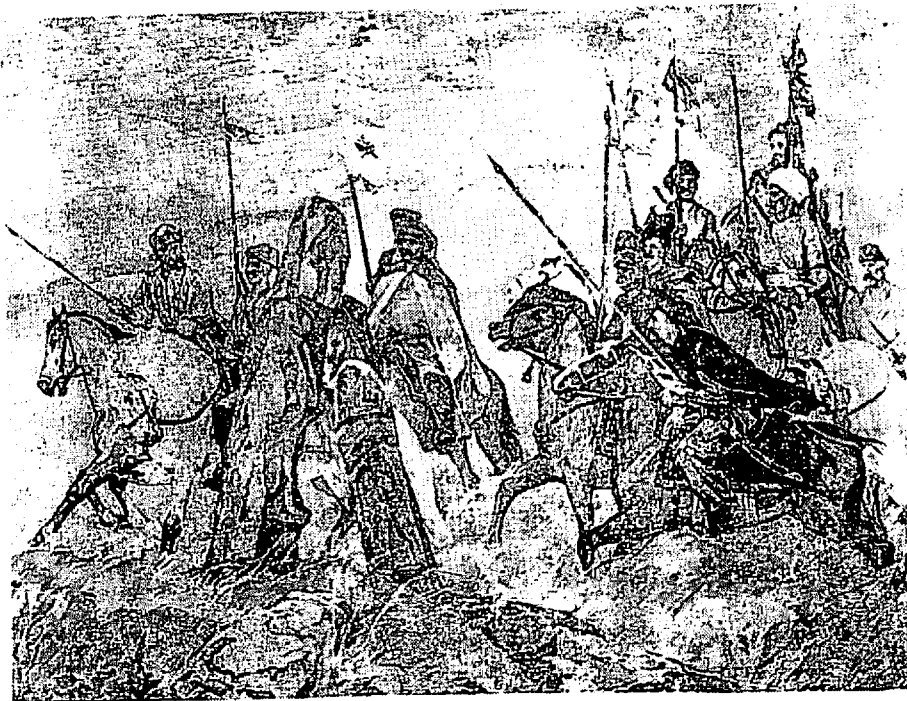
Як нюхнула Смерть, як закрутить їй у носі, як чихне вона,— косу випустила!

— Цур же йому,— каже,— яке погане! Ще поганіше, ніж той дим. І як се ти таке паскудство вживаєш?!

— Отак, як бачиш! — каже козак. Мучуся цілий вік — так уже мені пороблено чи наслано, хто його зна! Мушу терпіти.

— А,— каже Смерть,— коли так, не буду я вам голови стинати. То не штука вмерти, а от ти чхай ще п'ятдесят літ!

Так і визволилися козаки від наглої смерті.

Л. Кабачек «Козацьке військо в поході».

СЕРПЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

- 1 — Почалася перша світова війна (1914).
- 315 років тому помер козацький ватажок, легендарний запорозький кошовий Іван Сірко. Рік народження невідомий.
- 3 — 135 років від дня народження видатної української артистки Марії Заньковецької. Померла 4 жовтня 1934 р.
- 75 років тому помер історик, дослідник української геральдики Вадим Модзолевський. Народився 9 квітня 1882 р.
- 4 — 115 років від дня народження історика та архівознавця Антоніна Дучинського. Помер 14 грудня 1928 р.
- 5 — 320 років тому помер церковний та політичний діяч Йосип Тукальський. Рік народження невідомий.
- 100 років від дня народження українського археолога Федора Козубовського. Помер 2 вересня 1942 р.
- 7 — 750 років тому на річці Сані Данило Галицький здобув перемогу у боротьбі за Галицько-Волинське князівство.
- 105 років від дня смерті краєзнавця і колекціонера української старовини, засновника історичного музею у Катеринославі (Дніпропетровськ) Олександра Поля. Народився 1 вересня 1832 р.
- 14 — **ДЕНЬ ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ.**
- 15 — Перемога війська Богдана Хмельницького над польською шляхтою під Зборовом (1649).
- Народився видатний український письменник Іван Франко (1856—1916).
- 19 — Свято Преображення Господнього (Спаса).
- 20 — 70 років тому засновано Казівський державний музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка».
- 21 — 70 років тому помер український письменник Осип Маковей, автор історичної повісті «Ярошенко». Народився 23 серпня 1867 р.
- 24 — **ДЕНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.**
- 250 років тому загинув один з керівників опришків Олекса Довбуш. Народився 1700 р.
- 26 — Гетьманом України обрано Івана Виговського (1657).
- 28 — **ДЕНЬ ШАХТАРЯ.**
- Успення Пресвятої Богородиці.
- 230 років від дня народження польського історика, педагога і громадського діяча Тадеуша Чацького.
- У 1995 році виповнюється:
- 375 років від часу обрання митрополитом Київським Іова Борецького, українського церковного і політичного діяча, першого ректора Київської братської школи (Киево-Могилянської академії);
- 370 років тому гетьманом козацького війська було обрано Михайла Дорошенка.
- 170 років тому засновано Одеський археологічний музей.

РЯТІВНИК АРХІВІВ

На терені української історичної науки дуже багато прибутих імен, серед яких і Антонін Дучинський, який прожив, на жаль, дуже мало, але багато зробив у двадцятих роках ХХ ст. для збереження українських архівів.

Здобувши добру освіту у Варшавському та Московському університетах, він тривалий час працював шкільним та гімназичним учителем історії на Поділлі, Волині та Полтавщині, водночас серйозно займаючись науковими дослідженнями, зацікавлено вивчаючи минуле місцевостей, де доводилося жити. Так з'явився друком у 1906 році історико-економічний нарис «Село Ординці Старокостянтинівського повіту». Коли в двадцяті роки почалося грабування монастирів, молодий учений вбачав свою місію у порятунку монастирських архівів. Він хоробро виривав з рук червоних комісарів прадавні документи, які безжально нищилися, як непотріб для «нового суспільства». Завдяки А. Дучинському було описано і вивезено із Яготина до Полтави безцінний для української культури архів князя Миколи Репніна.

ЛИЦАР ЗАПОРОЖЖЯ

З іменем Івана Сірка пов'язана найгероїчніша доба в літописі Запорозької Січі. Упродовж двадцяти років він не покладав ратної зброї, проявляючи надзвичайний військовий хист, безприкладне лицарство, завзято відстоюючи козацьку волю, стародавні запорозькі звичаї і цілковите самоврядування України.

Цього вірного сина українського народу п'ятнадцять разів обирали кошовим отаманом, чого споконвіку на Запорозжжі не було. Свою місію Іван Сірко вбачав в обороні кордонів рідної землі, обстоюванні незалежності України.

Талант Івана Сірка-полководця повною мірою проявився у сутичках із ордами турецького султана Магомета IV. Лютий ворог українського народу, цей «жовтолиций цар у тюрбані» марив про підкорення найнебезпечнішої сили, що йому протидіяла, — Запорозької Січі. Гадаючи, що буде легко розправиться із «жменькою» козацької голоти, він, як мовиться в народному переказі, надіслав на Січ такого листа: «Я, султан, син Магомета, брат сонцю й місяцю, нащадок і ставленик Бога, володар царств Македонського, Вавилонського, Єрусалимського, Великого й Малого Єгипту, цар над царями, державець над державцями, надзвичайний лицар, якого ніхто не переможе, не випущий охоронець гробу Ісуса Христа, оборонець самого Бога, надія й утіха мусульманів, страж і великий заступник християн, — наказую вам, запорозькі козаки, схилитися під мою руку з доброї волі без жодного змагання і мене вашими нападами не обурювати...».

Цей лист на Запорозжжі викликав тільки сміх. У відповідь козаки написали зарозумілому правителеві знаменитого листа, який увійшов в історію і за своєю дотепністю та дошкульністю став, за висловом І. Репніна, «енциклопедією іронії і сарказму». Великий художник створив на цю тему славетну картину. Розповідають, що листа диктував сам кошовий отаман Іван Сірко:

«Ти шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш, і самого люципера секретар! Який ти в чорта лицар, коли ти голим [...] їжака не вб'єш? Чорт викидає, а твоє військо пожирає. Не вартий ти синів християнських під собою мати: твого війська ми не боїмося, землею й водою будемо битися з тобою. Вавилонський ти кухар, македонський колесник, ерусалимський броварник, олександрійський козолуп, Великого й Малого Єгипту свинар, вірменська свиня, татарський сагайдак, кам'янецький кат, подолянський злодіяка, самого гаспида нащадок і всього світу й підсвіту блазень, а нашого Бога дурень, свиняча морда, кобилячий хвіст, різницька собака, нехрещений лоб — хай би взяв тебе чорт! Отак тобі козаки відказали, плюгавче!

Числа не знаєм, бо календарів не маєм, місяць на небі, год у книжці, а день у нас такий, як і в вас, поцілуй же в ... нас!

Кошовий отаман Іван Сірко зо всім Кошем Запорозьким».

Вже восени 1674 р. султан відрядив із Стамбула у Крим 15000 яничар і звелів ханові разом з усією татарською ордою йти на Запорозжя.

Щоб застати козаків зненацька, вороги прийшли на Січ на Різдвяні свята. Запорожці не чекали нападу лютої зими, тому й не виставили прикордонних загонів. Це дало змогу напасникам непомітно підійти до самих стін Січі. Під прикриттям ночі вони нишком проникли через потаємний хід в укріплення і вже хотіли було вчинити криваву різанину, та не на тих напали. Запорожці давно вже помітили непроханих зайд і за велінням Івана Сірка чекали, поки всі яничари скупчилися у вузькому проході і відкрили нищівний вогонь із рушниць, а потім, перекривши потаємний хід, взяли за шаблі. Не вцілів жоден зловмисник. Хан, який стояв за стінами Січі, довідавшись про це, тільки люто скрипнув зубами: «Сірко — шайтан, а не людина!»

Обурений таким зухвалим нападом Іван Сірко навесні, як тільки скресла на Дніпрі крига, зібрав 20000 козаків і виступив у похід на Крим. Тільки пішов не на Перекоп, а лише йому відомим шляхом — бродом по Гнилому морю, звідки його ніхто не чекав. Прихід запорожців для ординців був, як грім з ясного неба. Хан панічно втік у гори, залишивши напризволяще міста Ак-Мечеть (Сімферополь) і Бахчисарай. Взявши великий ясир і визволивши багато полонених, Іван Сірко подався назад у Січ. Певне, саме про цей похід кошового отамана народ склав пісню:

Ой, як крикнув же та козак Сірко
Та на своїх же, гей, козаченьків:
«Та сідлайте ж ви коней, хлопці-молодці,
Та збирайтеся до хана у гості!»
Та туман поле покриває,
Гей, та Сірко з Січі та виїжджає.
Гей, та ми думали, та ми ж гадали,
Що то орли та з Січі вилітали,
Аж то військо та славне запорозьке
Та на Кримський шлях з Січі виїжджало...

Не злічити всіх сутичок Івана Сірка з ворогами українського народу.

Останньою його звитягою було спорядження походу на Азовське море. Похід відбувся, але вже без отамана. На заваді стала сила, яку не зміг здолати навіть найвидатніший козарлюга, хоч, за народними переказами, і вмів замовляти ворожі кулі. 1 серпня 1680 р. кошового отамана не стало. Йому тоді вже було далеко за сімдесят...

Іван Дмитрович Сірко народився на Слобожанщині в селі Мерефії (нині місто Харківської області), помер недалеко від Січі, в селі Гола Грушівка (нині село Іллінка Дніпропетровської області).

ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Датою офіційного введення християнства, як державної релігії Київської Русі, вважається 988 рік.

Запровадження християнства на Русі як єдиної релігії було тривалим процесом, який розпочався задовго до князювання Володимира Святославича (Хрестителя) і продовжувався після його смерті. Важливий етап у християнізації випадає на час князювання Аскольда. Здійснивши у 860 р. похід на Константинополь і мало не оволодівши столицею Візантії, Аскольд змусив імперію укласти з ним мирну угоду. Однією з її статей, судячи з візантійських джерел, була домовленість про хрещення Русі.

Християнізація продовжувалася і в роки князювання Ігоря (912—945) та Ольги (945—965). Під 944 р. у «Повісті минулих літ» згадується соборна церква св. Іллі у Києві, а далі літопис розповідає про візит Ольги до Константинополя, де княгиня прийняла хрещення від імператора Константина VII Багрянородного та патріарха. За іншими даними, Ольга стала християнкою ще в Києві, тобто до поїздки в столицю Візантії.

Хрещення Русі відбулося за князювання Володимира Святославича, який спершу тримався традиційного язичництва, але, зрозумівши, що воно вже не відповідає інтересам розвитку держави, звернув погляд на нову віру. Літопис повідомляє, що Володимир виявив інтерес і до інших релігій — магометанства, іудаїзму, — але віддав перевагу християнству.

Незадовго до прийняття нової віри відбувся ряд важливих політичних подій. У 987 р. у Візантії розпочалося повстання проти Василя II. Імператор попросив допомоги в київського князя Володимира. Той згодився, але за умови: імператор віддає за нього свою сестру Анну. Василь II не мав вибору, тож погодився на вимогу. Володимир, у свою чергу, зобов'язувався неодмінно прийняти християнство.

Коли минула небезпека, імператор не поспішав виконувати обіцянку. Анна залишалася в Константинополі. Справа про одруження Володимира вилилася у міждержавний конфлікт. Володимир оголосив війну Візантії. Зібравши військо, він обложив Херсонес і оволодів ним. Імператор змушений був відправити до Херсонеса сестру. Як свідчить літопис, Володимир, прийнявши хрещення в соборі св. Василя, обвінчався із царівною.

За хрещенням великого князя відбулося хрещення всієї Русі. У 988 р. на Перуновому пагорбі побудували церкву св. Василя, а незабаром — і знамениту Десятинну церкву.

Прийняття християнства в Русі стало видатною подією в її історії: вона остаточно визначила свою належність до візантійсько-православного і загальноєвропейського християнського світу. Незмірно розширились її економічні і політичні зв'язки з багатьма європейськими країнами.

*Народ. сказка,
зк. Гав'янце*

Той, хто шукає в серпні холоду, натерпиться в зимі голоду.

У серпні серпи гріють, а вода холодить.

У серпні спина мліє, а зерно спіє.

У серпні хліборобу три роботи: і косити, і орати, і сіяти.

ЛІТОПИСНЕ ОПОВІДАННЯ ПРО ОХРЕЩЕННЯ ВОЛОДИМИРА

Року 988-го (6496) пішов Володимир із військом своїм на Корсунь, місто грецьке. Корсуняни замкнулися в місті. Володимир став по той бік міста в пристані, на один постріл від нього; горожани мужньо боронили своє місто, а Володимир насадив. Знемоглися люди в місті, а Володимир каже їм: «Коли не здастесь, то стоятиму й понад три роки». Але корсуняни не послухалися; тоді Володимир вирядив своє військо й наказав насипати вала (приспу) під містом. Але коли військо спало, то корсуняни, підкопавши стіну міську, крали насипану землю, носили до себе в місто, й сипали посеред нього. Військо насипало більше, а Володимир стояв.

І ото один корсунянин, на ім'я Настас, пустив до війська Володимироваго стрілу з таким написом: «З колодязів, що за тобою на схід, вода йде по трубі; розкопай і перейми». Почувши це, Володимир звів очі до неба та й каже: «Коли це збудеться, то й сам охрещуся». І тут зараз Володимир наказав копати впоперек труб і перейняти воду; а люди знемоглися без води й здалися. Тоді Володимир разом з дружиною своєю увійшов до міста.

І послав Володимир до царів Василя та Костянтина сказати таке: «Я взяв ваше славне місто; прочув, що маєте сестру ще дівчину; коли не віддасте її мені, то з вашим містом (Царгородом) зроблю те саме, що з Корсунем». Почувши таке, царі засумували; відповіли вони Володимиру так: «Не пристойно християнам віддавати за язичників; коли охрестися, то й сестру візьмеш і царства небесного вступиш, і з нами одновірником будеш; коли ж цього не зробиш, не можемо віддати сестри за тебе». Вислухавши це, Володимир каже послам: «Перекажіть царям, що я охрещуся, бо вже давніше («прежде сихъ дній») пізнав вашу віру, і вона мені люба, як і Служба ваша, про що мені оповідали мої посланці». Почувши таке, царі раді були, і вговорили сестру свою, на ім'я Анну, і послали до Володимира переказати: «Охрестися, тоді пошлемо сестру свою до тебе». Володимир відповів: «Нехай охрестять мене ті (священники), що прибудуть разом із сестрою вашою».

Царі погодилися і послали (до Володимира) сестру свою, а з нею деяких урядників та просвітерів. Але Анна не хотіла йти...

— Ніби в полон іду,— плакала вона.— Краще б мені вдома померти.

А брати вговорювали:

— Та ж через тебе Бог напевне українську землю на спасіння, і тим ти вбережеш землю грецьку від лютого війська... Хіба ти не бачиш, скільки зла накоїла Україна грекам? І тепер, коли не підеш, те саме нам зроблять...

І насилу вговорили сестру. Анна сіла на корабель, попрощалася з ріднею своєю і з плачем попливла морем. Коли прибула вона до Корсуна, то корсуняни вийшли їй назустріч із поклоном, ввели її до міста й оселили у двірці (в палаті).

З Божої волі цього часу захорював Володимир на очі й нічого не бачив. Не знав він, що йому почати, і дуже побивався. А цариця йому переказала:

— Коли хочеш видужати, скоріш охрестися; коли ж не охрестися, то не відчепиться хвороба.

На це Володимир відповів:

— Коли цьому правда, то справді великий Бог християнський!..

І Володимир наказав охрестити його. Тоді єпископ Корсунський із царициними священниками, перше огласивши, охрестив Володимира; і як тільки поклав він руку на князя, той зараз став видючим. Побачивши таке несподіване виздоровлення, Володимир прославив Бога і сказав:

— Аж тепер пізнав я правдивого Бога!

Бачила все це і дружина Володимирова, і багато з них охрестилося. Охрестився князь у церкві св. Василя; церква та стоїть посеред Корсуня, на корсунськiм торгу; а Володимирів двірець стоїть край церкви й донині, а двірець царицин — за вівтарем. По охрещенні Володимир оженився із царицею.

Пісні українського народу

ЖУРАВЛІ

*Слова Б. Лепкого
Музика Л. Лепкого*

Видиш, брате мій,
Товаришу мій:
Відлітають сірим шнурком
Журавлі в вирій. | Двічі

Приспів:

Кличуть: кру, кру, кру.
В чужині умру,

Заки море перелечу,
Крилонька зітру. | Двічі

Мерехтить в очах.
Безконечний шлях.
Гине, гине, в сірій мряці
Слід по журавлях... | Двічі

Приспів.

Гадеуш Чацький — польський учений і діяч у галузі освіти і культури, автор праці про назву «Україна» і зародження козацтва (1801 р.). Спільно з Г. Коллантаєм заснував Кременецький ліцей, який дав зидатних діячів української науки та культури.

КОЗАЦЬКИЙ МИТРОПОЛИТ

Час, коли жив Іов Борецький, видатний церковний і громадський діяч, письменник, педагог, був для України надзвичайно важким. Країна, втративши свою державність, перебувала у складі Речі Посполитої, знемагаючи від гніту польської шляхти. Тяжких ударів завдавала Вітчизні й українська панівна верства, яка, забувши про батьківську волю, переймала не тільки чужі звичаї, мову, а й релігію. Небагатьом тоді вистачало сили боротися з чужоземним поневоленням, відстоювати православну віру. Серед таких нечисленних, але мужніх людей був й Іов Борецький, діяльність якого розпочалася із викладання у братських школах, зокрема у Львівській, де у 1604 р. його було призначено ректором.

Переїхавши до Києва, він стає одним із засновників, а згодом — першим ректором братської школи — майбутньої Києво-Могилянської академії.

Внаслідок Берестейської унії 1596 р. у Києві було ліквідовано православний патріархат. У 1620 р. через Україну проїжджав єрусалимський патріарх Феофан. Козаки і гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний звернулися до нього з проханням відновити в Києві православну ієрархію. На київську митрополію і було висвячено Іова Борецького, якого народ називав «козацьким митрополитом». Польський уряд вважав обрання митрополита за державний злочин й оголосив Феопана і Борецького та висвячених єпископів зрадниками й турецькими шпигунами. Король видав універсал про їхній арешт. Тоді запорозькі козаки взяли їх під свій захист.

На оборону прав українського народу і православної віри виступив Іов Борецький із своїм знаменитим твором «Універсальна протестація і побожна істифікація» (1621), написаним польською мовою. Митрополит спростував наклепи на Феопана й на себе, засудив релігійне поневолення українців поляками і прославив запорозьке козацтво, його боротьбу за національні й духовні права рідного народу. У «Протестації» козаки постають як славні лицарі і правовірні християни. Іов Борецький також наголошує: козаки шанують церкву, боронять Європу від турків, визволяють християнських невільників із полону.

*Видаткий український краєзнавець
і колекціонер, засновник історичного
музею у Дніпропетровську
Олександр Миколайович Поль.*

ІВАН ВИГОВСЬКИЙ

Постать Івана Остаповича Виговського в історії України посідає особливе місце уже хоча б тому, що він фактично перейняв гетьманську булаву з рук Богдана Хмельницького.

Отримавши владу, Іван Виговський мав намір змінити політику свого попередника й домогтися цілковитої незалежності від Москви, для чого треба було піти на зближення із Польщею.

Московський уряд, дізнавшись про такі плани, почав висувувати проти нього звинувачення. Наприклад, ніби при обранні Виговського було порушено закони. Передбачивши таке, І. Виговський скликає 25 жовтня 1657 р. Раду в Чигирині, на якій, окрім старшини, були сотники та по два делегати від кожної сотні. Таким великим представництвом не обирався жоден гетьман, але в Москві й цього разу не визнали повноважень І. Виговського. На новій Раді в Переяславі у лютому 1658 р. він поклав булаву, проте козацтво знову визнало його за гетьмана.

Демократизм, волелюбні прагнення Виговського викликали невдоволення навіть у козацькому таборі. Так, полтавський полковник Мартин Пушкар, зібравши двадцятитисячне військо, де переважала неозброєна сірома, рушив проти законного обранця. Іван Виговський, розуміючи, що ненавчені й майже неозброєні загони Пушкаря є лише доброю мішенню, звернувся до полковника з листом про недоцільність братовбивства. Не отримавши відповіді, гетьман рушив на Полтаву, де вщент розбив військо Мартина Пушкаря.

Невдало закінчився виступ проти нього ще одного претендента на булаву — Іскри. А тим часом Москва, скориставшись міжусобицями, нав'язала козацькій Раді ухвалу про направлення своїх воевод в українські міста. Прихід в Україну московських воевод та гарнізонів ви-

кликав невдоволення населення. Гетьман закликав вигнати чужоземних воевод з України. Козацьке військо під проводом його брата Данила підійшло до Києва, щоб звільнити місто від російського гарнізону. Розпочалися активні військові дії.

Гетьман відкрито виступив проти московського уряду і 7 липня 1659 р. розбив під Конотопом російські війська.

6 вересня 1658 р. у Гадячі засідала козацька Рада, на якій із промовою виступили польські послы Станіслав Бенельський та Казимир Заблажевський і закликали до об'єднання України з Річчю Посполитою. Козацтво, випивши ківш лиха з московськими воеводами, було не проти цього, але висунуло низку умов. Передбачалося, що землі Чернігівського, Київського і Брацлавського воеводств утворять вільну і незалежну країну й увійдуть до складу Польщі як Велике Князівство Руське, що житиме за власними законами. Законодавча влада має належати Раді, виконавча — гетьманові, якого обирають довічно. Найвищими урядовцями можуть бути виключно українці. У Великому Князівстві Руському передбачалося відкрити два університети, без жодних обмежень могли діяти друкарні.

Але угода мала серйозний недолік: в основному вона відстоювала інтереси тільки козацької верхівки. З цього скористалися супротивники І. Виговського. До опозиції приєдналася й частина старшини, якій заздрість з приводу нового княжого титулу, котрий обійняв гетьман, не давала спокою. Про булаву мріяв Юрій Хмельницький, якого підтримували запорожці. Виговський спішно залишив Чигирин і скликав Раду біля Германівки, куди прибуває Юрій Хмельницький. На Раді Івана Виговського звинуватили у спустошенні України татарами, яких він запросив для допомоги у боротьбі з російськими військами. Між козаками зчинилася бійка, загинуло кілька прибічників гетьмана. У вересні 1659 р. на «Чорній» раді, що відбулася поблизу Білої Церкви, Виговський передав бунчук і булаву Ю. Хмельницькому за умови, що той орієнтуватиметься у своїй політиці на Польщу. Однак новий гетьман недовго тримав дане слово і знову схилився до московського царя. За наполяганням російської сторони І. Виговського оголосили зрадником. Його брата Данила старшина видала царським властям. Він був страчений у Москві. Проте Іван Виговський, втративши гетьманську булаву, не зійшов з політичної арени. Він брав участь у військових діях поляків проти російської армії Шереметьєва. На «Чорній» раді 21 листопада 1660 р. у Корсуні була зроблена спроба знову обрати гетьманом І. Виговського. Але несподівано запротестували поляки. Король злякався, що в разі обрання Виговського він відновить гадяцький договір, за яким Україна мала бути незалежним князівством. У січні 1663 р. Юрій Хмельницький склав повноваження, і козаки знову висловили бажання обрати гетьманом І. Виговського. Але на це не згодилися Павло Тетеря та Іван Нечай зі своїми прибічниками.

А через якийсь час П. Тетеря підступно заманив колишнього гетьмана до Рокитного, де стояв залогою польський загін. Виговського заарештували і, незважаючи на те, що він був сенатором, засудили до розстрілу.

УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Божа Мати по вознесенні Сина Свого на небо залишилася в Єрусалимі і перебувала під опікою Іоанна Богослова. Разом з апостолами удостоїлася вона дару Святого Духа у свято П'ятидесятниці. Коли учні Ісусові розійшлися по світу, Божа Матір залишилася із христии-

*Успіння Божої Матері.
Гравюра Миколи Стратілата.*

янською громадою і опікувалася нею аж до Свого відходу з цього світу.

Якось під час молитви на Елеонській горі побачила Діва Марія архангела Гавриїла з оливковою гілкою в руці. Він сповістив їй про близьку кончину. Божа Матір хотіла ще раз побачити на землі зібрання всіх апостолів. І сталося чудо — з усіх кінців світу зійшлися разом апостоли. Попрошавшись із ними, Діва Марія просила їх не плакати, а радіти, що Вона відходить до Бога. Помолившись, Вона тихо спочила, їй заснула. Тому кончину Божої Матері називають не смертю, а Успінням. Сам Христос з'явився у ту ж мить і взяв на руки її Пречисту Душу, Яка на іконах зображається у вигляді немовляти.

У день поховання апостоли підняли труну з тілом Божої Матері і, співаючи псалми, пронесли через місто Єрусалим до Гефсиманського саду. Жителі, побачивши процесію, виходили з домівок і приєднувалися до неї. Це не сподобалося іудейським священикам. Один із них — Афоній — кинувся до гробу і хотів було його перекинути, але ангел Господній невидимим мечем відсік йому руки. Афоній відразу ж розкався, і апостол Петро зцілв його.

На третій день прибув до Єрусалиму апостол Фома, якого на похороні не було. Аби й він попрощався з Тілом Божої Матері, апостоли відвдали камінь, що закривав печеру, але Тіла там не було. І враз апостоли побачили Богоматір на небі в оточенні ангелів і святих. «Радуйтеся, — сказала Вона. — Я завжди буду з вами».

Свято Успіння Пресвятої Богородиці у народі називають «Перша Пречиста». Восени відзначають три «Пречисті». Про них люди говорять: «Перша Пречиста жито засіває, друга — дощем поливає, третя — снігом покриває».

ВАТАЖОК ОПРИШКІВ

Хто там опівночі
По лісах блукає?
То Олекса Довбуш
Легенів збирає.

Такі слова загальновідомої пісні нагадують про ватажка опришків. У народі збереглися численні згадки про місця, де жив або перебував Довбуш. Розповідають, що верхів'я Карпат зветься Чорногорою, бо там Довбуш знищив чорта, гора — Попада, тому що на ній Довбуш довгий час немовби тримав у полоні якусь попадю, поки не одержав за неї викуп. Багато місць у Карпатах, Прикарпатті та на Закарпатті ще й до сьогодні носять його ім'я: Довбушеві «комори» (печери), криниці, каплиці, камінь у Яремчі, круча над Черемошем, гора Довбушанка тощо.

Загін опришків, яким керував Олекса Васильович Довбуш, діяв у 1738—1745 рр. на території Західної України, зокрема на Закарпатті та Буковині. Мужнього борця за правду, ватажка антифеодального руху переслідували спеціальні військові частини, споряджені коронним гетьманом Йосифом Потоцьким. За голову Олекси Довбуша була обіцяна велика грошова нагорода. 1745 р. від пострілу зрадника в селі Космач (нині Івано-Франківська область) обірвалося його життя.

У пам'яті сучасників зберігся образ народного героя. У 1850 р. 120-річний житель села Вижне Жаб'є Шімон, який юнаком бачив Довбуша, розповідав, що той був рослий, плечистий, темноволосий, вродливий, рухливий, завжди посміхався, мав проникливий погляд, дзвінкий голос, на ньому була шапка з павиним пір'ям, гаптована сорочка, за широким поясом два пістолі.

ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЄ

Якось Ісус піднявся на гору Фавор із трьома Своїми улюбленими учнями — Петром, Іваном та Яковом. І стали вони молитися. Раптом обличчя Спасителя перемінилося і засяло, як сонце, а одяг побілів, мов сніг. Із небес зійшли до них два старозавітні пророки — Мойсей та Ілля. Пророки говорили про смерть Ісуса в Єрусалимі.

Тієї ж миті пролунав голос Бога Отця: «Оцей є Син Мій Улюблений, в Котрому Мое боговоління; Його слухайте!» Апостоли, злякавшись, попадали ниць. Але Ісус промовив до них: «Встаньте, і не бійтеся!»

На світанку вони зійшли з гори. Ісус сказав: «Нікому не говоріть про це видіння, доки Син Людський не воскресне з мертвих».

Свято Преображення Господнього (Спаса) православна Церква відзначає вельми урочисто.

За давньою традицією у цей день (на Спаса) святять яблука, груші, щільники з медом, віск. Побожні люди не їдять до Спаса фруктів. Після церковної відправи люди частують один одного пирогами та фруктами. Свячений мед і віск зберігають до наступної весни і кидають

у першу весняну ситу для підгодовування бджіл. Існує повір'я, що свячені на Спаса яблука допомагають при сліпоті.

На Спаса до церкви несуть також зілля, яке згодом використовують при різних захворюваннях. Так, васильками лікують від падучої, запою, внутрішнього жару, а відвар із сон-трави п'ють при безсонні.

Спаса — день поминання померлих родичів, тому в деяких регіонах України печуть поминальні калачі та хлібці. Цього ж дня влаштовують ритуальну вечерю — запалюють свічку, моляться, вечеряють, а по тому ставлять страву з ложками на край печі, щоб вночі їли «діди».

За народною прикметою, на Спаса літо зустрічається з осінню, першим холодом. Тому в народі говорять: «Прийшов Спас, готуй рукавиці про запас».

Козацька аристократія

ОЛЕШКІВСЬКА СІЧ заснована близько 1711 р. в Олешках (нині м. Цюрупинськ Херсонської обл.). Потрапивши після розгрому Петром I Запорозької Січі під владу кримських татар, козаки опинилися в тяжкому становищі. У 1714 р. вони звернулися до царського уряду з проханням дозволити повернутися в Україну. Не бажаючи ускладнювати взаємини з Туреччиною та кримським ханом, російський уряд відмовив козакам. Боротьба запорожців за повернення на батьківщину призвела у травні 1728 р. до повстання. Козаки скинули кошового отамана К. Гордієнка й рушили вгору по Дніпру. У березні 1734 р. царський уряд дозволив їм заснувати Нову Січ.

ОТАМАН — ватажок, керівник куреня.

ОХМАТІВСЬКА БИТВА 1655 р. відбулася між українсько-російським військом під керівництвом Б. Хмельницького і В. Шереметьєва та польсько-шляхетськими загарбниками на чолі з С. Чарнецьким 19—22 січня під с. Охматовим (нині Жашківського р-ну Черкаської обл.). У битві відзначився очолений І. Богуном Вінницький полк, несподіваний удар якого спричинив серед ворогів паніку. Польсько-татарське військо зазнало значних втрат і відступило із Правобережної України.

ОХОТНИЦЬКІ ПОЛКИ — наймані полки в Лівобережній Україні, сформовані гетьманським урядом у 70-х рр. XVII ст. для прикордонної служби, охорони гетьманської резиденції, придушення повстань тощо. Комплектувалися із добровольців, тобто охотників, які платню одержували з гетьманської скарбниці.

ОХТИРСЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна і військова одиниця в Слобідській Україні. Створений у 1655—1658 рр. для оборони південних кордонів України від нападів кримських і нагайських татар. Складався полк із 20 сотень, козаки яких брали участь у селянській війні під проводом Степана Разіна (1670—1671), у війнах проти Туреччини (1677 і 1678 рр.), в Азовських походах, Північній війні (1700—1721), російсько-турецькій війні (1735—1739), Семилітній війні (1756—1763). У зв'язку з ліквідацією царським урядом козацького самоврядування у 1765 р. полк було реорганізовано в гусарський, а козаків перетворено на військових поселенців.

НАД КОЗАЦЬКИМ ПОРОГОМ

(за А. Кашенком)

Ще до Богдана Хмельницького, а саме в 1635 році, був на Січі запорозьким кошовим отаманом Іван Сулима.

За небагато до того поляки почали будувати на запорозькій землі, біля Дніпра, над Кодацьким порогом, міцну фортецю, маючи на думці одрізати Запорозжя од України і перешкодити поневоленому українському людові тікати од панів на Січ, а запорожцям виходити з Січі на Україну та нагадувати нещасним братам про те, що на світі існує воля.

Будування Кодаку було нестерпною образою і шкодою запорожцям. Доводилося або скоритися полякам і поволі вмерти без з'єднання з рідним краєм, або битися з поляками на смерть. Сулима, як тільки став на Січі кошовим, зваживсь на останнє.

Запорозький кошовий знав, що як зруйнувати Кодак, то доведеться воювати з Польщею, бо вона того не подарувала б, а щоб воювати з такою силою, якою була під ті часи Польща, треба було мати велике й добре озброєне військо; щоб здобути ж зброю й коней та прохарчити військо, треба було грошей. От і надумав Сулима, перш ніж воювати з Польщею, йти морем на пишний у ті часи турецький город Азов та здобути у ньому срібла й золота і всяких скарбів.

Козацтво радісно одгукнулося на заклик кошового.

Козацькі чайки рушили од Січі і розбіглися од Микитиноного Рогу, аж до плавнів, вкривши широкий Дніпро червоними запорозькими жупанами.

На другий день козакі запливли вже у татарські береги, а на третій день надвечір отаман звернув своїх байдаком з Дніпра у протоку, рясно вкриту очеретом, і зібрав там до купи всі чайки.

— Оце прибули ми, пани-брати, до Тавані-острова, що на ньому бусурманський Аслан-город стоїть. Тут вражі турки перетяли Дніпро залізними ланцюгами, щоб нас у Чорне море не пускати та не дати нам братів своїх із неволі визволяти. Тільки ви, діти мої, славне лицарство запорозьке, на те не зважайте, а високі верби та явори сокирами рубайте, у тороки аж у три ряди в'яжіть та на воду пускайте!

Козакі пустили тороки за водою і скоро почули, як забрязчали, увірвавшись і поринаючи на дно, ланцюги.

Почули й турки, що бряжчать ланцюги, і почали з Аслан-города з гармат палити в бороки, гадаючи, що то козацькі чайки, а козакі сиділи собі у своїх легких човнах вище Аслан-города, люльки курили та з бусурманів глузували, дожидаючи, поки тим обридне стріляти.

Нарешті в Аслан-городі потишилося і понад Дніпром вже не чути було гучних вибухів гармат. Втішаючись думкою, що потопили козаків, турки пішли спати.

— Рушаймо, — тихо сказав Сулима. — І нечутно, мов таємні при-мари, посунулися козацькі чайки Дніпром униз.

Через два тижні, після всяких пригод, прибули запорожці до річки Дону. Заховавши там у гирлах річки всі чайки, Сулима з одним байдаком, ховаючись поміж очеретами, поїхав обдивитись, чи є біля Азова турецькі галери, та де стоять; коли ж сонце сіло, і він обміркував уже, як вдарити на ворожий город, то рушив з усім військом до Азову.

— Ну, діти, поділяйтеся тепер на три війська, — наказував кошовий полковником та курінним отаманам. — Першому війську з Бурляем турецькі галери топити, з другим сам піду бусурманів рубати та у замок всіх яничарів заганяти, третьому з Хвилоном невольників по льохах шукати та на світ божий випускати.

Вдарили козаки одночасно й на галери, й на місто, і до півночі у березі зайнялися бочарні, в місті запалав базар, а на річці поїнялися вогнем галери.

Рубалися козаки з бусурманами на галерах, рубалися й у місті, а тут ще вибігли на них яничари з Азовського замку.

Та Сулима тільки того й чекав: «він поставив запорожців у три лави, одна за одною і, вихопивши з піхов шаблю, гукнув:

— За братів наших! За бідних невольників!

Багато сю ніч у Азові полягло бусурманів; чимало й живих, покинувши свої хати, аж до річки Каяли повтікали. Всю ніч у Азові хазайнували запорожці, а ранком, постягавши з недогорілих турецьких галер гармати, почали громити з них замок та розбивати браму.

Налякалися турки і прислали кошовому повну кухву золота, аби тільки він замку не добував та турецькому султанові ганьби не робив.

Поки Сулима ходив із низовими запорозькими козаками у Чорне море, Кодацька фортеця була вибудувана, і коронний польський гетьман Конєцпольський, запеклий ворог козацької волі, прибув у Кодак з польськими панамі і військом.

Слідкуючи за Конєцпольським, козацька старшина похмуро поглядала на міцну, незбориму будівлю та на великі гармати фортеці. Тільки сотник Богдан Хмельницький, оглядаючи замок, не засмутився з похвальби Конєцпольського, а навіть засміявся.

— Ти чому смієшся? — здивовано й гнівно спитав Конєцпольський.

— Тому, ясновельможний гетьмане, — одповів Хмельницький, — що, на мою думку, все, що людина може збудувати, людина може й зруйнувати!

— Неправда панує в Україна! — говорив на раді кошовий. — Рєєстрових козаків все зменшують, та й тих пани за гайдуків собі мають і примушують допомагати їм наших братів у ярмо запрягати. Нас, запорожців, не визнають за козаків, як тільки хто піде з Січі на Україну, зараз того пани собі в підданці беруть. Церкви православні на уніатські повертають і до унії людей наших утискаєми примушують.

Січовий майдан загомонів і захвилювався...

— Веди нас, батьку! Покажемо ляхам, що й ми маємо шаблі. Віддячимо за всі їхні кривди!

— Гетьманом нехай буде Сулима, як був Сагайдачний!

Військо польське вже спало, не відаючи про похід Сулими, і тільки вартові чатували по баштах, перегукуючись поміж себе, щоб легше змагатися з дрімотою.

Без гомону, без галасу, то дряпаючись на скелі, то припадаючи на землі, наближалися козаки до окопів з боку Дніпра і з боку байраку; з поля Сулима тільки оддалеки поставив три сотні вершників, щоб переймати втікачів.

Чують польські вартові, що за окопами почали погукувати сичі, та й дивуються, звідкіля їх така сила налетіла, а того й не гадають, що то не сичі, а гасло передавалося од куреня до куреня навкруг окопів.

Враз по тому гаслові у рівчаки полетіли в'язанки хмизу, і кожний курінь почав накидати собі через рівчак греблю, щоб нею перейти до валу. Тільки тепер зрозуміли вартові, що за окопами робиться щось непевне, а що саме, того за темрявою вони не бачили, і поки вибухнув з польського боку перший постріл, козаки вже накидали собі греблі й бурхливими потоками посунули на шанці.

Гинули один по одному польські хорунжі, осавули й інша військова старшина. Щохвилини меншало й жовнірів, козаки ж все прибували й прибували... Нарешті поляки зрозуміли, що змагання їхні марні, попросили милосердя.

Упоравшись із Кодаком і діждавши з Січі ще три тисячі товариства, Сулима через два тижні підняв своє військо до нового походу.

Коли до Конєцпольського дійшла звістка про те, що Сулима зруй-

нував Кодак і йде із запорожцями на Україну, він страшенно розпалився і найбільше через те, що на всю Польщу він похвалявся і королю доводив, що Кодак — фортеця непоборима. Зруйнування Кодака було йому особистою образою, бо збудування його було ділом його рук, і він завзявся, щоб звести зі світу запеклого козацького гетьмана.

Конецпольський перестрів козацьке військо за Корсунем, але не наважувався зчепитися з ним, бо знав запорозьке завзяття. Сулима ж теж не поспішався битись, бо у нього було ще менше війська, ніж у Конецпольського, і йому було корисно прогаяти який час, бо до нього щодня підходили нові й нові ватаги повстанців.

Коронний гетьман зрозумів, що становище його гіршає, і надумав узяти Сулиму зрадою. Знаючи, що реєстрові козаки сподівалися собі од короля подяки за вірну службу під час шведського походу, він зібрав до себе старших із реєстрових козаків, почав їх улещувати, вихваляв за вірність королю і нахвалявся, що неодмінно дійде до короля і добуде реєстровим козакам більші права і навіть побільшення козацького реєстру, аби тільки вони привели до нього Сулиму.

— Нашо нам проливати кров свою й запорозьку? — говорив він. — А вам нащо бити своїх братів? Всьому заколоту призвідник Сулима, його треба взяти з козацького табору, і все його військо зараз же розійдеться по хатах. То ж все наволоч, хлопи... Тільки ви — реєстровики — певні козаки і, як зробите мені цю службу, то, не проливаючи крові, добудете собі великі права, а дітям вашим кращу долю.

Козацька старшина вагалася: бити своїх братів нікому не хотілося, перейти ж на бік Сулими було боязно, бо поляки зразу поруйнували б їхні хати й поодбирали б ґрунти; принада ж побільшити козацький реєстр, придбати нові права була дуже велика і в очах трохи уже споляченої козацької старшини виправдовувала навіть зраду.

Конецпольський урочисто дав присягу, що й волос не спаде з голови Сулими, бо він і сам, мовляв, шанує такого великого вояку й оборонця святого хреста.

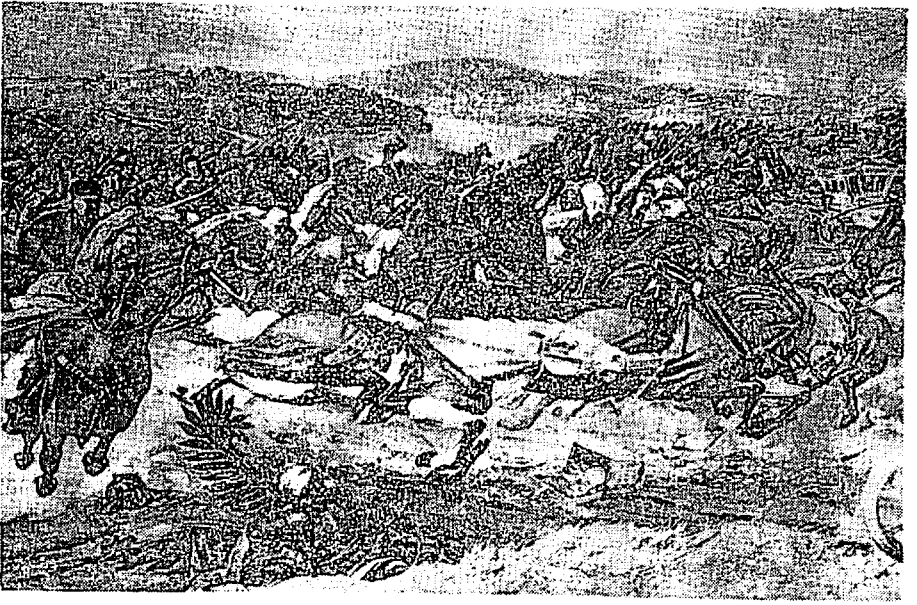
Тоді дехто з козацької старшини, а між ними й Ілляш та Барабаш, пішли до запорозького табору і упевнили Сулиму, що реєстрові козаки, як і під час повстання Тараса Трясила, хочуть перейти на бік запорожців.

Сулима дуже зрадів, цілувався з реєстровими і просив скоріше переходити з козаками до його табору, щоб тоді разом вдарити на поляків.

На другий день шість тисяч реєстрових козаків увійшли в табір запорожців, гадаючи, що вони справді стають із запорожцями до спілки; старші ж із реєстровиків робили своє діло: вони ввечері пили й їли разом з Сулимою, а уночі, коли той уже спав, заткнули йому рота, зв'язали руки і одвели до Конецпольського, а той зразу ж під великою вартою вирядив його до Варшави.

Почувши про страту Сулими, вдарилися об поли ті, що продали свого гетьмана, як Христа продав Іуда... Одурих їх Конецпольський, сказавши, що й волос не впаде з голови Сулими, одурих він їх, обіцяючи їм права, й ласку короля... нічого не придбали вони за свою зраду. Кров же Сулими справді не минулася полякам дурно; поміж реєстровими козаками почалося велике ремствування на польську неправду й утиски, і через дванадцять років, при початку повстання Хмельницького, всі козаки: і запорозькі, і реєстрові — одностайно стали за права й волю свого народу.

В. Лебедєв «Бій під Пилявцями».

ВЕРЕСЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

- 1 — 1939 р. нападом німецьких військ на Польщу розпочалася друга світова війна.
- 3 — помер гетьман України Іван Мазепа (1709).
- 7 — 120 років від дня народження українського художника Олександра Мурашка. Загинув 14 червня 1919 р.
- 13 — Козацьке військо на чолі з Богданом Хмельницьким перемогло польську армію під Пилявцями (1648).
- 15 — 80 років від дня народження українського історика Івана Гуржія. Помер 31 жовтня 1971 р.
- 16 — 250 років від дня народження російського полководця Михайла Кутузова. Помер 28 квітня 1813 р.
- 18 — 120 років тому помер український етнограф і письменник Олександр Афанасьєв-Чужбинський. Народився 12 березня 1817 р.
- 19 — 325 років тому в Слобідській Україні почалося антифеодальне селянсько-козацьке повстання, яке очолив І. Дзиковський.
- 20 — 225 років тому помер український мемуарист Яків Маркович. Народився 17 жовтня 1696 р.
- 21 — Різдво Пресвятої Богородиці.
- 22 — 160 років від дня народження українського і російського вченого-філолога Олександра Потебні. Помер 11 грудня 1891 р.
- 27 — Свято Воздвиження Чесного і Животворящего Хреста Господнього.
- ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ТУРИЗМУ.
- 29 — 200 років від дня народження поета і декабриста, автора дум на теми української історії Кіндрата Рилєєва. Страчений 25 липня 1826 р.
- 150 років від дня народження українського драматурга та театрального діяча Івана Карпенка-Карого. Помер 15 вересня 1907 р.
- 65 років тому помер російський художник, автор ушлявленої картини «Запорожці пишуть лист турецькому султану» та ін. творів на українську тематику Ілля Рєпін. Народився 5 серпня 1844 р.
- У 1995 році виповнюється:
- 545 років від дня народження українського вченого (Юрія) Дрогобича-Катермака. Помер 4 лютого 1494 р.
- 420 років від дня народження фундаторки Братської Могилянської (Києво-Могилянської) школи Єлизавети (Галшки) Гулевичівни. Померла 1642 р.
- 360 років тому у Варшаві було страчено гетьмана запорозьких козаків Івана Сулиму. Рік народження невідомий.
- 305 років тому помер гетьман Лівобережної України Іван Самойлович. Рік народження невідомий.

ТРИУМФ І ДРАМА ІВАНА МАЗЕПИ

Гетьман Іван Мазепа увійшов в історію як один із найвидатніших політичних діячів України, на долю якого випали надзвичайно тяжкі випробування. Поставлений на чолі Гетьманщини одразу після «Руїни», коли було знищено майже всі політичні й культурні здобутки українського народу, Мазепа мусив бути хитрим і гнучким, лукавим і скритним у своїх діяннях і помислах.

Іван Степанович Мазепа-Коледінський народився на Київщині, поблизу Білої Церкви, у шляхетній українській родині. Його батько служив у Богдана Хмельницького. Майбутній гетьман навчався у школі Київського братства, згодом — у Києво-Могилянському колегіумі та єзуїтському колегіумі в Полоцьку. Крім того, він вивчав військову справу в Голландії, був також у Німеччині, Франції, Італії. Після повернення з-за кордону виконував важливі дипломатичні доручення польського короля. У 1663 р. несподівано залишив королівську службу й повернувся на рідну землю. Спочатку перебував при дворі гетьмана Петра Дорошенка, згодом — Івана Самойловича, якого звинуватили у провалі походу князя Голіцина у Крим і заарештували. Натомість гетьманом Лівобережної України обрали І. Мазепу.

Отже, найвища влада перейшла до рук зрілого і високоосвіченого політика, в якому гармонійно поєднувалися неординарний розум, воля і почуття і який усі свої помисли присвятив великій справі — збереженню автономії України, а згодом — розбудові Української держави.

Всі, хто зустрічався з гетьманом, відзначали високий рівень його освіченості й інтелекту. Він чи не єдиний із тодішніх володарів, хто знав майже всі європейські мови — польську, німецьку, французьку, італійську, татарську, латину. Крім того, гетьман мав неабиякий літературний талант, писав вірші.

Історики, аналізуючи добу Мазепи, зішлись на одному: найхарактернішою рисою вдачі Мазепи-державника було мистецтво політики.

Він блискуче знав учення італійського мислителя Макиавеллі, у якого взяв на озброєння два принципи: «уміти міняти шкуру лиса, щоб робить засідку, на шкуру лева, який змушує тремтіти вовків» та «таємниця — душа справи». Тут гетьман був неперевершений, бо саме цього вимагали тодішні обставини, жорстока і безпринципна щодо України політика Петра I.

Узявши до рук булаву, Іван Мазепа потаємно розробляв і виношував план про повернення незалежності України — як від Росії, так і від Польщі. І ось настав, здавалося б, сприятливий момент. Шведський король Карл XII пішов війною на Петра I. Український гетьман вирішив скористатися цією нагодою і скинути з рідної землі важку руку північного сусіда. Про свої наміри він розповідає генеральному писареві Пилипові Орлику, присягаючи на Євангелії: «Я кличу всемогутнього Бога в свідки і заприсягаю, що не ради високих почесностей, не для багатства або яких інших цілей, а для вас усіх, що есте під моїм урядом, задля жінок і дітей ваших, для добра матері нашої, бідної України, для користі всього народу українського, для піднесення його прав і вольностей — хочу я за поміччю Бога так чинити, щоб ви з жінками вашими і рідний край не загинули ні під москалями, ні під шведами. Коли ж я це роблю задля яких-небудь приватних інтересів, то нехай побере мене душею і тілом Бог, в Тройці Святій Єдиній, і безневинно понесених муках Христових...».

На жаль, історія розпорядилася по-іншому. Карл XII програв битву. Задумане здійснити не вдалося. Після Полтавської битви 1708 р. шведи відступили в Молдавію, що перебувала під владою Туреччини. Розлючений, осканжений Петро I пообіцяв туркам за голову Мазепи величезну суму — 300 000 талярів! Проте повага і шана до українського гетьмана були такими великими, що турецький султан з огидою відкинув брідку пропозицію.

Іван Мазепа помер 3 вересня 1709 р. у селі Варниці, що поблизу Бендер. Його тіло у присутності шведського короля було поховане у старовинному монастирі святого Георгія, розташованому на березі Дунаю, поблизу Галаца, а потім перевезене до Ясс.

Останніми словами українського патріота були: «Без надії сподіваюся».

У своєму прощальному слові Пилип Орлик проникливо сказав: «Ім'я славетного гетьмана Івана Мазепи вічно житиме безсмертною славою в пам'яті нашого народу, бо він хотів дати йому змогу розвинути у повній свободі всі його безмежні можливості. Нехай ні військо, ні народ не втратять надії! Наша справа справедлива, а справедлива справа врешті завжди перемагає».

Амбіційні царські сатрапи називали його «зрадником», «кивоприсяжником», «Юдою». «Так, — пише відомий український історик і літературознавець Ілько Борщак, — він був зрадником зі зрадливими царями, що з перших днів Переяслава зраджували Україну. Кривоприсяжник? Так, але кривоприсяжник із кривоприсяжними царями, що присягали «заховати пункти Богдана Хмельницького». Юда? Так, але Юда з Юдами, що продавали за тридцять срібників українські землі у Вільні, Андрусові, Москві, Бахчисараї, Царгороді й навіть у Відні та Лондоні! Проте ніколи Іван Степанович Мазепа не був ані зрадником, ані кривоприсяжником, ані Юдою супроти України, до якої був сповнений святої любові».

Усе своє життя — у періоди злетів і падінь, у дні радощів і смутку — він плекав найзаповітнішу мрію, яку сформулював і обнародував на весь світ Вольтер: «Україна завжди прагнула бути вільною».

Малюнок Юрія Логвина

Іван Мазепа

ОЙ ГОРЕ ТІЙ ЧАЙЦІ

Ой горе тій чайці, горе тій небозі,
Що вивела чаєняток при битій дорозі.

Ішли чумаченьки, воли попасали
І чаечку ізігнали, чаєнят забрали.

А чаечка в'ється, об дорогу б'ється,
К сирій землі припадає, чумака благає:

— Ой ти, чумаченьку, ти ще молоденький!
Верни моїх чаєняток — вони ще маленькі!

— Ой не верну, чайко, не верну ніколи,
Бо забереш чаєняток, полетиш у поле.

— Не буду летіти, тут буду сидіти,
Буду воли завертати й діток доглядати!

— Ой полети, чайко, на зелену пашу,
Бо вже твоїх чаєняток покидали в кашу.

— Бодай ви, чумаки, у Крим не сходили,
Як ви моїх чаєняток у каші зварили.

Бодай вам, чумаки, воли поздыхали,
Як через вас чаєнятка навіки пропали!

ІВАН КАРПЕНКО-КАРИЙ

Як драматург і митець Іван Карпенко-Карий сформувався на гребені національно-визвольного руху, протесту народних мас України проти національного і духовного поневолення, заборони російським самодер-

жавством української мови, історії, культури. У своїх творах драматург відбив цілу низку проблем, які постали перед Україною в ході капіталізації країни: які вони, нові буржуазні форми виробництва і життя, як впливають на становище нації і особистості, що треба робити, щоб не втратити духовності, національних коренів? Саме про це його побутові драми («Бурлачка», 1883; «Безталанна», 1884; «Наймичка», 1885; комедії «Розумний і дурень», 1885; «Мартин Боруля», 1886; «Сто тисяч», 1889; «Хазяїн», 1900; «Суєта», 1903; «Житейське море», 1904).

У своїй творчості І. Карпенко-Карий не обминув й історичну тематику. В українській минувшині він знаходить цілісних, гордих, національно свідомих людей, через долі яких ставить проблеми національного буття України. Для автора п'єс «Бондарівна», «Чумаки», «Гандзя» героїнка минулого є засобом для втілення історіософічної концепції України.

Вершиною творчості І. Карпенка-Карого є історична трагедія «Сава Чалий», яку І. Франко назвав «твором, гідним стати у ряді архітворів нашої літератури». На матеріалі національно-визвольних змагань драматург розкриває проблему вождя і народу. Він зображує хибність позиції Сави Чалого, який вважає, що службою поневолювачам народу можна поліпшити становище мас. Ренегатство, угоди́вство рано чи пізно призводять до духовного переродження особи.

У цій трагедії акцентується увага на двох типах вождя-українця, що є породженням історичних обставин, в які потрапила Україна. Сава Чалий узагальнює у собі хибні, притаманні частині козацької верхівки, яка перейняла кодекс чужих моральних вартостей, жила, озираючись на тогочасні політичні ситуації «хто кого», щоб пристати до сильнішого. Зовсім іншу вдачу мав Гнат Голий, який уособлював неспотворений дух українського патріота. Тому його бунт є виправданим: герой відчуває правду народу, яка, так би мовити, є найвищим суддею на рідній землі. Твір яскраво відбиває політичну програму самого Івана Карпенка-Карого — пристрасне бажання волі народові і пошук людей, здатних її здобути.

УКРАЇНЬСЬКА СТОРІНКА В БІОГРАФІЇ МИХАЙЛА КУТУЗОВА

На початку жовтня 1806 р. у маленьке поліське село Горішки, що неподалік від Володимира-Волинського, де знаходився маєток на той час відставного генерала від інфантерії Михайла Кутузова, прискакав на змиленому коні фельд'єгер. Він привіз пакет від Олександра І.

Михайло Кутузов, який із боєм переживав у сільській глухомані поразку під Аустерліцем у листопаді—грудні 1805 р. і, здавалося б, назавжди потрапив у немилість до імператора, несподівано отримав нову посаду — військового губернатора.

Цар, незважаючи на конфлікти з генералом внаслідок австрійської кампанії 1805 р. і особисту неприязнь до Кутузова, чудово розумів, що тільки він зможе зараз належним чином підготувати південно-західну територію імперії до оборони від уже безсумнівного походу Наполеона на Росію.

12 листопада Кутузов рапортував у столицю про те, що приступив до виконання своїх нових обов'язків у Києві. Не треба було бути великим стратегом, щоб зрозуміти, якого значення надає Наполеон півдню

*Т. Шевченко. Портрет
М. Голенищева-Кутузова. Гравюра.
1844 р.*

ного поліпшення. Досить неспокійно було на Правобережжі, де активувала свою політичну діяльність родова польська аристократія. Вона сподівалася, що в разі перемоги над Росією Наполеон поверне їй втрачені привілеї. Безжальний визиск кріпаків украї заострив економічне становище селян. Нагального втручання вимагало й судочинство.

Прибувши до Києва, Михайло Іларіонович Кутузов почав знайомство з ввіреним йому краєм, подорожуючи по трьох губерніях. Він відвідує ряд міст і сіл Київщини, Поділля, Волині, зокрема Кам'янець-Подільський, Житомир, Махнівку, Васильків, Білу Церкву, Тульчин... Власне, Кутузов побував майже в усіх містах і селищах, де квартирували війська.

Особливо велику увагу він приділяв фортифікаційним спорудам. Зведені переважно з наказу Петра I ще на початку XVIII ст., вони жодного разу не ремонтувалися і приходили у запустіння. Кутузов розробляє план укріплення Києва, важливого стратегічного міста на заході країни, дбає про створення оборонних ліній під Луцьком, над річкою Стир, від Овруча і аж до Брянська. Згодом ті укріплення відіграли вирішальну роль у тому, що Наполеону не вдалося прорватися в Україну. Як досвідчений практик, Михайло Іларіонович чудово розуміє значення тилів у бойовій обстановці, тому з перших днів розпочинає на Київщині, Волині і Поділлі будівництво так званих провіантних депо, які б у разі потреби могли забезпечувати армію фуражем, продовольством, зброєю... Створює у Києві кілька великих майстерень по виготовленню гарматних лафетів.

М. І. Кутузову також належить ініціатива створення великої мережі поштових шляхів, які сполучали основні міста трьох довірених йому губерній. Він розглядає питання про відкриття в Києві гімназії.

Майже два роки пробув Михайло Іларіонович київським військовим губернатором.

У березні 1808 р. Кутузов отримує наказ вїхати в діючу Молдавську армію. Але, будучи насамперед полководцем, людиною, до тонкощів обізнаною з військовою справою, він не міг залишатися тільки радником пристарілого фельдмаршала Прозоровського, який, не бажаючи ділити ні з ким славу переможця, добивається відкликання М. І. Кутузова. 1809 р. його призначають військовим губернатором Литви.

Отже, перемога над армією Наполеона, як бачимо, кувалася задовго до 1812 р., зокрема під час перебування М. І. Кутузова в Україні. Адже саме далекоглядність видатного полководця, глибоке розуміння воєнної стратегії допомогли розгадати план французького імператора, який мріяв захопити Україну, аби з цього плацдарму почати наступ на Росію.

України. Захоплення цієї частини країни істотно підірвало б її економічний потенціал. Не випадково французька дипломатія доклала стільки зусиль, щоб втягнути Росію у війну з Туреччиною, обіцяючи останній за це Крим і Чорноморське узбережжя. Не менш ласий подарунок обіцяв Наполеон і польським аристократам — усю Правобережну Україну. Стало очевидним, що війна із Францією — тільки питання часу, і театр бойових дій може розгорнутися саме в Україні.

Отож потрібно було в найкоротший строк провести цілий комплекс робіт — відремонтувати дороги, фортеці, збудувати нові оборонні споруди...

Стан справ у південно-західному краї справді вимагав кардиналь-

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДОКТОР МЕДИЦИНИ

Георгій (Юрій) Дрогобич-Котермак під ім'ям Георгій-Михайло син Доната із Дрогобича був записаний студентом Краківського університету в 1468 р. Через два роки здібний юнак одержує ступінь бакалавра, а ще через три роки — магістра Краківського університету — одного з найстаріших у Європі. Але Георгія Котермака не задовільнив рівень здобутої освіти. Він вирушає до Італії, де поступає до Болонського університету, здобуває там з часом ступінь доктора філософії та медицини, викладає астрономію, а в 1481—1482 рр. обирається ще й одним із ректорів цього університету, опікає факультети медицини й вільних наук.

У 1483 р. вийшла друком перша праця, підготовлена українським автором — «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Георгія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини Болонського університету щасливо виконана». Збереглося два примірники цього видання: один знаходиться у Краківській бібліотеці Чорторійських, другий — у Тюбінгені.

У 1488 р. Г. Дрогобич знову повертається до Кракова як екстраординарний професор медичного факультету. Є дані, що український вчений брав участь у виданні слов'янських книг, які в 1491 р. почав друкувати у Кракові Ш. Фіоль.

ПРЕЧИСТА

Православна Церква особливо шанує Діву Марію, вбачаючи у Ній Матір Божу і заступницю перед Сином за весь людський рід.

Народилася Діва Марія у Галілейському місті Назареті. Батьки її, праведні Іоаким і Ганна, дожили до глибокої старості, але не мали дітей. Вони часто молилися Богові та просили, щоб дарував їм дитя. При цьому дали обітницю, що коли в них народиться дитя, то посвятять його на служіння Богові.

Бажання Іоакима та Ганни здійснилось — у них народилася дочка, яку назвали Марією. Три роки тішилися батьки своєю донькою, але настав час, коли треба було виконати дану Богові обітницю і відвести дівчинку до Єрусалимського храму на виховання.

Свято Різдва Богородиці триває шість днів. У народі його називають «Друга Пречиста».

У багатьох регіонах України побутує повір'я, що на другу Пречисту вужі та гадюки «гріються-сушаться» проти сонця біля води. Злазяться до купи на лісову галявину. Серед них є цар у золотій короні. Хто бачить, як гади «сушаться», тому слід кинути поміж них червоний пояс і вклонитися. Зміїний цар повинен скинути на пояс золоту корону. Ту корону треба носити на щастя з собою у пазузі.

ВОЗДВИЖЕННЯ

Це свято відзначається на ознаменування двох подій в історії християнської Церкви: віднайдення Господнього Хреста в IV ст. та його повернення з перської неволі у XV ст.

Було це в місті Царгороді 312 р. На столицю напали ворожі полчища кесаря Італії Максентія. Військо Константина поступалося ворожому в чисельності та силі. Опинившись у безвиході, захисники міста молилися різним богам, та вони не допомагали. Константин не був християнином, але в його війську служило чимало християн, які молилися до єдиного Бога. І сталася подія, що змінила становище християн. Перед вирішальною битвою Константин і його військо побачили на вечірньому небі знамення Хреста Господнього і напис із зірок: «Цим переможеш». А наступної ночі уві сні Константину явився Ісус Христос, який звелів зробити на військових знаменах хрест і провістив, що Константин перемаже. Наступного дня його військо виграло битву.

Мати Константина, Свята рівноапостольна цариця Єлена, 326 року дісталася до Єрусалима, щоб знайти Хрест Господа нашого Ісуса Христа. Іудеї мали звичай закопувати знаряддя страти неподалік від місця страти. Цариця Єлена розкопала місце страждань і смерті Спасителя, де було знайдено Хреста і дощечку з написом «Ісус Назарянин — Цар Іудейський».

День знахідки Хреста став святом Воздвиження Хреста. В ознаменування безцінної знахідки цариця Єлена збудувала в Єрусалимі на місці знахідки Хреста церкву.

Друга важлива подія, що стала причиною впровадження свята Воздвиження на Сході й Заході,— повернення Господнього Хреста з перської неволі. Перський цар Хозрой 614 р. здобув Єрусалим і забрав Хрест Господній до своєї столиці в Ктесифоні. Через чотирнадцять років грецький цар Іраклій переміг персів і повернув Єрусалиму Хрест, де 27 вересня за новим стилем відбулося урочисте його воздвиження. Повністю Хрест не зберігся. Його частинки стали реліквіями багатьох держав світу, зокрема й Софійського собору в Києві. Найбільша частина Хреста знаходиться в Єрусалимському храмі Воскресіння.

Із святом Воздвиження пов'язують прикмети щодо погоди. Якщо цього дня опадає березове листя, буде довга і тепла осінь, а коли осика скидає ще зелений лист, треба чекати швидкого похолодання.

Кіндрат Федорович Рилєєв — російський поет і декабрист, автор творів на українську тему: думи «Богдан Хмельницький», поем «Войнаровський» та «Наливайко». У 1817—1820 рр. жив в Україні, бував у Києві, Харкові, знав українську мову, вивчав історію України.

НОВА СІЧ

Здобувши перемогу в Полтавській битві, Петро I жорстоко розправився з Лівобережною Україною. Він наказав дотла спалити Батурин, а жителів гетьманської столиці знищити. Було зруйновано й багато інших міст та сіл. Козаків, яких підозрювали в симпатіях до Мазепи, розстрілювали і вішали без суда і слідства, їхніх родичів заковували в кайдани і відправляли в Сибір на каторгу.

Особливу лють викликала в царя Запорозька Січ, яка підтримала гетьмана. Він наказує змести з лиця землі Хортицю, щоб від козацької вольниці не залишилося й сліду.

Проте Росія дуже швидко відчула, як не вистачає козацьких загонів. Адже південні кордони імперії залишилися практично без захисту, все частіше й частіше їх почали порушувати нагайські орди із причорноморських степів.

У 1734 р. царський уряд дозволив козакам повернутися з татарських володінь і влаштувати свій стан за прадавніми козацькими звичаями. Запорожці відновили Січ неподалік нинішнього села Покровського і назвали Новою. Проіснувала вона до 1775 р.

Військове містечко козаків складалося із трьох частин. У центрі знаходився великий майдан, де запорожці вправлялися у муштрі і опановували володіння зброєю. Тут відбувалися знамениті козацькі ради, на яких обговорювали найважливіші питання устрою Нової Січі, виносили вироки тим, хто нехтував козацькими законами і звичаями, обирали кошового. Навколо майдану розташовувалися невисокі продовгуваті дерев'яні будівлі-курені, у яких жили запорожці. Серед куренів виділялися будинки старшини, церква та військові склади. Ця частина майдану була обнесена високим земляним валом із вежами. За валом знаходилася друга частина Нової Січі з крамницями, майстернями, житлами ремісників. До зовнішньої частини в 1735 р. була прибудована невелика фортеця, названа Новосіченська, у якій постійно перебував гарнізон царського війська. У Петербурзі хоч і дозволили влаштувати Січ, але вирішили не спускати з неї очей.

Територію Нової Січі поділили на вісім паланок (округів), які, у свою чергу, розбивалися на слободи по 100—150 дворів. Загалом на Запорожжі жило майже сто тисяч чоловік. Населення було неоднорідним: козакі поділялися на заможних і так звану сірому, яка, не маючи землі й роботи, виконувала службу в січовій залозі. Посполиті, тобто вільні селяни, звільнялися від служби, проте виконували багато різних повинностей на користь запорозького війська.

Військове та адміністративне управління Нової Січі зосереджувалося в руках виборної козацької старшини, що поділялася на кошову (кошовий отаман, військовий писар, військовий суддя, осавул) та паланкову. Кошовий отаман мав найвищу військову, адміністративну та судову владу на всій території Запорожжя. Військовий писар керував канцелярією, військовий суддя здійснював правосуддя і у випадку відсутності отамана перебирав його владу й обов'язки на себе. Військовому осавулу випадало наглядати за військовими складами, вести козацькі реєстри тощо. Військовий пушкар завідував артилерією, довбиш оберігав козацькі клейноди (прапори, бунчуки), товмач військової канцелярії керував роботою перекладачів.

Понад сорок років проіснувала Нова Січ, оберігаючи південні кордони України, пильнуючи козацькі звичаї і традиції, у складі російських військ брала участь у російсько-турецьких війнах 1735—1736 та 1768—1774 рр.

СВЯТИЙ ДАР

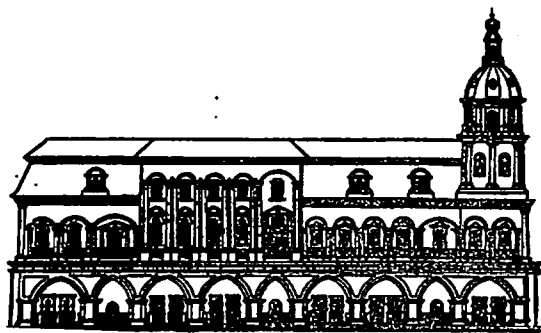
Коли 1615 р. на Подолі заснувалося Богоявленське братство, судили-рядили, як при ньому школу відкрити, хто в ній навчатиметься і навчати буде, а найперше, де її розмістити? Сходилися думками на тому, що школа має бути на Подолі під наглядом Братства.

Але ж земля на Подолі цінувалась заналто дорого. А коштів було

обмаль.

Галшка Гулевичівна, жінка багатого урядовця Стефана Лозки, знала про турботи Братства, отців духовних і вчених печерських. І Плетенецький, і Борецький, і Копинський були частими гостями в їхньому домі, заїздив між походами до них і Сагайдачний.

Поступово міцніла думка, яка давно уже не давала спокою пані Гулевичівні. Все частіше пригадувався Острог, дім Смотрицьких

і вони — молоді, сповнені надій й бажання жити для загального добра.

Поділилася своїми думками із Стефаном — віддати землю, що на Подолі, громаді під монастир учительний й школу для навчання й виховання дітей віри православної.

І ось її рука уже виводить: «Я, Галшка Гулевичівна, дружина його милості Стефана Лозки, маршалка Мозирського, за згодою його милості засвідчую моїм добровільним листом, що я з любові й прихильності до братів моїх — народу українського і во спасіння душі своєї з давніх часів мала намір зробити добро для церкви Божої і вчинити благодійну справу потребуючим її.

І тому правовірним і благочестивим християнам народу українського, якого б вони не були стану й чину, я на вічні часи даю, записую й відказую мій власний спадковий маєток, що користується правами й вольностями дворянськими — власний мій двір разом з землею і будинками, отримані мною від реченого мужа мого в місті Києві у вічний дар».

Гулевичівна зосередилась й дописала: «А то все дарую на школу для дітей як дворянських, так і міщанських, на монастир й гостинний двір для мандрівників духовних східної церкви».

Здається, дотрималась усіх необхідних християнських правил і звичаїв. А тепер — найголовніше: «А щоб тая фундація набрала сили, то я відразу в той двір з землею школу упростила й управджую, віддаючи рівно всім духовним і світським на вічні часи. Галшка Гулевичівна, дружина Лозчина, маршалкова Мозирська. Рукою власною. Року від народження Божого 1615, жовтня 14 дня. У Києві».

ЗАКОХАНІЙ В УКРАЇНУ

Сюжет картини «Запорожці пишуть лист турецькому султану» відтворює один з епізодів життя запорозького козацтва. Та художник вклав у неї глибший зміст. Він втілює свою історичну концепцію, свою історіософську ідею про героїзм, нескореність, безмежну волелюбність, незалежність запорозьких козаків, які не тільки відкидають вимогу володаря наймогутнішої у світі в ті часи супер-держави — султанської Туреччини — підкоритися йому, а й глузують із його пихи. Запорожці, які протистояли величезним силам Османської імперії на морі, «окурювали мушкетним димом її столицю» — Стамбул, руйнували турецькі чорноморські фортеці і порти, цього разу перемогли своїм сміхом, знущальним режотом. Репін досяг гострої психологічної виразності персонажів.

Репін палко любив Україну. Це була його батьківщина. Він тут народився, назавжди захопився красою її природи, людьми, їх звичаями, побутом, народним мистецтвом. Він був українцем також і за характером своєї творчості. В полотнах Репіна на українську тематику українська стихія виблискує усіма своїми барвами. Картина «Запорожці» — апофеоз української тематики у творчості художника.

Водночас художник потрапляв і під вплив шовіністичних настроїв, великодержавного імперського патріотизму. Гіпноз ідеї могутності і величі Росії (вона цього досягла за рахунок поневолення інших народів), що впливав на частину діячів культури, перешкоджав і Репіну правильно оцінювати сучасну йому політику царського уряду, спрямовану на знищення української культури. Більше того, де в чому він погоджувався з царським урядом, зокрема із заборонаю української мови, сліпо повторюючи докази реакційних сил, що ця мова непридатна для наукової роботи, хоча особисто ставився до неї з великою симпатією, прекрасно знав, писав навіть українські вірші. Щоправда, він зробив застереження: «Є багато питань, про які я не знаю, як думають українці і до чого вони прагнуть. А це дуже важливо».

У 1909 р. на 32-й пересувній виставці з'явився новий твір Репіна — велике полотно під назвою «Чорноморська вольниця», присвячене плаванню козаків по Чорному морю під час походу до берегів Туреччини. На 46-й пересувній виставці у 1917 р. була показана нова картина художника «Гайдамаки» про повстання 1768 р. на Правобережній Україні. Над цією картиною художник розпочав працю майже за 20 років до її експонування. 1898 р. він зробив ескіз «Роздача зброї гайдамакам», а в 1902 р. на 30-й пересувній художній виставці подав ескізний образ — «Гайдамака». І «Чорноморська вольниця», і «Гайдамаки» були продані за кордон.

У 20-ті рр. вже за межами Росії (оскільки територія, де знаходилися «Пенати» Репіна, опинилась у Фінляндії) він працює над картиною «Зустріч гетьмана». Але встиг зробити до неї тільки ескіз. У 1926 р., відновивши листування з Яворницьким, художник повідомляє: «Під великим секретом признаюся Вам, що я знову взявся за Запорожжя!» Репін починає писати картину «Гопак», малюнок до якої він зробив ще в 1912 р.

На прохання художника Дмитро Яворницький надсилає йому матеріали: альбом про дніпровські пороги, свої белетристичні твори («Поміж панями», «За чужий гріх»), світлину лоцманів на дніпровських порогах і столітніх дідів, а також книжку «Дві поїздки в Запорозьку Січ Яценка-Зеленського, ченця Полтавського монастиря в 1750—1751 рр.».

У процесі роботи над картиною «Гопак» народилося полотно «Козак-бандурист з хлопчиком-джурою».

Козацька абетка

ПАВОЛОЦЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна військова одиниця в Правобережній Україні у другій половині XVII ст. Створений 1648 р. з центром у місті Паволоч (тепер село Попільнянського р-ну Житомирської обл.). Козаки полку брали участь у битвах під Пилявцями (1648), Зборовом (1649), Батогом (1652). Очолювали полк прославлений герой визвольної боротьби українського народу І. Богун (1657—1660), керівник селянсько-козацького повстання проти шляхетської Польщі І. Попович (1661—1663). Полк ліквідовано на початку 70-х рр. XVII ст., коли населення півдня Київщини змушене було переселятися на Лівобережну Україну у зв'язку з навалюю турецько-татарських загарбників.

ПАЛАНКА — адміністративно-територіальна одиниця (округ) у Новій Січі, виникнення якої обумовлене збільшенням населення на Запорозжжі і ускладненням функцій управління і суду. Напередодні ліквідації Нової Січі там було вісім паланок. Населення паланок складалося переважно із козаків, але були тут і посполиті (селяни). Очолював паланку призначуваний Кошем полковник із військово-адміністративними та судовими функціями, а поселення — отаман.

ПЕРЕКОП — широкий та глибокий рів із земляним валом на Муравському шляху між річками Мжа та Коломак. Споруджений українськими козаками в кінці XVI ст. (нині село Красноперекопського р-ну Криму).

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ БІЙ у травні 1630 р. завершився перемогою українських козацько-селянських повстанців під керівництвом Федоровича над польським військом поблизу Переяслава. Цю перемогу оспівав Т. Г. Шевченко у поемі «Тарасова ніч».

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна і військова одиниця в Лівобережній Україні. Створений у 1648 р. із полковим містом Переяславом (тепер Переяслав-Хмельницький Київської обл.). У 1649 р. включав 19 сотень. Полк брав участь у Визвольній війні (1648—1654 рр.), у Чигиринських походах (1677 і 1678 рр.), Північній війні (1700—1721 рр.), російсько-турецьких війнах (1735—1739 та 1768—1774 рр.), Семилітній (1756—1763 рр.) війні. Ліквідований 1781 р.

ПЕРНАЧ, ШЕСТОПЕР — вид булави, головний атрибут полковницької влади в XVII—XVIII ст. Це срібна або позолочена палиця у формі жезла з литою позолоченою верхівкою і шістьма ажурними перстнями (звідси й назва «пернач»).

ПОЛКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ — установа козацької полкової адміністрації в Україні, через яку полковник здійснював свою військову і цивільну владу. Керував канцелярією **полковий писар**.

ПОЛКОВА РАДА в Лівобережній Україні у другій половині XVII — на початку XVIII ст. — орган полкового самоврядування у козацькому війську. На полкову раду скликалися городові козаки для обрання старшини — полкової і сотенної — та для розв'язання питань військового і адміністративного характеру.

ПОЛКОВА СКАРБНИЦЯ — приміщення для зберігання скарбу (коштів), зброї, пороху.

ПОЛКОВА СТАРШИНА — військова і цивільна адміністрація козацького полку в Україні. Очолював старшину полковник, під час його відсутності —

обозний, що керував артилерією. Судовими справами відав полковий суддя. Полковий писар відповідав за діловодство і полкову канцелярію. Помічником полковника у військових справах був полковий осавул. Формально полкова старшина вважалася виборною, фактично посади отримували особи, призначені гетьманською адміністрацією. З 1722 р. полкові старшини призначалися Малоросійською колегією.

Розмаїття

120 років тому в Києві відбувся Археологічний з'їзд. Це стало помітною подією в усій Східній Європі. Зїзд продемонстрував значні наукові досягнення українських учених у галузі археології, етнографії, історії, археографії, мовознавства, власне, всіх гуманітарних наук.

Саме це занепокоїло царський уряд. Почалися нищівні репресії проти українських учених, багато з яких були позбавлені роботи в Київському університеті. З Петербурга надійшло розпорядження закрити й Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, яке об'єднувало великий загін учених, серед яких були Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Павло Чубинський, Федір Вовк.

Але особливого удару українській науці й культурі було нанесено 18 травня 1876 р., коли цар Олександр II підписав у німецькому місті Емс так званий Емський указ. Ним заборонялося друкувати книги українською мовою, здійснювати українські переклади з іноземних мов, ставити українські п'єси і навіть виконувати прилюдно пісні українською мовою. Не випадково хор Миколи Лисенка змусили співати на одному з концертів народну пісню «Дощик, дощик...» французькою мовою. На митницях суворо стежили, щоб в імперію не ввозилися українські книги, видані в Галичині чи ще десь.

*Народ скаже,
як зав'яже*

Дощовий вересень — на врожай наступного року.

Чим вищі мурашники, тим суворішою буде зима.

Якщо у вересні гримить грім, осінь буде тепла.

Павутиння стелиться по рослинах, по деревах — на тепло.

Якщо вже літає багато павутиння, а шпаки ще не полетіли — осінь буде суха.

Із 4 по 21 вересня — друге («старє») бабине літо.

*Якщо перший день його сонячний і теплий,
то осінь буде довга й тепла.*

*Якщо журавлі починають відлітати 5 вересня,
то зима буде рання.*

*14 вересня — Семенів день. Якщо він теплий,
то зима буде тепла.*

11 вересня — останній строк осінньої грози.

Цього дня гримить — на довгу й теплу осінь.

Дощ 6 вересня обіцяє урожай наступного року.

М. Кривенко «Іхав козак на війноньку...»

ЖОВТЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

- 1 — **МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ МУЗИКИ.**
— **МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ.**
- 2 — 60 років тому помер учений-академік Микола Василенко. Народився 14 лютого 1866 р.
- 4 — 65 років тому померла українська письменниця, етнограф та фольклористка Олена Пчілка. Народилася 29 липня 1849 р.
— 120 років тому засновано Чернівецький університет.
- 5 — 200 років тому помер український письменник та історик Василь Рубан. Народився 25 березня 1742 р.
- 8 — 330 років тому гетьманом Правобережної України було обрано Петра Дорошенка.
- 10 — 170 років тому помер український та російський композитор Дмитро Бортнянський. Народився 1751 р.
- 13 — 130 років тому помер український поет і літературознавець Петро Гулак-Артемівський. Народився 27 січня 1790 р.
- 15 — 80 років тому помер громадський діяч Олександр Русов.
— 225 років від дня народження Йогана Енгеля, австрійського історика, автора праць про Україну. Помер 1814 р.
- 22 — 160 років тому підступно було вбито народного героя Поділля Устима Кармалюка (Кармелюка). Народився 10 березня 1787 р.
- 24 — 50 років від дня створення Організації Об'єднаних Націй. Міжнародний день ООН.
- 25 — було обрано (1657) гетьманом України Івана Виговського.
— 135 років від дня народження українського художника, автора численних картин на історичну тематику Миколи Самокиша. Помер 18 січня 1944 р.
- 27 — 250 років від дня народження українського композитора Максима Березовського. Помер 2 квітня 1777 р.
У жовтні виповнюється:
— 375 років від дня смерті чигиринського підстарости, батька Богдана Хмельницького Михайла Хмельницького. Рік народження невідомий.
У 1995 році виповнюється:
— 525 років від дня смерті останнього київського удільного князя Семена Олельковича. Рік народження невідомий.
— 270 років від дня народження українського політичного діяча Григорія Полетика. Помер 1784 р.
— 230 років від дня народження українського політичного діяча, історика та колекціонера історичних документів Василя Полетика.
— 170 років від дня народження польського історика та етнографа, автора численних праць з історії України Едварда Руліковського. Помер 1900 р.
— 100 років тому у Львові почали виходити «Жерела до історії України-Руси» за редакцією М. Грушевського.
— 205 років від дня народження українського історика Олексія Мартоса. Помер 25 серпня 1842 р.

ТРАГЕДІЯ ВЕЛИКОГО ВЧЕНОГО

Життєвий і творчий шлях Миколи Прокоповича Василенка проходив на тлі бурхливих політичних подій в Росії, зокрема тих, що пов'язані з відродженням української державності. Під час навчання у прогімназії старовинного міста Глухова, яке у XVIII ст. було резиденцією кількох гетьманів і адміністративним центром Лівобережної України, формувався світогляд майбутнього вченого. Закінчив Київський університет святого Володимира, де він слухав лекції відомих учених В. Антоновича, М. Владимирського-Буданова, В. Іконникова та ін. Здібного юнака помітив Олександр Лазаревський і залучив до роботи в журналі «Киевская старина», де, починаючи з 1890 р., з'являються перші друковані наукові праці Миколи Василенка.

Молодий дослідник активно включається у тогочасне громадське життя: стає членом історичного товариства Нестора-літописця, редагує газети «Киевское слово», «Киевские отклики», які друкували статті із закликами до демократизації суспільного життя, негласно виступали організаторами збору коштів для політичних в'язнів, які постраждали під час повстання 1905 р. у Києві. У 1906 р. газети закрили, а М. Василенка за антиурядову діяльність засудили до одного року ув'язнення.

На початку 1911 р. він прочитав як магістр пробні лекції в Київському університеті. Однак попечитель Київського учбового округу заборонив М. Василенку викладацьку діяльність, звинувативши його в «українському сепаратизмі».

У 1916 р. виходить друком фундаментальна праця М. Василенка «Нариси історії Західної Русі та України», яка поставила молодого науковця в ряд провідних учених-істориків України.

Науковий авторитет М. Василенка засвідчує обрання його головою історичної секції Українського наукового товариства у Києві, членом редакційного комітету «Записок» товариства, дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Лютневу революцію М. Василенко зустрів у Петербурзі. У березні його призначили попечителем Київського учбового округу, а через півроку — заступником міністра освіти Тимчасового уряду.

Після більшовицького перевороту М. Василенко повернувся до Києва з наміром зосередитися на науковій і викладацькій роботі. Читав курси історії України та українського права в Київському університеті, Правничому інституті, Народному університеті та на Вищих жіночих курсах.

Під час Центральної Ради М. Василенка обрали членом Генерального суду Української Народної Республіки, а за гетьмана Скоропадського призначили міністром освіти.

М. Василенко брав участь у заснуванні Української Академії наук.

За часів Директорії вченій відійшов від активної участі у політичному житті, хоч його прізвище і було назване у складі відновленого Генерального суду. Із встановленням більшовицької влади Микола Прокопович вирішив присвятити себе виключно науковій і викладацькій діяльності. Зважаючи на його вклад у науку, загальні збори УАН у липні 1920 р. обрали його академіком, а через рік — і президентом Української Академії наук. Але більшовицькі вожді не забули минулої діяльності М. П. Василенка у гетьманському уряді. Нарком освіти Г. Гринько, нехтуючи думкою вчених, відмовився затвердити склад ВУАН на чолі з М. П. Василенком. У зв'язку з цим 27 лютого 1922 р. Микола Прокопович склав обов'язки президента ВУАН.

Проте сувора дійсність готувала йому ще болючіший удар. У вересні 1923 р. його разом з молодшим братом Костянтином заарештували і віддали до суду за участь у «контрреволюційній організації «Київський обласний центр дій», який завершився вироком: 10 років позбавлення волі. Це викликало обурення серед наукової громадськості.

У травні 1924 р. строк ув'язнення скоротили вдвічі, а у вересні перебування за ґратами замінили адміністративною висилкою за межі України, яку незабаром теж скасували. Проте ярлик контрреволюціонера на М. Василенку залишився до кінця життя.

Микола Василенко, попри переслідування, арешти, постійне цькування тогочасними чиновниками від науки, зумів зберегти не тільки високе реноме вченого, але й створити власну історичну школу, до якої ввійшли його учні. Спільним доробком цієї школи стали чотири випуски (шість томів) «Записок соціально-економічного відділу» та сім випусків «Праць Комісії для виучування історії західноруського та українського права», численні статті в інших виданнях.

На початку 30-х років більшовики завершили запланований у Москві розгром української академічної гуманітарної науки. Микола Прокопович тяжко переживав ліквідацію у 1933 р. соціально-економічного відділу та проблемних правознавчих комісій Академії наук, відступи у політиці українізації. Може, як ніхто інший, він зрозумів, що в Україні настала чорна ніч тоталітарного режиму і бездуховності. Це й прискорило його смерть. Видатний учений і громадський діяч помер у Києві і скромно був похований на Лук'янівському кладовищі.

ДМИТРО БОРТНЯНСЬКИЙ

Дмитро Бортнянський народився в гетьманській столиці Глухові. У семилітньому віці виключно обдарованого музично хлопчика з надзвичайно красивим голосом взяли до придворної хорової капели Петербурга, де він вивчав не тільки музичні твори, але теорію музики під керівництвом італійського композитора Б. Галуппі. У 1769—1779 рр. Дмитро Бортнянський продовжив музичну освіту в Італії, де й написав свої перші оперні твори, які прозвучали у Венеції та Модені. Італійці захоплено вітали твори юного Дмитра Бортнянського — опери «Клеонт» (1776), «Алкід» (1778) та «Квінт Фабій» (1779).

Після повернення до Петербурга його призначають придворним капелмейстером, а в 1796 р. — директором придворної капели, у якій співали лише українці. За Д. Бортнянського художній рівень капели став надзвичайно високим. Композитор створює у цей період цілий ряд духовних та світських інструментальних і вокальних творів, а також нові опери на французькі лібретто: «Сокіл» (1786), «Син-суперник» (1787), пасторальну комедію «Свято сеньйора» (1786).

Любителі музики знають Бортнянського переважно як композитора творів церковного характеру, яких він написав понад 100. Водночас Дмитро Бортнянський був одним із перших симфоністів у Східній Європі, творцем інструментальних ансамблів, автором прекрасних романсів, талановитим майстром оперного мистецтва, високоосвіченим музикантом, що виховав багато обдарованих учнів, які стали відомими співаками, інструменталістами та композиторами.

ПЕТРО ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

Петро Гулак-Артемівський був сучасником Івана Котляревського і одним із основоположників української літератури. Він підтримував дружні зв'язки з Г. Квіткою-Основ'яненком, Л. Боровиковським, І. Срезневським, А. Метлинським, М. Костомаровим, О. Шпигоцьким, приятелював із Адамом Міцкевичем. Досить часто ім'я Петра Гулака-Артемівського з'являлося на шпальтах харківських журналів «Харковский Демокрит», «Украинский вестник» та «Украинский журнал».

Писав П. Гулак-Артемівський у дусі просвітительського реалізму, пропонував ідеї гуманізму. Свій перший твір «Справжня Добрість» (1817), виданий українською мовою, автор присвятив Г. Квітці-Основ'яненку. Автор створив осану добру, як вищій категорії добродітності, уособлення чесності, працелюбству людини. Але справжню славу йому принесли байки.

Байки «Пан та Собака», «Солопій та Хівря», «Дві пташки в клітці», «Рибка», «Тюхтій та Чванько», «Дурень і розумний» і до сьогодні є класикою української літератури, як і романтичні балади «Твардовський» та «Рибалка» (1827).

ОЛЕКСАНДР РУСОВ

В далекому Саратові скінчив свої блукання Олександр Олександрович Русов. Труну з його тілом перевезено до Києва й поховано на Старому Байковому кладовищі, а на пам'ятникові, під хрестом, вирізано: «Раз добром налите серце, вік не захолюне».

І справді, добром налите було серце цього росіянина (сина військового лікаря з Костроми), що змалку перейнявся враженнями від навколишнього українського побуту і життя та став сам ще за молодих років енергійним українолюбцем і виявив себе як видатний першорядний робітник над громадською українською справою на протязі половини віку — з кінця 60-х років і до останньої хвилини життя.

Вчився Олександр Олександрович у Київській другій гімназії, де вчителем географії був М. П. Драгоманов. По закінченні університету він стає членом Української Старої Громади, бере активну участь у суспільному житті. Окрім педагогічної праці, Олександр Русов редагує українського напрямку газету «Труд», чимало зусиль віддає філології, етнографії, слов'янознавству. Але найбільше часу забирає в нього статистична наука. Такі його праці, як «Ніжинський повіт» (1879), «Опис Чернігівської губернії» (1898), «Херсонський повіт», «Народна освіта в Херсонській губернії», «Харків за переписом 1893 р.» та інші отримали широке визнання наукових кіл.

Русов був надзвичайно привабливою, чарівливою людиною. Лінгвіст і статистик, Олександр Олександрович захоплювався поезією і музикою. Микола Віталійович Лисенко завжди просив Русова бути першим виконавцем його співочих п'єс. Щирий, привітний, він завжди ніс із собою поступовий рух, бадьорі настрої. Таким залишився в моїй уяві костромич за походженням, киянин за вихованням, щирий українолюбець — Олександр Олександрович Русов.

Гнат Житецький
«Україна», 1926 р. Книга I.

ЛІТОПИСЕЦЬ КОЗАЦТВА

Олексій Мартос народився у північному холодному Петербурзі. Батько, відомий скульптор Іван Петрович Мартос, часто розповідав синові про свій козацький рід, започаткований лубенським полковим обозним Павлом Мартосом, овіяну легендами історію України, її чудову природу. І ось, після успішного закінчення навчання в інженерному корпусі, юнак отримує призначення на службу до Києва. Згодом доля закидала Олексія Мартоса і в сибірські краї, і в центральну частину Росії. Та серце його завжди рвалося до Києва. У вільний від служби час Олексій Мартос вивчав історію свого народу. Майже два десятиліття віддав він на створення тритомної фундаментальної праці «Історія України і козаків».

Олексій Мартос

ГЕНІЙ ГЕТЬМАНА

(Фрагмент із книги)

Винахідливий у хитрощах малої війни, він прагнув в останній битві зробити перемогу вирішальною і тому дотримувався вважених розрахунків, знаючи, що всі обманливі військові передбачення і плани лягають завжди на нещасне людство. Геній Хмельницького і помилка його ворогів зробили перевагу в нерівній боротьбі двох народів. Людина не з таким генієм, як Хмельницький, могла б заплутатися в подробицях малої війни при складанні плану кампанії, що розкладався на багато гілок, відповідно до козацького духу і спільників татар; інша б виснажилася від численних перепон і скорилася б переважаючим силам. Хмельницькому надана була сила звеличитися над тими перепонами.

В останньому поході він виявив себе великим полководцем і великим політиком — якості досить унікальні для однієї людини.

Суворість і підлеглисть в його полках, військове виховання юнацтва, система покарань і нагород, вражаюча мужність, засуджували низькість духу і складали з козаків непереможне військо. За Богдана Хмельницького військова справа в козаків не вважалася вже промислом набігів, а мистецтвом людей освічених, і польський уряд, споглядаючи на військові та політичні установи козаків, злякався останніх і напружив усі свої сили для складання нових спілок, нових армій, щоб придушити і знищити новонароджену на кордонах Польщі державу, яка вже в дитинстві насмілилася боротися з усіма силами республіки і над останніми не раз торжествувала.

ОЙ ПОПІД ГОРОЮ...

Одним із визначних синів нашого народу, гетьманом-державцем, діяльність якого була спрямована на боротьбу за незалежність України,— таким в історії постає Петро Дорошенко. Походив він із козацького роду: його дід Михайло Дорошенко був українським гетьманом, а батько — полковником за часів Богдана Хмельницького. Тоді ж розпочав військову службу й Петро, а коли булава перейшла до рук І. Виговського, він уже був полковником, всебічно підтримував гетьмана. Перебуваючи в Чигирині, Дорошенко мав нагоду познайомитися з багатьма державними проблемами й виробити свій власний погляд на становище в Україні. А воно було дуже тяжким. Після так званої Чорної ради в Ніжині у 1663 р., де проголосили гетьманом Івана Брюховецького, Україна поділилася на два гетьманати — Лівобережний (із гетьманом Брюховецьким) і Правобережний (із гетьманом Павлом Тетерею). Почався період кривавих заколотів та міжусобиць, які підірвали силу народу, руйнували господарство, значні простори української території перетворювали в пустелю. Історики цей час називають Руїною. Залишившись без підтримки, Тетеря склав у 1665 р. булаву й виїхав до Польщі. Замість нього гетьманом було обрано Петра Дорошенка.

Ставши гетьманом Правобережжя, Дорошенко відразу взявся за впорядкування країни, створення війська. До того ж воював із поляками та вів нелегкі переговори з Туреччиною і Кримом. А тим часом на Лівобережжі відбулися важливі події. Брюховецький своєю безпринципною політикою довів край до катастрофи. У 1665 р. він першим із українських гетьманів поїхав до Москви «побачити пресвітлі очі государя». Захоплений почестями, погодився прийняти титул московського боярина, одружився з московкою, а потім підписав новий договір, згідно з яким ще більше обмежувалися права України як держави. Загони московитян мали перебувати майже в усіх українських містах, гетьман

не міг без дозволу царя провадити зовнішню політику, а київським митрополитом мав бути ставленик Москви. Такий договір був тяжким ударом для України і викликав народне невдоволення. Але найбільше обурив українське громадянство мирний договір, підписаний Москвою із Польщею в Андрусові у січні 1667 р. без участі української делегації. Напруження було таким великим, що й сам винуватець — Брюховецький наважився виступити проти Москви. На нараді зі старшиною він проголосив розрив із Московською державою.

Назрівав час великої боротьби з Московщиною, і гетьман Петро Дорошенко, бажаючи покласти кінець подвійній владі в Україні, увійшов із військом на Лівобережжя, закликаючи Брюховецького скласти булаву...

П. Дорошенко був проголошений гетьманом обох частин України. Усіма можливими методами і способами він намагався об'єднати, зміцнити Українську державу. Це і спілка з Портою та Кримом, і прагнення знайти спільну мову на взаємовигідній основі з Польщею та Московією. Проте, незважаючи на це, сусідні держави не бажали, аби Україна отримала статус незалежної держави. Ніхто не хотів мати поруч міцного супротивника. Тому 60—80 рр. XVII ст. стали трагічними для видатного державного діяча, котрий виборював незалежність України в її етнічних межах. Михайло Грушевський дав таку об'єктивну і стислу характеристику Петрові Дорошенкові: «Людина, безсумнівно, здібна, із залізною енергією, за більш сприятливих умов він міг би створити дещо видатне... Це — справжній герой безчасся, що викликає трагізм свого стану і силою духу глибокий інтерес і співчуття».

Проте Петро Дорошенко все ж шукає вихід. І, може, це здаватиметься декому слабкістю, але останнє його сподівання було таке. Він гадав, що досить йому поступитися гетьманською владою — і московський уряд піде на те, щоб об'єднати Україну. Хай не він — інший це зробить. Хіба справа в тому, хто здобуде славу! Нехай вона дістанеться навіть його супротивникові — Самойловичу. Він на все згоден. На козацькій Раді, яку Дорошенко скликав у жовтні 1675 р. в Чигирині, він склав відзнаки гетьманської влади перед запорозьким товариством. Передаючи клейноди Іванові Сірку, він вважав, що інцидент вичерпано. Але не так сталося.

На початку 1676 р. Самойлович із великим військом оточив Чигирин. П. Дорошенко виїхав і перед брамою поклав булаву. Колишній гетьман поставив одну умову: дозволити йому вільно проживати в Україні. Самойлович погодився. Незабаром Дорошенко поселився з родиною в Сосниці. Та недовго довелося йому там мешкати. Цар велів привезти Дорошенка до Москви. У 1679—1682 рр. колишній гетьман України був вятським воєводою. Опісля, повернувшись до Москви, проживав у маєтку в селі Ярополчому Волоколамського повіту. Там він і помер.

*Народ скаже,
як зав'яже*

Хліб, сіль та вода — то козацька їда.

Степ та воля — козацька доля.

Коли козак у полі, то він і на волі.

Козак з бідною, як риба з водою.

Терпи, козаче, — отаманом будеш.

Козак козача бачить здалека.

Риба не без луски, козак не без долі.

РЕКВІЄМ

Слова М. Кураха
Музика М. Гайворонського

Як ви умирали, вам дзвони не грали,
Ніхто не заплакав за вами,
Лиш в чистому полі ревіли гармати
І зорі вмивались сльозами. | Двічі

Як вас хоронили у темну могилу,
Від крові земля червоніла,
Ви хмарами крику по небі летіли
І бурею битва гриміла. | Двічі

На ваших могилах хрести похилились,
Калина нагнулась додолу.
Спіть, орли-соколи, стрільці січовії,
Гармати розбудять вас знову. | Двічі

СКАРБ ГРИГОРІЯ ПОЛЕТИКИ

У XVII—XVIII ст. в Україні існувало чимало великих бібліотек. Проте чи не найбільша книгозбірня (видання з різних галузей науки, культури, художня література) була у Григорія Полетики, вихованця Київської академії, а згодом перекладача Петербурзької Академії наук.

Час, коли жив Полетика, був для України надзвичайно тяжким. Катерина II вирішила ліквідувати Запорозьку Січ, скасувати гетьманство. Бажання петербурзького уряду ліквідувати, по суті, Україну, викликало зворотню реакцію. Кращі представники української інтелігенції почали відстоювати національні інтереси. Так, перекладач Генеральної військової канцелярії Семен Дівович склав натхненний полемічний трактат «Розмова України з Великоросією», в якому доводив політичну й суспільну рівність обох країн. Бунчуковий товариш Петро Симонівський створив «Стислий опис України». Саме тоді виникає зацікавлення стародавніми козацькими реліквіями, зокрема парсунним портретом. У багатьох старшинських маєтках з'являються галереї козацьких портретів.

Тоді ж починає збирати письмові джерела, що стосувалися України, і Григорій Полетика. В його колекції були унікальні українські літописи, стародруки.

Про своє унікальне зібрання Полетика писав президентові адміралтейської колегії Івану Голенищеву-Кутузову: «Скажу без зайвої похвали Вашій світлості, що такої (бібліотеки) ні в жодній партикулярній (цивільній) особи не було, але й щодо державних російських бібліотек, то моя перша щодо рідкісних і древніх книг...»

На жаль, цю книгозбірню спіткала трагічна доля — вона загинула під час пожежі.

Повернувшись із Петербурга в Україну і поселившись в родовому маєтку, Григорій Полетика займається сільським господарством і знову починає збирати бібліотеку, яка по його смерті перейшла до сина Василя, котрий продовжив батькову справу. Зібрана обома Полетиками бібліотека зацікавила одного з найбільших тогочасних російських колекціонерів і бібліофілів — канцлера Миколу Петровича Румянцова, засновника Румянцівського музею. Кілька разів канцлер звертався до В. Полетики з проханням продати йому зібрання, проте щоразу отримував ввічливу, але тверду відмову.

Про наукову цінність бібліотеки свідчить складений 1812 р. реєстр. Тут зберігалося кілька десятків томів грамот, універсалів, рескриптів, виданих українськими гетьманами, польськими королями та російськими царями, безцінні автографи Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Антіоха Кантеміра, колекція географічних карт і поземельних планів, копії дипломатичних донесень XVIII ст. про Україну.

Згодом бібліотеку успадкував Василь Васильович Полетика. На відміну від батька й діда, він мав зовсім інші інтереси і намір поміняти рукописи та древні книги на сучасні видання. Тільки енергійне втручання колекціонера Михайла Ханенка на якийсь час порятувало від розпорошення «україніку». Проте її доля була вже визначена: Василь Полетика без жалю розпрощався із книгозбірнею, яка займала кілька кімнат. На щастя, рукописи, серед яких були «Літопис Величка» та «Літопис Граб'янки», придбав український етнограф та історик М. Судієнко. Решту ж видань наприкінці 80-х рр. XIX ст. купив відомий колекціонер та меценат Василь Тарнавський, який з часом пожертвував книги Київській публічній бібліотеці.

Козацька абетка

ПОЛКОВИЙ СУД розглядав кримінальні та цивільні справи козацтва. Складався з полковника, полкового обозного, полкового судді, городского отамана і сотника тих козаків, справу яких розглядав суд. Ліквідований 1763 р., хоча в деяких місцях існував до 1770.

ПОЛКОВНИК — в Україні воєначальник, а згодом — особа, що очолювала полкову козацьку адміністрацію. Спочатку полковників обирали на Козацьких Радах. З часів Визвольної війни 1648—1654 рр. виконував не тільки функції воєначальника, але й одночасно зосереджував у своїх руках цивільну і судову владу на території полку. Здебільшого призначався гетьманом або обирався на невизначений строк полковою Радою. Особу, яка тимчасово обіймала полковницьку посаду, називали наказним полковником.

ПОЛКОВІ МІСТА — органічно зв'язані з козащиною. З'явилися у першій чверті XVII ст. Першими полковими містами стали Корсунь, Чигирин, Черкаси, Біла Церква, Київ, Переяслав.

Кількість полкових міст збільшилася в роки Визвольної війни українського народу. Вони були основними осередками формування козацьких полків. Багато в чому завдяки містам, у тім числі й полковим, Україна досягла рівня соціально-економічного розвитку передових європейських країн.

Полковими центрами в різний час були Зіньків, Гадяч, Полтава, Миргород, Прилуки, Чернігів, Стародуб, Ічня, Іркліїв, Ніжин, Остер, Лубни, Кропивна, Умань, Брацлав, Вінниця, Овруч, Фастів, Могилів-Дністровський та інші міста. З'явилися вони і на Слобожанщині.

У 1783 р. полкова адміністративна система була повністю ліквідована і полкові міста втратили свої функції. Так завершилася козацька сторінка в історії українських міст.

ПРАВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА — історична назва частини України в 1667 — 1793 рр., що охоплювала територію сучасної Київської, Черкаської, Кіровоградської, Житомирської, Вінницької, Хмельницької, Рівненської та Волинської областей. Термін «Правобережна Україна» з'явився після Андрусівського перемир'я 1667 р., коли Лівобережна з Києвом і 30—40-верстовою зоною навколо нього залишилися в складі Російської держави, а територія на захід від Дніпра відійшла до Польщі.

ПРАПОР, КОРОГВА, ЗНАМЕНО — полотнище певного розміру і кольору (з емблемою або без неї), прикріплене до деревка. В Україні XVI—XVII ст. відомі прапори Запорозького низового війська, гетьманів, окремих полків, київського магістрату та ін. На прапорах зображали сонце, місяць, зірки. Емблемою на багатьох козацьких знаменах була фігура козака з рушницею або зображення святих Юрія та Михайла.

«ПРИВІЛЕЙ ВІЙСЬКУ ЗАПОРОЗЬКОМУ» — жалувана грамота царя Олексія Михайловича від 27.III.1654 р. про підтвердження березневих статей 1654 р. Царський уряд зобов'язувався зберігати автономні права України у складі Російської держави, зокрема органи управління на чолі з виборним гетьманом, козацьке військо, привілеї старшини, місцеве звичаєве право, військово-адміністративний устрій і порядки, які існували в Україні.

ПРИЛУЦЬКИЙ ПОЛК — адміністративно-територіальна одиниця в Лівобережній Україні у другій половині XVII—XVIII ст. Створений 1648 р. У 1649 р. складався з 21 сотні. Козаки Прилуцького полку брали участь у Визвольній війні 1648—1654 рр., повстаннях 1657—1658 рр. під проводом М. Пушкаря і Я. Барабаша, в антифеодальних селянсько-козацьких виступах 1687 р., 1689 р., російсько-турецьких війнах 1735—1739 рр., 1768—1774 рр. Ліквідований 1781 р.

Козацька ікона Покрови Божої Матері.

СТАРОДАВНІ КНИГАРНІ

В Афінах уже в V ст. до н. е. був квартал, який займали книгарі та каліграфи. Ксенофонт писав, що із Греції книги вивозили на продаж навіть за кордон.

Першим римським книгарем, про якого збереглася достеменна інформація, був Публій Клодій Пульхер, який у 57 р. до н. е. загинув на порозі своєї книгарні під час міського повстання. У крамниці він продавав сувої пергаменту із творами грецьких і римських письменників та істориків.

Одним із найвизначніших римських книгарів був приятель Цицерона Аттік, який мав сотні працівників, що переписували різні твори. У римських книгарнях пахло шафраном і кедровою олією, якими римляни намагалися винищити міль, що їла папіруси. Сувої тут лежали на полицях, а пергаментні обгортки були розмальовані в різні кольори. Кінці дерев'яних паличок, на яких були намотані сувої папірусів, прикрашалися оздобами — гудзиками зі слонової кістки, золота або срібла. На першому гудзику висіла табличка із викладом змісту папіруса, так звана «тітулюс» (від цього й походить назва «титул»).

Знадвору на стіні книгарні прикріплювався список найважливіших творів, які можна було тут придбати.

Тодішній книгар був одночасно і видавцем книжок, він їх і розмножував, маючи «штат» писарів.

Продаж книжок був досить розвиненим і в арабських країнах. Так, у Багдаді у IX ст. існувало понад сто книгарень. Ібн-ан-Нудін тут завів бібліографію (список) усіх оригінальних тодішніх творів і перекладів, що з'явилися арабською мовою, і назвав цей список «Каталог наук і знання». Таким чином з'явився перший у світі бібліографічний довідник.

КРИМ ВІДВІДАЛИ ІНОПЛАНЕТЯНИ?

У Кримських горах на плато Карабі-Яйли знайдені свідчення візиту інопланетян на Землю.

У карстовій печері на глибині тридцяти метрів археологи виявили малюнки, видряпані на стіні стародавньою людиною. Серед примітивних зображень косоного хреста, дерев, сонця — дивна колісниця з антенами, що нагадує дитячий малюнок місяцехода. Вчені гадають, що на початку першого тисячоліття до нашої ери над плато Карабі-Яйли повис космічний корабель інопланетян, з якого спустився літальний апарат. Мешканці тутешніх печер були приголомшені побаченням. Вони закарбували цю подію на стінах печери.

Олександра Єфименко

ТАТАРСЬКІ НАПАДИ

Неспокійна вістка летить з України по всій Польській державі, по всій Московщині, із села в село, із міста в місто. Скрізь — у царському палаці й у селянській халупі, на ярмарковій площі, в церкві, в корчмі — тільки й мови: щось лихе намислив кримський хан, до великого походу готується, а куди, коли і як — нікому невідомо. Через це ще більше жахаються сусіди татарські: тремтить польський хлоп, хреститься московський мужик, українець готує зброю, скрізь ждуть напасті. Пани й бояри, всі, хто знав більше й хто мав певніші звістки, гомоніли про те, що в Криму погані справи: два роки вже неврожай на хліб, на овочі, траву випалило, скотина гине, народ хвилюється, а мурзи невдоволені ханом. Тому хану не лишається нічого іншого, як спорядити похід і дати своїм підданам можливість пожитися коштом сусідів. Хоче чи не хоче, а мусить хан воювати. Невідомо тільки, з якою силою підуть татари в похід, чи піде сам хан, чи пошле когось із мурзів, а головне, куди підуть — на Москву чи на Польщу? І з однією, і з іншою державою у кримського хана укладено мир, і від тієї, і від іншої отримав звичайні щорічні подарунки, якими загоджували кримців, щоб одвернути їх люті наскоки. Що тепер намислив хан?

Ось уже промайнула звістка, що зібрано податок на війну, скрізь збираються війська. Зроблено й великий огляд військовий, з'ясовано, що все до походу готове: зібрано війська до 50 000 і поведе його не сам хан, а один із найвизначніших мурз — бей Ширинського роду. Посовістився чи побоявся хан відверто порушити мир і лишив за собою можливість, як йому почнуть дорікати за лукавство, відповісти: «Що, мовляв, вчиниш із мурзами? Не хочуть мене слухати, — набрали собі війська та й пішли»...

З-за Дніпра, з лівого боку на правий полетіли птаці; сполохані звірі біжать на північний захід: чує Правобережна Україна, а за нею й уся Польща, що суне сюди чорна хмара. Якраз перед Різдвяними святами.

Жевріє ще надія, що, може, Бог не попустить і настане відлига, а після неї — великий мороз і ожеледь і не підкованим татарським коням буде важко бігти, або сніг випаде великий і перепинить ворога. Та ні, як навмисне, щастить татарам: тиха година з легким морозцем, чудові перевози через річки, невеликий сніг. Видимо, не позбутися на цей раз Правобережжю лиха.

Над однією із заток Бугу, на високому горбі, височить замок. Не той дивний німецький замок, що, як орлине гніздо, звив собі який-небудь барон, нагромадивши на непідступній скелі такі ж непідступні кам'яні мури, ні, це дерев'яний високий паркан з кількома вежами та рів довкола, а поза стінами дерев'яні ж будинки, костьол, панський палац, — от і увесь наш замок. Та й за цією немудрою охороною жителі, звичайно, почувують себе безпечніше, бо, щоб добути і такий замок, потрібний час, а в татар весь розрахунок на те, щоб швидше награбувати та втекти додому, поки не опам'яталися люди, не надійшла їм допомога.

Свят-вечір. Тихо в замку, тихо в передмісті, що примостилося навкруги горба й на його схилі; в чепурненьких міщанських і козацьких хатках, у вбогих селянських халупах — скрізь готуються до свят, чепурять і микють, білять, смажать, варять...

А чоловіки зійшлися на майдані, де літній козак смалить здорового кабана на свята; тут же сила-силенна дітвори, яку матері повиганяли з хат, щоб не плуталися полід ногами. Балачки, жарти, сміх

чутно в морозному ранковому повітрі, всіх, мабуть, звеселяє думка про давно очікуване веселе свято. Гомонять про те, що багато гостей зібралось нині до замку на свята, що добре заходжується почастувати їх князь, — збирається на велике полювання, готує балу, викочують із льохів барила старого меду, а вже в пекарні що робиться!.. Вихваляли молодого князя й за те, що відпустив він на свята селян і міщан, зігналих поправляти замкові стіни; проте не всі його хвалили за це. Діди хитали головами й жаліли, що старий князь, кинувши замок у такий час, поїхав у якихось важливих справах до Варшави, а то нізачо не розпустив би він людей у таку тривожну годину, не скінчивши таку справу... «Ой, гляди, не дурно йдуть чутки про татар... Треба обережності: знаємо ми оцих лихих гостей». Ще б

І. Іжакевич. У засаді.

же не знати! Не один із цих дідів побував в татарських лабетах, так чи їм же не знати, як треба берегтися лихих ворогів, що налетять, як сарана, спустошать усе й полетять — згадуй тоді, як звали!

Розмовляли собі, розмовляли і не помітили, як шляхом, що йшов передмістям до головної брами замку, майнув вершник. Чи козак це, чи селянин, чи хто інший, хіба розбереш? Кінь ледь на ногах тримається, а вершник його поганяє, що є сили. «Тут щось то не так», — промайнуло в усіх. До вершника підбіг міщанин, щось запитав і, почувши відповідь, кинувся бігти, розмахуючи руками і волаючи, наче божевільний: «Негаразд, негаразд!» Увесь люд враз розбігся з майдану. А що негаразд, нічого й запитувати, кожен сам знає; тільки запитують: «Де? Чи близько?». Усі повибігали з хат, метушаться, хапають, що трапиться до рук, і біжать до замку. Прощай печене й варене, ковбаси й сало, все, що наготували розговлятися! Тепер не до того, дай, Боже, встигнути перетягти до замку найцінніше, а то пропаде ні за що. А деякі господарі сами побили усі горшки, порозпорювали перини, подушки, все порозкидали, порозсипали по хаті з надією, що, заскочивши в хату, татари побачать таке безладдя і подумают, що інші татари вже встигли тут усе сплюндрувати, й підуть собі далі. Дивишся — і вціліє щось у господарстві. І у давні часи люди були не без хитрощів...

Багато люду зібралось тепер за замковими стінами! Проте далеко не всі: із близьких сіл і слобід поспішають до замку ті, хто встиг утекти від татар, їдуть кіньми, волами, везуть дітей у санках, женуть овець, корів, везуть хліб, щоб і після наскоку татар не загинути від голоду... Метушня, шарварок такий, що страх. А з-за одного горба вже суне дим і грізною хмарою розстилається по ясному, синьому небу, мабуть, підпалили невіри село недалеко... От-от з'являться...

Он уже й з'явилися, як сповіщають вартові на вежах, от уже добре видно їх, наче страшну дощову хмару. Хуткіше до стін, до зброї, до гармат! Гармати хоча й немудрі, незграбні, грубі і стріляють кам'яними кулями, а все-таки велика поміч проти татар, котрі бояться їх дуже й, мабуть, не підійдуть близько. Проте хоча і здалеку, але страшно дивитися на орду: скільки їх, скільки їх, Господи! Метушаться, наче комахи... А це ж гільки невелика частина війська татарського, один загін... Татари від кордону йдуть углиб краю усім військом, проте тоді нічого не чіпають, лише поспішають, скільки змога, зайти найдалі; а вже

як зайдуть далеко, тоді й починають ділитися на грабунок, по черзі,— ніколи все військо не розійдеться враз, а то його могли б побити по частках.

Та чи ж так багато людей у татарському загоні, як увижається із замку? Зовсім ні. Річ у тому, що в кожного татарина є про запас кінь, який біжить збоку й на якого він пересідає, коли побачить, що кінь під ним стомився,— от воно й здається здалеку, що людей далеко більше, ніж є насправді. І звиклих до боїв людей обіймає жах, як побачать вони татарське військо, яке всією страшною силою біжить по степу, затоплюючи його навкруги своїми незграбними, проте надзвичайно витривалими конячками з такими густими хвостами і гривами, що вони трохи-трохи не торкаються землі своїми хижими, гидкими вершниками, кремезними, чорнявими, з великими головами, волохатими, обірваними. Але такий непривабливий вигляд мають лише кочові ногайські татари; у декого не тільки одержі путящої, навіть і зброї немає ніякої; хіба що стирчить кінська кістка.

Що ж робнґся у замку? А нічого поки що,— метушня, галас. Хто щасливіший,— встигли примоститися в панській пекарні, в церковному притворі, у якійсь коморі; решта ж розташувалася, хто як міг, на дворі. Ревіння скотини, плач дітей, гомін і схлипування жінок наповнюють повітря. Чоловіки — здебільшого біля стін вежі, де порядкують молодий пан-князь та його гості-шляхтичі. А проте ніхто не думав серйозно про напад татар: зрідка вони наважувалися штурмувати замки. А подумати цього разу і слід було б, враховуючи несправні стіни, що прогнили й пообвалювались: не дай, Боже, довідаються про це татари? Здалеку не видно, а близько підійти вони бояться; от хіба серед своїх знайдеться який Іуда і зрадить. Ось татари погарцювали, погарцювали оддалеку й уже починають зникати за горбами; мабуть, їдуть грабувати й нищити там, де захисту немає й легше брати; не як за замковими стінами, з-під паш гармат.

Запала велика, весела українська ніч під Різдво. А як її доведеться стріти там, за стінами замку! Не дай, Боже, нікому із православних отак її зустрічати. От і зірка зійшла, свята різдвяна зірка,— а тут ні узвару нема, ні куті, хвала Богові, якщо в кого знайшовся шматок хліба. Замість різдвяних колядок — галас дітей, що померзли на холоді, незважаючи на те, що ніч була темна й тепла і що матері закривали їх своїми кожушками, свитами, чим хто міг. Розіклали багаття, щоб погрітися й для безпечності, щоб ворог не захопив несподівано. Шляхтичі ходили поміж людом, умовляли не спати, стерегти ворога, Скрізь вчувався галас і розмова, як удень. Парубки й дівчата, зійшовшись у гурт, заспівали колядку, хоч і не було звідки сьогодні чекати ковбас та паляниць.

Пізня ніч. Вогнища або догоріли зовсім, або догорають, кидаючи останній тремтячий відблиск на людей, що міцно сплять, загорнувшись у кожухи. Шляхтичі поховались у палаці, мабуть, теж сплять, намерзшись... Дрімають вартові біля воріт, на вежах.

А лихо вже близько, чатує під самісінькими стінами замку. Тихо іржать коні, скрипить сніг, бряжчить зброя. А в замку ще ніякої тривоги. Як це змогли так тихо й непомітно підкрастися ворожі татари! І вже через стіну, в тому місці, де вона обвалилася, посипалися чорні постаті... А тривоги все ще нема... І раптом серед нічної тиші розлягся страшний зойк. Його підхопили, і він враз наче сповнив собою замок. Усі схопилися з невимовним жахом. Всякий почував неминучу загибель, та ніхто спросоння не міг зрозуміти, звідки вона йде: всі метушилися, штовхаючи й давлячи один одного, не знаючи, де небезпека, а де порятунок. Свисять татарські аркани, пішов у діло ремінь, а де зустрічається відсіч,— і ножі; стогін, голосіння, благання про поміч сповнюють повітря... Хутко роблять свою справу татари у відблиску вогнищ, що подекуди догоряли.

Найбільше татари метушаться біля панського палацу, бо там най-

цінніша для них здобич, з-за якої, головним чином, вони й напали на замок. І справді, якщо захопиш у полон звичайного селянина або міщанина, то продаси його, як вола, по ціні робочої скотини,— ось тобі й уся користь. А шляхтича захопиш, та ще коли він син родовитого й багатого батька, вже інша справа: приїдуть до Криму його викупати, загни, яку хочеш, ціну,— однак заплатять. Або шляхтянка трапиться — поміж них такі бувають красуні, що не треба й викупу: вези просто на Царгородський базар і вже тут візьмеш грошей чимало.

Зійшло на небі різдвяне сонце й освітило невеселу картину. Палає замок і в середині, і знадвору, і зі стін. Незабаром від нього залишаться лише купи попелу. По великому шляху від замку вже їхали татари; перевантажені здобиччю: гнали силу скоту, нещасних полонених, про яких клопоталися найпильніше, бо це в них найвигідніша здобич. Полонених пов'язали до однієї великої тички. Та не всім полоненим випала однакова доля: шляхтянок посадили на віз, щоб не стомлювалися, не померзли їхні тендітні ніжки, обуті в гаптовані сап'янові черевички, та і шляхтичі, хоча й пов'язані, теж посаджені на коней. Знають татари, що, як повернуться їхні батьки з Варшави та почують лиху новину, зараз же розчинять свої ковані скрині з грішми й коштовними речами, коли вони вціліли, а як ні,— закладуть родові маетки, замки, ліси і поспішать до Криму з великим викупом. Знають це й самі шляхтичі: і не такою лихою ввижається їм власна доля, бо не зрівняти її із долею бідолашних простолюдинів. Нема на кого їм сподіватися, хіба що на свої швидкі ноги, які в щасливу хвилину зможуть винести їх на свою святу землю із неволі.

А татари квапляться, поспішають приєднатися до головного війська, проте не минають нагоди поживитися здобиччю по селах, хоча на цей раз їм не скрізь щастить. У деяких місцях уже почули про татар і виставили вартових, які, побачивши степовиків, запалюють вогонь або подають знак із високої могили. Це дає змогу людям заховатися, хто куди встигне. Розшукувати їх ніколи: тільки й того, що корову чи вівцю захоплять, та з пересердя село підпалять.

Головне татарське військо стало табором у широкій долині. Воно вже готове рушити додому, дочікує тільки два останні загони зі здобиччю. Весело лаштуються татари в дорогу, вже й послали гонців до Криму сповістити рідних, що похід був дуже вдалим. Хто боргів наробив, у похід лаштуючись,— матиме чим повернути їх, хто багатим купцем споряджений у похід,— від того буде й купцеві чимала частка здобичі, й собі доволі лишиться; а хто на свої кошти вибрався,— тому вже повне привілля. Майже нікого немає без здобичі; на декого по десять полонених припадало; кому ж не пощастило на людей, той здобув собі худоби, а проте товару так багато, що кожному припаде коней по двоє, та ще корівчини, та воли, та вівці... Тільки б по дорозі додому не одбили чого козаки; від них важко встерегтися самим, а ще більше встерегти здобич.

Рушили татари додому, а що лишилося позаду? Страшно й глянути. Там, де ще недавно кипіло життя, раділи й сумували люди,— гола, мертва пустеля: літають круки, никають голодні собаки й дикі звірі, де-не-де тиняється який-небудь бідолаха, що вцілів від погрому, відшукуючи й не знаходячи, не пізнаючи навіть місця, де була його слобода, його хата. Стоять не зайнятими лише міцні королівські і панські замки та випадково уцілілі хутірець, село чи слобода, що не впали в око розбійникам.

*(Із збірника «На Україні»,
Катеринослав, 1919 р.)*

М. Антончик, В. Шаталин «Коли́вщина».

ЛИСТОПАД

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

- 4 — 825 років тому помер київський князь Мстислав Ізяславич. Рік народження невідомий.
- ДЕНЬ ПРИКОРДОННИКА.
- ДЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ.
- 7 — 140 років від дня народження українського історика, археолога, етнографа, фольклориста та письменника Дмитра Яворницького (Еварницький). Помер 5 серпня 1940 р.
- 8 — 150 років тому помер український художник, ілюстратор «Кобзаря» Василь Штернберг. Народився 12 лютого 1818 р.
- 120 років від дня народження російського історика Євгена Тарле. Помер 5 січня 1955 р.
- 10 — 125 років від дня народження російського історика античного світу і Північного Причорномор'я Михайла Ростовцева. Помер 20 жовтня 1952 р.
- 12 — 220 років від дня народження історика та видавця журналу «Вестник Европы» Михайла Каченовського. Помер 3 березня 1842 р.
- 13 — 125 років від дня народження вченого-юриста, політичного діяча Станіслава Дністрянського. Помер 5 травня 1935 р.
- 17 — 170 років тому помер польський фольклорист, археолог та етнограф Зоріан Доленга-Ходаковський (Адам Чарноцький). Народився 4 квітня 1784 р. Записав понад 1400 українських народних пісень.
- МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ СТУДЕНТІВ.
- 19 — 290 років від дня народження церковного і освітнього діяча, письменника Якима Горленка (митрополита Іосифа). Помер 21 грудня 1754 р.
- ДЕНЬ ПРАЦІВНИКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.
- 20 — 320 років тому помер український письменник і церковний діяч Єпіфаній Славинецький. Рік народження невідомий.
- 24 — 190 років від дня народження українського письменника Олексія Стороженка. Помер 1874 р.
- 25 — 200 років тому було засновано місто Луганськ.
- 28 — 115 років від дня народження українського літературознавця, автора праць з історії української літератури та книговидавничої справи Сергія Маслова. Помер 11 січня 1957 р.
- 110 років від дня народження українського історика, археографа та архівіста Віктора Барвінського. Помер 1940 р.
- 105 років від дня народження української письменниці, авторки ряду історичних романів Зінаїди Тулуб. Померла 26 вересня 1964 р.
- У 1995 році виповнюється:
- 1050 років від часу, коли відбулося повстання дравлян проти київського князя Ігоря.
- 375 років від дня народження, письменника, церковного і освітнього діяча Лазара Барановича. Помер 13 вересня 1693 р.
- 395 років від дня народження французького військового інженера Гійома-Левассер де Боплана, автора книги про Україну «Опис України, або областей королівства Польського, розташованих між кордоном Московії та Трансільванії» (1650) та карти України. Помер 6 грудня 1673 р.
- 200 років від дня народження українського історика, етнографа та письменника Миколи Арандаренка. Помер 1867 р.

ЗАПОРОЗЬКИЙ ХАРАКТЕР

У великому науковому і творчому доробку Д. І. Яворницького найвагоміше місце займає тема, пов'язана з історією Запорозького козацтва.

Особливу роль у його творчій долі відіграло знайомство з видатним українським істориком та археографом Миколою Івановичем Костомаровим, автором праць і укладачем джерельних видань з історії козацтва. Він дав молодому історикові дуже цінну і важливу пораду: перед тим, як писати історію козацтва, обійти весь запорозький край, вивчати матеріальну та духовну культуру, думи і пісні, «які збереглись в головах старих людей, а найпаче у сліпих бандуристів та кобзарів».

Ці рекомендації вченого Яворницький сприйняв з усією серйозністю. Фактично не було ні однієї місцевості, де проживали колись запорожці і де б не побував «запорозький характерник». (Так Яворницького з любов'ю назвав визначний поет Максим Рильський.) Дмитро Іванович став основоположником і засновником принципово нового наукового напрямку в українському джерелознавстві (і, мабуть, не тільки у ньому) — комплексного методу. Він проводив дослідження на основі залучення усієї сукупності джерел різних типів — письмових, речових, мовних (лінгвістичних), етнографічних, пам'яток фольклору, — а також (і це мало унікальне значення) використовував записи бесід з нащадками запорожців, звичайно, на той час вже дуже літніми людьми. Їх розповіді — найцінніша інформація, бо дозволили довідатися про особливості побуту і звичаїв запорожців, про що мовчали письмові джерела.

Подорожі, наукові розвідки... Вони не обмежувалися Катеринославщиною: Яворницький проводив дослідження на Кубані, здійснив подорож на Соловки, щоб мати більш чітке уявлення про місце заслання останнього кошового Нової Січі Петра Калнишевського, обстежував дерев'яні козацькі церкви, місця поховання запорожців, привертав ува-

гу громадськості до них, зокрема до могили славнозвісного кошового Івана Сірка.

Яворницький створив цикл надзвичайно цінних та характерних своєю солідною джерельною базою праць з історії запорозького козацтва: «Запорож'є в остатках старини и преданиях народа» у двох томах (СПб., 1888), «Вольности запорожских козаков» (1890, 1898), «По следам запорожцев» (1895). Особливо цінною є монументальна тритомна «История запорожских козаков» (1892—1897). Серед інших праць, присвячених козацтву, великої уваги заслуговують фундаментальні дослідження про окремих діячів козацтва — «Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний» (1913), «Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожского низовых козаков» (1894). Безперечно, що за минулі роки знайдені нові джерела, вийшла певна література з цих питань, і все ж твори Дмитра Івановича залишаються визначним історіографічним явищем і не втратили свого наукового значення й понині.

ПОСОЛ У ВІДНІ

Ім'я українського вченого-юриста, громадського діяча Станіслава Севериновича Дністряньського відоме у європейській науці. Проте в колишньому Радянському Союзі це ім'я замовчувалось і лише зараз стало можливим познайомитися із біографією та науковою спадщиною С. Дністряньського, ще на початку століття залученого Михайлом Грушевським до роботи в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка. Молодий перспективний науковець очолив правничу комісію і став головним редактором друкованого органу історико-філософської секції НТШ «Часопись правнича і економічна». За його редакцією вийшло десять чисел журналу. С. Дністряньський, власне, відстоював думку про окремішність українського права, боровся за культурний розвій української нації у межах тогочасної Австро-Угорської імперії. Особливо активну громадську діяльність розгортає С. Дністряньський, виборовши у 1907, р. мандат посла (депутата) найвищого австрійського законодавчого органу — Державної Ради у Відні.

На початку 1909 р. австрійський парламент поставив на обговорення пропозицію про заснування у Віденському університеті юридичного факультету з італійською мовою навчання. Скориставшись нагодою, С. Дністрянський разом з депутатом парламенту О. Колессою порушили питання про створення у Львові українського університету, зважаючи на те, що українці є найчисельнішою національністю в Австрії, але не мають жодного свого університету. Вимоги посла підтримала могутніми демонстраціями студентська молодь Львова.

С. Дністрянський був послом до парламенту аж до розпаду Австро-Угорщини 1918 р., тобто понад десять років. Завдяки його клопотанням австрійський уряд 1914 р. таки дозволив відкрити у Львові Український університет. Однак це рішення викликало обурення в Петербурзі. Царський уряд через свого посла у Відні заявив, що у випадку відкриття Українського університету у Львові Росія оголосить війну Австрії.

Політичну і громадську діяльність С. Дністрянський поєднував з науковою. Його монографія «Національна статистика» була значним внеском у вивчення тогочасного економічного, культурного та демографічного потенціалів регіону. Наприкінці 1920 р. С. Дністрянський взяв участь у підготовці проекту Конституції Західно-Української Народної Республіки. В 1921—1922 рр. саме він очолив Український вільний університет у Празі; одна за одною з'являються друком монографії С. Дністрянського: «Загальна наука права і політики», «Основи модерного приватного права» та ін. Вченого було обрано академіком Всеукраїнської Академії наук.

ЗАДУНАЙСЬКА СІЧ

Задунайська Січ заснована найнепокірнішими запорозькими козаками, які зуміли вислизнути з Січі, заблокованої російськими військами, що прийшли влітку 1775 р. руйнувати козацьку твердиню. Царський командуючий генерал Текелі залишив неприкритою багнисту місцевість, що примикала з боку Дніпра до внутрішньої січової фортеці — Коша. Цим і скористалися запорожці. Вночі, навантаживши чайки боеприпасами, хлібом, зброєю, майном, клейнодами, спустилися чайками вниз по Дніпру і Чорним морем дістались Дунаю. До них приєдналися запорожці, які пробралися через царські форпости і втікали на Очаківський степ та за Дунай, що були тоді володіннями Туреччини.

Запорожці-емігранти, яких зібралось майже 10 тисяч чоловік, деякий час мандрували в пошуках місця для господарювання. Найкращі ґрунти в гирлі Дунаю, в Добруджі, зайняли донські козаки-розкольникі, які втекли з Росії ще за Петра I, після придушення повстання Булавина. Їх називали некрасовцями за ім'ям отамана Некрасова, який вивів їх із Дону до Туреччини. Між некрасовцями і запорожцями відразу почалися непорозуміння, що переходили у збройні сутички. Одного разу некрасовці спалили Задунайську Січ. Через конфлікти з некрасовцями за землі запорожці кілька разів міняли місцезостановлення Січі. Запорожські козаки впродовж 1775—1777 рр. влаштовували тимчасові Січі, по річках Тілігулу та Березані, на місці сучасного села Вилкове (Липованське), на «Пересипі», що стало передмістям майбутньої Одеси. Однак тут вони довго не затримувалися. Як свідчать архівні документи, 1777 року багато запорожців осіли біля Очакова. Під час таких переходів на обжитих місцях щоразу залишалась якась частина козаків.

1777 р. запорожці були прийняті в турецьке підданство, а 30 серпня 1778 року при дворі очаківського паші вони присягнули на вірність

турецькому султанові. Запорожцям віддали гирло Дунаю, тобто його широку дельту з численними островами.

Приймаючи підданство Туреччини, запорожці зберігали вірність рідному краю. Як реальний факт передавався з покоління в покоління переказ про те, що козаки вивезли із Запорожжя трохи землі. Коли султан Абдул-Гамід I звелів запорожцям присягти йому на вірність, вони висипали в чоботи цю землю і поклялися: «На чий землі стоїмо, тій і служити будемо».

Після укладання в 1779 р. Айналі-Новакської конвенції Оттоманська Порта (Туреччина) починає переселяти запорожців за Дунай. Але й там тривалий час їм не вдавалося влаштувати постійну Січ. Певний час Січ перебувала в поселенні Старі Сеймени (урочище на Дунаї недалеко від Гірсово), Гедерлізію (або Едрелесі — за назвою рукава Дунаю), аж поки запорожці не осіли (приблизно в 1812—1813 рр.) у Великих Дунаївцях — у гирлі Дунаю, де й було засновано традиційну Січ. Цьому передувала чергова сутичка з некрасовцями. Запорожці взяли штурмом Дунаєвець і вигнали їх. Турецький уряд переселив некрасовців на острів Майнос у Мармуровому морі, а частину розселив у Малій Азії.

Ще 1785 р. від задунайців відокремилася вісім тисяч чоловік і на залик австрійського уряду перебрався у володіння Австрії, поселившись у Банаті — між містом Зентою на Тисі і Панчовою на Дунаї. Вони прийняли австрійське підданство, набули право вільного володіння землею і виборного устрою, отримали платню від австрійського уряду, а кошовий отаман прирівнювався до полковника австрійської армії.

Але запорожці довго не витримали дріб'язкового контролю і причіпок австрійських властей — повернулися в Добруджу і знову об'єдналися із задунайцями.

Задунайська Січ у Великих Дунаївцях будовою, кількістю та назвами куренів ніби повторювала останню Запорозьку Січ — Підпільненську. Оточена неглибоким ровом і валом, усередині укріплень вона мала церкву (Покрови Божої Матері) і 38 куренів, у яких мешкали нежонаті козаки. В передмісті і на слободах жили сімейні запорожці та переселенці з України.

Запорожці дістали право внутрішньої автономії за старими звичаями. Діяло традиційне козацьке самоврядування. Найвищою владою була загальновійськова Рада, в якій брали участь усі козаки. На чолі Задунайської Січі стояв кошовий отаман. Він, як і вся правляча старшина, був виборним. Вибирали й курінних отаманів, що контролювали відбування козаками служби, прийняття до козацтва тощо. Турки не втручалися в козацьке самоврядування. Султан надав кошовому отаману права, однакові з правами володарів Молдавії, а кожен козак одержував харчі і платню 170 карбованців на рік — на той час чималі гроші. Кількісно задунайське козацтво сягало 40 тисяч чоловік.

Окрім традиційних господарських занять — хліборобство, скотарство, рибальство, ремесла, мисливство, задунайці освоїли ще й виноградарство.

Задунайські козаки відбували службу на кордонах султанської Туреччини. Вони мали брати участь у походах і каральних експедиціях турецьких військ для придушення національно-визвольних повстань уярмлених Османською імперією народів Балканського півострова. Це викликало протести задунайців.

На Задунайській Січі не було кріпацтва, вона приваблювала всіх, хто не хотів миритися з новими порядками на Запорожжі, сюди втікали і закріпачені селяни з України. Посланці Задунайської Січі приїздили в Україну й вербували молодих хлопців, збираючи іноді великі групи втікачів. Царські власті намагалися заарештувати таких посланців, їх карали батогами і засиляли до Сибіру.

Постійна еміграція до Задунайської Січі непокоїла російський уряд. Починаючи з 1779 р. неодноразово видавалися царські маніфести із закликом до задунайців і усіх втікачів, щоб поверталися до рідного

краю, обіцяючи їм повну амністію. Російські агенти від імені царського уряду намагалися підмовляти запорожців до повернення, обіцяючи їм усілякі блага.

1827 р., напередодні нової російсько-турецької війни, царський уряд посилив агітацію серед запорожців, щоб прихилити їх на свій бік. Кошовий отаман Йосип Гладкий легко піддався цим умовлянням. Коли 1828 р. почалася війна і на Дунаї з'явилася російська армія з царем Миколою I, Гладкий пробував агітувати козаків перейти на бік Росії, але особливого успіху не мав. Більшість задунайців не вірила царським обіцянкам, боялася закріпачення, а в Туреччині вони мали власні господарства.

На вимогу султана, запорожці повинні були приєднатися до турецької армії, яка зосереджувалася біля Силістрії. Йосип Гладкий привів туди дві тисячі козаків із числа тих, які не захотіли переходити на бік російської армії, пообіцявши візиту, що повернеться на Січ і мобілізує ще козацькі загони й приведе їх до Силістрії. А насправді півтори тисячі козаків та інших мешканців Задунайської Січі за намовою Йосипа Гладкого, який провадив таємні переговори з російським командуванням і вирішив прийняти російське підданство, втекли з Великих Дунаївців. Козаки кинули своє майно, розібрали похідну церкву, склали її та інші речі в човни і дісталися до Ізмаїла (тепер Одеської області). Тут вони віддали грамоти та клейноди, даровані Задунайській Січі султаном, і приєдналися до російського війська.

Російська армія шукала місця для переправи через Дунай. Гладкий, який знав місцевість, вказав пункт, де армія могла спокійно, непомічена турками, перейти на другий бік Дунаю, і особисто керував переправою. Микола I щедро нагородив Гладкого, давши йому звання полковника.

Дослідники вважають, що головною причиною переходу цих козаків на бік Російської імперії було те, що в деяких із них залишилися в Україні сім'ї. Так, дружина і четверо дітей Йосипа Гладкого жили в Золотоніському повіті.

Втеча півторатисячного загону задунайців мала жакливі наслідки для всього українського населення в гирлі Дунаю. Задунайську Січ було зруйновано, спалено, задунайське військо ліквідовано. Усіх, кого турецькі війська захопили в Січі, вирізали. Почався погром українського населення Добруджі, яке жило там під захистом Задунайської Січі. Турки жорстоко розправилися з селянами; кого не вирізали, відправили на каторжні роботи. Після закінчення війни українці, що врятувалися від погрому, як і козаки, були випущені з тюрми, залишилися в Добруджі й могли займатися тільки рибальством. Їхні нащадки досі живуть у Добруджі.

●
Микола Костомаров

ЄПІФАНІЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ

Вихованець Києво-Могилянської колегії Єпіфаній довершив свою освіту за кордоном, а потім був викладачем у тій же Київській колегії, де навчався сам. Єпіфаній володів великою на свій час ученістю: чудово знав грецьку й латинську мови, був обізнаний з єврейською, вивчив писання св. отців і всю духовну грецьку й латинську літератури, знав добре історію та церковну археологію. Він мав характер лагідний, зосереджений, надавав перевагу самотницькому життю кабінетного вче-

ного перед всілякими домаганнями почесей; не визнавав ніяких життєвських чвар, усім серцем віддавався науці, але це не заважало йому застосовувати свої знання до нагальних потреб часу. Славинецький належав до тих учених, які, живучи кабінетними саїтниками, працюють, проте, не безплідно для сучасних потреб свого суспільства. Славинецький умів уживатися з усіма, нікого не дратував заявами про розумову вищість.

Життя Єпіфанія, як взагалі життя вченого-трудівника, минало одноманітно. Але він сповна виразився у власних наукових працях.

Найголовнішою думкою, яка хвилювала Славинецького все життя, була мрія про повний науковий переклад Біблії. На жаль, цей задум не здійснився. Замість нового перекладу в 1663 р. вийшла друком Біблія з Острозького видання з деякими значними уточненнями... У 1674 р. собор, який відбувся за участю царя Олексія Михайловича, доручив Єпіфанію Славинецькому зробити під наглядом Павла Сарського, який виконував обов'язки патріарха, новий переклад Біблії. Під рукою Єпіфаній мав дві друковані грецькі Біблії та багато як грецьких, так і слов'янських рукописів. Проте він устиг перекласти лише Новий заповіт і П'ятикнижжя...

БІЛЯ ВИТОКІВ АРХІВОЗНАВСТВА

Дослідження молодого ученого Віктора Барвінського «Селяни в Лівобережній Україні», що вийшло друком 1909 р., викликало жвавий інтерес у науковому світі. Насамперед сучасників вразила велика кількість архівних джерел історичного, юридичного та економічного характеру. Автор скористався актами і грамотами, літописами і мемуарами, приватними листами і пам'ятками усної народної творчості та мистецтва, багатьма матеріалами, які зберігалися в Харківському історичному архіві та рукописному відділі бібліотеки Київського університету, зокрема колекцією документів Олександра Лазаревського. Все це дозволило створити неординарну, оригінальну роботу, в якій, спираючись на джерела, В. Барвінський висвітлив тривалий процес перетворення вільних селян на кріпаків за часів царювання Катерини II.

У наступних працях «Замітки до історії фінансового управління в Гетьманщині», «Замітки до історії мануфактури в Лівобережній Україні», «Історичний нарис Харківської губернії», «Декабристи на Україні» він залишається вірний своєму методу дослідження історичних процесів. Перу В. Барвінського належать історичні нариси про Д. І. Багалія, Д. П. Міллера, інших учених-істориків.

Віктор Барвінський друкує розвідки з історії архівної справи в Україні і поза її межами, виступає співавтором підручника «Архівознавство», пише праці «Короткий нарис історії архівної справи на Україні та діяльність Укрцентрархіву за 1924 рік», «До 50-річчя заснування Харківського центрального історичного архіву. 1880—1930», «До історії архівної справи в Гетьманщині за часів Розумовського», «Архівна справа в Польщі» та ін.

Творча діяльність ученого була перервана 26 серпня 1937 р. арештом.

ЗАСВІТ ВСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ

Слова і музика
приписуються Марусі Чурай

Засвіт встали козаченьки
В похід з полуночі,
Заплакала Марусенька *Двічі*
Свої ясні очі.

«Ой рад би я, матусенько,
Скоріше вернуться,
Та щось мій кінь вороненький *Двічі*
В воротах спіткнувся.

Не плач, не плач, Марусенько,
Не плач, не журися
Та за свого миленького *Двічі*
Богу помолися!

Ой Бог знає, коли вернусь,
В яку годину;
Прийми ж мою Марусеньку, *Двічі*
Як рідну дитину!»

Стоїть місяць над горою,
А сонця немає...
Мати сина в доріженьку *Двічі*
Слізно проважає.

«Ой рада б я Марусеньку
За рідну прийняти,
Та чи буде ж вона мене, *Двічі*
Сину, шанувати?»

«Іди, іди, мій синочку,
Та не забаряйся,
За чотири неділеньки *Двічі*
До дому вертайся!»

«Ой не плачте, не журітесь,
В тугу не вдавайтесь:
Заграв мій кінь вороненький, *Двічі*
Назад сподівайтесь!»

Гетьману
України

ТРАГЕДІЯ ОДНОГО ЗМАГАННЯ

Гетьманом Правобережної України уманський полковник Михайло Ханенко став завдяки допомозі польської шляхти, яка добре пам'ятала, що Ханенко був серед тих, хто не підтримав рішення Богдана Хмельницького про укладення угоди з Москвою. І коли Петро Дорошенко, прагнучи здобути незалежність і від російського, і від польського урядів, підписав договір з Туреччиною та впустив своїх спільників на правий берег, населення підтримало його лютого ворога Михайла Ханенка, котрий, до того ж, надіслав своїх послів ще й до московського царя з проханням від імені запорозького козацтва взяти Правобережну Україну під царську милість. Чому, власне, не раніше і не пізніше Михайло Ханенко зробив цей, теж не вельми популярний серед козаків, політичний крок? Що ним керувало? Навряд чи турбота про свій народ. Виникла реальна можливість заволодіти гетьманською булавою. Скомпроментований зв'язками із Туреччиною, П. Дорошенко втратив підтримку

і народу, і козацької старшини. Московський цар Олексій Михайлович виявив готовність підтримати запорозьких козаків у їхній боротьбі з ворогами. Проте далекоглядним і обережним московським дипломатам не вдалося розгадати задумів гетьмана. Він і гадки не мав слугувати як російському царю, так і польському королю й хитро балансував на тогочасних протиріччях між двома, на той час досить сильними у військовому відношенні, державами. Разом із Петром Суховієм М. Ханенко організував похід проти П. Дорошенка. У вересні 1669 р. уманський, кальницький, паволоцький та корсунський полковники проголошують М. Ханенка новим гетьманом. Однак, у цьому ранзі він пробув недовго. П. Дорошенко, зрозумівши свою фатальну помилку, вступив у переговори з польським урядом. Це змусило Ханенка спішно повернутися на Хортицю, де він обіймав посаду запорозького кошового отамана.

А тим часом політичні інтриги довкола гетьманської булави не вщухають.

10 травня 1670 р. П. Дорошенко відкидає не вигідні для України польські умови. Король вирішує знову вдатися до послуг владолюбивого Михайла Ханенка, який готовий поступитися за гетьманський титул правобережними землями України.

На раді в Умані Михайлу Ханенку від імені польського уряду вручають знаки гетьманства. Через якийсь час в Острозі, поновивши статті Гадяцького договору, він присягнув на вірність королю.

Проте територія, на яку поширювалася його влада, становила досить незначну частину Правобережної України. На решті, удвоє більшій території, господарював П. Дорошенко. Звичайно, в таких умовах новообраний гетьман počував себе незатишно і не завжди безпечно, тому й наполягав, щоб король послав в Україну додаткові війська. Але Польщі вже було не до України. Скориставшись суперечностями між українськими гетьманами, турецький султан вирішив розпочати військові дії проти Речі Посполитої. 1672 р. турецько-татарська армія, до якої приєдналися козаки П. Дорошенка, підійшла до Кам'янця. Виконуючи королівський наказ не допустити з'єднання військ П. Дорошенка з турецькими, Михайло Ханенко черепинив неподалік Ладижина загони свого супротивника. Проте військовий хист Петра Дорошенка забезпечив йому перемогу. М. Ханенко із залишками польського війська ледве врятувався.

Кам'янець потрапив до рук турків, польська армія мусила відступити аж до Львова. Польському королю Михайлу нічого не залишилося,

як укласти ганебну угоду, згідно з якою Польща віддавала Туреччині Поділля, а Брацлавщина і південна Київщина переходили до Петра Дорошенка.

Повертаючись з походу, Петро Дорошенко навмисно зупинився у селі Христинівці, резиденції М. Ханенка, де місцеві жителі визнали його за гетьмана. Та незабаром, незадоволені нахабними діями дорошенківців, вони вчинили бунт і запросили до себе М. Ханенка. Той не забарився і, покликавши на допомогу запорожців та поляків, вирушив до Чигирини. Біля Стеблева дві українські армії знову зустрілися для вирішальної битви. П. Дорошенко розпорядився викопати рів довкола свого табору, а Михайло Ханенко розраховував на численні переваги своїх військ. Трапилося те, на що він не сподівався. Зненацька посунула орда. Ханенківці зазнали великих втрат. Із залишками свого війська М. Ханенко змушений був податися на Запорожжя, де прийняв, напевне, єдине правильне у своєму житті рішення — відмовитися від подальшої боротьби за гетьманську булаву. У березні 1674 р. в Переяславі він передав гетьманські клейноди Івану Самойловичу.

Доживав свій вік Михайло Степанович Ханенко в Козельці, Лохвиці та Києві. Людська пам'ять не зберегла ні року смерті, ні місця поховання цієї досить неординарної постаті в історії України.

●

*До 400-річчя
від дня народження
Богдана Хмельницького*

ЗАГАДКОВА МОНЕТА

Дяк Григорій Кунаков залпнув вікно рядниною, ще раз перевірів засув на дверях — і тільки тоді сів до столу. Хай там що, а в Речі Посполитій нині дивись та озирайся. Хоч Кунаков і посол, та мусить пильнувати, аби не довідалися ляхи, що, крім королівського двору, буває він поінде, за таємним завданням московського царя вивідує про справжнє становище в Польщі, особливо в Гетьманщині, де ось уже другий рік як став на герць з Яном Казимиром Богдан Хмельницький. Сьогодні вчув особливу звістку, яка, напевно, зацікавить государя.

Дяк стромив перо у великий мідний каламар, трохи подумав і вивів: «А в Чигирине де учинил Богдан Хмельницький мынзу и денги делают, а на тех новых денгах на одной стороне ево, Богданово, имя»...

Чи ж гадав Григорій Кунаков, що через двісті п'ятдесят років навкруг цих слів спалахнуть суперечки між істориками, одні з яких йому повірять, а інші назовуть збирачем сумнівних пліток?

Але фразу було написано. Крім царя, ніхто не звертав на неї уваги, аж поки не з'явилася наука про монети — нумізматика. Колекціонери вишукували рідкісні монети, описували їх, укладали каталоги. Дійшла черга й до «грошей Богдана Хмельницького». Отоді й, розвели руками фахівці: вони мали опис, знали рік карбування, та самої монети ніхто не бачив. Злотники Володимира знаходили на українській землі, а цієї монети як не існувало. «Таки не було, — казали одні, — все те вигадка». Інші, навпаки, вважали, що Богдан Хмельницький вже на другий рік Визвольної війни заснував монетний двір.

Особливо жвава полеміка точилася у двадцяті роки, коли вийшла праця М. Слабченка про господарство за часів Хмельницького та статті І. Крип'якевича у часописі «Стара Україна». Вчені наче поділилися на два табори. Дискусія розгорнулася навіть на історичній секції Все-

української Академії наук. Перемогу здобули історики, які заперечували правдивість інформації Григорія Кунакова. Але... Питання так і залишилося відкритим, і пізніше до нього поверталось чимало дослідників. Бо сторони не зможуть перекопати одна одну доти, доки не знайдуть самої монети або дуже вагомих історичних джерел.

І ось нова звістка: в Головному архіві давніх актів у Польщі відшукали лист Станіслава Потоцького до Яна Казимира, в якому той скаржиться на Хмельницького, котрий позбавив короля грошової монополії і карбує свою монету. А незабаром, вивчаючи французькі газети XVII ст., науковці натрапили на повідомлення про те, що в Україні випускають власні гроші. Здавалося б, чого ще треба! Але скептики заперечують. «Хто зна? — кажуть вони. — Не виключено, що ці документи мають одне сумнівне джерело».

Отже, питання про те, чи карбував гроші Богдан Хмельницький, і досі залишається нез'ясованим.

ЖИВА ПОЕЗІЯ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Справжнє прізвище одного з найвидатніших фольклористів та етнографів Європи кінця XVIII і першої чверті XIX ст. Зоріана Доленги-Ходаківського — Адам Чарноцький. Він походив із стародавнього, але збіднілого польського шляхетського роду. Народився у селі Підгайному, неподалік містечка Несвіж (Білорусь). Батько був настільки бідний, що, незважаючи на свою родовитість, не зміг влаштувати його у жодний привілейований навчальний заклад. Хлопець змушений був учитися у случькому повітовому училищі, де зійшовся з своїми ровесниками із найбідніших верств населення. Від них і почув уперше українські народні пісні і безмежно в них закохався.

Треба було неабияк любити народну творчість, щоб, попри кепкування не тільки польських вельмож, але й дрібної шляхти, пішки обійти пів-України — Поділля, Волинь, Полісся, Галичину, Наддніпрянщину — з однією метою — записати якомога більше народних пісень.

Українські пісні, записані Зоріаном Доленгою-Ходаківським, стали естетичним набутком не тільки української, але й світової фольклористики. Частину цих пісень (а записав їх З. Доленга-Ходаківський понад 1400) видрукували у своїх збірниках М. Максимович, В. Залеський та ін. дослідники народної творчості.

Заслуга фольклориста не тільки в тому, що він самовіддано записував пісні, але й одним з перших зрозумів значимість варіантності народних пісень, важливість регіональних деталей того чи іншого твору.

Доля спадщини З. Доленги-Ходаківського склалася не вельми щасливо. Майже півтора століття три його збірки залишались у рукописах. І тільки в 1974 р. більшість із них з'явилися друком у видавництві «Наукова думка» і стали доступними для всіх, хто цікавиться народною пісенністю — безмежним морем краси і довершеності.

АРХІВНА ЛИХОМАНКА

Архівною лихоманкою, яка тривала багато століть, можна назвати вивезення з України унікальних архівних матеріалів, книжок до Росії. Прагнення оволодіти духовними скарбами Києва та інших українських міст ще більше виявлялось у XIV ст., коли Москва почала претендувати на роль політичного і духовного центру. З Володимира до Москви були перевезені всі уцілілі киево-володимирські духовні реліквії, серед яких і рукописні книги.

20 грудня 1720 р. Петро I видав указ київському губернаторові князю Голіцину, щоб «...во всех монастырях, обретающихся в Российском государстве, осмотреть и забрать древние жалованные грамоты и другие курioзные письма оригинальные, также книги исторические, рукописные и печатные...»

Після скасування у 1750 р. Канцелярії міністерського правління малоросійських справ у м. Глухові з неї були вилучені та відправлені до Росії справи таємного діловодства.

Документи архіву Запорозької Січі, знайдені під час розорення Січі генерал-поручиком Текелієм у скрині під престолом січової церкви, опинилися в Московському відділенні загального архіву Головного штабу.

Тисячі пудів архівних матеріалів було вивезено до Москви після судової реформи 1864 р. Туди потрапила й велика кількість документів, ліквідованих у 1866 р. установ із Волинської, Київської, Катеринославської, Подільської, Херсонської та Чернігівської губерній.

Особливо цілеспрямованого характеру набуло вивезення архівних документів з України після створення в 1834 р. у Петербурзі Комісії для видання історичних пам'яток, згодом перейменованої в Археографічну комісію, яка вже на початку своєї діяльності звернула увагу на «провінційні архіви» і стала вимагати від них давні й важливі історичні матеріали для подальшого вивчення та публікації.

Протягом 1837—1840 рр. до Петербурзької археографічної комісії надійшла велика кількість старовинних українських архівів — Київської і Перемишльської міських дум, Кременецького городского магістрату, Олицької ратуші, Володимир-Волинського повітового суду, Полтавської казенної палати. Тільки з Чернігівського губернського правління туди потрапило 930 актів за 1586, 1650—1794 рр., а з Київської казенної палати — 536 актів 1496—1808 рр.

До Петербурзької археографічної комісії надійшли також старовинні книги та рукописи Софійського собору, Михайлівського та Микільського монастирів, Київської духовної академії, семінарії.

Євген Вікторович Тарле — відомий історик, закінчив Київський університет, автор ряду праць з історії України.

ОСТРІВ ЖУРАВЛИХА

Одна з героїчних сторінок в історії українського народу пов'язана з мальовничим островом Журавлиха, що на річці Пляшівці. Згадкою про славне й суворе минуле України на цьому острові є святі для нас козацькі могили й монументальна Юріївська церква, збудована 1912 р.

Під склепінням цієї церкви стоїть простий дерев'яний саркофаг-гробниця. У ньому слочивають зібрані з поля під Берестечком і біля річки останки хоробрих козаків. У цьому пантеоні навіки спочив і легендарний козак, якого народ називав Нечаєм. Залишившись останнім із трьохсот козаків, які боронили острів і загинули, не випускаючи з рук зброї, він хоробро захищав цю закривавлену цяточку української землі. Вже ворожі кулі пробили човен, уже й сам Нечай обливався кров'ю, але здатися на милість ворога рішуче відмовився.

Така нечувана мужність і стійкість Нечая, що протистояв цілій польській армії, вразила короля Яна Казимира, і він пообіцяв йому свободу та золото. Кинувши гордовитий погляд на ворогів, котрі ніби чорна хмара облягали острів, Нечай сказав у відповідь, що такий мотлох, як золото, він ні в що не ставить, а найдорожчими для нього є лицарська мужність і відвага.

Острів Журавлиха, на якому відбувалися ці події, для нас — не тільки пагорбок землі. Козацькі могили — це і своєрідний літопис нашої героїчної історії, покритий невмирущою славою XVII століття, це і достовірна, засвідчена кров'ю біографія тисяч безіменних оборонців України.

ВЕЛЕТ УКРАЇНСЬКОГО БАРОККО

Кожна доба має свого яскравого культурного діяча, який об'єднує в собі усі її прикмети. Такою постаттю епохи українського барокко був Лазар Баранович — церковний діяч і письменник, педагог і дипломат, соратник Богдана Хмельницького і натхненник багатьох рішень гетьмана у сфері духовності.

Лазар Баранович починав свою кар'єру вчителем піітики та риторики Києво-Могилянської академії, якийсь час був ректором цього ушавленого вищого навчального закладу. Зауважений гетьманом Богданом Хмельницьким, він швидко зростав у духовній ієрархії і як архієпископ очолив одну з найбільших тогочасних епархій — Чернігівську.

У заснованій Лазарем Барановичем Новгород-Сіверській друкарні, згодом переведеній до Чернігова, з'явилося із благословення архієпископа понад п'ятдесят книг.

*Церковний діяч
і письменник
Лазар Баранович.*

Він жив у Чернігові й мріяв про те, щоб це місто стало врівень із Києвом у культурному і духовному житті нації. Як церковний ієрарх виявляв великий супротив проти зазіхань московського патріархату на зверхність над українською церквою, відстоював її окремішність.

Церковний гурток українських інтелектуалів, який очолював Лазар Баранович, породив цілу плеяду видатних діячів як української, так і російської культури, саме з цього гуртка вийшли святі Феодосій Углицький та Дмитро Ростовський (Туптало).

Лазар Баранович полишив по собі не тільки ряд богословських праць, а й зробив багато для розвитку української архітектури, філософії та літератури. Його перу належать книги «Меч духовний» (1666), «Труба словес провідних» (1674). У відомій книзі Лазаря Барановича «Аполлонова лютня» (1671) зібрано тисячу віршів, блискучих зразків української барокальної поезії.

Козацька абетка

ЯСИР, ЯСИРНИК (по-турецькому есир) — бранці, взяті в неволю протягом XV—60-х років XVIII ст. турецько-татарськими нападниками в українських, російських і польських землях літні люди, молодь, діти. Частина бранців продавали в рабство на ринках Кафи (Феодосії) і Гезлева (Євпаторії) у східні країни. Певна кількість невільників залишалася в Криму для роботи на галерах, у копальнях та маєтках. Бранців іноді викупували з неволі родичі або на пожертви запорозьких козаків. Відомі неодноразові втечі бранців на батьківщину. Доля бранців оспівана в українських думках та історичних піснях.

ЯСНОВЕЛЬМОЖНИЙ (світліший, сіятельний) — титул українського гетьмана.

ЯНИЧАР — кримсько-татарський воїн, вимуштруваний із дітей-бранців у спеціальних військових таборах і вихований у войовничій ненависті до слов'ян (інаковірних).

ЯНИЧАРКА (янчарка) — гвинтівка, якою користувалися козаки.

Розмаїття

Перша в світі друкована газета — «Ді чао» — вийшла в Китаї у VIII ст. Тут можна було прочитати урядові декрети, укази, постанови, звіти провінційних мандаринів тощо.

«Ді чао» виходила на 10—12 сторінках. Видавалася безперервно протягом 1100 років — аж до початку XIX ст. Протягом цього часу була єдиною газетою в Китаї.

Прообразом сучасних європейських газет були римські «акта сенатус» і «атака діуріа» — покриті гіпсом дерев'яні дощечки з написами чорною фарбою, в яких повідомлялося про міські події та рішення сенату.

Щоденне оприлюднення політичних і громадських подій започаткував Юлій Цезар.

1590 р. в Лейпцігу почав виходити перший у Європі тижневик під назвою «Нові газети».

У 1631 р. побачила світ перша французька газета, яка так і називалася «Ла Газетт».

Першу справжню газету в Росії почав видавати Петро І. Указом від 15 грудня 1702 р. засновано «Ведомости» для «извещения оными о заграничных и внутренних произшествиях».

Перше періодичне видання з'явилося в Україні французькою мовою. Це була «Газет де Леополь», яка виходила 1776 р. у Львові.

Згодом в Україні почали виходити неперіодичні альманахи «Запорожская старина» І. Срезневського (1833—1838), «Киевлянин» М. Максимовича (1840—1841, 1850), «Ластівка» Є. Гребінки (1841), «Русалка Дністрова» (Будапешт, 1837).

Перша українська тижнева газета «Зоря Галицька» виходила, у Львові протягом 1848—1857 рр.

Перший періодичний український журнал «Основа» в 1861 р. почав видавати П. Куліш у Петербурзі.

* * *

«Абеткова війна» 1859 р. розгорнулася внаслідок того, що намісник Галичини граф Голуховський запропонував увести в українську писемність латинський алфавіт. Це сколихнуло галицьких українців, посилило боротьбу за національне відродження.

* * *

Найвизначнішим поліглотом серед українців був Агатангел Кримський. Коли його запитували, скільки мов знає, відповідав: «Мабуть, із шістдесят, а може, більше!» У дитячі роки він досконало вивчив німецьку, французьку та англійську мови, згодом оволодів грецькою, турецькою, італійською, давньоєврейською, санскритом. Він доніс до українського читача безпосередньо з оригінальних текстів східну поезію IX—XV ст.

*Народ скаже,
як зав'яже!*

В листопаді голо в саді.

В листопаді смутно і в заграді.

Листопад — вересню онук, жовтню син, зимі рідний брат.

Листопад зимі ворота відчиняє.

Хто в листопаді не мерзне, тому й коло йордану нічого біда не зробить.

У грудні
виповнюється
400 років
від дня народження
вождя українського народу
гетьмана України
Богдана Хмельницького
(1595—1657)

ГРУДЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

- 1 — Народ України вільним волевиявленням на референдумі підтвердив Акт проголошення незалежності України (1991).
- 2 — 180 років тому помер польський історик та письменник Ян Потоцький, автор ряду праць з минулого України та фантастично-філософського роману «Рукопис, знайдений у Сарагосі». Народився на Вінничині 8 березня 1761 р.
- 4 — Введення в храм Пресвятої Богородиці.
- 5 — 125 років тому помер французький письменник Олександр Дюма (батько). Народився 24 липня 1802 р.
- 6 — **ДЕНЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.**
- 7 — 125 років тому помер український композитор, автор музики національного гімну «Ще не вмерла України» Михайло Вербицький. Народився 1815 р.
- 9 — 70 років від дня народження патріарха Київського і всієї Русі-України Володимира (Василя Романюка).
- 10 — **ДЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ.**
- 12 — 360 років тому у Варшаві було страчено гетьмана нереєстрових запорозьких козаків Івана Сулиму. Рік народження невідомий.
- 95 років тому помер письменник і громадський діяч Олександр Кониський. Народився 18 серпня 1836 р.
- 13 — День святого апостола Андрія Первозваного.
- 155 років від дня народження українського письменника, драматурга та театрального діяча, автора численних творів на історичну тематику Михайла Старицького. Помер 27 квітня 1904 р.
- 105 років тому помер історик та письменник, автор численних романів та наукових розвідок з минулого України Григорій Данилевський. Народився 26 квітня 1829 р.
- 19 — 755 років тому орди хана Батия після тривалої облоги захопили і зруйнували Київ.
- 165 років від дня народження письменника та історика Данила Мордовця (Мордовцева). Помер 23 червня 1905 р.
- День святого Миколая.
- 20 — 120 років тому помер російський історик і письменник Михайло Погодін. Народився 23 листопада 1800 р.
- **ДЕНЬ МІЛІЦІЇ.**
- 25 — 100 років від дня народження українського композитора та хорового диригента Григорія Верьовки. Помер 21 жовтня 1964 року.
- 31 — 90 років тому вийшло перше число україномовної газети «Громадська думка». 3 вересня 1906 р. — щоденна газета «Рада».
- У 1995 році виповнюється:
- 235 років від дня народження українського колекціонера історичних документів Андріана Чепи. Помер бл. 1822 р.
- 300 років від дня народження українського будівничого Степана Ковніра. Помер 1786 р.

3 ПЛЕЯДИ НАЙВИДАТНІШИХ

Досвідчений воїн і дипломат, визначний державний діяч, один із найосвіченіших людей свого часу, Богдан Хмельницький належить до плеяди найвидатніших постатей історії всіх часів і всіх народів. Це вже добре розуміли сучасники гетьмана, вважаючи його національним героєм й порівнюючи з Олександром Македонським.

Визначний політичний діяч і полководець Англії, сучасник Хмельницького Олівер Кромвель у своєму листі так звертався до нього: «Богдан Хмельницький, Божою милістю генералісимум греко-східної церкви, вождь усіх козаків запорозьких, пострах і викорінювач польського дворянства, скоритель фортець, винищувач римського священства, гонитель язичників і антихристів...»

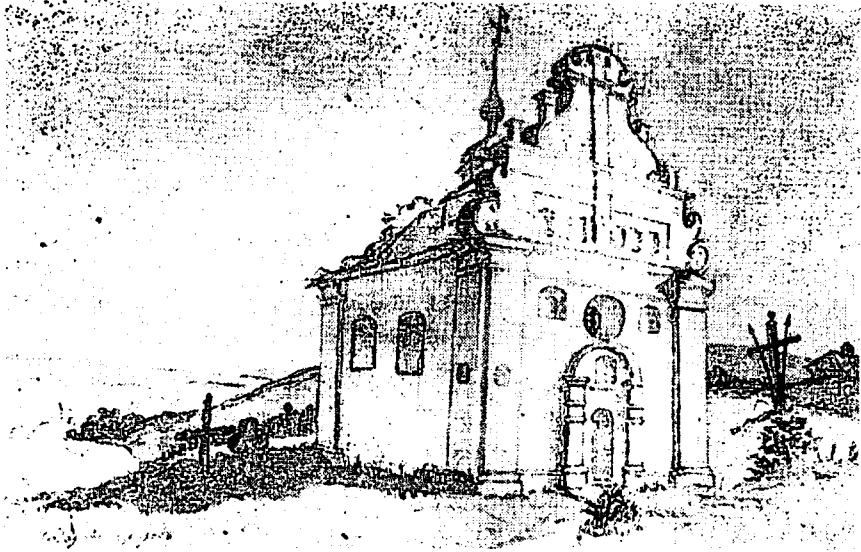
Чигирин. Руїни вежі в Нижньому місті.

В особі Б. Хмельницького український народ дістав такого вождя, який розумів історичні обставини і чітко бачив мету своєї діяльності для блага народу. І саме на народні маси опирався полководець, аби здійснити свій визначний задум — визволити Україну від польсько-шляхетського поневолення та утвердити на світовій арені її державність. Послам європейських королів і царів він, зокрема, говорив, що «народ, ним очолюваний — народ волелюбний, завжди готовий умерти до єдиного за своєю волю». Таким був і сам гетьман.

До того часу, доки на історичну арену не вийшов Богдан Хмельницький, народ України знемагав під владою Речі Посполитої — держави, утвореної у 1569 р. шляхом об'єднання Польського королівства і Великого князівства Литовського. Захоплена пристрастю до наживи, польська шляхта прагнула привласнити чужу землю та закріпачити її людей. Злочини шляхти проти українського народу були страхітливими. Одна з перших книг про Україну — «Історія русів» свідчить, що їй була дана влада робити народу руському, що сама схоче і вигідає... Чинились різні грабінництва..., «перед очима батьків спалювали дітей на жару і варили в казанах, а потім і матерів віддавали на муки і смерть».

Не в силі терпіти такої наруги, народ підіймався на боротьбу проти гнобителів. В Україні постійно вибухали повстання, що переростали в національно-визвольні рухи, які очолювали справжні волелюбні велетні. Такими були Северин Наливайко і Тарас Трясило, Самійло Кішка і Петро Конашевич-Сагайдачний, Максим Кривоніс, Іван Богун та багато інших, у діяннях яких відбивалися не лише відчайдушність і дивовижна хоробрість, а й національний характер самого народу, силу й героїзм якого втілювало козацтво. Саме з ним пов'язувалися найкращі сподівання. Образ козака протягом століть був і є взірцем самовідданого служіння батьківщині.

Народився Богдан (Зіновій) Хмельницький у кінці грудня 1595 р. в Чигирині. Його батько, Михайло Хмельницький, прибув сюди як представник польського магната Івана Даниловича, у якого він пере-

Т. Шевченко. Богданова церква в Суботіві.

бував на службі. Старший Хмельницький служив тут осадчим, тобто засновником нових поселень, згодом — підстаростою і чигиринським сотником. Магнат наділив його пущею на правому березі річки Тясмин, неподалік від Чигирина, де М. Хмельницький заклав свій хутір Суботів.

Можливо, майбутній гетьман почав свою науку вдома, продовживши її в одній із приходських шкіл Києва. Але достеменно відомо, що він 5 років провів у Львові, у латинській школі (її ще називали єзуїтською колегією), де пройшов «усі тодішні класи добірних наук під керівництвом найкращих вчителів...». Він також вивчив там багато мов, знайшов друзів, серед яких, очевидно, був і майбутній київський митрополит, визначний церковний і культурний діяч Петро Могила.

Після закінчення навчання та повернення до Чигирина молодий, освічений, вправний у військовій справі юнак не міг залишатися осторонь тодішніх подій. А вони були історичними. Після придушення в 1596 р. повстання під проводом Севарина Наливайка народні маси та козацькі нетяги не втихомирилися. Продовжувалися покаяння народних мас, відмова від виконання повинностей, втечі на Запорозжя. Не міг не знати юнак і про славу запорожців, що ходили на татар і турків, плавали по Чорному морю, здобуваючи не лише багатство, а й вдячність людей, яких вони визволяли з неволі. Проводирем їхнім був славний Петро Конашевич-Сагайдачний, який відвідував Чигирин, знав і поважав Михайла Хмельницького. Коли у 1618 р. довелося Сагайдачному йти на прохання польського короля Сигизмунда III разом з його сином Владиславом, який прагнув зайняти російський трон, на Москву, то він взяв з собою і Богдана. Є згадки, що показав себе юнак у цьому поході небоязким і вправним воїном. І навіть у скрутну хвилину врятував королевича Владислава. З того часу і запам'ятав королевич козацького сина і приязно ставився до нього аж до своєї смерті.

Після повернення на батьківщину Богдан Хмельницький служив у кінній сотні свого батька і разом з ним у 1620 р. брав участь у битві під Цецорою проти турецьких військ. Героїчною смертю тут поліг Михайло Хмельницький, а його син потрапив у турецький полон.

По поверненню Богдана з неволі (його викупили побратими батька) він стає господарем хутора, одружується з Ганною Сомко, сестрою свого товариша, перяславського козака, майбутнього наказного гетьмана Якимом Сомком.

Однак, очевидно, спокійне життя було не для нього. Він їде на Запорозжя, бере участь, а потім і сам очолює морські походи, які закінчуються перемогами, що підіймає його авторитет.

Коли почалася нова хвиля селянсько-козацьких повстань в Україні, які очолювали Тарас Федорович (Трясило), Павло Бут, Яків Остринин і Дмитро Гуня, а також повстання запорожців у 1635 р. під проводом Івана Сулими, Богдана Хмельницького поставили військовим писарем, а згодом — чигиринським сотником. У цих повстаннях він бере активну участь. Сучасник, польський історик В. Коховський, у своїх «Щорічниках» писав про Хмельницького: «Він був підсобником Тараса, потім ішов слідами бунтівників Остринина і Гуні, був учасником жажливого діла, яке самі призвідці спокутували смертю,— а він уникнув заслуженої кари».

Так виростав і формувався майбутній керівник народної війни, гетьман козацького війська. А поки що доля відкрила перед ним ще одну цікаву сторінку. Очевидно, її можна було б почати з депеші, яку надіслав 21 вересня 1644 р. кардиналові Мазаріні до Парижа французький посол при польському королі граф де Брежі: «Цими днями був у Варшаві один із старшин козацької нації, полковник Хмельницький, про якого я мав честь писати вашій еміненції. Він був у мене, я мав з ним дві розмови. Це людина освічена, розумна, сильна у латинській мові. Що стосується служби козаків у його величності, то, якщо війни з турками не буде, Хмельницький готовий допомогти мені в цій справі». І він не лише допоміг, а й сам, очоливши загін козаків, разом з Іваном Сірком брав участь у війні на боці Франції з Іспанією.

А тим часом чигиринський староста О. Конецпольський заявив свої права на хутір Суботів. І поки не було Б. Хмельницького тероризував його сім'ю, громив його хутір, убив найменшого сина. А найстаршого Тимоша та середнього Юрія, дочок Катерину та Стефаниду залякав погрозами. Дружина від такого горя захворіла й невдовзі померла. Таким чином його особисте горе злилося з горем всенародним. «Так вони ставляться не тільки до мене,— говорив він однодумцям,— так ляхи ставляться до всього народу українського, який вважають бидлом і схизматиками... Чого ми тільки не терпіли! Вольності наші знищені, землі відібрані, більша частина вільних лицарів перетворена у холопів...»

Коли Богдан Хмельницький кинув заклик: «З'єднаймося, браття, повстанемо за віру православну, відновимо волю народу нашого і будемо єдині!» — його одразу хотіла захопити шляхта. Тому з сином Тимофієм і ближніми козаками у грудні 1647 р. він подався на Запорозжя. І саме звідси, із споконвічної козацької праматері, він почав організовувати повстання. Тут 19 квітня 1648 р. його обрано гетьманом. На його заклик з усієї України сходилися сюди невдоволені і гноблені.

Будучи талановитим стратегом і дипломатом, Б. Хмельницький уклав угоду з кримським ханом, який пообіцяв допомогу. Відтоді протягом усієї Визвольної війни татари будуть союзниками українського гетьмана — зрадливими, непевними, які принесуть немало горя, проте все ще такі союзниками, без яких обійтись було неможливо хоча б тому, що вони могли стати союзниками інших і вдарити у спину.

Вже на початку травня 1648 р. повстанське військо під проводом Хмельницького під Жовтими Водами і Корсунем вщент розгромило коронну армію, яку очолювали гетьмани М. Потоцький і М. Калиновський,— головну силу польського війська в Україні.

Це були перші перемоги у Визвольній війні. Вони засвідчили не лише талант Богдана Хмельницького — полководця, але й енергію, з якою він вів підготовку повстання. Уся козацько-селянська Україна сприйняла заклик Хмельницького до повстання, як давно очікуваний і бажаний. Гетьман Потоцький у своєму листі до короля мав рацію,

коли писав, що Хмельницький і його сподвижники були, по суті, «у змові з усіма козацькими полками і з усією Україною». Жовтоводська і Корсунська перемоги Хмельницького стали поштовхом до всенародного повстання, яке охопило всю Україну.

У цих битвах були з ним побратими, з якими він і в майбутньому досягав успіхів,— Максим Кривоніс і Данило Нечай, Іван Богун і Іван Ганжа, Михайло Кричевський, інші його соратники. З ними були виграні і всі подальші битви — під Пилявцями (1648 р.), Зборовом (1649 р.), Батогом (1652 р.), Жванцем (1653 р.).

І, незважаючи на програму через ханську зраду битву під Берестечком (1651 р.), Хмельницький виявив себе справжнім полководцем та знавцем військової справи. Головною рисою його стратегії була рішучість наступальних дій з метою розгрому ворога по частинах у відкритому бою. Хмельницький показав себе новатором і носієм передових ідей у воєнному мистецтві. Його знамениті засідки, демонстративні атаки, удавані відступи та інші тактичні прийоми приводили до поразки не одного польсько-шляхетського полководця.

Як засновник держави, він став і першим організатором адміністративного управління України, немало сил доклав до зміцнення її зовнішньополітичного становища. Очевидно, ніхто як до нього, так і після нього не вмів так майстерно використовувати суперечності на свою користь між Туреччиною, Кримом та Польщею, між Польщею і Трансільванією та іншими країнами.

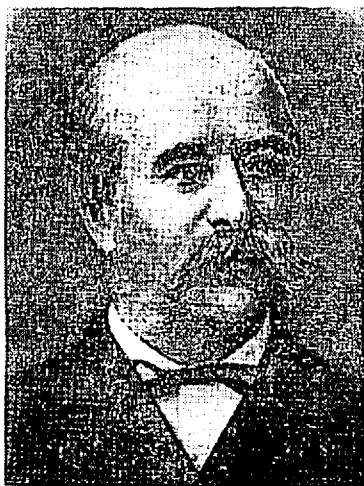
Говорячи про велич діянь Хмельницького, не можна не зупинитися і на такій історичній події, як Переяславська рада 1654 р. Кожне нове покоління українського народу по-різному оцінює цей крок Богдана Хмельницького. Оцінки ці неоднозначні і суперечливі, здебільшого породжені тими державними і політичними реаліями, які склалися у той чи інший період історії нашої країни.

Ще навесні 1656 р. гетьман тяжко захворів, і відтоді хвороба вже не відпускала його. У першій половині 1657 р. вона загострилася і набрала небезпечного характеру. 27 липня гетьман помер у Чигирині.

Велич людини і пам'ять про неї визначаються його справами. Життя і справи Богдана Хмельницького були віддані Україні, боротьбі за її єдність та незалежність, за свій рідний народ, і це забезпечило йому видатне місце не лише у вітчизняній, а й світовій історії.

Михайло Петрович Старицький — український письменник, театральний і культурно-громадський діяч, автор історичних драм «Богдан Хмельницький» (1887), «Маруся Богуславка» (1897), «Оборона Буші» (1899), «Остання ніч» (1899).

Григорій Петрович Данилевський — український та російський письменник, автор численних повістей та оповідань з історії України: «Слобожани» (1853), «Полтавська старовина» (1856), «Останні запорожці» (1878).

МАКСИМ БЕРЕЗОВСЬКИЙ

Козацький син Максим Березовський ще з ранніх літ відзначався музичними здібностями. Навчаючись у Києво-Могилянській академії, почав писати музику. Талановитого юнака запримітив гетьман України Кирило Розумовський і забрав у Петербург, де влаштував до придворної капели. М. Березовський не обмежується виконавською діяльністю, а й бере уроки композиції у відомих італійських композиторів, які працювали тоді в російській столиці. У 1765 р. музичні твори українського юнака вперше прозвучали зі сцени. За розпорядженням самої імператриці його відправляють на навчання до Болонської філармонічної академії — найавторитетнішого в той час музичного закладу Італії. Там Максим Березовський не тільки навчається, а й створює свою першу оперу. Про її художню цінність свідчить той факт, що її було відразу ж поставлено на сцені в місті Ліворно. Композитору з України пророкують велике творче майбутнє. Проте, повернувшись до Росії, Максим Березовський не знаходить належної підтримки тих, хто кілька років тому з таким захопленням слухав його перші твори. Високопоставлені чиновники і придворна аристократія вважають його зарозумілим вискоккою з Малоросії. Він дістає призначення капельмейстером придворної капели з укр. низькою платнею. Талановитий композитор ледь зводить кінці з кінцями. Він не має навіть костюма, в якому міг би виходити на сцену. Незважаючи на тяжке матеріальне становище, Березовський напружено працює, створюючи один за одним духовні концерти «Не отвержи мене», «Вірую», «Отче наш» та інші, які внутрішньо пов'язані з українською народною піснею і традиціями церковного співу. Однак у Петербурзі їх майже не виконують.

Навесні 1777 р. композитор, оточений глухою стіною заздрісників і чиновників від музики, втративши надію на постановку своїх оперних творів і мати бодай якийсь просвіток у житті, стомившись від боротьби за існування, приймає фатальне рішення — піти із життя.

Трагічність долі талановитого композитора підкреслюється ще й таким штрихом — поховали Максима Созонтовича Березовського за казенний кошт, бо у покійного не виявилось ні копійки грошей. Загинув й увесь архів композитора, деякі його твори безнадійно втрачено. Тільки в кінці XIX ст. його музика знову зазвучала, хоча згодом надовго зникла із репертуару, бо ж почалася нищівна боротьба з релігією, а більшість з написаного українським композитором — то блискучі за своєю красою і виразністю духовні концерти...

ВВЕДЕННЯ У ХРАМ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Коли Діві Марії виповнилося три роки, її батьки Іоаким та Анна виконали дану Богові обітницю — привели дочку до Єрусалимського храму, де вона під опікою первосвященника та священників мала здобути освіту й побожне виховання. Богородиця прожила там майже дванадцять років.

Свято входження Марії до храму в народі називають Введення. Воно знаменує початок зимового циклу обрядовості. Є навіть прислів'я: «Введення прийде, свят наведе». Після Введення відзначаються святі дні: Катерини, Андрія, Варвари, Сави, Миколая, Ганни, за якими йдуть Різдво, Новий рік та Водохрещення.

Свято Введення має відголоски давньої дохристиянської української обрядовості. Побутує повір'я, що в цей день відьма сідає на кочергу і їде відбирати молоко у корів. Тому напередодні Введення господині варили суміш дьогтю, полину, сірки з різкими, неприємними запахами і малювали нею коровам на лобі, ребрах, спині та вим'ї хрести, «щоб вберегти від порчі». Хрести ставили також на одвірках та дверях хліва. У цей день худобу обкурювали пахучим зіллям, примовляючи заклинання, щоб ніхто не відібрав «живності».

Дівчата на Введення сходилися до церкви раніше всіх і чекали біля входу священика. Заходили вслід за ним до церкви, пошепки промовляючи: «Як тепер уводиш мене дівкою, то так щоб від сьогодні за рік уводив мене завінчаною».

У різних місцевостях України Введення святкують по-різному, але скрізь спостерігається одна спільна риса — накликати багатство та добробут на увесь майбутній рік. За народним віруванням, якщо першим до хати увійде молодий та багатий чоловік, — весь рік у хаті всі будуть здорові і «вестимуться» гроші. Якщо ж увійде першою стара жінка — «то добра не жди...» Недобрый знак, якщо в цей день хтось прийде до хати позичати.

У народі побутує багато прикмет, пов'язаних із святом Введення: «Скільки на Введення води, стільки на Юрія трави».

АНДРІЙ ПЕРВОЗВАНИЙ

Андрій Первозваний — один із дванадцяти апостолів, брат галілеянина Петра, рибалив на «морі Галілейському» і входив до общини учнів Івана Хрестителя, доки не був одним із перших покликаних Ісусом Христом у ряди апостолів (звідси — Андрій Первозваний). За легендою (апокрифічні «Апостольські діяння»), проповідував християнство балканським та причорноморським народам, зокрема скіфам, і був розп'ятий за наказом римського магістрату у грецькому місті Патрі на хресті.

У «Повісті временних літ» переказується легенда про прихід Андрія Первозваного на київські гори. «...Коли Андрій навчав у Синопі, прийшов у Корсунь, побачив, що з Корсуня близько до Дніпрового гирла... і в'їхав в устя Дніпра і звідси поплив вгору по Дніпру. І сталося, що він затримався на березі у підніжжя гір. І на другий день встав та сказав учням, що були з ним: «Бачите ці гори? На цих горах засіє Божа благодать; тут має постати великий город і многі церкви Бог має здвигнути». І вийшов на ці гори, благословив їх, і хрест поставив, і помолвився Богу».

Ось так розповідає легенда про початок древнього Києва. В 1744—1767 рр. у Києві за проектом Берталомео Растреллі на мальовничих берегах Дніпра збудовано собор св. Андрія Первозваного, який став однією з окрас столиці.

ОЙ ТАМ ПРИ ДОЛИНІ

(вояцька пісня)

Ой там при долині, гарматами зритій,
Лежить не від нині січовик убитий.

Козацькеє тіло від вітру зчорніло,
А личко розцвіле зів'яло, змарніло.

Не заплаче мати та й над головою,
Не посадить м'яти на могилу твою.

Береза не зронить листків на могилу,
І дзвін не задзвонить, не сповісте милу.

Не викує, брате, літ твоїх зозуля,
Закує з гармати ворожая куля.

Один бір заплаче нишком серед ночі,
І ворон закриче, виймаючи очі.

Одні рано-вранці вітри заголосять,
Вовки-сіроманці кістки порозносять.

І кров по долині накриє мурава,
Та слава не згине, стрілецькая слава!

ПАТРІАРХ КИЇВСЬКИЙ ВСІЄЇ РУСИ-УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР

Високопреосвященніший митрополит Володимир (у миру Василь Омелянович Романюк) народився в селі Химчин на Івано-Франківщині в родині селянина. В молоді роки він брав участь у боротьбі за незалежну Українську державу, за що був засуджений на десять років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах.

У 1959 р. закінчив Вищі Богословські курси в Івано-Франківську, продовжив навчання в Московській духовній семінарії, ніс пастирське служіння у рідному краї.

За правозахисну діяльність у 1972 р. майбутнього патріарха знову позбавляють волі на сім років та три роки заслання.

У 1976 р. заявою до нині покійного митрополита Мстислава, майбутнього першого Патріарха Київського і всієї України, отець Василій оголосив себе членом Української Автокефальної Православної Церкви. З 1979 р. став членом Української Гельсінської спілки.

У червні 1987 р. отець Василій виїхав за кордон, де виступав із лекціями перед християнськими громадами США і Великобританії. Повернувшись в Україну у квітні 1990 р., він прийняв чернецтво і був возведений у сан архімандрита з ім'ям Володимир. У храмі святих

апостолів Петра і Павла села Космач був висвячений у сан єпископа з титулом єпископа Ужгородського і Виноградівського. З 1991 р. очолював Місійний відділ Патріархії УАПЦ, виконував обов'язки вікарія Київської єпархії, архієпископа Львівського і Сокальського.

На розширеному засіданні Священного Синоду Української Православної Церкви (Київський патріархат) 14 червня 1993 р. отець Володимир був обраний місцеблюстителем патріаршого престолу із возведенням у сан митрополита.

Волею Всеукраїнського Православного Собору 21 жовтня 1993 р. він обраний Патріархом Київським і всієї Русі-України.

ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Відразу після Переяславської ради царський уряд розпочав наполегливий наступ на українську духовність, вважаючи її ліквідацію запорукою знищення історичної окремішності української нації. Особливо нищівної наруги зазнавала мова, як головний чинник національної означеності.

1720 р. Петро I заборонив книгодрукування українською мовою.

1729 р. Петро III звелів переписати з української мови на російську всі державні постанови і розпорядження.

1763 р. З'явився указ Катерини II про заборону викладання українською мовою у Києво-Могилянській академії.

1769 р. Синод розпорядився вилучити українські букварі з усіх шкіл.

1775 р. Було закрито українські школи при полкових козацьких канцеляріях.

1862 р. Закрито недільні й безплатні українські школи для дорослих.

1863 р. Видано Валуєвський циркуляр про заборону друкування книг українською мовою та українського театру у Східній Україні.

1876 р. Видано Емський указ Олександра II про заборону ввезення українських книг з-за кордону і підтекстування нот українською мовою.

1888 р. Олександр III заборонив вживати українську мову в офіційних установах і давати українські імена під час хрещення.

1895 р. Видано розпорядження про заборону друкувати українські книги для дітей.

1908 р. Указом Сенату національну культурну і просвітню діяльність в Україні визнано шкідливою.

1933 р. У телеграмі Сталіна йдеться про припинення «українізації».

1938 р. Видано постанову РНК і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови у школах національних республік і областей».

1958 р. Стаття 20 Основ Законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту закріплює положення про вільний «вибір мови» навчання, вивчення за бажанням учнів і батьків. Вивчення російської залишається обов'язковим.

1970 р. Видано наказ про захист дисертацій тільки російською мовою з неодмінним затвердженням у Москві.

1983 р. Постанова ЦК КПРС про посилене вивчення російської мови, поділ класів в українських школах на 2 групи та підвищення зарплати вчителям російської мови.

1989 р. Постанова Пленуму ЦК КПРС про «законодавче закріплення російської мови як загальнодержавної».

1990 р. Верховна Рада СРСР прийняла «Закон про мови народів СРСР», де російській мові надається статус офіційної.

ТВОРЕЦЬ АРХІТЕКТУРНОГО ДИВА

Народився Іван Григорович Григорович-Барський у Києві, на Подолі, в сім'ї дрібного крамаря, котрий був ще й старостою Успенського собору.

Навчаючись у Київській академії, займався малюванням, відвідував іконописну та граверні майстерні у Києво-Печерській лаврі. Математична і художня обдарованість дали поштовх до архітектурної діяльності. Першою його роботою стало будівництво міського водогону, центральною спорудою якого став павільйон-фонтан, так званий «Феліціан», перед будинком магістрату.

Протягом 1748—1749 рр. архітектор працював у Кирилівському монастирі, де спорудив церкву Василя Великого.

Поряд із будівництвом у Києві Іван Григорович-Барський бере участь у спорудженні унікального собору в Козельці, що на Чернігівщині. Барський надав собору ряд рис, характерних для українського барокко. Згодом він спорудив у Козельці ще й будинок полкової канцелярії.

Найвище піднесення творчості майстра припадало на кінець 60-х — початок 70-х рр. У XVIII ст. Барський спорудив церкву Красаногірського монастиря, Набережно-Микільську дзвіницю, галерею Константинівської церкви, корпус братських келій Межигірського монастиря. У ті роки з'являються найкращі твори Барського — Покровська та Набережно-Микільська церкви у Києві.

Останнім архітектурним твором митця стала дзвіниця Київсько-Успенського собору.

Добре знаючи народну творчість і прекрасні засвоївши всі елементи барокко, Григорович-Барський наблизив українське архітектурне мистецтво до кращих зразків європейської культури. Його творчості притаманні багатство композиційних прийомів, мальовнича пластика фасадів, стриманий, витончений декор. Різнобічна і плідотворна діяльність великого майстра відіграла помітну роль у визначенні художнього обличчя української архітектури XVIII ст.

*Письменник та історик,
автор численних творів
про минуле України
Данило Мордовцев.*

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ

Журнал «Основа» почав виходити 1861 року в Петербурзі. Серед його авторів були найвідоміші українські письменники та вчені — Тарас Шевченко, Панько Куліш, Марко Вовчок, Степан Руданський, Леонід Глібов, Микола Костомаров. У часописі друкувалися літературні твори, історичні розвідки, статті з питань етнографії, фольклору, нариси про життя села, розповіді про українську культуру, мистецтво, освіту тощо. Більшість матеріалів були написані українською мовою. Часопис відстоював ідею навчання рідною мовою, закликав видавати якомога більше книжок, доступних селянам та іншим бідним верствам населення України.

Проте проіснувала «Основа» недовго. Брак коштів змусив редактора Василя Білозерського в 1862 році припинити видання українського літературного та науково-політичного часопису. Спроба відродити журнал у 1863 році не увінчалась успіхом, бо саме тоді міністр внутрішніх справ Росії Валуєв видав таємний циркуляр про заборону друкувати наукові праці та книги українською мовою. Отже, про український часопис з політичним чи науковим спрямуванням не могло бути й мови. Тільки через двадцять років з'являється друком видання, яке охоплювало проблеми української історії та культури. Це був журнал «Киевская старина». Він виходив у 1882—1906 рр.

Яків Герасимович Кухаренко — наказний отаман Чорноморського козацького війська, український письменник та етнограф. Автор п'єс «Чорноморський побут на Кубані» та ряду етнографічних нарисів.

*Михайло Петрович Погодін —
російський історик та письменник,
академік Санкт-Петербурзької
Академії наук. Велику увагу приділяв
історії Київської Русі.*

*Олександр Дюма-батько —
французький письменник, автор
численних творів на історичну тему.*

*Народ скаже,
як зав'яже*

*Грудень рік кінчає, а зиму починає.
Грудень землю грудить, хату студить.
Прийшов грудень, приніс студінь.
Сумний грудень і в свято, і в будень.
Сподівайся від нього добра, як од грудня погоди.
У грудні сонце на літо, а зима на мороз повертають.*

ПРАВОСЛАВНИЙ КАЛЕНДАР—1995

Про пости і трапези

Великий піст — з 13 березня по 30 квітня.

Петрів піст — з 27 червня по 10 липня.

Успенський піст — з 14 по 27 серпня.

Різдвяний (Пилипів) піст — з 28 листопада по 6 січня.

Одноденні пости

Середа і п'ятниця протягом усього року, за винятком загальниць і Святків.

Хрещенський святвечір (Надвечір'я Богоявлення) — 18 січня.

Усікновення голови Іоанна Предтечі — 11 вересня.

Воздвиження Хреста Господнього — 27 вересня.

Загальниці

Святки — з 7 по 19 січня.

Митаря і Фарисея — з 20 по 25 лютого.

Пасхальна (Світла) — з 2 по 7 травня.

Троїцька — з 20 по 26 червня.

Про трапези в свята

За церковним Статутом у свята Різдва Христового та Богоявлення, що припадають на середу й п'ятницю, посту немає. У Різдвяний та Хрещенський святвечір, у свята Воздвиження Хреста Господнього й Усікновення голови Іоанна Предтечі дозволяється їжа з олією. У свята Стрітєння, Преображення Господнього, Успення, Різдва, Покрова Пресвятої Богородиці, Введення її в Храм, Різдва Іоанна Предтечі, апостолів Петра і Павла, Іоанна Богослова, які припали на середу та п'ятницю, а також на період від Пасхи до Тройці, дозволяється риба.

Дні особливого поминання померлих

Субота м'ясопусна — 5 березня.

Субота 2-ї седмиці Великого посту — 26 березня.

Субота 3-ї седмиці Великого посту — 2 квітня.

Субота 4-ї седмиці Великого посту — 9 квітня.

Проводи (Великоднє поминання) — 10 травня.

Субота Троїцька — 18 червня.

Субота Дмитрівська — 5 листопада.

Не відправляється вінчання

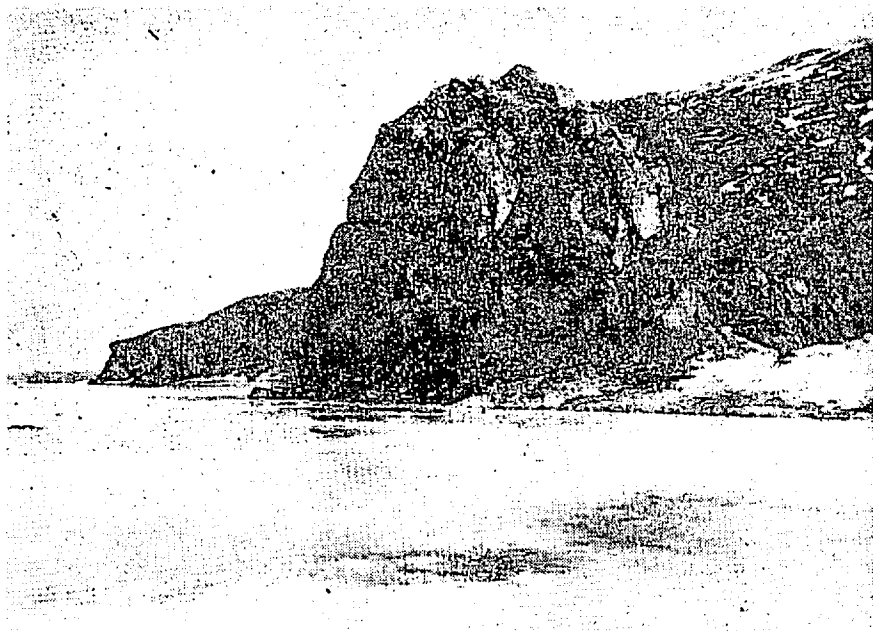
Напередодні середи та п'ятниці протягом усього року (вівторок і четвер), недільних днів (субота), дванадесятих, храмових та великих свят, протягом постів — Великого, Петрового, Успенського та Різдвяного, у Святки — з 7 січня по 20 січня; протягом сирної седмиці (масляної), починаючи з Неділі м'ясопусної, і в Неділю сиропусну; протягом Пасхальної (Світлої) седмиці; в дні (та напередодні) Усікновення глави Іоанна Предтечі — 11 вересня, Воздвиження Хреста Господнього — 27 вересня.

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО У ДАТАХ

- Перша половина XV ст.
1419—1437 рр.
- 1449 р.
1475 р.
- 1482 р.
- Початок XVI ст.
- Перші згадки про українських козаків в історичних джерелах.
 - Гуситські війни в Чехії та участь у них українських козаків.
 - Утворення Кримського ханства.
 - Крим визнав протекторат Туреччини, Чорноморське узбережжя України підпало під контроль татар і турок.
 - Перший великий спустошливий напад кримських татар на Україну на чолі з ханом Менглі-Гіреєм. У полон захоплено значну кількість населення, розграбовано Київ.
 - Виникнення Запорозької Січі.

Острів Хортиця.

- 1550 р.
- 1556 р.
1558—1560 рр.
- 1572 р.
- Обрання Дмитра Вишневецького (Байди), нащадка волинських удільних князів Гедиміновичів, старостою черкаським і канівським.
 - Виникнення Запорозької Січі.
 - Спільні походи козаків і московських військ на чолі з Вишневецьким у Крим.
 - Утворення козацького реєстрового війська (реєстр 300 козаків).

- 1578 р. — Збільшення козацького реєстрового війська. Передача реєстровцям Трахтемирова, в якому був козацький собор, арсенал, шпиталь.
- 1587—1632 рр. — Наступ на права козацтва. Реєстр обмежувався кількістю 6000 козаків. Командував ними польський коронний гетьман.
- 1590 р. — Прийняття польським сеймом ухвали «Порядок щодо низовців й України». Реорганізація козацького реєстру, відокремлення його від низового (нереєстровців).
- 1591—1596 рр. — Козацькі повстання під проводом К. Косинського, С. Наливайка, Г. Лободи, М. Шаули.
- 23 січня * 1593 р. — Битва під П'яткою (Житомирщина) між польськими і козацькими військами. Тривала цілий тиждень. Підписана угода: реєстровці зобов'язувалися «не чинити шкоди» у панських володіннях і позбавити Косинського гетьманства.
- Літо 1593 р. — Новий козацький похід на Черкаси. Підступне вбивство К. Косинського.
- Жовтень 1593 р. — Козацькі походи на Київ, Брацлавщину.
- Листопад 1594 р. — Здобуття козаками м. Бара.
- Весна 1595 р. — Початок походу козаків на чолі з С. Наливайком у Білорусію, а на чолі з Г. Лободою — у напрямку Черкас.
- 11 квітня 1597 р. — Страта С. Наливайка.
- 1600—1602 рр. — Гетьманство Самійла Кішки. Реєстровці в союзі з поляками брали участь у походах в Молдавію та Лівонію.
- 1606—1607 рр. — Участь українського козацтва у Селянській війні в Росії під проводом Івана Болотникова.
- 1611—1612 рр. — Війна Польщі з Росією. Участь козаків на боці Польщі.
- 1616—1622 рр. — Гетьманство Петра Конашевича-Сагайдачного. Створення українського регулярного війська.
- 1616 р. — Похід козацького війська під проводом П. Сагай-

І. Іжакевич. Козаки вертаються із морського походу.

* Дати подані за старим стилем.

- дачного у Крим і Туреччину. Взяття Варни, Синопа, Каффи.
- 1618 р. — Похід козацького війська під проводом П. Сагайдачного на Москву на допомогу полякам. Козаки брали участь в облозі Москви.
- 1620 р. — Посольство від реєстрового козацького війська і П. Сагайдачного до московського царя. Пропозиція встановити дружні стосунки.
- Вересень 1620 р. — Битва під Іцєцорою.
- 1621 р. — Хотинська війна між Польщею та Туреччиною. Розгром турецької армії. Основна заслуга в цьому українського козацтва на чолі з П. Сагайдачним.
- 29 вересня 1621 р. — Хотинський мирний договір між Польщею і Туреччиною. Заборона козакам здійснювати походи на турецькі володіння, султан мав стримувати татар від нападів на Польщу, в тому числі й Україну.
- 1622—1623 рр. — Гетьманство Оліфера Голуба. Лояльна політика щодо Польщі. Не зумів установити зв'язки між польським урядом і козаками, через що склав булаву.
- 1623—1628 рр. — Гетьманство Михайла Дорошенка. Спроба подолати суперечності між козаками і польським урядом.
- 1625 р. — Козацьке повстання проти Польщі під проводом Марка Жмайла. Розгромлене військами коронного гетьмана С. Конєцпольського. Куруківський договір. Реєстр складав 6 тис. козаків.
- 1630—1631 рр. — Козацьке повстання під проводом Тараса Федоровича (Трясила). Переяславська угода — реєстр збільшено до 8 тис.
- 1635 р. — Спорудження на Дніпрі польським урядом фортеці Кодак з метою не допустити селян у Запорозьку Січ.
- 1637 р. — Напад запорозьких козаків під проводом кошового отамана Івана Сулими на фортецю.
- Антипольське козацьке повстання під проводом Павла Бута (Павлюка).
- 6 грудня 1637 р. — Битва між козацьким і польським каральним військом під Кумейками (Черкащина).
- 1638 р. — Антипольське козацьке повстання під проводом Яцька Острянина, Дмитра Гуні, Карпа Скидана. Ухвала польським сеймом «Ординації війська запорозького реєстрового». Козацький реєстр 6 тис., замість гетьмана — комісар із шляхтичів. Скасування самоврядування.
- 6 травня 1638 р. — Битва козацького війська, очолюваного гетьманом Я. Острянином, із польськими військами під Лубнами.
- 31 травня —
1 червня 1638 р. — Битва козаків-повстанців із польським каральним військом під Жовнином. Переселення частини козаків-повстанців, очолюваних Я. Острянином, у Слобідську Україну.
- Січень 1648 р. — Козацьке повстання під проводом Б. Хмельницького у Запорозькій Січі. Початок Визвольної війни.
- Лютий 1648 р. — Договір Б. Хмельницького із кримським ханом.
- 24 квітня 1648 р. — Повстання реєстрових козаків поблизу Кам'яного Затону.
- 5—6 травня 1648 р. — Перемога козацького війська під Жовтими Водами.

*Полковник Максим Кривоніс.
З гравюри XVII ст.*

- 16 травня 1648 р. — Розгром козацькими військами головних польських сил під Корсунем. Україну звільнено від польського війська.
- 13 вересня 1648 р. — Розгром польських військ козацькими полками під Пилявцями.
- 23 грудня 1648 р. — Урочистий в'їзд козацьких військ на чолі з Б. Хмельницьким у Київ.
- Січень 1649 р. — Перше українське посольство Б. Хмельницького до Москви, очолюване полковником С. Мужилловським, уповноважене вести переговори про військову й дипломатичну підтримку.
- Квітень 1649 р. — Перше російське посольство на чолі з Г. Унковським у Чигирині.
- Травень 1649 р. — Українське посольство на чолі з полковником Ф. Вешняком у Москві.
- Договір між Б. Хмельницьким і турецьким султаном. Право вільного плавання козаків по Чорному морю.
- 30 червня — початок серпня 1649 р. — Облога козацькими військами фортеці Збараж.
- Серпень 1649 р. — Розгром польського війська під Зборовим. Мирний договір: під владою гетьмана — Чернігівщина, Київщина, Брацлавщина; козацький реєстр — 40 тис.
- Січень 1650 р. — Повстання козаків на Запорожжі, викликане умовами Зборівського договору. За наказом Б. Хмельницького жорстоко придушене.
- Вересень 1650 р. — Договір про союз України з Молдавією.
- 19 лютого 1651 р. — Земський собор у Москві. Ухвала собором згоди на союз Росії із Україною. Церква звільняла царя від присяги про дотримання умов Поляновського договору з Польщею.
- Лютий 1651 р. — Піднесення народно-визвольного руху в Україні: бої під м. Красним; розгром козацькими загонами І. Богуна польських військ під Вінницею.
- 18—30 червня 1651 р. — Бої під Берестечком — героїчна і трагічна сторінка в історії українського народу. Зрада кримського хана.
- Вересень 1651 р. — Бої між козацькими і польсько-литовськими військами під Білою Церквою. Поразка; Б. Хмельницького. Договір: козацький реєстр — 20 тис., козацькою залишалася тільки Київщина. Волинь, Поділля, Чер-

М. Івасюк. Іван Богун.

- Жовтень 1651 р. — нігівщина — знову під владою Польщі. Повернення польської шляхти.
- 22—23 травня 1652 р. — Пропозиція Туреччини війську Запорозькому перейти у її підданство. Б. Хмельницький відхилив цю пропозицію, водночас він намагався заручитися підтримкою султана.
- Грудень 1652 р. — Розгром військом Б. Хмельницького польських загарбників під Батогом (Поділля). Українська армія зайняла територію по річку Случ.
- лютий 1653 р. — Переговори в Москві українського посольства на чолі з С. Богдановичем-Зарудним із московським урядом про союз України і Росії. Москва, користуючись складною політичною ситуацією в Україні, зволікає із прийняттям остаточного рішення.
- Серпень 1653 р. — Вторгнення польських військ в Україну.
- Українське посольство на чолі з Г. Яцкевичем їде до Москви.
- Другий похід козацького загону на чолі з Тимошем Хмельницьким у Молдавію.
- 1 жовтня 1653 р. — Рішення Земського собору в Москві про союз з Україною і оголошення війни Польщі.
- Вересень-грудень 1653 р. — Бої під Жванцем козацьких військ з польськими.
- 8 січня 1654 р. — Переяславська рада. Прийняття рішення про військовий і політичний союз України і Росії.
- Березень 1654 р. — Березневі статті, подані українським урядом на чолі з Б. Хмельницьким і затверджені царським урядом. За ними союз України з Росією визначено як союз рівної, незалежної країни з рівною і незалежною. В подальшому статті російським царизмом неодноразово фальсифікувалися і не дотримувалися.
- 1654—1667 рр. — Російсько-польська війна. Участь у ній української армії на боці Росії.
- Листопад 1654 р. — Героїчна оборона українськими козаками Буші (Поділля) від польських загарбників.
- Червень-липень 1655 р. — Похід українського козацького війська на чолі з І. Золотаренком у межиріччя Дніпра та Березини. Визволення від польських загарбників Свислоча, Мінська, Вільно, Ковно, Гродно, а також Меджибожа, Скали, Боршова, Ягельниці.

- Серпень-вересень 1655 р. — Визволення від польських загарбників Поділля, Східної Галичини та інших земель.
- 1656 р. — Угода Росії з Польщею у Вільно. Царизм почав порушувати рішення Переяславської ради. Польська делегація пообіцяла після смерті короля Яна Казимира обрати польським королем московського царя Олексія Михайловича. Українська делегація на переговори не допущена.
- Січень 1657 р. — Угода Б. Хмельницького із шведським королем Карлом XII і Семигородським правителем Ракоцієм про спільні дії проти Польщі.
- 6 серпня 1657 р. — Смерть Богдана Хмельницького.
- 1657—1659 рр. — Гетьманування І. Виговського. Головне політичне кредо І. Виговського — обстоювання повної незалежності України.
- Жовтень 1657 р. — Союз України із Швецією. Носив оборонний характер. Швеція зобов'язувалася визнати Україну вільною державою.
- 1657—1658 рр. — Повстання в Лівобережній Україні та Запорозжжі під проводом М. Пушкаря та Я. Барабаша проти шляхетсько-старшинського оточення І. Виговського. Водночас мало антифеодальний характер.
- 6 вересня 1658 р. — Гадяцький договір І. Виговського з Польщею.
- 1658—1659 рр. — Війна України з Росією. Спроба гетьмана І. Виговського розірвати союз з Росією, який перетворився в агресивне нехтування державності України.
- Квітень-червень 1659 р. — Облога царськими військами Конотопа. Українська армія вщент розгромила агресора.
- Травень 1659 р. — Варшавський сейм. Затвердження Гадяцького договору. Проголошення України Великим князівством Руським.
- 1659—1663 рр. — Гетьманство Юрія Хмельницького.
- 1660 р. — Договір гетьмана Ю. Хмельницького з польським урядом про перехід України під протекторат Польщі. Розкол України на Правобережну і Лівобережну.
- 1662—1663 рр. — Гетьманство Я. Сомка на Лівобережжі. Виступав проти політики Москви, прагнуч зберегти цілісність і незалежність України.
- 1663—1722 рр. — Діяльність Малоросійського приказу. Керував справами Лівобережжя як автономного державного утворення у складі Російської імперії.
- 1663—1668 рр. — Гетьманство І. Брюховецького на Лівобережжі. Підняв повстання проти царських посіпак, яке підтримали широкі народні маси.
- 1663—1665 рр. — Гетьманство П. Тетері на Правобережжі.
- 11 жовтня 1665 р. — Московські статті — договірні умови між царським урядом та І. Брюховецьким, які ще більше обмежували права України.
- 1665—1676 рр. — Гетьманство П. Дорошенка на Правобережжі. Прагнув відновити незалежну Українську державу, включаючи предкові українські землі на заході (Львів, Галич, Перемишль).
- 30 січня 1667 р. — Андрусівський договір про перемир'я на 13,5 років між Росією і Польщею. Лівобережжя закріплювалося у складі Російської імперії, Правобережжя, крім Києва, — у складі Польщі.
- 1668—1672 рр. — Гетьманство Д. Многогрішного на Лівобережжі. Виступив проти імперської, гнобительської політики Росії, прагнуч до незалежності України. Засланий до Сибіру.

- Березень 1669 р. — Глухівські статті — договірні умови між царським урядом і гетьманом Д. Многогрішним. Подальше обмеження автономії України, козацький реєстр становив всього 30 тис.
- Березень 1669 р. — Визнання П. Дорошенком протекторату Туреччини над Правобережною Україною, якій забезпечувалася автономія.
- Червень 1670 р. — Успішний похід запорожців під проводом І. Сірка на турецьку фортецю Очаків.
- 1672—1687 рр. — Гетьманство І. Самойловича на Лівобережжі. Українська церква потрапляє під владу Московського патріархату.
- 18 жовтня 1672 р. — Бучацький мирний договір між Польщею і Туреччиною. Туреччина загарбала Поділля. Брацлавщина і Південна Київщина — під владою П. Дорошенка. Волинь, Галичина, Північна Київщина — у складі Польщі.
- 1677—1678 рр. — Спільна боротьба українсько-російських військ проти турецько-татарських загарбників. Чигиринський похід.
- 6 травня 1686 р. — «Трактат про вічний мир» між Росією і Польщею. Польща визнала приєднання (загарбання) Лівобережжя і Києва до Росії, Правобережжя — у складі Польщі, Поділля — Туреччини.
- 1686—1699 рр. — Російсько-турецька війна. Українське козацтво брало активну участь на боці Росії.
- 1687, 1689 р. — Кримські походи українсько-російського війська у Крим. Українська армія становила 20—30 тис. чоловік, нею командував гетьман І. Самойлович.
- 25 липня 1687 р. — Коломацькі статті — договірні умови між козаками і царським урядом. Обмежувалися політичні права гетьмана і старшини.
- 1687—1708 рр. — Гетьманство І. Мазепи.
- 1688 р. — Підпорядкування Слобідської України Посольському приказу.
- Червень 1690 р. — Похід козацького війська на чолі з С. Палієм на татарську фортецю Кизикермен.
- 1692 р. — березень 1693 р. — Походи козацьких військ на чолі з С. Палієм на турецьку фортецю Очаків.
- Листопад 1696 р. — Похід українських козацьких військ під проводом С. Палія проти орд Кримського ханства.
- Січень 1697 р. — Розгром козаками фастівського полку польських каральних військ під Іванковом (Київщина).
- Червень 1699 р. — Ухвала польського сейму про ліквідацію козацьких полків у Київському і Брацлавському воєводствах.
- 1700 р. — Царський указ про поділ козаків слобідських полків на «виборних» і «підпомічників».
- 1702 р. — Нарада представників населення Правобережжя у Фастові. Ухвала про боротьбу за визволення Правобережжя, яку очолив Семен Палій.
- 1703 р. (січень) — Вторгнення на Правобережжя карального польського війська для придушення повстання.
- 1707 р. — Договір гетьмана І. Мазепи і шведського короля Карла XII, спрямований на звільнення України від опіки Росії.
- 1708 р. — Антицарські повстання козаків і селян у Стародубі, Лубнах, Гадячі.
- 1708 р. (листопад) — Зруйнування російськими військами на чолі з О. Меншиковим Батурина. Жорстоке знищення російськими мирного населення.

- 1709 р. (травень), — Зруйнування царським військом Чортомлицької Січі.
27 червня 1709 р. — Полтавська битва.
5 квітня 1710 р. — Схвалення першої Конституції України Павла Орлика.
- 1711 р. — Пруський трактат: повернення Правобережжя під владу Польщі.
- 1734 р. — Заснування Нової Січі над річкою Підпільною.
1734—1750 рр. — Гайдамацькі повстання у Правобережжі та Лівобережжі.
- Серпень 1750 р. — Наказ царського уряду Військовій колегії придушити гайдамацький рух. Зруйнування російськими і польськими військами основних баз повстанців у Лівобережжі і Запорозжжі.
- 10 листопада 1764 р. — Ліквідація гетьманства в Лівобережній Україні.
3 серпня 1775 р. — Маніфест Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі. У межах турецьких володінь понад 5 тис. запорожців створили Задунайську Січ.

НОВА СТОРІНКА УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Відродження українського козацтва... Ще так недавно про це можна було тільки мріяти. Але сьогодні це реальність: українське лицарство відновлюється на засадах прадавніх цінностей і традицій.

Зареєстрована Міністерством юстиції України громадська організація — Українське Козацтво об'єднує на основі спільності духовних суспільно-економічних, військово-патріотичних та державницьких інтересів патріотичні сили нашої молоді держави.

Ідея про відродження козацтва, його кращих традицій упродовж віків містила принципи гуманізму та демократизму нашої нації, нескороленої у своїх помислах про державність.

Розбудова державності в Україні обумовила відновлення патріотичних, культурних, економічних традицій і форм самоврядування народу а відтак — і козацтва, як його складової та передової частини. Особливо органічним став цей процес для тих, хто вважає і відчуває себе прямим нащадком лицарів і запорожців.

Відродження козацтва — це не лише повернення до етнографічних реалій та цінностей. Йдеться, насамперед, про відновлення добровільної козацької державної служби, органічне втілення у побут козацького способу життя. Саме тому відроджене козацтво ставить собі за мету здійснювати духовний, фізичний, військовий і військово-спортивний вишкіл патріотичної української молоді, її релігійне та правове виховання, формування кодексу цінностей, що сприяло б збагаченню людини як індивідууму. Із сучасного в минуле, через роки і віки, прокладається місток, неосяжний, непорушний, — місток єдності між легендарними запорозькими лицарями та їх нащадками — тими, для кого смисл життя — вільна і незалежна, економічно міцна і духовно багата Україна.

Щоб збудувати державу, треба формувати державницькі та патріотичні погляди в її громадян. Віриться, що це може здійснити, багаті і напружено працюючи, відроджене українське козацтво, якому близькі забуті лицарські традиції і яке своє основне завдання вбачає у підготовці молоді до військової та державної служби, до готовності, у раз потреби, відстояти державність, незалежність, непорушність кордонів своєї Батьківщини, прав і свобод кожного громадянина.

Утворення козацьких сільських господарств-ферм, підприємств, промислів, госпрозрахункових наукових та інших установ стане кроком до відновлення традиційних українських козацьких поселень, дозволить говорити про відродження козацтва як соціального стану.

Укладення українським козацтвом, як громадською організацією ряду угод зі Штабом цивільної оборони, Міністерством внутрішніх справ командуванням прикордонними військами і т. д., а також виконання деяких інших державницьких функцій, свідчить про те, що козацтво все тісніше інтегрується в державні структури, стає одним із чинників суспільного життя.

Українське козацтво, попри всі карколомні та трагічні повороти історії України, залишилось незнищеним, непереможним. Подолавши численні (а досить часто й довготривалі, постійні) геноциди та етноциди, козацтво, мов той фенікс, оживало знову і знову і стало виявом невмирущості українського народу, його нездоланності.

Український козак — не просто вільна людина, оборонець, рятівник і захисник народу, його етнічних коренів. Він активний учасник будівництва своєї держави, збереження і примноження її матеріальних і духовних цінностей. Він поновлює кращі традиції козаків, які продукува

ли моральні і духовні цінності, організовували свій самоврядний соціум. Не випадково Микола Костомаров охарактеризував Запорозьку Січ як першу християнську республіку в Європі. Не випадково також творцем першої у світі Конституції був український козацький гетьман Пилип Орлик.

Минуле прокладає мости в майбутнє. У цьому ми вбачаємо смисл відродження українського козацтва, його історичну місію. Нині, наприкінці ХХ ст., українське козацтво відроджується, набирається сил, надихає нас на переможний поступ вперед.

*ВОЛОДИМИР МУЛЯВА,
гетьман Українського
Козацтва
генерал-майор, депутат
Верховної Ради України*

ЦЕНТР КУЛЬТУРНИХ ІНІЦІАТИВ Міністерства культури України

- — сприяє розвитку українського мистецтва, пропагує здобутки вітчизняної та світової культури;
- — підтримує творчі починання й ініціативи по відродженню національної культурної та духовної спадщини;
- — консолідує діяльність творчих спілок, установ, окремих митців, сприяє починанням молодих митців України;
- — проводить художні виставки, театральні, музичні та кінофестивалі;
- — організовує науково-мистецькі симпозіуми, конференції, творчі зустрічі;
- — організовує гастролі та виступи творчих колективів.

●

Якщо вам потрібно на високому рівні провести конференцію, ділову зустріч чи презентацію, Центр культурних ініціатив може надати в аренду добре устаткований зал «Золоті ворота» (Київ, вул. Володимирська, 46) на 900 місць.

**«ЗОЛОТІ ВОРОТА» —
чудові умови для успішного проведення
творчих та ділових заходів.**

*Телефони для довідок:
(044) 216-66-68; 224-06-63;
факс: (044) 225-12-85.*

«УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО»

«Українське слово» — це громадсько-політичний, загальноукраїнський тижневик.

Часопис був заснований у 1933 році у Парижі близькими співробітниками полк. Євгена Коновальця — Олександром Байківом, Володимиром Мартинцем і Миколою Сціборським. Він був неофіційним органом Проводу Організації Українських Націоналістів. Головним завданням тижневика у той час було формування державницького світогляду в українській еміграції та інформування про події в українських землях, які перебували під радянською, польською, румунською і чеською окупаціями.

Захоплення у червні 1940 р. німцями Парижа призвело до закриття редакції. Проте вже у вересні 1941 р. «Українське слово» було відновлено провідними діячами похідних груп ОУН спочатку в Житомирі, а відтак — у Києві. Додатком до часопису видавалася «Література і мистецтво» за редакцією Олени Теліги та Олега Ольжича. Однак гітлерівці у листопаді 1941 р. закрили редакцію і арештували більшість працівників, які були розстріляні у лютому 1942 р. у Бабьому Яру.

Перерва у виданні тижневика тривала 7 років. Часопис був відроджений у Парижі в 1948 р., продовжуючи вірно служити національній ідеї.

Історичний злам кінця 80-х — початку 90-х років у Європі і розвал радянської імперії дозволив удруге повернутися на рідну землю «Українському слову». В 1991 р. газета почала виходити у Львові, а з 17 січня 1993 р. — у Києві.

«Українське слово» можна передплатити у всіх поштових відділеннях України.

Індекс газети — 30699.

1 місяць — 20000 крб.

3 місяці — 60000 крб.

6 місяців — 120000 крб.

Передплату тижневика також можна оформити, перерахувавши відповідну суму на розрахунковий рахунок Фондації ім. О. Ольжича, обов'язково зазначивши: «На передплату газети «Українське слово», р/р 700931 в Київській філії Укрінбанку МФО 300250.

Квитанцію про оплату просимо надсилати на адресу Фондації:

252010, м. Київ-10, вул. Січневого повстання, 6.

ДО УВАГИ ШАНУВАЛЬНИКІВ
«УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА»!

Для певної категорії передплатників (інвалідів, ветеранів, пенсіонерів, репресованих та студентів) редакція надає пільгові умови:
на 6 місяців 1995 р.— 60000 крб.

Пільгову передплату можна оформити у редакції газети (Січневого повстання, 6), звернувшись особисто або надіславши квитанцію про оплату на рахунок Фундації ім. О. Ольжича, вказавши точну адресу з індексом та номер пенсійного посвідчення, студентського квитка і т. п., зазначивши: «Передплата газ. «Українське слово».

Довідки за телефоном: 290-17-30.

Одного з авторів «Українського історичного календаря, 95» Ярослава Федоровича Худобу спіткала тяжка хвороба. Вилікувати його можна тільки в одній із австрійських клінік. Але це потребує значних коштів.

Ваші добродійні пожертви на лікування Я. Ф. Худоби сприятимуть поверненню в авторський колектив «Українського історичного календаря» наступних випусків талановитого мистецтвознавця і журналіста, який своєю творчістю і практичною діяльністю зробив багато для розбудови української державності, відродження духовності українського народу.

Добродійні внески можна направити на рахунок 99711201 в ОПЕРУ Київської дирекції банку «Україна» МФО 321574 на рахунок 1000246122 Худобі С. Є. (на лікування Я. Ф. Худоби).

ЗАКАРПАТСЬКИЙ АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ЛІСБАНК»

*сьогодні зайняв серед
150 українських комерційних банків
провідні позиції по багатьох операціях,
особливо інвалютних.
Це надійний партнер
не лише в Україні, а й за кордоном.*

Основний напрямок діяльності «Лісбанку» — фінансування приватного підприємництва як найперспективнішого сектора економіки України.

Про довір'я «Лісбанку» свідчить динаміка збільшення вкладів громадян, зокрема у вільно конвертованій валюті. Своїм вкладникам банк гарантує річні відсотки значно вищі, ніж у інших комерційних банках.

Філіали і відділення «Лісбанку» діють сьогодні у 23-х містах України та за кордоном.

Банк здійснює прийом до оплати чеків іноземних банків, інші торгові операції в інвалюті на рівні міжнародної практики.

«Лісбанк» (центральний банк, м. Ужгород) володіє ексклюзивним правом реалізації дорожніх чеків «Visa» в Україні юридичним і фізичним особам, приймає до оплати комерційні та дорожні чеки. З 1993 року банк продає населенню депозитні сертифікати номіналом 10, 25, 50, 100 та 500 тисяч карбованців на 3, 6 та 12 місяців з виплатою диференційованих та складних відсотків.

Активно проводиться передплата акцій номінальною вартістю 100 тисяч крб. кожна. Банк продає ці акції й інопартнерам.

**Панове, «ЛІСБАНК» —
це надійність і чесне партнерство.**

**Наші акції —
Ваш надійний прибуток!**

**АКБ «Лісбанк» з 10 грудня 1994 року
розпочав продаж простих іменних акцій
п'ятого випуску.**

Довідки по телефонах:

РЕГІОНАЛЬНІ УПРАВЛІННЯ:

Київ — (044) 276-51-24
Дніпропетровськ — (0562) 45-82-55
Сімферополь — (0652) 27-77-82
Ужгород — (0312) 3-31-01

ФІЛІЇ «ЛІСБАНКУ»

Харків — (0572) 225-892
Миколаїв — (0512) 367-840
Луганськ — (0642) 54-09-63
Львів — (0322) 63-90-36
Кривий Ріг — (0564) 50-45-27
Івано-Франківськ — (0342) 2-50-02
Запоріжжя — (0612) 33-71-55
Чернівці — (03722) 4-77-23
Херсон — (0552) 7-24-72
Мукачево — (03131) 215-45

Адреси філій
Київського регіонального управління:

*вул. Народного Ополчення, 1, факс 276-61-28,
Майдан Незалежності, 2 т. 228-02-31,
вул. Сімферопольська, т. 556-77-22,
м. Біла Церква, пров. Клубний 2/35 т. 5-54-51*

КИЇВСЬКИЙ СЛОВ'ЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчальний процес у Київському слов'янському університеті забезпечують професори та доценти київських вузів, відомі вчені Національної академії наук України. Окремі курси читають фахівці із зарубіжних університетів та академій.

Термін навчання в слов'янському університеті — 4 роки (бакалавр), 5 років (спеціаліст), 6 років (магістр).

Факультет економіки та менеджменту готує фахівців за спеціальностями:

- фінанси та кредит;
- бухгалтерський облік та аудит;
- маркетинг;
- менеджмент невиробничої сфери;
- міжнародні економічні відносини;
- соціальна психологія.

Факультет слов'янознавства та балканістики готує:

— фахівців з української, польської, словацької, болгарської, грецької філології та перекладачів з цих мов, а також перекладачів англійської мови.

Факультет міжнародних відносин готує фахівців:

- з міжнародних відносин та права;
- митної справи;
- музеєзнавців;
- культурогів.

Факультет мистецтвознавства готує:

- музикознавців та викладачів музики;
- музичних менеджерів;
- музеєзнавців-гідів.

Факультет геоінформаційних систем та технологій готує:

- фахівців інтегральних комп'ютерних систем та технологій;
- геоінформаційного картографування.

Факультет довузівської підготовки готує до вступу в Київський слов'янський університет.

**«УКРАЇНСЬКИЙ
ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-95»**

«Пам'ять століть» № 5/94

*Додаток до журналу «Київська старовина»
Видання Центру пам'яткознавства Національної
Академії наук України*

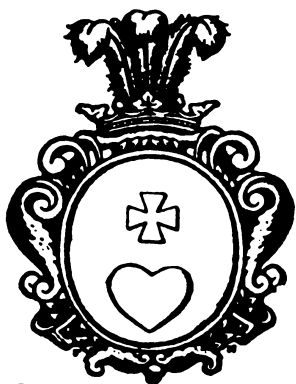
Науково-популярне видання

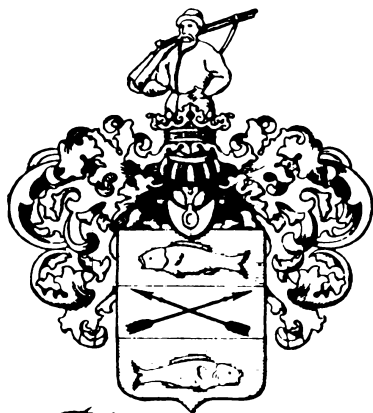
Здано до складання 16.08.94. Підписано до друку
14.11.94. Формат 70×108/16. Високий друк. Папір дру-
карський № 1. Ум. друк. арк. 19,6. Ум. фарб.-відб. 20,65.
Зам. 4—178.

Адреса редакції: 252601, Київ-4, вул. Володимирська,
64; Історичний факультет Київського університету
ім. Т. Г. Шевченка, кім. 338, 343; тел. 224-09-71.

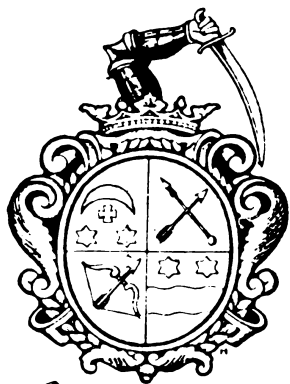
Поліграфкомбінат «Україна».
254119, вул. Дехтярівська, 38—44.

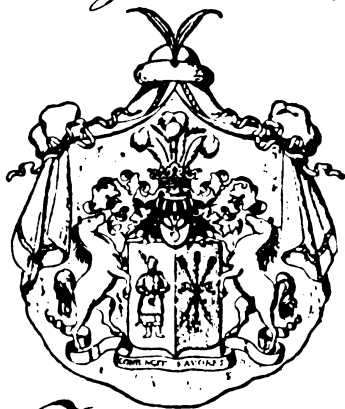
Нарын округу (1)

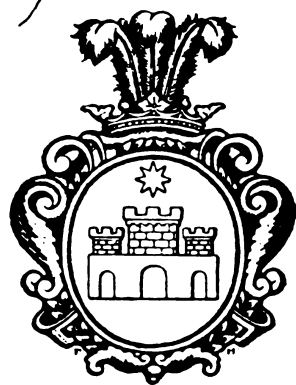
Тсиара

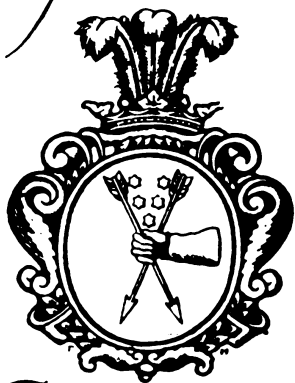
Дорощенка

Коровяевка

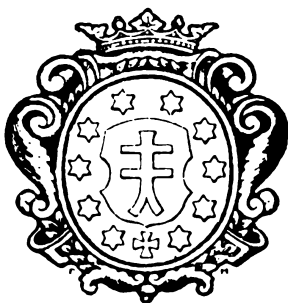
Катенка (2)

Тыровский

Тыровский

Андрияевка

